AGATHA GRIGORESCU-BACOVIA

POEZIE SAU DESTIN

***

GEORGE BACOVIA

ultimii săi ani

cartea românească

AGATHA GRIGORESCU-BACOVIA / POEZIE SAU DESTIN

AGATHA GRIGORESCU-BACOVIA

POEZIE SAU DESTIN

GEORGE BACOVIA
Ultimii săi ani

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1981

Coperta de D. Verdeş

Într-una din zilele după „Nunta de argint", poetul îmi spuse :

— Ce surpriză a fost aniversarea sfertului de secol ! Ce grăbiţi au trecut anii !... Începutul vieţii noastre spirituale... apoi viaţa laolaltă... sudată cu fiecare an... Ani nu uşori, dar ne-a purtat pe aripile ei poezia, care ne-a dat de-atîtea ori iluzia fericirii... o fericire modestă ca pentru nişte poeţi modeşti ! Ei nu au cerut vieţii decît dreptul la visare şi creaţie.

Glasul său vibra, privirile îi erau umezite... A zîmbit vag... Apoi, adăugă : „O lacrimă şi un zîmbet pentru ce a fost, pentru ce va mai fi... Sînt prea mari vremurile ce trăim... prea puternice seisme istorice... se va mai limpezi această efervescentă trăire... De acum, ai terminat şi cu obligaţiile profesorale, te am mai mult lîngă mine, lîngă noi... Vom avea mai multe ceasuri ale noastre, vom mai coborî şi spre trecutul despre care, aproape nu ne-am vorbit decît rar, şi nu ştim nimic despre viitor... Tainele acestea : început şi sfîrşit cît sînt de tulburătoare !"

Cît vorbise, mi-a ţinut mîinile într-ale sale... Erau calde şi catifelate. Trăiau şi ele emoţia adîncă ce ne cuprinsese, ca şi tăcerea ce continua. O clipă de intimitate electrizantă, ca cele din anii de demult, rară şi solemnă...

Abia am observat amîndoi că amurgul revărsa ploi de aur şi violete peste frunţile noastre, peste şezlonguri, în-

fiorînd dantelăria frunzelor de măr și petalele trandafirilor ce ne înconjurau...

Ajunsesem la vîrsta cînd încep să te asalteze amintirile. Cînd simți nevoia de a te întoarce către anii mai proaspeți ai vieții... La drept vorbind, viața trecuse prea plină de obligații și preocupări ale existenței. Nu avuseserăm timp pentru chemările trecutului, vicleanul trecut ! Crezi că odată consumat e și uitat... Dar el stăruie în ocnițele subconștientului de unde irumpe spre cercul luminos al conștiinței, cerînd tiranic să nu fie uitat...

Nu-i vorbisem niciodată despre părinții mei. Știa că-i pierdusem de timpuriu. Nu-i vorbisem despre copilăria și adolescența mea... Pe ai săi îi cunoșteam și-i iubeam ca pe propriile mele rude, pentru că am iubit tot ce a fost legat de trista și tragica lui viață..., de sufletul lui atît de vibrant la durere, de geniul lui martirizat și neînțeles...

De unde această nostalgică nevoie de a reveni spre trecut !... Cîte întrebări, cu spaima de a nu le răspunde !... Ajunsesem etapa cînd conviețuirea noastră se cerea tot mai sudată spiritual. Cum reușeam să evadăm din conglomeratul grijilor, ce alcătuiau existența, ne regăseam la același diapazon liric ; redeveneam suflete îngemănate de visare și poezie ; țeseam un văl peste tot ce era plat și prozaic, plutind către inspirații uneori nebuloase și irealizabile, ce ni se cereau scrise... Dacă am fi scris cîte ne treceau prin gîndurile și reveriile noastre, cîte opere nu ar mai fi rămas pierdute în ceața nedorinței de a le imortaliza.

Uneori, poetul spunea : „La ce bun și atîta scris ?... ai pentru cine... cînd se înțeleg așa de greu gîndurile cele mai sincere. Nu servește totdeauna sinceritatea... și a spune totul, poate fi obositor pentru cei ce te citesc. Știi dictonul francez: «*Pensez deux fois avant de parler une*». Eu gîndesc de zece ori înainte de a scrie o dată"... Să fie acesta secretul gestației, ce anticipează opera, care urmează a se naște ?...

*

* *

În a doua lună a anului 1954, Bucureștii au cunoscut un adevărat cataclism de zăpadă. Ninsoarea a durat zile

și nopți, îngropînd clădirile din marginea orașului și pe cele din centru dincolo de primele etaje...

După cinci zile de ninsoare năprasnică, locuința noastră era cu totul sub omătul rece și pufos. Nici o pîrtie nu rezistă : în cîteva ceasuri, un drum tăiat cît de îngust dispărea sub nemiloasa curgere a zăpezii...

Viscolul încetase, sau nu se mai simțea, nu se mai auzea nici un zgomot, nici o șoaptă de afară... Părea că sîntem ascunși sub o vată groasă prin care nici un sunet nu mai putea străbate ! Ridicam jaluzelele ca să constatăm cu groază că nu se mai zărea nici cerul, nu se vedeau nici copacii din fața casei, ci doar un zid compact, alb, cumplită amenințare a unui mormînt de omăt... Telefoanele nu funcționau... Cu strada pierdusem orice comunicație... Arestați în fortăreața de zăpadă ?...

Întîmplarea făcuse să se afle la noi un coleg al fiului nostru, tînăr, foarte vînjos, care încerca să taie o pîrtie în curte, pentru a ajunge la magazia de lemne și eventual să deblocăm vreuna dintre intrări. Dar, vai, ușile care se deschideau în afară erau complet blocate...

Ce era de făcut ? Avusesem prevederea de a aproviziona terasa din fund cu lemne și petrol pentru lămpile de gătit, pentru cîteva zile. Provizia era pe sfîrșite. Nu vedeam cum vom ieși din impas.

În acest timp ne-am restrîns la odaia poetului și sufragerie. Musafirul l-am culcat pe masa din sufragerie extinsă. Numai radioul funcționa. Prin el mai simțeam că existăm dincolo de acest mormînt de zăpadă. Ne simțeam din ce în ce mai demoralizați. Bacovia fuma și tăcea sau privea insistent pe fereastră. La masă căuta să ne mai alunge îngrijorarea făcînd unele glume... „N-am spus noi «NINGE CA'NTR-UN CIMITIR» ?“, aluzie la poezia *Nevroză*... Apoi, după-amiaza mai jucam un șah cu Titi. Îi învăța pe băieți jocul de table „GHIULBAHAR“, mai lua o cafea (din fericire aveam) și fuma mai puțin, țigările fiind pe sfîrșite ; perspectiva unei deblocări de sub zăpadă nu o întrezăream.

Într-o seară, după ceaiul cu ultimii pesmeți, la masă, prinse din nou să ne dea curaj... „Ei, ce sînteți așa de triști ?... Tot noi am spus : «Să ningă, zăpada ne-ngroape !»“

„— Da, tată ! răspunse Gabriel, dar nu ne-a îngropat poezia, ci zăpada de-adevărat..." Poetul surîse blînd... „Cam ai dreptate, Gabriel, una e poezia de atunci și alta realitatea de azi..." Rămase iar pe gînduri, taciturn și visător.

*

* *

A șasea zi, auzim zgomote de lopeți pe acoperișul din fața casei.

Bunul nostru vecin de *vis-à-vis,* inginerul Edmond Zikel și altul, Dodin, din dreapta, pe schiuri, porniseră la deszăpezirea noastră.

Cînd ni s-a deblocat fereastra din față, lăsîndu-ne numai vederea paravanului de zăpadă al trotuarului, am avut impresia că ieșeam dintr-un ținut arctic. Viscolul îngrămădise la ambele noastre intrări munți de zăpadă. Două zile a durat scoaterea noastră la lumină. Și Titi ne-a fost de mare ajutor la deszăpezirea porții de la stradă. Apoi, îngrijorat că părinții nu știau nimic despre el, a plecat acasă, spre regretul nostru, dar mai ales al lui Gabriel. S-a dus pe jos pînă la Colentina, unde locuia...

Abia după zece zile de la începerea ninsorii s-a putut merge pe stradă. Cetățenii au fost obligați să depoziteze zăpada pe partea stîngă a străzii... Acum, trotuarul, ca și jumătatea de stradă de pe partea noastră, forma un zid de zăpadă de aproape cinci metri...

Casele vechi, gîrbovite de ani, strivite de povara ninsorii, continuau să fie sub zăpezi. În curțile strîmte se zideau metereze de zăpadă. Prin cartierele îndepărtate, zile întregi, s-a circulat pe deasupra acoperișurilor în locuințele cărora oamenii trăiau asfixiați și sub amenințarea de a nu putea fi descoperiți. Măsurile de salvare n-au lipsit.

Se muncea cu toată rîvna la dezgroparea oamenilor de sub clădirile îngropate, dar era prea vast și prea cumplit lințoliul alb.

Cîți morți de frig și de foame !

Cu toată deblocarea noastră de la stradă și ambele intrări, fațada din curte nu a putut fi liberată de zidul compact de zăpadă decît pe o porțiune de aproape un

metru, dacă nu mai puţin. Acest zid lumina puternic, dar aşa de straniu, interiorul camerelor noastre. Nefuncţionînd încă lumina electrică, dormeam cu storurile ridicate, spre a avea lumina albă de afară, economisind pe cît posibil cele cîteva lumînări, ce mai aveam pentru întunericul de pe coridoare. Cînd aprindeam o făclie, pentru masă sau la culcare, umbrele proiectate pe pereţi de tremurul luminii erau aşa de ciudate ! Poetul le privea absent, îndepărtat de clipă, indispus că nu mai avea ţigări... Îi rămăseseră doar cîteva, pe care acum le partaja în două, trei, ca să-i ajungă cîte una pe zi, cu iluzia că are cel puţin două-trei ţigări... Într-una din asemenea seri, cînd mai era şi Titi la noi, le-am povestit un episod din primul meu an de viaţă. La cîteva zile după naşterea mea, pierzînd pe mama, mama naşa, care mă botezase, şi începuse să mă alăpteze deşi avea şi ea acasă în curs de alăptare un băieţel, pentru că nu se găsise o doică, propuse să mă ia la dînsa, la Tohani, ca să mă crească pînă la un an. A înţărcat pe Tăsel, aşa se numea sugarul ei, şi m-a alăptat pînă la vîrsta de nouă luni, cînd a rămas din nou gravidă.

Era în ziua de Sfîntul Nicolae, care aduce daruri copiilor. Destinul hotărîse să mă aducă şi pe mine în dar la casa părintească. Şi de aici urmează cele povestite de către unchiul Ioniţă, soţul mamei naşa Agatha Bălănescu, rugat de tata să mă aducă de la Tohani.

A pornit tata pe unchiul Ioniţă cu sania lui, Niculae căruţaşul, spre Tohani pe la orele zece dimineaţa, după ce se întorsese de la biserică. Îi dăduse şuba cea mare, ceva provizii şi pe sora mea Lena, care se rugase plîngînd să o lase şi pe ea să se plimbe cu sania.

Vremea era blîndă la plecare. Unchiul Ioniţă luase, pentru orice întîmplare, un amnar, cu cremene, o cutie cu chibrituri, şi un cuţit la brîul roşu, ce purta sub surtucul îmblănit. Zăpada nu era mare. Sania a ajuns la ora mesei. Mama naşa mă pregătise pentru drum, ştia că vor veni să mă ducă acasă. Insistă însă să rămînă unchiul cu Lena la masă, să nu plece flămînzi înapoi. Unchiul se cam împotrivise. Nu voia să-l prindă înserarea pe drum, dar nu avu ce face, rămase la masă. Pe la trei să fi fost — au pornit. Se înnourase brusc. Nori negri, ameninţători,

îngrijorau pe unchiul Ioniță. Pe la jumătatea drumului se porni deodată un viscol cu o zăpadă haihuie, de nu se mai vedea nici drumul.

Unchiul ne înveli bine pe amîndouă, în a doua șubă ce-i dăduse mama nașa pentru noi, își pipăi amnarul; fitilul îl feri bine să nu se ude cumva de zăpadă și-și făcu cruce, oftînd un „Doamne-ajută", la care Niculae adăugă și el unul : „Na, că numai la asta nu ne așteptam ! Dacă nu prînzeam, acum eram acasă și nu da peste noi zvîntureala asta de nu mai văd drumul nici caii", zise Niculae... Așa era. Ningea des, cumplit...

Deodată caii începură să fornăie... Niculae îi zorea, îndemnîndu-i cu biciul și cu vorba... O luară la fugă, dar nu după mult mers începură amîndoi să arunce cu picioarele din urmă, să sforăie pe nări... „Nu-i a bine, domnule, zise Niculae... Caii ăștia simt ceva rău"...

— „Hai, mînă, mînă, cu Dumnezeu înainte!" i-a răspuns unchiul, care zări cu groază licărind niște scînteieri dincolo de șanțul drumului. Lupii ? înțelesese cu groază unchiul... Scoase amnarul și începu să scapere scîntei, dar și amnarul și scînteile se stingeau de fulgii mari și deși de zăpadă și de vîntul care se întețea... Caii se smuceau, se loveau de hamuri, se ridicau în două picioare...

— „Lupii, domnule, lupii, răcni Niculae, ce ne facem, sînt pe-aproape. Ne mănîncă pe toți".

Se ridicase în picioare și lupta să țină hățurile și să liniștească bidiviii. Dar aceștia, înnebuniți de groază, nu mai voiau să meargă...

— „Ce ne facem, domnule ? Dacă vin peste noi, să le aruncăm pe aia mai mică... să nu ne sfîșie pe toți !..."

— „Ce vorbești, omule, ești păgîn ? Eu trebuie să duc lui taică-său copilul... Ai curaj... Nu ne lasă Dumnezeu pieirii cu aceste două făpturi nevinovate..."

Dar lupii erau foarte aproape. Unul venea spre picioarele calului din dreapta de dincolo de șanț. Niculae urlă furios :

— „Fă, domnule, cum spun eu !" Se ridică în picioare, se întoarse spre unchiu să mă smulgă și să mă arunce dacă se repede haita la sanie... Acum se vedeau venind

unul după altul parcă goniți de vijelie. Unchiul scoase cuțitul și răcni la rîndul lui :

— „Să nu îndrăznești să te apropii de copil !... Lena se sperie și-ncepu să țipe... Eu plîngeam. Niculae înjura. Bietul unchi ne ascunse cît putu mai bine în șube și se tot ruga...

Un lup se repezi la piciorul calului ; cînd tocmai să-l înhațe, un glonte se auzi, apoi altul, și flăcările puștilor opriră în loc lupii. Caii săriră în două picioare, parcă erau beți. Niculae urla și mai tare să-i îndemne, să le potolească frica. Niște vînători, care hăituiseră lupii, împușcaseră unul dintre ei, pe cel mai apropiat de calul care și fusese mușcat... Norocul a vrut ca glonțul să nimerească în plin lupul. Caii au început o goană nebună și cînd au ajuns în oraș, la margine, erau gata să răstoarne sania.

Calul rănit lăsase în urmă dîre de sînge. A căzut ! A fost deshămat și dus la potcovar... Noi am ajuns acasă cu sania numai cu un cal... Înnoptase... Tata ne aștepta într-o mare neliniște... Lena era înfrigurată, dar mai ales speriată de cele ce se întîmplaseră...

În sfîrșit, unchiul mă dădu în brațele tatei, care mă primi cu ochii înlăcrimați. M-au așezat în leagănul cu pluș roz, adormită...

Tata, aplecat asupra leagănului, spuse :

— „Ce micuță este. Cine o va crește ? Cine o va face mare ?“

— „Dumnezeu și cu tine, nepoate... Bine că ți-am adus-o teafără și voinică. Apoi, au trecut la masă, în sufragerie. Leni începuse să spună despre lupii care erau să o mănînce... Unchiul a povestit tatei întîmplarea de pe drum. A rămas și el îngrozit, dar și-a făcut cruce, aducînd „mulțămită“ Sfîntului Nicolae că i-a crutat pe toți...

Întîmplarea aceasta, foarte adevărată, i-a impresionat pe băieți, dar mai ales pe poet... În cadrul acela de zăpadă, cu emoția cu care le povestisem episodul acesta, care ar fi putut fi tragic, devenise pentru ei cutremurător... Așa a început explorarea trecutului de care vorbeam mai sus...

Cînd a trecut în camera lui, Bacovia mi-a spus emoționat :

— „Ce ne-am fi făcut dacă te devorau lupii !... Ai avut destui lupi în viață, draga mea... Destinul a fost mai tare decît ei“...

*
* *

În acel început de dezastru alb, două evenimente tragice ne-au zguduit profund.

În prima seară de viscol, Ionel Teodoreanu, ieșind după cumpărături, a sucombat subit, într-o Alimentară, după o știre laconică.

Această moarte fulgerătoare a produs o adîncă impresie printre scriitorii și numeroșii săi admiratori· Suferea de tensiune arterială... Nu am mai putut afla cînd a fost înmormîntat. Nici o relatare la radio sau prin presă. Imprudența de a înfrunta viscolul l-a răpus în plină maturitate a vîrstei și a talentului său. În acele cumplite zile, presa nu mai putea ajunge la noi... Chiar dacă am fi știut cînd urma să fie înmormîntat, atîta erau de blocate căile de acces, de nemiloasa iarnă, încît n-am fi putut participa.

Cu cîteva luni înainte de tristul eveniment, pe la sfîrșitul lui noiembrie, am primit vizita fiului său, Afani Teodoreanu, profesor de Desen la o școală din cartierul nostru. Preda după-amiaza. Se hotărîse să ne viziteze în orele de după curs.

Se însera, încă nu trăseserăm jaluzelele. Ședeam cu Bacovia, în fața aparatului de radio, și numai la lumina acestuia. Becul din stradă lumina puternic ograda... Sub lumina lui deslușii o umbră trecînd de-a lungul curții. Umbra privea insistent în dreptul ferestrelor.

Fără nici un cuvînt, mă apropii de fereastră. Văd un cetățean cu palton, cu guler și cu căciulă de lutru, care ne cerceta casa. Părea nehotărît. Ce voia ? De ce nu sunase la intrare, unde era lumină ? Voia să folosească intrarea din curte ? Îmi iau curajul și ies să întreb cine este și ce dorește ?

Un tînăr slab, palid, stîngaci și încurcat...

— Sînt eu, doamnă ! Afani Teodoreanu, fiul lui Ionel Teodoreanu. Doream să fac o vizită poetului Bacovia.

Văzînd întunericul de care este înconjurată casa, credeam că nu este nimeni, dar auzeam muzica de la radio.

— Daţi-mi voie, să-l anunţ pe poet !

L-am anunţat pe Bacovia, am aprins luminile, am întrerupt radioul, surprinşi de acea vizită cu anticipate tatonări la ferestre.

L-am invitat în camera noastră studio.

Cu reţinere şi timiditate s-a prezentat şi lui Bacovia. La drept vorbind era numai ora şase, dar iarna, cu întunericul grăbit, părea şi mai tîrziu.

Au început să discute ; foarte timid, dar trecînd acest impas, discuţia se angajă... I-a spus lui Bacovia că-l citeşte cu multă admiraţie, că şi tatăl său are mare admiraţie pentru poezia bacoviană... Dar, mai ales, îl citeşte împreună cu Dinu Pillat, fiul lui Ion Pillat, poetul care făcuse parte din comitetul de editare a volumului *PLUMB*... I-a vorbit despre moartea lui I. Pillat de care noi nu avusesem cunoştinţă. Vestea aceasta l-a întristat pe Bacovia. Îşi amintea începuturile colaborării sale la *Flacăra* şi de I. Pillat care se ocupase de editarea volumului său. Îi aprecia poezia... Îi urmărea apariţia volumelor... La volumul *Poeme într-un vers* a făcut reflecţia : „Pillat a ajuns la limita esenţei poetice... E un record de conciziune. E comod să te opreşti la un prim, sau în tot cazul la un singur vers..." Aflam că fiul locuia cu familia Teodoreanu, că era căsătorit... că se ocupă cu pictura. Finalmente mărturisi poetului să doreşte să-i facă un portret şi-i ceru îngăduinţa de a nu fi refuzat.

Scoase un mic bloc şi un creion încercînd să-i schiţeze primele trăsături... Era tîrziu. Bacovia obosit... îl rugă să continue altă dată, cînd va trebui să fie anunţat prin telefon... Ne-am despărţit cu această promisiune. Proiectul s-a împlinit ?... Nu ştiu dacă reuşise atunci să-i schiţeze portretul... Nu ştiu dacă îşi mai aminteşte de acea seară, de vizita surpriză, de convorbirea noastră... Peste trei luni s-a abătut trăsnetul durerii peste întreaga familie Teodoreanu.

Romancierul fecund şi talentat, cu învolburatul său stil metaforic, cu fermecătorul roman al *Medelenilor* şi

vastul roman *Tudor Ceaur Alcaz*, ultimul în desfășurarea de fluviu a nu știu cîte volume...

Agreabil ca om, temperament vulcanic, volubil, avea mare succes la bară ca avocat, iar ca romancier era cel mai asaltat de admiratori, cînd dădea autografe prin librării. Tineretul forma cel mai compact șir, producea o animație foarte vie și zgomotoasă la acordarea autografelor, în același stil metaforic ce-l caracteriza...

Avea fizicul interesant, aproape exotic, ceva de indian, sau mulatru... Brun, cu tenul cam palid, obosit, dar cu mare vivacitate în priviri, fruntea înaltă acoperită cu un păr negru și creț, ale cărui șuvițe urmau mișcarea capului, cînd vorbea sau scria autografe, căzîndu-i uneori pe frunte... Am fost odată în aceeași librărie Alcalay, cu același scop, al autografelor, și cel mai solicitat era Ionel Teodoreanu, volubil și foarte afectuos cu tineretul... Cu deosebit dar al frazelor-autografe ; mai ales studentele plecau fericite de a fi obținut de la romancierul preferat fraze frumoase... Ce cumplit destin să i se curme firul vieții în atît de efervescentă forță de creație !

*

* *

După zece zile de prăpăd hibernal, un telefon îmi anunță a doua tragedie a acestei ierni. Moartea uneia dintre cele mai scumpe prietene, colegă de cameră la Institutul Pompilian, de pe vremea studenției mele, Mariana Lăzărescu, născută Roman. Mă anunțau că de zece zile zace pe catafalc cu ferestrele de la etajul unde locuia deschise. Drumul, complet inaccesibil : nici cele necesare înmormîntării nu puteau fi procurate. Scumpa mea prietenă, ce destin vitreg a avut ! A suferit ani întregi de o scleroză în plăci ce o imobiliza în pat și rareori în fotoliu. Cînd am primit telefonul lugubru mi s-a făcut rău ; m-am sprijinit de un scaun să nu cad.

Într-o iarnă așa de cruntă să-și afle moartea ! N-am putut s-o revăd pe catafalc. Am încercat să mă duc la cimitirul Belu, unde o înhumau. Cimitirul Belu era aproape de strada și de locuința noastră — acum însă,

lipsa cărărilor m-a supus la o adevărată tortură pînă să ajung. O aduseseră cu o sanie, la care din vreme în vreme trăgeau nişte bieţi oameni. Şi asta din strada Gabriel Dona la cimitir. Cînd m-am apropiat de cavoul Hamangiu, în care o închiseseră, se terminase de zidit nişa. Soţul şi surorile erau distruşi de durere şi de drumul chinuitor prin nămeţi. M-am întors tîrziu pe drumul ce-ar fi trebuit să-l străbat în maximum douăzeci de minute...

Am mers poate două ceasuri, căzînd, rătăcind, îngropîndu-mă în nămeţi. N-am spus acasă ce păţisem. I-am găsit îngrijoraţi, mai ales pe Bacovia, care ştia că plecasem la cimitir.

— „O, ce spaimă mi-ai tras... pe un asemenea prăpăd o înmormîntare... cum ai ajuns, cum te-ai putut întoarce ?!" Eram atît de întristată că nu am mai găsit nici un cuvînt de răspuns.

Tăceam şi abia îmi stăpîneam lacrimile. Greu mi-am revenit... Noaptea nu am putut dormi... Am retrăit toată epoca prieteniei noastre de la Pompilian...

Cît era de frumoasă prietena mea de atunci, studentă la Litere. Urma şi canto la conservator, avea o voce frumoasă, deosebită sensibilitate şi delicateţe. Vorbea în şoaptă, catifelat, oarecum alintîndu-se... Exersa la pian cu mare pasiune. Muzica o preocupa mai mult decît Facultatea de Litere, unde tatăl ei dorise să se înscrie. Cursurile de bellcanto, pianul şi cultivarea minunatei ei voci de mezzosoprană, frecventarea cursurilor de la Conservator, la distinsa ei profesoară de pian şi bellcanto, Lucia Cosma, o atrăgeau mai mult decît cursurile universitare.

Lucia Cosma, profesoară la Conservator, era cunoscută dincolo de catedră prin concertele sale, avînd o voce frumoasă şi fiind o distinsă pianistă. Sora doamnei Lucia Cosma, Hortensia, a fost căsătorită cu poetul Octavian Goga, de care a divorţat, poetul recăsătorindu-se cu Veturia Goga, cea mai bună prietenă a Hortensiei. Pe cînd „Cîntăreţul pătimirii noastre" era întemniţat la Seghedin, Veturia îi trimitea soţiei poetului scrisori de regret şi îmbărbătare, ceea ce nu a împiedicat-o să fie cauza divorţului, spre a deveni a doua soţie a lui Octavian Goga.

Lucia își iubea mult sora și pe fostul ei cumnat. A suferit de drama surorii sale și, mai ales, de propria sa dramă. Căsătorită cu un avocat, a divorțat și ea.

Lucia Cosma era frumoasă, iar melancolia expresiei figurii sale distinse îi dădea un farmec în plus. Elevele o adorau. Mariana era fascinată de maestra ei. Venea așa de fericită de la examenul de fine de an, cînd avea prilejul să-i ofere maestrei sale cele mai frumoase flori, iar aceasta o felicita pentru reușită și o săruta afectuos. Și Hortensia și Lucia Cosma s-au stins înaintea fostei lor prietene. Doamna Veturia Goga a depășit 90 de ani. Ambițioasă și încă vioaie, primește, dă autografe la Muzeul din Ciucea, unde a lucrat cu multă pasiune mozaicul mauzoleului în care odihnește Tavi, marele poet.

Am revăzut-o cu ani în urmă la Milița Pătrașcu. Înveșmîntată în negru, legată la cap ca o călugăriță, se sprijinea în baston. Necăjită că nu rezolvase starea testamentară a domeniului Ciucea, donat de Octavian Goga Academiei Române, stipulînd ca doamna Veturia să dețină uzul-fructul.

Cu tenacitatea ce o caracterizează a reușit să obțină transformarea locuinței de la Ciucea în Muzeu Memorial...

Nonagenară, doamna Goga acordă interviuri. Ultimul interviu din *Contemporanul* 1975, acordat Ecaterinei Oproiu, e un exemplu de locvacitate.

La întrebarea interlocutoarei dacă a făcut politică sau istorie, a ocolit cu multă abilitate răspunsul și cu destul umor revenea invitația de a servi doamnei Ecaterina Oproiu din vinul de mere pregătit de domnia-sa.

A răspuns că nu a făcut nici politică, nici istorie, deoarece trebuia să rămînă mereu cu poetul. Nu avea timp de așa ceva, deși nedespărțită de Maria Antonescu...

Nu știm de va fi făcut sau nu politică cît a trăit Octavian Goga, dar, după moartea lui, sînt notoriu cunoscute și istoria și politica în care a fost atrasă... Renegarea de acum este desigur regretul pentru atunci. Asta, pentru respectarea adevărului.

Afirmația domniei-sale că nu s-ar fi ocupat de viața poetului spre a scrie despre ea, sau amintiri, se leagă de mărturisirea următoare :

Într-o vară am primit o carte poştală de la un prieten poet, care, aflîndu-se în vizită la Castel, împreună cu un confrate, îmi trimitea salutări !

După semnăturile celor doi urmează cîteva rînduri ale doamnei Veturia din care reproduc : „Aş dori ca în curînd să pot semna şi eu o carte despre viaţa lui Tavi"... Aluzie la viaţa poetului Bacovia, scrisă de mine şi apărută în 1962. A rămas numai o dorinţă a sa, căci o monografie a vieţii lui Octavian Goga urma să fie scrisă, şi a fost realizată cu succes, de criticul literar Ion Dodu-Bălan...

*
* *

Mă întorc la Mariana, a cărei înhumare mi-a dat toată noaptea de nesomn şi amintiri.

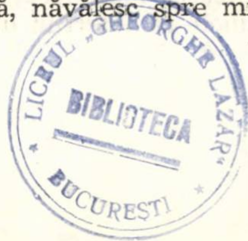
O revedeam în anii tinereţii, în camera noastră „à la fonfé", cum îi spunea în glumă... Avea un temperament oscilînd după dispoziţia sufletească : uneori foarte expansivă, spirituală, glumeaţă, caustică, dar cu delicateţe întotdeauna. Alteori se închidea brusc în sine, necomunicativă. Rămînea visătoare sau meditativă... Muzica, spunea dînsa, îi prelungea reverii fermecătoare... studiile o oboseau, venea de la Facultate crispată, nemulţumită că nu se putea adapta programelor şi audierilor. Nu lua notiţe. Consulta cursurile litografiate ale lui Charles Drouhet. Se înscrisese la Limba franceză ca specialitate principală şi la Estetica literară şi filologie. Urma, deci, cursurile lui Mihail Dragomirescu şi ale lui Ovid Densusianu, specialităţi secundare...

Aproape zilnic, după cursuri, pleca cu un grup de colege să se plimbe pe Calea Victoriei. Străbăteau cîte o oră dus şi întors distanţa Capşa-Palat şi se întorceau grăbite să nu piardă masa de la pension.

După o asemenea plimbare mă aflam în camera mea, pregătind lucrări pentru seminarul de istorie literară. Eram singură.

Deodată se deschise uşa. În prag, cu tot chipul strălucind de veselie şi zîmbet, Mariana, însoţită de surorile ei şi Ninia, prietena noastră comună, năvălesc spre mine...

2 — c. 258

— Agatha, am văzut „Amanţii tăi“ pe Calea Victoriei, şi un hohot de rîs tînăr, acompaniat de al celorlalte, mă ameţi...

Deşi nedumerită, rîsul lor atît de zgomotos mă contamină. Deodată am înţeles. Se refereau la poezia cu acest titlu, din fruntea volumului *Armonii crepusculare*, apărut în 1923... Acum, ne aflam în martie 1924.

Revista *Orizontul* reprodusese poezia pe prima pagină, revista fiind expusă la un chioşc de presă din faţa fostului Teatru Naţional. Mariana a cumpărat-o spre a-mi face o surpriză cu reproducerea poemei. Atunci au pus la cale scena aceea nostimă cînd au repetat toate în cor: „Amanţii mei...“ Au recitat primele strofe :

„Amanţii mei / Sînt cărţile-nţelepte / Amanţii mei, Sînt marii autori / Cu ei ades / Am împărţit orgia / Din asfinţitul serii / Pînă-n zori / etc. ... etc. ...“

A fost o oră veselă de destindere pentru mine, care scrisesem toată dimineaţa... Am făcut şi eu haz cu ele şi au coborît la masă, care abia li s-a servit... Dealtfel întîrziau cam des la dejun, nu puteau renunţa la plimbarea de pe „Cale“, cum spuneau ele.

Promenadă ce pe mine nu m-a ispitit niciodată...

Duioase aduceri aminte ale tinereţii !... Cum să mai poţi dormi în contrast cu prezentul atît de tragic !

Am locuit patru ani împreună în camera de la Pompilian, „La chambre des soeurs“ i se spunea... un fel de cameră a călugăriţelor, deşi nu corespundea realităţii decît în parte...

Ca pe nişte călugăriţe ne considerau, scumpele noastre colege de cameră, pe mine şi pe sora mea Ştefi... Ieşeam foarte puţin. Ea, mai ales, nu putea părăsi internatul din cauza prea multor sarcini de cancelarie. A trăit atît de claustrată pe locul ei de muncă, biata mea soră, pe care Mariana o iubea mai mult decît pe mine.

Nu eram geloasă. Acest flux de simpatie îl merita Ştefi din plin...

Cînd a absolvit Facultatea şi se apropia examenul de licenţă, Mariana trăia într-o adevărată panică. Începuse să citească mai stăruitor, dar simţea că nu iese la capăt cu unele rămîneri în urmă. Eu prezentasem lucrarea mea

de licență pentru filozofie, după cîteva luni de pregătire foarte serioasă. Mă mai eliberasem și de alte comunicări de seminar... Subiectul ei pentru teză era „Le Théâtre de Renan"...

Mă rugă s-o ajut, că nu poate sistematiza acele dialoguri dramatice. Am încercat să redactăm împreună teza. Am supus-o spre perfectare unei profesoare de limba franceză, doamna Petrescu Drevon ; o găsi prezentabilă. Teza a fost admisă cu bilă roșie, dar, admisă... Am ajutat încă o prietenă la o lucrare de licență cu subiectul din opera lui Hipolyte Taine... A obținut și aceea tot bilă roșie...

*

* *

În 1930, Mariana s-a căsătorit cu Traian Lăzărescu, distins magistrat, consilier la Curtea de Apel din Constanța. Afară de cultura juridică avea și o frumoasă cultură literară. O mare bibliotecă cuprinzînd mii de volume cu cele mai de seamă opere de Drept, dar și de literatură română și franceză la zi. Aceasta a fost toată averea integrului magistrat, toată viața chiriaș, dar urcînd cu mare prestigiu și demnitate ierarhia magistraturii pînă la cea mai înaltă treaptă, fără a face politică sau vreo genuflexiune, care i-ar fi umbrit integritatea personală. Dacă evenimentele istorice nu se precipitau, ar fi ajuns președinte, deoarece fusese propus, la prima vacanță, președinte la Înalta Curte de Casație !

S-au căsătorit din dragoste. Mariana în toată splendoarea frumuseții. Era mai tînără cu douăzeci de ani decît Traian. Dar ce iubire statornică, cum rar se poate... O dragoste și un devotament la înălțimea frumoaselor caractere. Fericirea însă nu e statornică și viața are cruzimile ei... Mariana a fost totdeauna de o sănătate delicată... De la căsătoria lor nu ne mai văzusem. Existența febrilă ce duceam mă izolase de prietene...

Totuși, prietenia noastră, se vede, nu trebuia curmată... În primăvara anului 1930, mă aflam la Iași, la examenul de Capacitate pentru specialitatea secundară „Dreptul Administrativ", cu care trebuia să-mi completez examenele pentru a deveni titulara unei catedre. Din comisie

făceau parte : preşedinte Ion Petrovici, Vasile Heneş şi nu mai ştiu care, al treilea.

Trecusem examenul scris în mai multe serii. Seria mea era repartizată la Liceul Internat...

Într-o zi, îmi răsări din senin Mariana. Se prezentase şi ea la examen. Căsătorindu-se, se stabilise de la Constanţa la Chişinău. Suplinea o catedră de Limba română. Mare ne-a fost bucuria revederii. Am hotărît să pregătim împreună examenul oral ce începea peste trei zile de la întîlnirea noastră... Am invitat-o la şcoala „Reuniunea Femeilor Române“, unde, prin amabilitatea doamnei Elena Meissner, preşedinta şcolii, eram găzduită. Mai era cu mine încă o profesoară, Elena Ursu, din Ardeal... Aveam subiectele pentru lecţia practică. Trebuiau întocmite planurile de lecţii şi executarea lor. Au urmat două zile grele... Colega din Ardeal era foarte pedantă şi se crampona, şi repeta, şi ne încurca cu intervenţii pedagogice greoaie... Voia să înveţe planul pe de rost (îl repeta papagaliceşte) şi ne deranja teribil. La un moment dat noi eram clasa, şi dînsa desfăşura planul lecţiei mecanic. Ne tortura să dăm răspunsurile *ad litteram*, după cum le formulase anticipat în plan. Nu voia să admită cu nici un chip că răspunsurile puteau fi în funcţie de răspunsurile elevilor, care nu le cunoşteau pe cele din plan. În sfîrşit o tocire mecanică, ce ne exasperase. Ne apucase două noaptea şi colega tot mai mormăia planul etalat pe perna de dormit...

Pe la cinci dimineaţa, repeta, destul de sensibil şoptit, planul...

Ne-a trezit. A doua zi eram livide de nesomn şi de enervare...

Am trecut cu bine lecţia practică, poate nu prea briant, fiind istovită de oboseală, la care se adăuga emoţia prin care treceam şi pe care nu mi-o puteam domina cu nici un chip, ceea ce atrase atenţia preşedintelui I. Petrovici. Mai tîrziu i-a spus fratelui lui Bacovia :

— „Ce fragilă e doamna Bacovia ! Vibrantă, emotivă, să o ţii sub un balon de sticlă“...

A luat examenul şi Mariana şi, în aceeaşi seară, am pornit la drum...

Pînă la Bucureşti împreună; eu am rămas, ea a mers mai departe la Chişinău... N-am mai ştiut nimic una de alta.

Peste aproape opt ani ne-a fost dat să reluăm întîlnirile, fireşte, în împrejurări noi...

În 1938, am terminat la Curtea de Casaţie procesul intentat Ministerului Învăţămîntului, care refuza transferarea mea în Bucureşti.

Am cîştigat procesul a cărei şedinţă a fost foarte scurtă. Avocatul I. V. Gruia venind cu argumente decisive!

După acest eveniment, o colegă, profesoară la şcoala la care funcţionam ca detaşată, îmi spuse: „Ştii cine vrea să vă revadă, doamnă Bacovia?" — „Cine?"... „Doamna Mariana Lăzărescu, născută Roman".

Surpriza aceasta m-a emoţionat. Aproape uitasem că acum se numea Lăzărescu. Pe soţul ei nu-l cunoscusem decît din fotografie, în ziua cînd s-au cununat. Ginere şi splendidă mireasă. Prin colega mea am aranjat să-i fac o vizită în strada General Dona, unde locuia. Întrevederea noastră a fost plină de duioşie. Am găsit-o întinsă pe pat. Nu se simţea bine. Avea unele simptome cărora doctorii nu le aflau diagnosticul. Încerca să rîdă, am început să vorbim despre trecut... Apăru şi Traian... Figura îmi era foarte cunoscută, şi parcă nu numai din fotografie. După ce mi l-a prezentat, el îmi spuse cu un surîs fermecător:

— Nu vă aduceţi defel aminte? Am fost în completul de judecată la procesul dumneavoastră de la Înalta Curte de Casaţie. Vă felicit că aţi cîştigat catedra în Bucureşti. Cunosc de la dosar tot calvarul navetelor..., şi drama familială şi, mai ales, a lui Bacovia, unul dintre cei mai dragi poeţi ai noştri. Îl citim eu şi Mariana şi-l recitim deseori împreună!

Nimic din ţinuta cu robă, de la Înalta Curte. Apropiat şi afectuos ca şi scumpa mea Mariana. Am devenit imediat buni prieteni şi aşa am rămas...

După reîntîlnirea noastră ne revedeam din cînd în cînd, eu continuînd să fiu foarte ocupată... De obicei primea duminica într-un apartament la etaj. Salonul, destul de spaţios, devenise biblioteca despre care am vorbit. Mariana primea şi în sufragerie, tot timpul întinsă pe o

canapea... După ce m-am pensionat o frecventam mai des. Odată cu schimbările istorice, situația lor devenise foarte precară. Reorganizarea Justiției, implicit a Magistraturii, a dus la schimbarea masivă de cadre. Au fost înlocuite vechile cadre, fără drept la pensionare. Astfel că s-au trezit fără nici un venit. Situație grea, tristă, demoralizantă... Boala Marianei evolua tot mai rău. Doctori, medicamente, îngrijiri serioase de zi și uneori de noapte, resurse materiale zero. Cele două surori ale Marianei, care nici ele nu aveau ocupații remunerative, erau obligate să ia calea Talciocului, unde se mistuiau săptămînă de săptămînă obiectele de valoare, pe preț de nimic. Traian, prezentîndu-se la Brațele de muncă, abia a putut obține (fostul consilier la Casație) postul de vînzător la Alimentară... Situația disperată, ravagiile bolii Marianei, căreia i se declarase o gravă scleroză în plăci, l-au făcut nu numai să accepte noua ocupație, dar să și muncească cu un zel și o energie uimitoare. Avea un salariu de mizerie... aducea mîncarea de la cantină, iar restul de bani se duceau pe doctorii... Sănătatea de fier a lui Traian, dragostea fierbinte pentru scumpa lui soție, devotamentul cel mai aprig cu putință l-au susținut cîțiva ani și au contribuit ca suferința Marianei să întîrzie deznodămîntul final. Perfidă, boala săpa la coloana vertebrală și nu mai putea să se ridice din pat ; picioarele începeau a se mortifica de vii pînă la genunchi. Atunci, cu mare greutate o așezau duminica în fotoliu, lîngă șemineul mai mult rece din lipsă de combustibil. Înfășurată în șaluri, cu aceeași față frumoasă și surîzătoare în ciuda suferinței cumplite fizice, se crampona cu optimism de aparența vindecării, și mai ales ca să nu descurajeze și să indispună pe scumpul ei „Trăienel", pe scumpele ei surioare și prietene ce o vizitau. Găsea atîta forță morală încît eram uluită. Căzuse în misticism. Îmi vorbea de Sfînta Tereza, pe care o vedea adesea în vis și în stări de semitrezie... Îmi spunea că „Mă fac bine, Agatha ! Vom fi iar fericiți... Tu crezi, Agatha, în minunea credinței ? Eu de cînd am așa de des viziunea Sfintei Tereza am început să cred cu tărie !..." Nu știam ce să-i răspund... Nu voiam să-i smulg prin negație această stranie iluzie... Un reviriment meteoric s-a produs în starea

ei, cînd, după mai bine de trei ani, s-a reconsiderat situaţia magistraţilor, acordîndu-li-se la cei cu anii serviţi pensii. Nu mari, corespunzătoare rolului social-juridic ce l-au avut, dar, în sfîrşit, o pensie de 600 lei a însemnat un şoc de bucurie... Era aşa de fericită biata mea prietenă... Traian nu mai putea să deţină slujba de la Alimentara. Nu avea voie şi pensie şi serviciu... Continuau să mănînce de la cantină...

Nu i-am auzit niciodată cîrtind, criticînd sau avînd o atitudine duşmănoasă faţă de prefacerile revoluţionare. Înţelepţi, realişti, îşi dădeau seama de situaţie, cu luciditate şi poate de aceea aveau acea robustă forţă morală, care-i ajuta să reziste încercărilor. Era în epoca stalinistă !

Dar, starea Marianei devenea din ce în ce mai gravă. În toamna dinaintea morţii sale, — a murit în februarie —, voiam să mă duc să o văd, să-i duc nişte dulceaţă de gutui, care-i plăcea. Înainte de plecare, vreau să iau borcanul să-l împachetez şi nu ştiu de ce şi cum l-am atins că s-a spart şi toată dulceaţa s-a scurs pe covor. Tocmai intra femeia de serviciu. Încremeni cînd văzu prăpădul de dulceaţă... O rugai să şteargă, să facă curat..

— Nu-i semn bun, doamnă, nu-i semn bun !... Nu-i a bine pentru prietena dumneavoastră !

— Ei, lasă-mă şi dumneata, cu semnele rele. În fond rămăsesem şi eu cu mare strîngere de inimă. Am găsit-o pe Mariana foarte grav... Durerile o împiedicau să mai spună un cuvînt. Traian, surorile erau foarte îngrijoraţi...

Medicii pesimişti... Nu mai era nimic de făcut... Viaţa ei ? O socoteau la două, trei luni... Aşa s-a întîmplat că a decedat în 2 februarie, în iarna duşmănoasă a lui '54, în împrejurările expuse... Peste şapte ani, pe locul în care Marianei i s-a declanşat prima criză a sclerozei, în faţa bisericii Popa Tatu, pe acelaşi loc avea să cadă şi Traian, într-o zi de primăvară, răpus de un infarct. L-au dus direct la Institutul Medico-legal şi de acolo lîngă scumpa lui soţie, în nişa vecină cu ea, în cavoul Hamangiu din Cimitirul Belu. Fie-le veşnicia uşoară... Iată cîte am retrăit în acea noapte.

A doua zi eram lividă de nesomn şi afectată la culme de cîte trăisem în ultimele douăzeci şi patru de ore...

Nu puteam să mă ridic din pat... Simţeam o extenuare cumplită.

Dar lui Bacovia nu-i plăcea să mă vadă bolnavă sau să rămîn o zi la pat... Suferea chiar dacă nu era ceva grav... M-am silit să mă scol. Paliditatea, starea mea, ce n-o puteam ascunde, l-a tulburat.

— „Ce s-a întîmplat ? Ce te-a răvăşit astfel ? Ai o mină istovită, spectrală... Mi-a adus un ceai. A rămas lîngă mine. Simţea că moartea Marianei era cauza...

Cînd ai pierdut pe Ştefania, ştii ce grav te-ai îmbolnăvit ?... era sora ta... Vrei şi după moartea prietenei tale să te îmbolnăveşti ? Fii tare, draga mea !"

A rămas cu mine în cameră, renunţînd să fumeze. Am stat pînă la dejun împreună. Eu întinsă pe pat, el pe fotoliu... Făceam toate eforturile să par mai bine... Cunoscuse pe dragii prieteni. Ne vizitaseră. Lui Traian i-a dat autograf pe volumul *Opere,* apărut la Fundaţii şi încă pe altele ce le avea în biblioteca lui. Traian avea mulţi prieteni printre scriitori : Horia Furtună, cu care era vecin de stradă, Eugeniu Speranţia, de la care avea sute de scrisori primite de-a lungul a treizeci de ani de prietenie... Victor Eftimiu, Corneliu Moldovanu şi alţii. Îi spunea într-o zi lui Bacovia că, deşi trecuse prin cumplite lipsuri materiale, nu ar fi vîndut din biblioteca lui nici o carte, nici cel puţin colecţia unei reviste, şi avea pe cele mai de seamă.

Era fericit că poseda acea unică avere : Biblioteca... Nici ea nu a avut un destin fericit după moartea lui, mai ales colecţia de Tratate şi coduri juridice şi legislative, toate, în piele şi cu cotoare aurite, s-au risipit.

Ne-am amintit despre Mariana a cărei voce frumoasă o audiase şi Bacovia, cînd ne-a vizitat şi am rugat-o să ne cînte.

M-a afectat într-adevăr mult pierderea acestei dragi prietene, care, prin dragostea ce a purtat-o surorii mele Ştefi, mi se părea că o substituie prin prezenţa ei.

*

* *

Socotesc necesare unele date biografice.

Fiică a poetului şi juristului Ion Roman, s-a născut în Constanţa, unde se stabiliseră părinţii ei. Ion Roman, originar din Ardeal.

A urmat studiile de Drept la Universitatea din Iaşi. În acelaşi timp, scria poezii, colaborînd la *Convorbiri literare*, unde au fost bine primite şi încurajate fiind de Titu Maiorescu...

După obţinerea diplomei de licenţă în Drept, pleacă la Bruxelles ; trece doctoratul în Drept şi licenţa în Litere... A trebuit să lupte cu greutăţi materiale. Continua să-şi perfecteze cultura cît mai temeinic. În timpul studiilor a avut multă încurajare din partea lui Duiliu Zamfirescu, pe atunci, ambasadorul nostru la Roma. D. Zamfirescu îi citise poeziile în *Convorbiri*, îi aprecia talentul. De aceea Ion Roman nu uita niciodată să vorbească cu recunoştinţă despre cvasimecenatul lui Duiliu Zamfirescu.

Cînd era mai în jenă materială, îi ajuta băneşte.

Întors în ţară, întîi magistrat la Medgidia. Mai tîrziu se instalează la Constanţa, profesînd avocatura în stil mare. Dobîndise meritata reputaţie de mare şi integru apărător al dreptăţii şi avea clientelă destul de numeroasă, încît trebuia să ţină doi-trei secretari...

Îşi întemeiază o familie. A avut cinci copii : doi fii şi trei fiice, dintre care cea mai mare Mariana. Ion Roman era un bărbat frumos, cu un profil interesant, distins, trăsături ce le-a transmis aidoma Marianei, care îi semăna fiziceşte şi-i moştenise din plin şi sensibilitatea şi temperamentul liric. Dealtfel, Mariana îi era şi cea mai dragă dintre copii.

I. Roman continua să colaboreze la numeroase reviste. A publicat şi un volum de poezii. Era în relaţii de prietenie cu scriitorii mari ai vremii : Vlahuţă, Caragiale, Delavrancea. Cu Duiliu Zamfirescu purta corespondenţă.

O amintire din viaţa de familie a poetului Roman, sînt tentată să o menţionez, fiind direct implicată.

*

* *

Anul 1926... În vacanţa de primăvară am fost invitată de prietena mea Ninia Iorgulescu să petrec două săp-

tămîni la ea la Constanța. Părinții Niniei, doamna și domnul Iorgulescu, petreceau vacanța la moșie, unde lucrările de primăvară cereau prezența lor. Mama Niniei era profesoară, tatăl președintele Tribunalului din Constanța.

Am primit cu plăcere invitația, astfel că două săptămîni din aprilie al acelui an le-am trăit contemplînd marea, recreindu-mă în chip minunat, după un surmenaj intelectual extenuant. Am consumat împreună două lăzi de portocale din cămara doamnei Iorgulescu. Ce va fi spus de această „gurmandistă fructiferă", nu știu... Ne plimbam zilnic pe bulevardul Cazinoului spre a surprinde marea în toate mimările ei calme sau agitate, pe senin sau înnorare, dar mereu sub un vînt destul de capricios. În acea epocă, amîndouă citeam poeziile lui Paul Valéry... Eram sub vraja lor, dar mai ales a *Cimitirului marin*. Farmecul marin mi-a prilejuit și mie poemele *Oda marină* și *Peisaj marin*, ambele în volumul de poezii „Pe culmi de gînd".

*

* *

În prima zi de Paști din acea vacanță am fost invitate la dejun la familia Roman, ca cele mai bune prietene ale fetelor Roman. Dejunul, foarte copios, a fost de două ori sărbătoresc : întîi pentru ziua aceea sfîntă, de primăvară înflorită cu profuziune și cu beție marină în preajmă, și al doilea prin atmosfera familială și solemnă, artistic desfășurată.

În sufrageria spațioasă și elegantă se întindea o masă pentru zece persoane, familia și noi două... Încărcată cu un bufet copios cu cele mai alese antreuri, fripturi, torte, fructe rare... În capul mesei se afla poetul I. Roman, dispus, jovial, într-o fază lirică fermecătoare. Eram intimidată de primirea paternelă, de invitația de a mă așeza împreună cu Ninia la dreapta sa. În celălalt capăt al masei doamna Roman. Înaltă, brună, cu o expresie a feței melancolică... Mai erau prezenți : Mariana, la stînga, Coca, Bebe, Horia, fiul poetului, elev în clasa a opta a Liceului „Sf. Sava". Coleg de clasă și de bancă cu Eugen Ionesco, de atunci prieteni care se vizitează cu afecțiune, pe via Roma—Paris. Horia era redactorul revistei liceu-

lui, mai tîrziu redactor literar la ziarul *Dimineața*, unde scria cronici literare. Cu Eugen Jebeleanu, Al. Sahia, Cicerone Teodorescu, se împrietenise.

În afară de flori, am oferit poetului I. Roman ultimul meu volum MUGURI CENUȘII. Coperta ilustrată de N. Vermont, pictorul cunoscut și apreciat de I. Roman.

I-a plăcut coperta. Bébé luă volumul și-ncepu să-l răsfoiască !

Își acordă glasul și ceru voie să ne citească din versurile care-l atrăseseră îndeosebi. Nuanțat și comprehensiv citi poezia *Reculegere*, dedicată lui Dimitrie Nanu, cu care I. Roman era bun și vechi prieten.

Apoi citi și poezia *Singurătate*. Reproduc poezia *Reculegere* :

Poetului Dimitrie Nanu

„De cîte ori, Stăpîne, te-am rugat / Să-mi risipești tot harul ce mi-ai dat, / Să-mi seci din ochi eterna-nlăcrimare, / Să-mi smulgi din suflet orice frămîntare, / Și să mă lași zdrobită pe cărare... De cîte ori, Stăpîne, te-am rugat !... / Tu n-ai voit și m-ai lăsat să gem / În simfonia dureroasă-a vieții / Pînă s-a stins lumina dimineții, / Pînă și-au nins toți anii grei nămeții / Pe sufletu-mi mereu dezacordat... / Tu n-ai voit, și m-ai lăsat să gem... / Tîrziu mi-am tălmăcit cu voia Ta, / Înțelegînd din lacrimile mele, / Că ai menit un rost și pentru ele, / Că dintr-un șir de fragede mărgele / Să se prefacă-n lanț de strofe grele, / Și-am împlinit, Stăpîne voia ta..."

Poezia *Cîntecul singurătății :*

„Te caut ne-ncetat singurătate / Să te-nfrățesc cu sufletu-mi stingher, / Și prin odaia tristă ca și mine, / Te regăsesc în cel mai mic ungher. /... Decorul tău cu umbră fumurie, / Prin care timpul freamătă-n surdină, / Mi-a dezmierdat întreaga tinerețe / Asemeni unui val care se-nclină / ... Te caut ne-ncetat, cu-nfrigurare, / Căci te presimt din ce în ce mai bună, / Cînd mă cuprinzi, și faci să se reverse / Asupra mea tot aurul din lună, / Sau cînd ne pui în suflete mirajul / Nelămurit din zările albastre, / Lăsîndu-și feeria să coboare, / Pe ne-nțelesul sufletelor noastre / ..."

Ascultam emoţionată lectura. Aveam sentimentul că ascult o poezie care nu era a mea, ci a unei alte Agathe, un sentiment de dedublare. Această ciudată stare mi se întîmplă deseori faţă de operele mele, mai ales după ce le-am publicat în reviste sau în volum. S-ar părea că tiparul mi le-a smuls ; mi le-a-nstrăinat ; că nu îmi mai aparţin, că mi le-a-mprăştiat în cele patru vînturi. Nu-mi regăsesc posesiunea lor spirituală, integrală... Simt versurile mele depărtîndu-se de matca din care au purces. Spuse sau citite de alţii, le ascult, le simt ca şi cînd nu ar fi ale mele. Ciudată detaşare, inexplicabilă şi tulburătoare. Cîtă nostalgie după ceva indefinisabil... Himera despărţirii de ceasurile sfinte ale creaţiei...

În timpul acestor reflexii se serveşte şampania. Amfitrionul, ridicînd paharul, mi se adresă astfel într-o semiepigramă : „Să bem pentru Agatha, care m-a dat gata !“ Spirituala sa alocuţiune de două versuri a stîrnit veselia convivilor, iar pe mine m-a intimidat... De atunci, fetele Roman mă tachinau cu aceste versuri, în amintirea acelui festin !

*

* *

După instaurarea regimului democrat-popular, reforme epocale ne cuprindeau în complexul lor. Naţionalizarea întreprinderilor din 1948 a fost succedată de aceea a clădirilor particulare şi raţionalizarea spaţiului locativ.

Era spre sfîrşitul lunii februarie, cînd, după o noapte destul de neliniştită şi de somn cu întreruperi, mă trezeşte zgomotul unei maşini oprite la poartă. Nu mă dumiream dacă era la noi sau la vecini. Mă uit la ceas, orele trei dimineaţa. Aud bătăi puternice în portiţă. Era deci la noi. La ora aceea ? Ce putea fi ?... Începe să mă cuprindă teama. Nu aprind, nu răspund. Bătăile se înteţesc din ce în ce. Mă uit printre jaluzelele, pe care le răresc foarte puţin, ca să nu fiu văzută de afară. O maşină a Prefecturii Capitalei şi strigătul „doamnă Bacovia“ se repetă de două ori, trei ori... Intru în panică, tot mai crescîndă, zărind o siluetă înaltă cu o căciulă mare, de blană, zgîlţîind cu putere portiţa, care ar fi putut ceda foarte repede. Încerca să sară peste ea... Atunci ies în

vestiar şi aud... : „Deschideţi, tovarăşă, am ceva foarte urgent pentru dumneavoastră"...

— La ora asta ? întreb. Ce poate fi ?

— Sînt omul de serviciu de la Uniunea Scriitorilor. Acum o jumătate de ceas a venit tovarăşul preşedinte Zaharia Stancu la sediu, şi ne-a trimis la cinci familii de scriitori, cu ordinele de scutire de rechiziţie a imobilelor, să nu vi le naţionalizeze...

Greu mi-am revenit din emoţia prin care trecusem. Erau exceptate de la naţionalizare imobilele proprietatea : Arghezi, Bacovia, M. Sorbu, Al. Cazaban şi Gala Galaction. Omul se grăbea să ajungă cu aceeaşi maşină şi la ceilalţi. De la noi pornea spre Mărţişor. Am respirat liniştită că nu se treziseră şi ceilalţi ai casei, mai ales poetul, care adormea totdeauna foarte tîrziu... rămînînd cu ţigara şi gîndurile în iatacul lui mult după miezul nopţii.

Eu n-am mai dormit, deşi a doua zi aveam ore la liceu la prima oră... Mă frămîntau mii de gînduri şi presentimente întunecate îmi luau liniştea. A şi început aplicarea acestor Hotărîri cu toată străşnicia... La început, regimul nu avea cadre destul de pregătite pentru cîte se cereau înfăptuite.

Marile reforme solicitau şi oameni care trebuiau să se califice în decursul şi desfăşurarea evenimentelor, ceea ce dădea loc la unele „stîngisme".

În ce priveşte casa noastră, aveam să ne lovim şi noi de un asemenea „stîngism" şi încă în mai multe rînduri, ceea ce justifica poate grijile întunecate din noaptea aceea a ordinului de scutire, odată cu care trebuia să primim şi nişte formulare-declaraţii, să le completăm şi să le depunem la Spaţiul locativ, ceea ce nu am făcut, neprimind formularele respective de la Uniune. Trebuia să ni le trimită odată cu ordinele de scutire.

Deci, nu completasem acele formulare şi nu le depusesem la Spaţiu, în neştiinţă de cauză...

După sărbătorile de primăvară, chiar a doua zi ne vizitează inopinat nişte tovarăşi foarte severi, încruntaţi, răstindu-se şi cerîndu-ne socoteală de ce nu am depus formulare pentru întocmirea fişelor la Spaţiul locativ...

Le-am răspuns că am primit un ordin de la Ministerul de Interne pentru scutirea de naţionalizare a imobilului.

— Ce scutire, tovarăşă, ce scutire? Nu e nimeni scutit!...

Mă grăbesc să-i prezint tovarăşului, tot mai iritat, ordinul Ministerului de Interne şi adresa Uniunii Scriitorilor.

— Ce scutire, ce scriitori? Iată formularele, să le completaţi. Pînă mîine la orele prînzului, să vi se întocmească fişa şi să vi se repartizeze spaţiul ce trece de o cameră şi bucătărie.

— Cum, la trei persoane o cameră şi bucătăria? Dar avem un fiu trecut de patrusprezece ani...

Nici nu s-au uitat la mine şi au plecat ricanînd.

Am completat şi depus formularul la sediu. Am alergat la Uniune să văd ce este de făcut. Uniunea s-a adresat Ministerului Artelor să intervină. Mi se înmînează adresa Ministerului Artelor, prin care se face cunoscut că locuinţa poetului George Bacovia este scutită de naţionalizare, ambii soţi fiind scriitori, şi avînd numai spaţiul legal — trei camere cu sufrageria, care era hol de trecere...

Mă prezint responsabilului principal de la Oficiul Spaţiului locativ cu adresa Ministerului Artelor şi còpii de pe ordinul de scutire şi adresa Uniunii Scriitorilor, şi acesta le aruncă pe masă fără să le privească. Am aşteptat să văd dacă nu le ia în cercetare. Nimic... Atunci le-am strîns şi am plecat... Eram atît de îngrijorată, de jignită şi îngrozită de ceea ce mai putea surveni, încît întocmesc un Memoriu pentru Ministerul de Interne, arătînd cum un slujitor de răspundere al Statului nesocoteşte dispoziţiile legale ale regimului, aruncînd cu dispreţ acte oficiale, voind cu orice preţ să ne scoată din spaţiul legal. Am arătat şi alte ilegalităţi, mai ales că strada noastră era sub teroare. O familie înghesuită în cîte un antreu şi o cameră... neţinînd seama nici de copii... Aşteptam cu înfrigurare rezultatul.

Într-o zi, venind de la şcoală, femeia de serviciu îmi spune înfricoşată:

— Doamnă, a venit un inspector general de la Ministerul de Interne, a vorbit nu ştiu ce cu domnul... I-a cerut actele de scutire. Dînsul nu le-a avut şi a spus că se întoarce la ora 13 să vorbească cu dumneavoastră.

Într-adevăr, se şi anunţă sosirea inspectorului, însoţit de încruntatul responsabil al Spaţiului, care îmi aruncase ordinele cu dispreţ...

Inspectorul, nu-i mai reţin numele, era un om foarte civilizat. A salutat politicos, a vorbit foarte calm. I-am arătat actele originale şi, cu ele în mînă, a întrebat atunci pe respectivul tovarăş care făcea socoteala cîte familii ar fi încăput în spaţiul nostru...

— Iată aceste acte originale şi copiile lor, tovarăşe, de ce le-ai respins ?

— Pentru că dumneavoastră nu vedeţi cît spaţiu au dumnealor ? Iată aici vestiarul — metri pătraţi şi odaia de dormit, o familie. Acest hol-sufragerie şi odăiţa asta (care era camera de lucru) altă familie. Trecu prin baie, invitînd şi pe inspector, ajunse la camera băiatului şi sala de trecere.

— Uite, uite, tovarăşe inspector, aici încă o familie... Trecu în bucătărie lîngă care era cămara... Aici altă familie, sînt două încăperi... Vedeam pe figura inspectorului cum se stăpînea să nu izbucnească...

— Şi alte familii unde ar mai încăpea, tovarăşe ? îl întrebă inspectorul cu un calm abia stăpînit... Atunci se trezi responsabilul din excesul lui de zel...

— Aici, în această clădire, nu vor fi decît poetul şi familia sa, aşa scrie în acest ordin al Ministerului nostru şi în celelalte acte... De ce le-ai respins ?

Înainte de a reveni, inspectorul se mai interesase şi prin alţi cetăţeni ai străzii şi aflase cam aceleaşi stîngisme din partea tovarăşului de la Spaţiu, unde se convinsese de aceleaşi înghesuieli ilegale. La plecare, tovarăşul inspector mi se adresă :

— Tovarăşă Bacovia, la ora şase, să veniţi la Spaţiu, cu aceste acte în original şi còpii, precum şi o întîmpinare prin care să arătaţi situaţia imobilului dumneavoastră. Memoriul ce ne-aţi adresat este foarte vehement, aproape drastic.

— N-am arătat nici pe sfert samavolniciile tovarăşului responsabil...

Inspectorul ştia cine este Bacovia, mai ştia că în 1946 fusese sărbătorit şi premiat la Ministerul Artelor... Îi cunoştea şi poeziile...

— Fiţi liniştit, i-a spus, după ce l-a salutat pe poet. Nu vă mai supără nimeni... Dealtfel, tovarăşul acesta nu va mai avea acest post. Sînt prea multe reclamaţii juste împotriva lui... La ora şase la Oficiu, tovarăşă Bacovia, da ?

Seara, la ora şase, m-am prezentat la sediu. Tovarăşul inspector era acolo. I-am înmînat actele în original şi copiile. A legalizat copiile şi cu mîna sa le-a anexat la fişa respectivă, scriind pe dosar : „Acest imobil nu se naţionalizează conform ordinului" etc. etc....

M-am întors acasă oarecum liniştită, deşi presimţeam că vom mai avea surprize asemănătoare. Atît pe mine cît şi pe Bacovia ne îngrozise gîndul să fim sugrumaţi într-un spaţiu irespirabil... Cum vom mai putea scrie, cum vom mai putea gîndi, incomodaţi de-atîtea familii cîte gîndise faimosul „iresponsabil" să instaleze în biata noastră căsuţă !... Aveam totuşi intuiţia că nu se închisese definitiv capitolul... Şi alte asemenea bătălii mi se prefigurau la orizont... Nu m-a înşelat intuiţia mea. Mai aveam să duc multe lupte pentru păstrarea şi salvarea spaţiului care avea să devină — numai peste cîţiva ani — Casa Memorială GEORGE BACOVIA, Muzeul Memorial... Şi dacă lupta aceea, plină de mari griji, nu s-ar fi legat de acest eveniment, aş fi dat-o poate uitării...

Pe Bacovia l-a afectat şi l-a îngrijorat mult acest incident. Îl încurajam cu atitudinea umană şi înţelegătoare, precum şi cu măsurile legale ce luase inspectorul, adevărat comunist.

Un scurt intermezzo şi alte schimbări de cadre au readus din nou aceste încercări de a ne hărţui spaţiul locativ.

*
* *

Şi în acea vară a trebuit să mă duc la băi. De astă dată la băile Govora. Tratamentul din anii precedenţi de la băile Herculane nu folosea. Aveam nevoie de iod, nu de sulf, după opinia medicilor consultanţi. Perfidă boală reumatismul. Cu dureri cronice şi mereu acute în funcţie de oscilaţiile atmosferice. Cu intermitenţe mai calme, sau cu răbufniri grele, cînd nu te aştepţi. Ani întregi a trebuit

să lupt nu pentru vindecare, căci nu se vindecă. Aduce doar ameliorare sau împiedicarea agravării prin infirmități ce te scot din muncă...

Luptam cît puteam să nu par cît eram de suferindă, să nu îngrijorez pe ai mei, mai ales pe Bacovia, care totuși intuia eforturile mele. Era o problemă care mă tortura, faptul că trebuia să-l las numai pe Briel 21 de zile să se descurce fără prezența mea... De aceea mă hotăram greu să plec. Dar, Bacovia mă încuraja spunînd : „De starea sănătății tale atîrnă existența noastră... dacă nu ești validă mata, noi ce ne facem ?..." Totuși, grija lor și a gospodăriei, pentru care nu mai aveam decît o femeie cu ziua și asta la trei zile pe săptămînă, mă neliniștea. Nu se permitea femeie de serviciu dacă aveai copii peste 14 ani. Cu tot certificatul meu medical, n-am putut obține de la Brațele de muncă o femeie de serviciu cu luna. O, cîte lucruri în bine s-au schimbat de atunci !... Cîte greutăți s-au ușurat gospodinelor ! Greutăți, greutăți, ce cu răbdare, dar mai ales cu voință și adîncă înțelegere a vremurilor (care nu sînt la cîrma omului, ci bietul om sub cîrma lor, cum spune cronicarul) care nu se uită, pe lîngă mari realizări de înflorire a patriei, pe pămîntul căreia te-ai născut... Frumusețile ei naturale le cunoșteam prea puțin. Prin stațiunile unde trebuia să-mi caut sănătatea, aveam să-i descopăr multe din marile ei comori încrustate în trecutul ce-l știam din studii și prezentul ce-l străbăteam. Istoria trăită zi de zi, gîndită ceas de ceas, la care cît de puțin simțeam că trebuie să colaborez și eu activînd în școală și în afara ei, la diferite sarcini legate direct de existența fiecărui cetățean conștient de importanța evoluției istorice. Cu atît mai mult trebuia să-mi întăresc sănătatea, să-mi ameliorez forțele... Activă poate chiar prin exces cum am fost întreaga mea viață, infirmitatea reumatismală ce mă amenința ar fi echivalat cu sinuciderea morală dacă m-ar fi scos din circuitul activității cotidiene. Această activitate multiplă mi-a stimulat vigoarea cu care am putut activa pînă la peste trei sferturi de veac... O, viața mea a fost prea plină... Ziua cu cortegiul nesfîrșitelor obligații și grijuri, nopțile cu meditație, visurile, evadarea din proza cotidiană și munca de creație, pînă cînd zorile nici nu știu cum intrau

pe fereastră și mă aflau la masa de lucru. Nopțile mele transformate în zi, continuate și mai dur după pensionare. Ce scumpe ceasuri de împlinire spirituală...

Mă gîndeam la o carte în care să se reflecte toată efervescența ce mă ținea în permanentă tensiune, și am scris doar poezia *„O CARTE CARE NU TE-AM SCRIS“*, apărută în revista *Scrisul bănățean,* poezie care, spre marele meu regret, nu a fost inclusă în nici un volum de versuri publicate posterior poeziei scrise în 1946, care era o profesiune de credință a stărilor de febrilitate creatoare ce trăiam... Simțeam acea epocă de maturitate care mă dirija spre altceva decît evoluția anterioară. Creștea o împlinire a ființei spirituale și afective. Acum, sarcina de a trăi se extindea spre o arie cu adînci implicații sociale, de care pînă atunci nu fusesem atrasă...

Cu aceeași tematică am scris și poezia din volumul „Lumină“, intitulată *„În anii noi m-am împlinit deplin“*, afirmație poate prea devreme poetizată. De la această poezie a trecut încă un deceniu, în care împlinirea s-a consolidat mai fecund, în cărțile ce am publicat.

Poezia *„În anii noi“* mi-a prilejuit recitarea festivă la Ateneul Român cu cîțiva ani în urmă. Sala era plină, se aflau invitați străini, printre care și poeți sovietici. Programată împreună cu un impresionant număr de confrați, participam în prezidiu, în mijlocul căruia se afla președintele Uniunii Scriitorilor, poetul Zaharia Stancu... Pînă să-mi vină rîndul și să se termine recitalul subliniat cu repetate aplauze, splendida rotondă în clarul obscur al somptuozității sălii decorative și arhitectonice m-a întors cu zeci de ani înapoi... Era prin anul 1912. De 24 Ianuarie aveau loc serbări în cinstea acestei date a Unirii fraților români. Programe executate de marii artiști ai Teatrului Național ; coruri, dansuri naționale cu finalul „Hora Unirii“ stîrneau un val de entuziasm contaminant... Toți cei din loji și staluri fremătau ritmul abia stăpînindu-se, stîrnea elanul patriotic !

În dimineața acelei zile de 24 Ianuarie, la internatul Institutului în care mă aflam (vezi *Poezie sau Destin,* vol. I) se produsese o mare animație. Directoarea școlii obținuse două loji la Ateneu, pentru festivalul de la orele 11. Mare mi-a fost bucuria cînd printre elevele indi-

cate să participe la festival, eram și eu cu sora mea Ștefi. Vestea ne-a venit în sufrageria școlii.

Nu știu ce am simțit atunci! Surpriza și bucuria se împleteau cuceritor.

Ne-am echipat în uniformele de sărbătoare ; ne-am înfășurat în pelerinele lungi ; am pus bretele peste cele două cozi împletite deasupra frunții (cum ne cerea regulamentul internatului) și am pornit zece eleve împreună cu două pedagoge. Afară era un ger năstrușnic... Dar bucuria de a vedea mai ales în interior marea clădire a Ateneului Român, admirat numai pe dinafară, mă încălzea.

Proaspăta provincială elevă, care începea să se aclimatizeze în al doilea oraș, adoptiv — Bucureștii — în care mi-am depănat viața pînă azi era fericită să descopere marile instituții și teatre. Ceea ce încercam atunci e greu să mai precizez astăzi, dar o stare de euforie contemplativă datează de pe atunci.

Noutatea, grandoarea atmosferei spirituale din sălile de teatru, de conferințe, de concert, sau alte spectacole de ținută artistică superioară, îmi provocau un climat spiritual nu de uimire sau mirări exagerate inerente primilor ani tineri, ci de reculegere, de pătrundere mai în adînc în gîndurile și eul meu doritor de lucruri elevate. Ceva ca și din lecturile din care adesea mă înălțam mai presus de mine însămi...

Dar... se întîmpla ceva ciudat cu mine. În mulțime mă simțeam atît de mică, atît de strivit era fizicul meu plăpînd, încît uneori aveam vertigii grave, care puteau duce la leșin. Asemenea stare am încercat cînd să pătrundem prima oară în Sala Ateneului, masată pînă la refuz... De la intrare pînă la lojă nu era o distanță mare. M-am simțit însă dusă de înghesuiala cu care nu puteam lupta. Pedagoga a observat paloarea mea și invita persoanele prea înghesuite să ne facă loc. În lojă a trebuit să-mi dea niște apă de colonie, ca să-mi revin din amețeală...

În sfîrșit am putut urmări spectacolul ca în vis... Nu mai aveam noțiunea clipelor. O desprindere miraculoasă și de public... Ascultam recitările actorilor. Aceea care mi-a rămas mai vie în amintire a fost Agepsina Macri, foarte tînără atunci. Nu știu dacă absolvise Conservatorul

și nu știu : ca reprezentantă a acestui for sau a teatrului, a recitat *Oda Ostașilor Români,* cu atîta patos, cu atît elan, deși vocea îi era cam îngroșată și apariția sa pe scenă cam stîngace, totuși lăsa să se întrevadă marea artistă ce a devenit mai ales după întoarcerea ei de la Paris, în 1912, cînd am și cunoscut-o personal împreună cu soțul ei, Victor Eftimiu, în salonul Mariei Arion. Am revăzut-o mai tîrziu și în alte împrejurări. Desfășurarea programului, entuziasmul sălii parcă nu m-au impresionat atît de puternic cît cupola și întregul cadru al Ateneului. Mi se părea un templu, în care sufletele trăiau avîntul artistic și patriotic la mare tensiune. Artiștii pe scenă mi se păreau ființe excepționale. Îi aplaudam din toate slabele mele puteri...

Am așteptat să se golească sala la plecare spre a nu ne mai expune presiunii strivitoare de la început. Și cînd sala a rămas goală, mi se părea că efluviile artistice ce ne cuprinseseră încă vibrau tainic spre rotonda minunat decorată. Mare, profundă impresie a făcut asupra mea acea primă viziune a acestui for de cultură al Capitalei noastre. Pe drum, la școală, nu am comentat nimic... Ceva se încrustase în adîncul eului meu, ca o previziune ce nu cutezam să mi-o mărturisesc... Pe scena aceea trecuse ca o vibrație spre ceva foarte îndepărtat și vag... Să fi fost atunci presentimentul clipelor de acum ? !...

Terminasem lectura și trebuia să mai audiez încă zece confrați. În acest timp, deodată, privirea mi se îndreptă spre loja numărul șase din stînga... Ochii mi se fixară spre ea și din negura anilor, îmi apăru grupul elevelor din mijlocul cărora eu, eleva poetă de atunci, acea îndepărtată și vaporoasă imagine ce se îndrepta spre mine imaterial... Agatha anilor 1911; față în față cu Agatha anului 1969... Venea plutind prin semiobscuritatea cupolei circulare încinsă cu brîul pictural ; aci pierind în culorile estompate de clarobscurul sălii, aci respirînd într-o ondulare de unde eterice... Deodată simții o ușoară atingere a brațului și ochii aceia din trecut se întîlneau cu cei prezenți într-o stranie comuniune... „Îți mulțumesc... Presimțeam de atunci că va veni și clipa ta pe această scenă ce ți se părea atunci de neatins“... Un fior îmi stră-

bătu ființa... Ca prin vis simțeam confruntarea celeilalte Agathe cu cea de acum... Abia mi-am dat seama că se sfîrșise festivalul de poezie, abia am auzit ultimul cuvînt al președintelui mulțumind poeților pentru poeziile citite și publicului pentru participarea și aplauzele cu care ne-au răsplătit...

După ce am recitat, nu știu cînd am părăsit scena. Cînd am ajuns acasă, atît eram de obsedată de retrăirea aceea de peste șase decenii... Cîte ascunde subconștientul ca să ni le dezvăluie peste ani și ani... Și cîte asemenea stări încerc în ipostaze identice... Această dedublare a celei din trecut a constituit multe momente din activitatea mea literară. Trecutul a fost mereu lîngă mine cu prezența mea retrospectivă... De aceea mi s-a întîmplat foarte des de a nu trăi din plin prezentul... Poate aceasta să fie și rațiunea acestor pagini memorialistice, în care retrăirea anilor duși este foarte intensă și plină de afect... Pe lîngă memoria intelectuală cu care natura m-a dăruit din plin, cea afectivă a fost cel mai puternic impuls al emoțiilor din creația mea literară... Fără această puternică afectivitate nu aș fi putut acoperi nici o pagină, necum miile de pagini ale acestui ciclu memorialistic... sau ale celor opt volume de poezii...

*

* *

Tot cu ani în urmă aveam să mai încerc aceleași emoții artistice în sala Ateneului. De astă dată un festival în folosul unor societăți de binefacere. În program figurau : Aristizza Romanescu, Gr. Manolescu, Petre Liciu și alți artiști de seamă... Atunci, pentru prima și ultima dată, audiam pe Aristizza Romanescu, recitînd tirada din Fîntîna Blanduziei către Horațiu... Glasul melodios, dicțiunea, patosul liric, fluidul artistic ce emana m-au înfiorat. Fiorii artistici de atunci mă străbat prin amintire și astăzi, cînd scriu, mai ales că o auzisem și o văzusem în rolul Getei din Fîntîna Blanduziei. Am pe masa mea de lucru fotografia ei în acest rol, cu dedicația numelui și data 1911, pe care mi-a oferit-o vara mea Ana.

Gr. Manolescu a recitat *Scrisoarea III* de Eminescu, iar Petre Liciu, un monolog. Marele comic a produs un

val de rîs, mai ales în finalul care suna așa : „Pe o tavă foarte mare, o caisă-ncîntătoare"... m-a contrariat oarecum, după ce fusesem emoționată și entuziasmată de Aristizza Romanescu și Gr. Manolescu... Niciodată nu am gustat comicul și veselia turbulentă, pînă la oboseală... Restul programului a fost muzică vocală și instrumentală.

Tot înaintea primului război mondial am asistat la alt festival tot la Ateneu, de astă dată protagonistul fiind Alexandru Macedonski. Îl vedeam și auzeam pentru prima dată. O figură care m-a nedumerit ca ținută în primul rînd.

Purta o jiletcă bleu-azur, o haină maron deschis și pantaloni gri.

Siluetă suplă, puțin adusă de spate. Ținea capul sus. Ochelarii cu rama de aur îi acopereau privirile unor ochi foarte vioi, iar mustața prea răsucită îi dădea un aer de cuceritor sentimental. Fruntea înaltă cu niște șuvițe rebele ale pletelor din profil...

L-am ascultat cu multă atenție. A recitat *Noapte de Decembrie.* Vocea, ușor voalată, găsea accente pline de avînt cînd repeta refrenul „La Mecca". Era transfigurat de unele versuri, părînd că se reîncarnase în însuși emirul din poem. Prin 1918—1919 l-am revăzut pe Calea Victoriei, prin fața Palatului, însoțit de tineri scriitori sau admiratori. Mi s-a părut foarte îmbătrînit. Purta pălărie mare, cu borurile din profil întoarse puțin pe spate. L-am recunoscut după mustăți și ochelari... Am rămas la o vitrină pînă a trecut... L-am privit cu admirație și compătimire, îmbrăcămintea sa trădînd viața pauperă a acestui mare talent. *Noaptea de Mai* o știam toată pe de rost. Aveam să o recit, mult mai tîrziu, cu Bacovia... Cînd m-am oprit să-l mai însoțesc cu privirea, am avut o stare ciudată. Aveam să mi-o lămuresc după ce am cunoscut pe Bacovia, cînd îi citeam deseori volumul *Excelsior !* Despre autor avea să-mi povestească Bacovia ceea ce am consemnat în al doilea volum al acestor memorii (vezi Viața Poetului).

La un an după acea plimbare pe Calea Victoriei s-a stins din viață mult nedreptățitul Alexandru Macedonski. În anii noștri i s-a reparat nedreptatea. Studiul lui Tudor

Vianu și monografia lui A. Marino l-au repus în drepturile sale, adică printre marii creatori ai poeziei românești simboliste !

*

* *

1951 vara... Urma să plec la băile Govora. Aveam nevoie de iod. Mergeam pentru a doua oară, cu biletul de băi oferit de Uniunea Scriitorilor, cazată în vila Operei. Aici, se aflau artistele Maria Snejina și Lizeta Dima, cu care m-am împrietenit de îndată. Mai erau și alți locatari scriitori și artiști, cu ei însă nu ne întîlneam, fiecare avînd programe de tratament diferit.

Formasem un trio, care părăsea vila la ora opt dimineața spre a ne întîlni la ora mesei în aceeași cantină și după-amiaza și seara să ne revedem...

Tratamentul de la Govora era mult mai greu și complicat, decît la Herculane... Întîi inhalații cu iod și sulf contra bronholaringitei incipiente. Urmau împachetările cu nămol simplu sau electric, alternativ la două zile, la urmă băile de iod. La toate era de așteptat deoarece se afla la tratament și un număr impresionant de muncitori.

De la băi mergeam la masă la o cantină destul de departe de vila Operei, spre care aveam de urcat o pantă. Respiram destul de greu pînă la vilă. Urmau orele de reacție ale tratamentului, acestea solicitau două-trei ceasuri de repaus... Seara, ne întîlneam din nou la masă. Alt urcuș la întoarcere adăugam la oboseala băilor... Uneori renunțam la masa de seară, să economisesc forțele fizice, băile fiind foarte tari... Govora are o poziție pitorească. Vile frumoase, stabilimente și clădiri impunătoare, cum este de pildă fostul hotel Palace. Pădurea de fagi împrejmuiește cu liziera din dreapta clădirea Ocolului silvic.

Parcul dinspre cazino, bătrîn și falnic, cu alei și bănci atrăgea mulți amatori de promenadă...

Seara însă era foarte răcoare. Băile de iod nu puteau fi expuse la răceala uneori și umedă de roua foarte îmbelșugată. Mă retrăgeam în vilă, suportînd la început destul de obositor reacția tratamentului. Uneori ne întîlneam și rămîneam în holul vilei toate trei. Discutam artă,

literatură, muzică... Revăd pe Maria Snejina, una dintre cele mai impresionante Carmen, din opera lui Bizet. Vocea ei de mezzosoprană, caldă și cu o minunată mlădiere, i-a atras mari succese. Avea și un fizic frumos. Blondă, cu ochii verzi și carnația de un alb-mat, ușor rozé, chiar cînd nu se farda... O mare prestanță scenică și grațioasă gestică. Apropiată, atentă, prevenitoare, era o plăcere de a fi împreună.

Lizeta Dima, tot blondă, oxigenată. Mai reținută și melancolică.

Urma un tratament foarte obositor, nu antireumatic. Mergeam împreună la inhalațiile de sulf și iod... apoi ne despărțeam.

Maria Snejina era profesoară la Conservatorul de muzică. Cînd ne plimbam uneori, prin parcul băilor, fredona arii din opere, vibrînd necontenit într-un ritm ce-i era înnăscut.

Adevărată încîntare compania ei...

Cu Lizeta făceam lungi preumblări prin pădurea de fagi, mai mult spre seară, cînd soarele poleia pădurea, iar copacii seculari se învăluiau într-o feerică majestate. Ne rătăceam spre drumeagurile care duceau către satele apropiate... Ne furau luminișurile pătate de soarele, uneori abia mai străbătînd desișurile... Eu recitam versuri din Eminescu, ea fredona aria Margaretei din „Faust“, sau din alte opere, și vocea ei de soprană părea atît de înfiorată... Începea să se răcorească ; cobora înserarea de vară cu ispite de raze în agonie, și eram atît de fermecate și împăcate cu minunatul peisaj ! Dacă eram prea obosite, ne rezemam de cîte un fag secular și priveam prin freamătul de smarald vegetal ultimele zvîrcoliri ale soarelui dispărînd prin desișul pădurii, dincolo de înaltele coline...

Acestea erau toată distracția noastră. Ne retrăgeam devreme la vilă. Nu mergeam nici la cazino, nici la club, nici prin parcuri sau cofetării...

Cînd reveneam seara în camera mea, rămîneam la fereastră să contemplez fundalul de pădure, iar cînd răsărea luna din desișuri de brazi, mă pierdeam în visuri și gînduri la ai mei. Aș fi dorit atît de mult să fim împreună, toți trei, sau cel puțin cu poetul... Această dorință nu se putea împlini. Nu voia să se deplaseze... Sta-

tic, cum era, un voiaj cît de scurt îl obosea... Pretexta că trebuie să rămînă cu Gabriel, și casa nu putea rămîne singură, mai ales că sabia lui Damocles — amenințarea locativă — încă pîndea...

Îi scriam lungi scrisori cu impresii și viața ce duceam, scrisori pe care, cum avea obiceiul, nu le-a păstrat. Îmi răspundea laconic. Dorea să-mi folosească băile, să mă întorc reconfortată. Simțeam printre rînduri că totuși le era greu singuri.

Datorită acestei tandre și sincere înțelegeri am reușit să țin în frîu reumatismul recalcitrant.

*

* *

În vara următoare, ne-am întîlnit din nou la Govora. S-a mai adăugat o nouă prietenă, doamna colonel Mimi Popescu, soprană, cu o voce de volum mai redus. Mimi locuia în Govora și închiria camere la cei veniți în stațiune. Printre chiriași, de aproape nouă ani se revedeau artistul Nicolae Brancomir cu mama. Dețineau o cameră elegant mobilată, la parter, cu ferestrele la strada ce dădea chiar în piață.

Într-o seară, de pauză, am fost invitate la Mimi, unde am avut plăcerea să cunoaștem și familia Brancomir. A fost surprins de prezența mea, care i-a prilejuit multe și calde elogii referitoare la Bacovia. Poseda ediția princeps a volumului *PLUMB*. Ne-a recitat din aceste poeme.

Era o seară de sfîrșit de iulie, înaltă, senină și înstelată... Nu puteam prelungi vizita în micuța grădină a doamnei Mimi, răcoarea devenise tot mai viu resimțită, ceea ce nu era indicat pentru cura noastră. Aceste scurte reuniuni se mai repetară. Acum, Maria Snejina propuse să ne viziteze și domniile lor la vila noastră. Aranjă o după-amiază, la ora cinci. Se considera prima amfitrioană. Făcu o comandă de înghețată și prăjituri la cofetărie, sosită la vilă pe la orele 4 după-amiaza. De la două pînă la această oră ne-am odihnit ; așteptam invitații. Ziua fusese extrem de fierbinte... Musafirii întîrziau. Un nor amenințător începu să se arate dinspre pădure. Coborî vertiginos asupra stațiunii. Nu ne instalasem bine în fotoliile din hol, că o furtună dintre cele mai rele — ce se

producea cam des la Govora — se stîrni cu o furie oarbă. Fulgere, ploaie cu piatră și trăsnete cutremurătoare. Noroc că invitații sosiseră tocmai cu puțin, foarte puțin timp înainte de începerea furtunii.

Se întunecase ca noaptea... Oricît făceam pe curajoșii spaima ne cuprinse pe toți, mai ales cînd comutatorul se stinse, lăsîndu-ne în întuneric sub panica unor formidabile descărcări electrice... Trăsnete zguduiau vila și unul dintre ele căzu în apropierea ei. O flamă străbătu comutatorul stins, dar nu și închis. Flama s-a scurs departe de noi, în colțul opus al camerei. Lizeta tocmai se pregătise să servească prăjiturile. De mirare cum nu le-a scăpat din mîinile care-i tremurau de emoție... Nu cutezam să scoatem un cuvînt, ca și cînd noi eram fiecare vinovat de teribila răbufnire a firii... Rămași în întuneric, nu știam cum să ieșim din acest straniu impas. Erau temeri să nu se fi produs vreun circuit în pod și să se fi aprins. Instalația electrică era serios avariată. Mecanicul vilei a reușit însă să refacă stricăciunile... Ne-a redat lumina, la ivirea căreia vedeam pe figura fiecăruia dintre noi efectele spaimei...

Furtuna s-a potolit, ploaia a încetat, dar întunericul din oraș continua.

Musafirii au putut ieși din vilă cu niște lumînări aduse de cineva, iar pe stradă, ghidați de o lanternă... Așa s-a desfășurat acea după-amiază pe care o dorisem plină de voia bună a întîlnirii...

În vara ce s-a succedat aceleia cu furtuna, cercul pacienților noștri se mări... Continuam să fim foarte des invitații lui Mimi Popescu. Aveau loc mici șuete și aflam noutăți. Într-una din zile se zvonise că a sosit în Govora Lucia Sturdza-Bulandra. Intr-adevăr era cazată la Palace și mergea la „stabilimentul" băilor cu mașina proprie. Suferea de o artroză. Mare plăcere am avut cînd, la una din reuniunile lui Mimi, ni se anunță vizita marii artiste. Apăru într-o ținută modestă cu toată distincția ce o caracteriza. Coborî cam greu din mașină, și Mimi o conduse pînă la fotoliul din grădină. Să fi fost orele șase după-amiaza.

Artroza îi împiedica oarecum mersul ei maiestuos, chiar dincolo de scenă.

Părea îngrijorată de evoluția artrozei ; era la a treia sau la a patra baie și durerea nu prea ceda... Am făcut cunoștință și mi se părea atît de afabilă cu naturalețea nu a unei actrițe mari ce era, ci a unei femei de lume. Dincolo de scenă păstra însă din temperamentul de artistă... Discuția s-a purtat și asupra războiului din Coreea, care neliniștea opinia publică... Se zvonea că prin munți sînt cete de partizani, că reacțiunea nu aștepta decît un semn al americanilor spre a intra în acțiune... A spus surîzînd : „Dacă va izbucni ceva, atunci ne vom refugia aici, la doamna Mimi... Nu-i așa, doamnă colonel ?... Dar... nu va fi nimic... Zvonismul acesta e de prisos, se consolidează revoluția !"

S-a trecut la alte subiecte. Deschiderea teatrelor în septembrie 15, cu repertorii noi, și piese sovietice. Trebuia să termine cu bine cura spre a se întoarce să organizeze cu toată răspunderea ce-și asuma bunul mers al Teatrului Municipal, a cărei direcțiune i se încredințase.

Mimi ne-a servit înghețată pe care a refuzat-o din cauza iodului. Ceru o simplă dulceață de fragi, de care pomenise Mimi că o făcuse chiar în acea zi... Plină de naturalețe ne-a cucerit pe toți. Nu a stat mult. S-a retras mai devreme cu promisiunea că va mai căuta cercul nostru.

Ne-am întîlnit însă la o altă amfitrioană din Govora, o tînără, foarte tînără doamnă, al cărei soț avea răspunderi politice care-l țineau departe de tînăra sa soție. Am sosit la această doamnă împreună cu Mimi. Urmau să vină și Brancomir, și doamna Sturdza, insistent invitată de grațioasa și fermecătoarea amfitrioană. Brancomir o revăzu cu multă efuziune sentimentală. Sosi și doamna Sturdza...

Întrebind pe tînăra doamnă ce mai face, aceasta îi răspunse că se plictisește grozav, mereu singură, uneori doar cu mama ei, o doamnă în vîrstă, taciturnă și preocupată... oftă luînd un aer de melancolie.

— Acum, sînt așa de veselă că ați venit !... Mi-așa de greu singură, se adresă doamnei Sturdza-Bulandra.

— Vă plîngeți de singurătate cînd aveți un soț pe care, desigur, îl iubiți și vă iubește, tînăra mea doamnă !

Să nu cunoașteți niciodată singurătatea cea mare. Să nu vi se întîmple ceea ce am trăit de atîtea ori... Să stai singură la masă și în seara de *Réveillon*, de pildă, cînd bate ultimul minut al anului... Cu o prăjitură și un pahar în fața ta, să bei pentru nimeni, sau numai pentru tine, să nu ai cui spune un cuvînt. De cind a murit Tony, multe asemenea revelioane am avut.

O mărturisire atît de patetică, de adîncă sinceritate... Era atît de tragic tonul marii artiste, atît de reținută lacrima pe pleoapele ei, încît ne înfiora... Mă înfiora poate pentru ceea ce mă aștepta și pe mine peste numai cîțiva ani ? O confesiune pe care artista admirată și invidiată o făcea de dincolo de scenă, din intimitatea ei de văduvă neconsolată. Poate chiar în acele momente îi apărea prin amintire eleganta, superba siluetă a lui Tony ?

Îi revăd și eu pe ambii în rolurile din „Marchizul de Priola".

Mărturisesc că am văzut-o în multe roluri și în ultimul „Mamouret" și am admirat-o fără rezerve, dar niciodată nu mi s-a părut mai demnă de admirație ca-n aceste momente de impresionantă sinceritate. Dincolo de scenă, între noi, în cercul restrîns, fără spectatori, îmi apărea cu o aureolă în plus... Nici o poză, nici o rigiditate protocolară, simplă și umană, coborîtă la nivelul nostru, departe de scenă, departe de exigențele de rigoare ale teatralismului.

Reuniunea se prelungea și, cum se apropia înserarea, eu și Lizeta ne-am retras, deși se începuse discuția asupra poeziei cu referiri și la poezia lui Bacovia.

*

* *

Încă de la masă ne programasem o plimbare prin codrul nostru de fagi. eu și Lizeta... Cînd pășeam în pădure, părea că intram într-un templu... Eram așa transfigurate ! Cu atît nesaț ne bucuram de aerul pădurii (depășea orice tratament), de mireasma mușchilor de pe copaci, de mirosul reavăn al frunzișului verde, și freamătul celui uscat, care foșnea sub pașii noștri...

Totuşi, prietena mea dragă părea foarte obosită. Mă lua mai strîns de braţ şi, cu o voce înecată de tristeţe, îmi spuse :

— Nu-mi foloseşte tratamentul, draga mea!... Nu simt nici o ameliorare, ba pare că mă simt şi mai rău... La anul mă voi duce la mare... Îmi iau acum adio de la pădurile şi veveriţele acestea...

Avui o grea strîngere de inimă. Nu ştiam ce să-i răspund... Era aşa de tînără la cei treizeci de ani cît avea... Poseda o voce şi un temperament scenic de aleasă calitate... În ochii ei citii un „adio" adresat amurgului şi pădurii... Ne împrietenisem şi ne legasem mult sufleteşte... I-am dat volumele mele de versuri ; le citea cu multă înţelegere... unele poezii le recita transfigurîndu-le cu adînca ei sensibilitate. O, aceste prietenii, pe care destinul ni le scoate în cale , nu ar trebui să se sfîrşească... Vara următoare s-a dus la mare, ca în toamna ce urma să ne părăsească... Şi acum îi dăruiesc o lacrimă sincer îndurerată de moartea ei în plină tinereţe şi strălucită carieră artistică la Opera noastră de stat...

După această vacanţă, ne-am mai întîlnit în luna august la Bucureşti. Într-o duminică am avut plăcerea să ne viziteze Snejina, Lizeta şi N. Brancomir. Bacovia i-a primit cu multă plăcere şi le-a făcut cunoştinţă cu cea mai luminoasă expresie a ochilor lui mari, albaştri... Snejina ne-a oferit un mare buchet de gladiole roz şi portretul ei ; o fotografie în costumul lui Carmen ; o prindea aşa de bine ! Brancomir s-a întreţinut cu Bacovia despre poezie şi rolurile ce avea în perspectivă pentru apropiata stagiune teatrală. Am avut cîteva ore foarte artistice... Îi povestisem poetului cît de bine ne-am înţeles la Govora şi era foarte încîntat...

Privea insistent spre Maria Snejina... Era încîntătoare...

— Încarnează frumuseţea femeilor ruse ! a remarcat Bacovia, foarte sensibil la frumuseţea ochilor verzi catifelaţi ai artistei... Asemenea ochi ce par a cînta cu privirile sînt rari. Elogiul acesta încredinţat mie, după plecarea musafirilor, mi-a făcut plăcere... Era atît de sincer...

— Ca elev am avut şi eu o simpatie cu ochi mari şi verzi... Ei, dar acestea sînt lucruri din trecut, a încheiat

amintirea cu acest vers dintr-o poezie a sa : „Pe cînd ninsoarea rătăceşte... / Din nou iubiri ce-au dispărut, / Trezesc poeţii singuratici / Deşi acestea sînt lucruri din trecut“. (Poezia *Memento* din *COMEDII ÎN FOND*)... L-a impresionat aerul melancolic de pe chipul frumos al Lizetei... „Pare că suferă această frumoasă artistă... O minează un morb, o nostalgie ? !...“

L-a impresionat şi înălţimea lui Brancomir, pe lîngă care nu ajungea nici pînă la umăr...

(Apăruse un volum din *Ţara fagilor* de Iulian Wesper).

— Parcă sînteţi din ţara fagilor, domnule Brancomir... înalt şi voinic asemenea lor.

Brancomir surîse... Confirmă că are origini familiale sucevene. Un bunic sau un unchi stareţ, la una din mînăstirile din Bucovina...

*

* *

Am frecventat băile Govora opt ani, cu un singur intermezzo de un an, la Călimăneşti în 1954. Printre alte distracţii aveau loc şi manifestările artistice-culturale. La una dintre acestea am fost solicitate şi programate, Snejina şi Lizeta, canto, eu să citesc versuri... Am avut succes, am primit mulţumiri şi flori, şi am făcut cunoştinţă cu mulţi tovarăşi şi tovarăşe din întreprinderi... Într-una din aceste zile, la masa noastră de la cantină un tovarăş care nu mai afla alt loc, ceru voie să se aşeze. Se numea Iacobescu, profesor de literatură şi poet din Timişoara. Din vorbă în vorbă, ne spuse că ar vrea să facă unele excursii. Îl interesa ţinutul. Proiectase o excursie pînă la mînăstirea Horezu, şi altele. Îi mai trebuiau trei tovarăşi, pentru că găsise o maşină de curse cu patru locuri. Revenea o sută de lei de persoană... Ne surîse proiectul şi ne-am învoit să mergem.

Vizitasem înainte fosta tiparniţă de la Govora, unde se tipărise, cu secole în urmă, vestita *Pravilă de la Govora,* a lui Matei Basarab...

Mărturisesc marea mea dezamăgire cînd n-am văzut decît o hrubă înaltă, boltită şi afumată, circulară, cu o ieşire scundă ce o lumina.

În apropiere supraviețuiesc niște resturi de chilii, un cuptor enorm pentru copt pîinea, un rest de vatră...
Mi-a venit în minte domnia voievodului, și întrecerea lui cu Vasile Lupu în înfăptuiri culturale... cu acel mare și ambițios ctitor al minunatei biserici Trei Ierarhi, pe care o văzusem la Iași, în 1930... Monumentală, cu zidurile exterioare ca de ivoriu, în brîe de aur șters și luminozitatea ei.

Cu ocazia excursiei proiectate, aveam să mă întîlnesc și cu alte ctitorii voievodale, chiar cu aceea a lui Matei Basarab, schitul Arnota și mînăstirea Horezu. Așteptam cu nerăbdare excursia.

A doua zi, la cantină, am și hotărît plecarea imediat după-masă. Ne-am pregătit ceva provizii. Mașina spațioasă ne aștepta la marginea stațiunii. Așa aranjase șoferul, care știa că excursiile nu sînt recomandate, dar nu ne-a spus nimic. Se aprovizionase cu benzină suficientă, ne-a trasat itinerarul astfel ca la ora zece seara, cel mai tîrziu, să putem reintra în vilă, închisă de la această oră.

Am pornit. Șoferul, destul de iscusit, conducea foarte bine. Am ajuns la Rîmnicu-Vîlcea, l-am traversat cu regretul de a nu îl putea vizita, nefiind inclus în obiectivul excursiei noastre. Am înaintat patruzeci de kilometri pînă la mînăstirea Horezu, mînăstirea Bistrița, schitul Grigore Decapolitul și schitul Arnota... Cam încărcat programul, dar cu mașina, fără nici o defecțiune, am putut realiza itinerarul !

Descopeream uimită și pentru prima dată Valea Oltului în toată spendida varietate a peisajului. Mi se părea că plutesc într-un vis. Am ajuns la Horezu după două ore, străbătute cu nouăzeci de kilometri pe oră, distanță recuperată după defileul Oltului la drum deschis. Eram emoționată la apropierea acestei ctitorii brîncovene ; auzisem că este foarte interesantă. Ea ilustrează epoca de aur a artei noastre feudale în timpul domniei marelui mucenic al creștinătății, Constantin Brîncoveanu. Mintea și sufletul meu retrăiau istoria în cadrul cel mai autentic... Pe aleea de la intrarea în mînăstire, ne-a întîmpinat un grup de maici. Mergeau în sat grăbite la o ședință ; ieșeau din mînăstire vorbind între ele, și abia s-au uitat

la mașina noastră, atît erau de absorbite de problemele ce le preocupau...

În mijlocul careului alb al mînăstirii ne-a întîmpinat maica stareță și, printr-un cerdac, ne-a condus pe un lung culoar spre intrarea în arhondărie. Am străbătut o sală lată, cu dușumele foarte albe, cu icoane frumoase pe pereți. Am fost poftiți să vizităm mai întîi paraclisul, apoi camerele și salonul dintre arhondărie și paraclis. Acesta părea o biserică în miniatură aidoma marii biserici a mînăstirii. Bolta paraclisului, cu ferestre prin vitrourile cărora se filtra lumina zilei de vară, păstrează picturile originale. Lumina mistică iriza culorile și contururile bizantine... În fața scundului altar, sau în cele două strane împărătești, Domnul își va fi plecat genunchii în adînci rugăciuni, sau zăbovea în extazul mistic înălțat către cerul cu Dumnezeul căruia i-a închinat altare, și neistovită rugă, poate și împins de cutremurătorul presentiment al tragicului sfîrșit ce-l aștepta. Pe ușile de la intrare, minunat zugrăviți : Sf. Constantin și Maica Domnului cu pruncul în brațe, cu mare măiestrie. Culorile păstrează o prospețime uimitoare, ca și cînd ar fi de curînd zugrăvite... Nu știu, nu ni s-a spus dacă a fost restaurat sau nu acest paraclis, aici totul te îndeamnă la adîncă cucernicie chiar de nu ești credincios... Poezia populară,*Constantin Brîncoveanu,* povestind martiriul voievodului, o știam din copilărie... Am predat-o elevelor mele deseori, îmi amintește și mă cutremură cruzimea cu care a fost ucis acest mare creștin, să asiste la uciderea fiilor săi cu tăria de sfînt al creștinismului primitiv, și să nu se lepede de legea străbună...

Amintirea acestei tragedii m-a urmărit tot timpul cît am vizitat sfîntul locaș de închinare, biserica, salonul... Cînd s-au regăsit și înhumat osemintele marelui voievod, în 1934, am asistat la procesiunea și ceremonia de la Sf. Gheorghe, în fața căruia se află statuia voievodului. Frumoasa biserică, Sf. Gheorghe, a pierdut un turn, poate al clopotniței, în timpul marelui cutremur din 1940. Se agita ideea de a fi proclamat sfînt mucenic de către Sfîntul Sinod. Nu știu de ce nu s-a realizat beatificarea mucenicului creștinătății chiar de pe vremea uciderii lui și a fiilor săi, de către sinoadele respective... În copilărie,

la mașina noastră, atît erau de absorbite de problemele ce le preocupau...

În mijlocul careului alb al mînăstirii ne-a întîmpinat maica stareță și, printr-un cerdac, ne-a condus pe un lung culoar spre intrarea în arhondărie. Am străbătut o sală lată, cu dușumele foarte albe, cu icoane frumoase pe pereți. Am fost poftiți să vizităm mai întîi paraclisul, apoi camerele și salonul dintre arhondărie și paraclis. Acesta părea o biserică în miniatură aidoma marii biserici a mînăstirii. Bolta paraclisului, cu ferestre prin vitrourile cărora se filtra lumina zilei de vară, păstrează picturile originale. Lumina mistică iriza culorile și contururile bizantine... În fața scundului altar, sau în cele două strane împărătești, Domnul își va fi plecat genunchii în adînci rugăciuni, sau zăbovea în extazul mistic înălțat către cerul cu Dumnezeul căruia i-a închinat altare, și neistovită rugă, poate și împins de cutremurătorul presentiment al tragicului sfîrșit ce-l aștepta. Pe ușile de la intrare, minunat zugrăviți : Sf. Constantin și Maica Domnului cu pruncul în brațe, cu mare măiestrie. Culorile păstrează o prospețime uimitoare, ca și cînd ar fi de curînd zugrăvite... Nu știu, nu ni s-a spus dacă a fost restaurat sau nu acest paraclis, aici totul te îndeamnă la adîncă cucernicie chiar de nu ești credincios... Poezia populară,*Constantin Brîncoveanu,* povestind martiriul voievodului, o știam din copilărie... Am predat-o elevelor mele deseori, îmi amintește și mă cutremură cruzimea cu care a fost ucis acest mare creștin, să asiste la uciderea fiilor săi cu tăria de sfînt al creștinismului primitiv, și să nu se lepede de legea străbună...

Amintirea acestei tragedii m-a urmărit tot timpul cît am vizitat sfîntul locaș de închinare, biserica, salonul... Cînd s-au regăsit și înhumat osemintele marelui voievod, în 1934, am asistat la procesiunea și ceremonia de la Sf. Gheorghe, în fața căruia se află statuia voievodului. Frumoasa biserică, Sf. Gheorghe, a pierdut un turn, poate al clopotniței, în timpul marelui cutremur din 1940. Se agita ideea de a fi proclamat sfînt mucenic de către Sfîntul Sinod. Nu știu de ce nu s-a realizat beatificarea mucenicului creștinătății chiar de pe vremea uciderii lui și a fiilor săi, de către sinoadele respective... În copilărie,

prin întîia clasă primară, cînd spuneam tatii poezia aceasta, mă năpădea plînsul, abia o terminam. Cu aceste amintiri vedeam paraclisul muzeului și mînăstirea, și întregul cadru mă impresiona pînă a nu putea rosti o vorbă... Copleșitoarea tăcere simțeam că este cea mai sinceră pietate și cucernicie ; gîndurile mele le puteam închina memoriei lui Brîncoveanu, și mai presus de toate admirația pentru tot ce a dăruit ca artă și cultură țării sale în epoca ce-i poartă numele. Epoca Brîncoveanu ! Atîtea palate, spitale și alte multe tezaure de artă...

Eram cu totul prinsă de mrejele trecutului istoric trăit intens în prezent. Am tresărit numai la glasul stareței : „Acum, să vizităm muzeul și salonul voievodal..." Călcam deci pe lungile săli cu zugrăveli de sfinți, cu dale pe care cu secole în urmă pășiseră voievodul, doamna sa, domnițele cele frumoase și feciorii ? Pașii noștri, pe urme de martiri !... Destinul uman, cum hărăzește veacurile cu copleșitoare amintiri...

Salonul nu era deschis decît pentru persoane notorii, după cum ne-a spus starețа. Ne onora cu invitația de a pofti. Salonul este spațios, cu ferestre boltite. În mijloc o masă cu suprafață de marmură pe care se află o condică de impresii. Fotolii și alte mobile păstrate chiar din cele ce au aparținut familiei Domnitorului. Portrete în ulei, alte picturi pe pereții înalți, strălucitor de albi. M-am așezat pe unul dintre jilțuri, sub stăpînirea unei prezențe imateriale ce plutea pe acele jilțuri și canapele.

În spatele jilțului, în mijlocul unuia dintre pereți, în mărime naturală, impozant și încruntat, cu mustățile accentuate, într-un colorit foarte viu, perfect executat, se afla portretul lui Stalin. TRECUTUL și PREZENTUL se înfruntau la distanță de veacuri. De acum vom continua vizita tot astfel : între trecut și prezent. Vechiul alterna cu noul. Nu observasem tabloul. Am întors capul și am avut surpriza ; Stalin, ateul, față cu martirul creștin... Imprevizibile sînt destinele istorice... Era atunci o epocă de încordare istorico-politică, căruia, mărturisesc, mă sileam să-i descifrez sensurile care se prefigurau încă neînțeles. Lupta acerbă pentru pace, iscată pe toate fronturile mondiale, era amenințată de războaie ; în Coreea, apoi în Vietnam, în Orientul Apropiat, în prea multe

state mocnind revolte. Contorsiuni politice și biata pace amenințată pînă și acum, după treizeci de ani de la încheierea păcii după al doilea război mondial... Cît de valabil versul lui Bacovia : *„Cum totu-i glorios cu niciodată pace“.* !

Am scris în condica de onoare și am continuat vizitarea așezămîntului monahal brîncovenesc...

În atelierul de covoare se țeseau cu mare artă covoare cu lozinci politice, la zi. Pe pereți lozinci... „Trăiască 23 August 1944 !“ Scoarțe cu motive industriale. Atmosfera monahicească înlocuită cu munca creatoare a marii transformări politice se simțea pretutindeni... instaurată pe fundalul ctitoriei brîncovene, într-o conviețuire de conlucrare la edificiul noii orînduiri. Două focare în care s-au zămislit epoca medievală și se zămislește creșterea noii patrii. Această verigă etnico-politică a existenței unui neam trebuie să sudeze lanțul evoluției mereu pe drumul ascensiunii istorice de la 23 August... Mai departe, tot mai departe în construcția socialismului și comunismului, spre care țara noastră, Republica Socialistă România, merge atît de vertiginos. Dacă Brîncoveanu a atins epoca de aur a culturii noastre medievale, neobositul nostru conducător, Nicolae Ceaușescu, depășește cea mai strălucită epocă a înălțimii istorice, a patriei noastre socialiste, tot mai prețuită și respectată în lume...

După ce am vizitat interiorul mînăstirii și unele chilii, precum și arhondăria, am felicitat pe stareță și pe puținele maici ce ne conduceau ; le-am mulțumit de buna primire cu care ne-au onorat și ne-am îndreptat spre Mînăstirea Bistrița, cam în goana mașinii, parcurgînd un drum cît se poate de pitoresc prin păduri și priveliști atît de noi pentru mine ! Vraja pitorească a acestor locuri îmi descoperea privirilor avide cît de frumoasă, cît de minunată este natura, în scumpa noastră patrie, România. *Cîntarea României* a lui Alecu Russo m-a însoțit tot timpul, realitatea străbătută depășind încîntătoarea operă tradusă cu atîta patos de N. Băl-

cescu. Cîtă vrajă îmi hărăzesc peisajele vertiginoase zărite, dar atît de euforic receptate, întotdeauna atît la munte, la mare, sau în orice drumeție ce mi-am putut îngădui.

Dar oboseala, reacția băilor se făceau resimțite prin simptome reumatice mai dureroase. Inima începea să bată mai rar, resimțeam o oboseală, dar ce contau toate aceste capricii reumatice față de vraja ce trăiam străbătînd pentru prima oară splendida vale a Oltului și Jiului...

Ajungem destul de repede la Mînăstirea Bistrița, renovată de domnitorul Alexandru Știrbey. M-a nedumerit și decepționat restaurarea altarului aidoma catedralelor catolice. De ce nu ar fi păstrat stilul autohton, al mînăstirilor noastre ? Nu ne-a întîmpinat nimeni, nu am avut nici un mijloc de a cunoaște trecutul și ctitoria mînăstirii. Zidurile simple, înalte și parcă înghețate, nu sînt primitoare și nu îmbie la rugăciune. Și mai nepotrivit gardul înconjurător din ciment și plăci de sîrmă, care nu cadrează, defel, cu o împrejmuire mînăstirească.

Din nefericire tendința de a înlocui vechile ziduri înconjurătoare ale mînăstirilor am constatat-o și în alte ocazii.

E o impietate, o profanare asupra trecutului, din ale cărei urme se pot reconstitui în cel mai autentic stil aspectul mînăstiresc.

După ce ne-am depărtat puțin de mînăstire, o casă înaltă, cu aspect de cazarmă, ne întîmpină, cu totul nepotrivită cadrului. Șoferul a spus : „Locuința forțată a lui Antonescu"... De aici, în faimosul palat regal, ambițiosul dictator, nu putea sfîrși decît executat la Jilava...

„Sic transit gloria mundi !"...

Urma al treilea obiectiv al excursiei noastre : Schitul Grigore Decapolitul. Situat pe vîrf prăpăstios de munte, deasupra unei fioroase și adînci prăpăstii bifurcate și sfredelite printr-o înfricoșătoare săpătură din apa Jiului, schitul nu se vedea din desișul codrilor.

Drumul pînă în apropiere a fost nespus de greu, așa că mașina ne-a lăsat la o distanță bună de schit. Drumul accidentat, necunoașterea locurilor ne-au îngreu-

nat și ajungerea la schit. Ne-am dat seama că ne rătăcisem, cînd ne-am trezit în fața unui urcuș cotit, înalt și abrupt, de sute de metri. Spre norocul nostru, care nu a fost prea generos, întîlnim, ieșind dintr-un luminiș, un sătean de prin partea locurilor. S-a oferit să ne ghideze, zicînd că ne arată cel mai scurt drum spre amenințătorul urcuș ce se ivise. Ne-a scos pe un drumeag tot mai îngust pe marginea Văii Jiului, care se strîmtase de tot, cu niște maluri sfîrtecate, cu niște pereți uriași acoperiți de arbori strîmbi, încurcați unii în alții. Deabia se vedea printre strîmbele lor maluri cîte un petic de cer decolorat. Deodată, cărarea, și mai îngustă, se termină pe malul prăpastiei, și aici apăru o scară de fier în spirală, foarte îngustă, abia încăpea o persoană pe treptele ei, clătinîndu-se într-o falsă legănare, ce amenința orice echilibru. Trebuia să te ții, dacă puteai, de peretele stîncos pe lîngă care era această scară. Aici, ne spuse săteanul, ce ne urma : „De la prima treaptă nu puteți urca decît cîte unul". Perspectiva acestei ascensiuni mă îngrozi. Aș fi renunțat să urc, dar riscam să rămîn singură pînă s-ar fi întors ceilalți. Simțeam că amețesc, că nu pot atinge treptele. Profesorul Iacobescu mă încurajă cît putu, ținîndu-mi mîna dreaptă și sfătuindu-mă să privesc mereu cerul...

Nu știu cum am ajuns pe ultima treaptă și de acolo într-un intrînd spre o grotă, situată cu deschiderea pe un mic podiș al muntelui.

— Acum, zise ghidul, aveți fiecare lumînări și chibrituri la dumneavoastră ? Uitați-vă cît de sus este schitul și ca să ajungeți la el trebuie să intrați prin peștera care începe. E bine să aveți și o sfoară, ca să vă țineți toți în lanț, să nu vă pierdeți printre colții uriași și întortocheați ai stîncilor. Da ! Da !... nu e glumă. Dacă n-aveți sfoară vă împrumut eu frînghioara asta. Să aveți chibriturile la îndemînă, cînd se stinge la unul să aprindă celălalt. Să mergeți pe brînci, să nu vă rupeți spinările de colțurile stîncilor. Noroc că nu mergem mult, dar pînă ieși la lumină ți se pare un veac."

Cînd am auzit această stranie prelucrare, am înghețat... Ce greșeală să pornești în necunoscut în starea noastră de oboseală și sîcîiala tratamentului... Nu eram

o excursionistă versată, antrenată și oțelită pentru surprize așa de ciudate. Toți, tăcuți și emoționați de cele auzite. Era adevărat tot ce spusese săteanul acela isteț și dezghețat. I-am urmat sfaturile cu sfințenie. Pe brînci, tîrîndu-ne și privind cu groază la pîlpîirea stranie a lumînărilor. Se stingeau, se aprindeau ; colții înfiorători ai stîncilor ca niște lame gata să ne taie... contururi de hiene pietrificate, ne și loveau... Unii spuneau că a durat șapte minute tîrîșul nostru satanic. Cînd la ultima cotitură nu s-a mai văzut lumina lanțului uman, am împietrit. Deodată străbătu o altă dîră de lumină, care nu mai era de la lumînare. Ne aflarăm, spre surpriza noastră, imediat într-un loc mare, pătrat, netezit pe jos, și cu tavanul acoperit de alt rînd de stînci ascuțite. Erau destul de sus ca să nu ne lovim și de acestea. Am început cu greu să ne îndreptăm spinările. Toți simțeam dureri în șale de mersul forțat și tîrît, din coridorul întortocheat prin care pătrunsesem pînă aici. După acea mare încăpere pătrată din inima muntelui dăm de un mic schit, o bisericuță. Aici, o masă de altar, o cruce mai mare, cu Crist răstignit. O boltă luminoasă ce dădea spre defileul prăpăstios al Jiului, în chip de fereastră, prin care intra lumina zilei spre amurgire. Sfinți, șterși, pe zidurile de cărămidă... pardoseala de cărămidă.

Uimirea creștea întrebîndu-ne cum s-a putut zidi acest mic paraclis... Cum și pe unde s-au adus materialele de construcție. Cum au putut oamenii să le care prin coridorul înspăimîntător de accidentat...

Prin bolta în chip de fereastră se arăta o priveliște de indescriptibilă frumusețe. Marea pustietate tivită de prăpăstii și munții cu arbori seculari. Prin frunzișul lor cîteva raze de soare se coborau pe crucifixul lîngă care se aflau numeroase resturi de lumînări stinse și lăsate de vizitatori. Săteanul ne explică cum a trăit acolo pînă la o sută de ani Sfîntul Grigore Decapolitul (a fost decapitat de turci) și cum a fost îngropat lîngă altar, dar ar fi fost furat... Nu se vedea nici urmă de mormînt.

Fantezia populară e mare și inventivă.

Foarte impresionați de cele ce vedeam și auzeam, a trebuit să ne întoarcem pe același chinuitor drum de la venire, printre fioroșii colți ai stîncilor dușmănoase...

Mai mult pe întuneric am dat de ieşirea din coridor. Coborîrea pe scara buclucaşă mi-a dat mari vertijuri. Am ajuns, dusă pe braţe, la maşina ce ne aştepta la o distanţă bună.

Nu ne-am revenit din coborîrea de la schit, cînd iar a început coborîşul prin alte poteci, mai înguste, mai prăpăstioase, pe care ne purta marţial ghidul nostru de ocazie, sub pretextul scurtării şi mai mult a drumului. Începea soarele să coboare spre apus, cînd pornirăm către Arnota, spre care alte grele peripeţii ascensive ne aşteptau.

De cîteva ore, urcam, coboram, extenuant. Nici un popas. Trebuia să ajungem şi la Arnota. Tot ne amăgea ghidul că nu e departe şi ne purta pe poteci mai încurcate. Nici nu mai ştiam unde ne aştepta sau unde vom mai întîlni maşina ; mergea după noi pe drumul normal şi nici nu bănuiam. Şoferul cunoştea bine locurile. Nu eram primii turişti conduşi de maşina lui.

Ghidul continua să povestească istoria schitului Decapolitului. Acolo ar fi fost refugiul lui Matei Basarab, urmărit de turci, care voiau să-l ucidă. Din acest loc, pe sub stîncile muntelui, Domnul a pus să se taie drum pînă la schitul Arnota, foarte tainic ; nu trebuia să-l afle nimeni. „Măsoară vreo trei kilometri, spune ghidul... O mai fi şi azi, dar cine-l mai ştie !"... Arnota se ascunde printre păduri mari şi bătrîne. Sus, pe vîrf de munte, pînă acolo drumul se lăsa greu de făcut ! Nu era de şagă săpatul muntelui stîncos. S-au trudit mult şi mulţi oameni pînă să-l sfredelească. A mai adus Domnul şi meşteri străini să-l zorească şi să deschidă cale cît mai repede. Turcii nu erau departe de ţară... Poate la marginile ei dinăuntru. Nu se prea ştia decît că vin să omoare pe Domn...

Turcii cu iscoadele lor au prins urma şi acestui ascunziş, fiind siguri că acolo vor da de Domn, dar au găsit numai pe schivnicul Grigore în rugăciune. I-au tăiat capul, păgînii ! Apoi au purces la Arnota, pe drumuri pădurene, cel săpat în stîncă nu l-au aflat... De aceea, Sfîntului Grigore i-a rămas numele Decapolitul, adică descăpăţînatul de trup... Tot vorbind şi tot lămurindu-ne, ghidul ne scoase la nişte cărări prin păduri

mai dese mai bătrîne. Ne forţam să mergem repede, se însera. Începu un urcuş abrupt, trebuia să ne ţinem cu mîinile de vinele arborilor, ca să nu cădem pe spate. Grohotişuri, cioturi de rădăcini ne rupseră aproape la toţi tălpile sandalelor. Ne treceau călduri, respiram greu. Făceam parcă sudaţia băilor în zigzagurile ascensiunii istovitoare. Nu se mai sfîrşea... Pînă şi ghidul se mira cum se tot lungeşte calea. Cert era că, tot vorbind, rătăcise cărările cele mai apropiate... Se însera de-a binelea, şi cum dădeam de copacii deşi, abia se mai zărea printre frunze ultima agonie crepusculară... Sfîrşiţi de oboseală şi de nerăbdare, ajungem la Arnota, pe vîrful unei impresionante înălţimi, devenită şes cultivat cu legume de tot felul, pentru hrana călugărilor din acele pustietăţi. Viţa-de-vie înălţată pe araci părea nişte paznici ai ţinutului. Cum abia se mai vedea, nu puteam zări prea desluşit priveliştile.

Mai depărtişor de acest teren cultivat, abia se zăreau biserica şi arhondăria, văruită în alb.

Doi călugări ca două umbre ciudate apărură înaintea noastră ca din pămînt : una dinspre răsărit, alta dinspre apus. Îmbrăcăminte lumească, nu de mînăstire. Cămăşile zdrenţuite vor fi fost cîndva albe, acum ferfeniţe, murdare. Barba le era căruntă şi încîlcită. Purtau culioane decolorate pe nişte plete încîlcite. Figuri sălbăticite, cu privirea în pămînt, piezişă, duşmănoasă... Se apropiau. Unul se opri rezemîndu-se de un ciomag cu măciulie grea. Păreau speriaţi şi nu se mai mişcară.

Dimitrie Iacobescu îl întrebă cum ajungem la schit, dacă e cineva acolo ? !

Unul se desprinse şi porni muteşte înaintea noastră, voind să ne invite să-l urmăm, ceea ce am şi făcut. Depăşisem răzoarele de vie şi ajunsesem la o intrare cu etaj în arhondărie. Am urcat pe o scară, din săliţă am ajuns la o uşă. Ni se deschise spre o cămară spaţioasă, înaltă şi goală. O masă îngustă, nici un scaun şi o oală de lut pe masă. O singură fereastră cu vedere spre munţii păduroşi. La lumina acestei ferestre se zărea mai bine chipul călugărului. Părea tînăr, dar halul de murdărie în care se afla îl îmbătrînea. Ne arătă cu mîna să intrăm în odaie, luă oala de pe masă să o aducă

plină. Ieşi tot cu spatele spre noi, fără să-i vedem faţa. Se întoarse cu o bancă de brad. Ne aşezarăm cu schimbul, fiind afară din cale osteniţi. Am atacat proviziile noastre, am mîncat pe apucate, am golit două ulcioare de apă şi ne grăbeam să părăsim ospăţul, spre a vedea şi biserica. Tot muteşte, călugărul (refuzase invitaţia de a cina cu noi) ne conduse spre biserică. Nu de mari proporţii, schitul Arnota este construit în stil brîncovenesc. Are multe motive arhitecturale asemănătoare cu cele de la Horezu. Se poate ca meşterii de acolo să fi împrumutat de aici aceste motive, Arnota fiind construită mai tîrziu ! Un altar scund, zugrăvelile cam şterse şi pe întuneric nu am mai putut contempla sfîntul locaş. Ne-a izbit piatra tombală de pe mormîntul domnitorului Matei Basarab care a construit acest sfînt locaş, pentru pomenirea unui sfetnic al său care i-a scăpat viaţa, în următoarele împrejurări. Turcii aflaseră de locul unde se afla Domnul la capătul tunelului săpat. Cînd s-a simţit apropierea duşmanului, boierii l-au ascuns pe Domn în tunel, şi cum turcii nu-l cunoşteau la chip, unul dintre credincioşii cei mai apropiaţi s-a travestit în hainele lui Matei Basarab, şi turcii, crezînd că el este cel căutat, i-au tăiat cu iataganul capul luat cu ei, şi Domnul a rămas viu. De îndată a poruncit să se zidească pe acel loc biserica Arnota, cu altarul pe locul execuţiei credinciosului. În dreapta, la loc de cinste, a înmormîntat pe acela ce-i scăpase viaţa *cu propria-i lui viaţă.* O frumoasă piatră tombală, incrustată cu o inscripţie, atestă această jertfă. Noi n-am putut-o descifra, fiind întuneric...

*

* *

Se întunecase bine cînd am ajuns la maşina ce claxona nervos. După acest semnal am şi descoperit-o. În două ore am sosit în Govora, tocmai se închidea poarta vilei... A urmat o noapte albă de oboseală şi retrăire a emoţionantelor peripeţii ale acestei excursii. Mi se dezvăluiseră cele mai mărețe priveliști ale ţării noastre de pe Valea Oltului şi a Jiului. Nu le-am mai văzut de atunci... A doua zi, am rămas la pat în com-

pletă odihnă... Oboseala îmi paraliza voința. Am rugat femeia să-mi aducă masa la vilă...

La ședința de inițiere a noilor-veniți în stațiune am luat și noi parte. La sfîrșit ni s-a atras atenția că excursiile individuale și chiar în grup mic sînt interzise, datorită riscurilor vătămării tratamentului și a unor întîlniri ce ar putea fi primejdioase prin creierii munților și desișul pădurilor. Doar nu ni se spunea direct despre primejdia partizanilor ascunși prin acele locuri prăpăstioase. Dealtfel, la despărțirea noastră de ghid, am rămas surprinși de a ne fi părăsit fără să ne dăm seama unde a rămas, fără să ajungem să-i mulțumim pentru serviciul de călăuză. Graba de a ne întîlni mașina ne-a făcut să nu dăm atenție acestei bruște și misterioase dispariții a istețului sătean... Nu va fi fost oare unealta sau cunoscătorul unor asemenea ascunzișuri de ne tot manevra pe cărările acelea atît de ciudate, m-am întrebat, seara, după ce recapitulasem cele ce ne spusese la susnumita ședință... Am avut o înfiorare, și am devenit foarte circumspectă.

Cînd s-au mai proiectat alte excursii, am refuzat. Dealtfel, văzusem cele mai importante centre turistice din preajma Govorei, în partea ei cea mai muntoasă.

*

* *

În anul următor, al patrulea de tratament la Govora, am fost cazată la vila „Diana", pe care scriitorii au obținut-o pentru membrii Uniunii Scriitorilor din Republica Populară Română.

Vila se bucura de o așezare foarte pitorească, dar departe de băi, pe un deal înalt și greu de urcat, cam în dosul fostului hotel Palace. De aceea, cînd am sosit la vilă, nu am găsit-o populată.

În camera din fața odăii mele era familia poetului Dumitru Corbea, atunci președintele „Fondului Literar", soția și fiica acestuia, el venind numai din cînd în cînd. Repartizarea mi se făcuse pentru douăzeci și una de zile.

În camera din fundul antreului, care avea fereastra chiar spre această livadă, se afla poetul Demostene

Botez... Suferea de o artroză, ceea ce îi îngreuia mult dusul și întoarcerile de la tratament. Aceasta a fost cauza plecării sale mai devreme. Rămăseseră încă unele camere goale, în așteptarea scriitorilor ce eventual ar fi avut nevoie de odihnă sau tratament. În fața vilei era un pridvor larg.

Ograda vastă cu gazon bogat ; cîțiva arbori fructiferi, iar la stradă o grădină cu brazde de flori, îngrijită de unica femeie, Maria ; ea făcea curățenia și paza vilei. Camerele erau spațioase, confortabile. Apa se aducea de jos, de la stradă, unde se afla cișmeaua, ceea ce nu era comod.

Cu Demostene Botez m-am întîlnit de două ori. Stătea mereu cu fereastra deschisă spre ograda splendidă și nu ieșea din cameră. Scria, se odihnea, cine știe, poate citea. În vilă era o liniște absolută.

Cu tovarășa Corbea, soția poetului, m-am văzut mai des. O persoană simpatică. M-a invitat în camera sa și am cunoscut și pe fetița lor, atunci elevă de liceu, alintată și capricioasă, pe cît era de reținută doamna Corbea.

Pe poetul Dumitru Corbea îl prețuiam din poeziile sale. El frecventase cenaclul „Lovinescu", și din condescendență pentru directorul „Sburătorului", fiind atunci președinte al „Fondului Literar" a acordat doamnei Lovinescu o pensie ilegală, deși era divorțată de mai bine de douăzeci de ani. Cu doamna Lovinescu, ajunsesem la rînd la încasarea pensiei de la casieria „Fondului Literar". În acest timp și de atunci încoace fiica sa, Monica Lovinescu, ne denigrează la postul de radio occidental Europa Liberă... Dar magnificența Fondului Literar continua să servească doamnei pensia la care nu avea dreptul, oricît invocase motivul că divorțul nu fusese transcris...

Fiica sa, Ileana Corbea, în prezent redactor la Radio, s-a prezentat acum trei ani la mine, din partea Radioului, să înregistreze pentru Fonoteca de aur amintiri despre Bacovia. În continuare, programase pe un scriitor cu amintiri despre Bacovia, despre care știam sigur că nu fusese la noi, așa cum afirmase, și am refuzat colaborarea acestuia, cerînd să fie înainte sau după mine

Eugen Jebeleanu care ţinuse la radio „Evocare despre Bacovia", cu amintiri certe despre poet.

Foarte proaspăta redactoare s-a supărat teribil de refuzul meu şi a făcut totul ca să rămînă programată persoana pe care o refuzasem, cu riscul de a renunţa la acea înregistrare.

Avusesem dreptate. Completarea amintirilor şi evocării mele au dezavantajat şi mai mult cele spuse de acest scriitor. După ce a avut loc emisiunea am primit întîiul telefon de caldă felicitare de la scumpa mea prietenă Tinica Eminescu, cu următoarea remarcă pe care o reproduc întocmai : „Dar de ce l-au pus pe scriitorul acela să vorbească după tine? A fost groaznic".

Fără alt comentariu...

Dar spiritul vindicativ s-a concretizat în urmările provocate de răzbunătoarea redactoare. După vreun an, cînd a apărut volumul meu omagial antologic, la „Editura Tineretului", sărbătoream 75 de ani. Am fost invitată de Redacţia literară a Radioului să citesc din versurile mele. Este anunţată data, dar nu figuram în program.

Poetul Ion Petrache, surprins de omiterea din program, mi-a telefonat că s-a produs probabil vreo greşeală, dar cu mîna sa m-a înscris în programul imediat următor la aceeaşi emisiune. Din nou nu apar. M-am deplasat la Radio. Am intrat în redacţie însoţită de poetul Ion Petrache, care, enervat peste măsură, cerceta cine făcuse această „lucrătură". Tovarăşa redactoare era prezentă, mă privea cu un aer ipocrit... Nu fac acuzaţii, dar era vădit de unde pornea ştergerea mea din program. Cînd a auzit că vreau să aduc la cunoştinţa direcţiei acest nejustificat joc, fără să fac personalizări, a rămas definitivă programarea a treia, care a şi avut loc în prima săptămînă ce a urmat.

Răzbunarea nu a rămas aici. Peste alte cîteva săptămîni, Ileana Corbea prezenta „Revista cărţilor la radio", şi atunci vorbeşte despre volumul meu de versuri cît se poate de denigrant. N-am ştiut de acest fapt decît mai tîrziu, după cîteva zile, cînd o fostă colegă a mea, profesoară, mi-a spus ironic : „Ai fost foarte rău criticată la Radio"... M-a pufnit rîsul şi i-am răspuns colegei :

„Și cei mai mari scriitori au fost înjurați de critici incomprehensivi... În numărul din aprilie 1971 al „Vieții Românești" a apărut însă o recenzie a unei tinere recenzente, pe care nici azi nu o cunosc personal. Cu destulă pătrundere și simț critic se pronunță în modul cel mai pozitiv asupra apariției acestui volum de „antologie". A doborît total afirmațiile tovarășei Corbea.

«AGATHA GRIGORESCU-BACOVIA

„Versuri"

Poezia Aghatei Grigorescu-Bacovia stă vădit sub influența — mai ales tehnico-stilistică — a marelui său soț. Un volum antologic, „Versuri", editat recent de Editura Albatros și cuprinzînd selecțiuni din volumele anterioare („Armonii crepusculare", „Muguri cenușii", „Pe culmi de gînd", „Poeme fără zîmbet", ca și poezii realizate sub semnul amintirilor lui George Bacovia : „In memoriam", „Cu tine noapte", — probează un registru feminin. Pentru Agatha Grigorescu-Bacovia nu este funciară „boema tragică" pe care Pompiliu Constantinescu o descoperea în poezia lui G. Bacovia ca pe o coordonată de spirit fundamentală.

Tristețile Agathei Grigorescu sînt mai hieratice, simbolismul ei e difuzat în sugestii coloristice variate, provenite frecvent din contemplarea grădinilor, a florilor („Buchetele roșii / Ale grădinii / Surîd într-o pulsație de petale / ...Patima clipelor / Întîrziate / Aprinde în mușcatele / Roșii / Orgia înfloririi / Cu ruguri / De adio... / sau : „Gem irișii albi printre straturi / Și-și dorm obositul final, / Și luna presară / Pe ramuri / Reflexe de / Verde cristal !... /). Sensibilitatea e diafană și cîntecul se rotunjește. Specific feminină e difuzarea fiorului cules din contemplarea efectelor din natură, aspirația panteistă (fără a face din comuniune sau integrare o filozofie — ci doar o chestiune de sensibilitate : „Ca pe claviaturi / De fildeș / Pe nervii mei / Adînc vibrează / Efectele crepusculare / Ce-n fundul zării / Scînteiază").

Agatha Grigorescu-Bacovia rămîne aceeași, de la primul pînă la ultimul volum. Lirismul său nu are surprize, ci doar o puritate egală, în care dominanta sufletească esențială este (spre deosebire de G. Bacovia) mai curînd senină. Durerile poetei, deși deschis-umane, sînt personale. De aceea, poeta vorbește despre tristețe, despre durere, cu o distanțare ușoară, dar perceptibilă :

„Din întuneric, anii / Regrete și suspine, / Se năpustesc asupra-mi / Ca vîntul pe ruine / ...Și crivățul năvalnic / Și furios se-agită / Vîrtej de împotrivire / Pe-o viață nimicită... /

Predomină în poezia Agathei Grigorescu-Bacovia înclinația către pastel, cu reflexe desigur simboliste, și numai de pe această treaptă descriptivistă se realizează raportarea la eu sau reflecția. Introvertirea e surprinsă poetic cu un ton adesea romanțat. Pentru aceasta, la Agatha Grigorescu-Bacovia cîntecul trist are o euforie de romanță :

„Salba visurilor zace risipită / Aurul ei mort răsună rece / Doar arama frunzelor uscate / Cîntecul de moarte / Îl întrece..." Poeziile din urmă, generate îndeosebi de memoria poetului unic ce i-a fost tovarăș poartă, dealtfel, ca și celelalte, un anume carat al nobleții, al purității de sentiment.

Poeziile Agathei Grigorescu-Bacovia sînt aripi gingașe, într-un zbor fragil, îndrăgostit de reflexele și promisiunile îndepărtate ale zorilor.

JEANA MORĂRESCU

VIAȚA ROMÂNEASCĂ
nr. 4, 1971, pag. 144.

Într-o convorbire pe care am avut-o cu tatăl său, D. Corbea, la o ședință de la Casa Scriitorilor, îi transmiteam fiicei sale rugămintea de a citi acea recenzie din *Viața Românească,* indicînd data și numărul apariției revistei... Mai departe nu m-a mai interesat acest urît incident. Amintirile mele imprimate au trecut în Fono-

teca de aur, și se retransmit cînd se vorbește despre Bacovia...

Să mă întorc la vila „Diana".

Anotimpul era frumos. Serile de iulie le petreceam singură pe șezlongul din ograda acoperită de iarba și trifoiul „ce răspîndea" o mireasmă aromitoare. Erau nopți luminoase cu lună. Mă înfășuram în pături de lînă, să feresc băile de răceală. Lîngă mine, tovarășa Maria stătea pe iarbă și povestea din viața ei, apoi adormea. Eu contemplam splendoarea cerului, Calea Lactee, cu trenă ca de mireasă, prin norodul scînteietor al stelelor. Cîte reverii, pînă mă înfiora răcoarea...

Știam că în același timp, la București, poetul contempla de pe terasa de la intrare aceste nopți cu atîta strălucire siderală, cum făceam împreună și înainte de a pleca la băi... Nopțile de iunie ne rețineau pe scaunele de grădină, în tăcere și reculegere... Ne țineam mîinile calde peste rezemătoarea scaunelor și acel fluid contemplativ ne străbătea deopotrivă... Știam că asemenea momente ne vor produce și nopțile de august, cînd urma să mă întorc... Aveam să urmărim, ca în atîția ani, perseidele, strălucirea plantelor îndepărtate, sub orchestrația zimțată a greierilor, ascunși în bogatul gazon al grădinii noastre... Asemenea speranțe îmi încălzeau acel pustiu parfumat de cimbru, și străbătut de licărul licuricilor din clipă în clipă.... Fiorii răcoarei de miez de noapte mă sileau să trezesc pe tovarășa Maria și să intrăm în vilă. Plecase și poetul Demostene Botez. L-am întîlnit înainte de a pleca. Terminase cura. Nu era prea vesel. Părea preocupat, firește : teme de creație. Dar din cele ce discutasem se pare că evenimente familiale îi cam tulburau liniștea... Nu mult după aceea a divorțat. I-am cunoscut soția în Salonul literar al Aidei Vrioni.

Originară din Iași, făcea o frumoasă impresie de doamnă de lume, simpatică, comunicativă. O întîlnisem cu puțin înainte de plecarea mea la Govora, pe stradă ; ne-am oprit și am vorbit puțin. Era la dînsa Otilia Cazimir... Pe urmă ne-am văzut rar... Nu mai era deschisă casa Vrioni. Încetase apariția *Revistei Scriitoarelor și Scriitorilor Români,* precum și Salonul ei literar. Prin

sora dînsei am mai avut veşti despre fosta doamnă Botez. Despre poetul Demostene Botez voi mai avea prilejul să vorbesc în aceste pagini...

*

* *

Într-o seară, abia intrasem în camere eu şi Maria şi baricadasem uşile — ne era urît —, vila fiind destul de izolată... Nu apucasem să intru în aşternut, cînd aud paşi pe cerdac. Trăsesem oblonul de la fereastră. Cineva bate în uşă. Mai încet, apoi din ce în ce mai tare.

Cine să fie, la o oră aşa tîrzie ! Tovarăşa Maria avea o odaie dosnică. Nu auzea. Eu nu aveam curajul să întreb dinăuntru cine este. Treceam printr-o emoţie grozavă. Atunci, răsună bătăi la geamul meu. Întreb : „Cine este ?“ Un răspuns nedesluşit mă îngheaţă.

„Un om bun“. Mă duc să scol pe tovarăşa Maria, care a deschis, şi surpriza mi-a făcut-o poetul Traian Iancu, pe atunci administratorul Caselor de Odihnă ale Uniunii Scriitorilor. Venea în interes de serviciu. Peste o zi se înapoia la Bucureşti. Atunci i-am spus ce spaimă am avut cînd a bătut aşa de tîrziu. Sosise cu trenul de 11 noaptea şi pînă a ajuns la noi era aproape unu.

*

* *

În acel timp luam masa la o cantină din apropierea băilor. Se deschidea la ora 13. Terminînd băile, veneam mai devreme spre a nu mai urca şi coborî. În timpul unei asemenea aşteptări am făcut cunoştinţă cu o tovarăşă, care venea ceva mai devreme ca mine. Era cazată la Palace, împreună cu soţul ei. Foarte simpatică şi comunicativă, ne-am împrietenit şi ne aşteptam una pe alta, păstrîndu-ne locul reciproc, cantina fiind foarte solicitată. Venise din Timişoara, funcţionară la o întreprindere. Soţul său, de asemenea, contabil. Lua masa mai tîrziu. Rar ne întîlneam cu dînsul, cînd ieşea de la cantina sa. Fire calmă, punctuală şi apropiată, te cucerea prin manierele şi politeţea ce o caracteriza, se numea Darinca Bărbulescu. Făcuse cursul liceal la Şcoala franceză din Timişoara. Internă, la călugăriţele Nôtre-Dame.

Alte întîlniri decît cele de la cantină şi uneori la tratament nu aveam, fiindcă nu ieşeam. Aproape de sfîrşitul curei veni la mine, la vilă. Era foarte afectată că se sfîrşea timpul de cazare pentru dînsa, 18 zile date prin sindicat, iar soţul trebuia să mai rămînă trei zile. Doreau să plece împreună, cum şi veniseră, dar nu găseau nicăieri o cazare pentru trei zile. Cum rămăsesem singură în toată vila şi numai cu Maria, şi izolată cum eram, i-am propus să rămînă cu mine în odaia în care aveam două paturi. M-a invitat insistent să le fac o vizită la Timişoara, pe care nu o cunoşteam. Le-am promis şi ne-am despărţit cu reciproca dorinţă de a ne revedea în anul ce urma tot la tratament. Iar vizita rămînea de domeniul viitorului, poate chiar peste cîţiva ani. Voi reveni asupra acestei împrejurări care mi-a dăruit o prietenă pentru ani... La Timişoara aveam să scriu la aceste memorii... Ne-am scris şi am ţinut legătură ani de zile, în care am vizitat Timişoara de două ori, găzduită de buna mea prietenă ; împreună cu soţul său au fost desăvîrşiţi amfitrioni. Le păstrez cea mai bună impresie în amintire... Ne-am trimis vederi de prin staţiunile şi localităţile în care ne aflam. Le-am trimis şi din Veneţia, unde am fost în cursul anului 1972.

Trecuseră patru ani de cură la Govora. Reumatismul meu se ameliora. Doctorul mi-a recomandat să fac şi o cură de ape la Călimăneşti. Era nevoie de un intermezzo de un an al băilor de iod, şi pentru unele necazuri ale ficatului.

Anul următor, deci, mă aflam la Călimăneşti, între 10 şi 31 august.

*

* *

Cazată într-o vilă sindicală C.F.R., împreună cu doamna Baltazar, soţia poetului Camil Baltazar, ocupînd ambele aceeaşi cameră cu două paturi. Eram bucuroasă de a nu mai fi singură, ci în compania acestei doamne accesibilă camaraderiei. Dînsa nu părăsea odaia decît la masă.

Eu, pe lîngă băile de sulf și lumină, trebuia să beau apa de la unele izvoare : 6 și 7, plus apa de Căciulata ; se aducea la vilă dimineața, dar la dejun trebuia să merg la sursă. Nu era prea departe, dar mă oboseau distanțele, așa că tot de la vilă luam mai des apa și pentru dejun. Reveneam obosită de cură și de tratament, astfel că de la restaurant unde luam masa rămîneam în cameră la odihnă, și conversam cu colega mea de odaie. Doamna Baltazar scria pentru copii. Însoțea la cenaclul „Lovinescu" pe soțul ei, la ședințele de duminică. Avea foarte mult de povestit. Cum decurgeau ședințele, cum Lovinescu aștepta după fiecare lectură cuvîntul lui Bebe (Bebe Delavrancea, colega mea de catedră). Ea dădea semnalul discuțiilor după ce treceau primele grele momente de a se hotărî la discuții membrii prezenți.

— Ce zici Bebs ? era întrebarea cu care maestrul deschidea discuțiile la care abia la urmă, și uneori chiar pe parcurs, intervenea, cu lămuriri sau concluzii... Bebs avea mult simț critic, cuvîntul ei avea greutate. Urmau diferitele cancanuri, ambiții și veleitățile scriitorilor diverși, aplombul unora care se considerau chiar micro-genii... Firește că asemenea veleități le arborau cei mai mediocri, după cum povestea colega de cameră. Și alte multe întîmplări și „conterii literare", de care nu aveam cunoștință, nefiind în centrul frecventării cenaclurilor și al relațiilor scriitoricești, în care se decretau gloriile, unele, vai, atît de efemere.

*

* *

Călimăneștii sînt o stațiune pitoresc situată pe malul Oltului. Vila noastră se afla la partea opusă Oltului. Simțeam izbituri înfundate în cameră, clătinîndu-se patul ca de cutremur. Prin ce adînci ocolișuri subterane se izbea Oltul de terenul pe care se afla construită vila ? La început nu mă puteam obișnui cu aceste răbufniri în malul apropiat. A fost foarte greu să mă acomodez... De aceea nu prea dormeam. Sau adormeam foarte greu cu psihoza acelei clătinări. La fel și doamna Baltazar. Frumusețile stațiunii m-au cucerit îndată...

Parcul, Ostrovul, vilele somptuoase și drumul pînă la Căciulata. Pitorescul izvoarelor de la Căciulata și așezarea ei pe malul Oltului, pe o porțiune dintre cele mai romantice ale apei, mă atrăgeau.

Distanțele prea mari le puteam străbate cu trăsura. Se mai aflau atunci, în 1954, trăsuri înalte trase de doi cai, încăpătoare. Într-o zi, cînd mă întorceam cu trăsura de la Căciulata la ora prînzului, pe un soare destul de fierbinte, preocupată de o poezie pe care încercam să o memorez, neavînd cum s-o scriu pe stradă, aproape absentă la tot ce era pe drum, o asemenea trăsură se oprește lîngă mine, și o voce cunoscută mă strigă pe nume. Era glasul bunei mele prietene, doctorița Caterina Vănescu, asistenta doctorului C. Danielopol. Se afla la sora sa, medic primar la Spitalul din Călimănești, Mă invită în trăsura ei și mă conduse pînă la vilă, fiind foarte bucuroasă să ne regăsim în Călimănești, unde venea în fiecare vară, înainte de a pleca pe litoral, în luna august. A rămas să ne întîlnim spre seară, să fac o vizită doamnei doctor.

Aflai de la ea că este în stațiune și Aida Vrioni, în salonul căreia ne cunoscusem la București. Aida Vrioni venea în fiecare vară la Călimănești, o lună, pentru ape și alte tratamente. Luna august o petrecea în vila sa de la Sinaia, în compania Claudiei Millian-Minulescu. O invita în fiecare vară. Uneori însoțită și de Mioara Minulescu. Cu Aida era veche prietenă. Membră în comitetul de conducere al *Revistei Scriitoarelor și Scriitorilor Români*, ca și subsemnata, Claudia colabora cu versuri și unele articole. Aida Vrioni era cazată la Pavilionul băilor, la etajul doi. Ușa balconului ca și fereastra dădeau spre parc și se deschidea deasupra acoperișului de tablă al restaurantului. Suferindă, nu se putea deplasa, de aceea rămînea mai toată vremea întinsă pe șezlong, cu ușa deschisă spre parcul ce-l putea contempla. Masa i se servea în cameră, iar medicul o vizita spre a-i prescrie tratamentul neambulatoriu.

În seara zilei în care ne-am întîlnit „Doctorica", cum îi spuneam Catrinei Vănescu, veni să mă conducă în vizită la sora ei, doctor Niculescu. A fost o seară foarte agreabilă la masa ce se servi pe terasa locuinței, într-un

cadru admirabil. Luna plină dădea contururi fascinante pomilor și florilor. Doctorica avea un temperament exuberant. Extrem de mondenă, în sensul lipsit de frivolitate, era mereu la curent cu ultima modă, care la frumusețea ei adăuga mult farmec. Înaltă, suplă, cu niște ochi extrem de strălucitori, negri, nu prea mari ; un ten admirabil întreținut. Părul în bucle arămii. Cunoscută, ca o femeie frumoasă. Elegantă. Inteligentă și la curent cu arta și literatura. Admirată în saloanele bucureștene, la spectacole, la concertele de la Ateneu, unde era abonată, și la diferite reuniuni din societate.

Grațioasă, cu surîsul fermecător, cucerea repede simpatiile celor ce o cunoșteau. Era și o bună prietenă ; amabilă, dorind întotdeauna să fie de folos. Mi-a fost foarte dragă și bună amică, mai bine de treizeci de ani. Cînd Bacovia era bolnav (cu redeschiderea unei vechi leziuni pulmonare) și după tratamentul cu streptomicină, avea nevoie de vitamina C, abia descoperită, rar de găsit sau aproape deloc, s-a făcut forte să obțină de la Ministerul Sănătății (numai prin acest minister se putea procura) și i-a adus un flacon care i-a servit mult. Cînd i-a oferit flaconul, cu amabilitatea ei surîzătoare, Bacovia era foarte mișcat. I-a sărutat mîna și i-a spus : „Veți fi salvatoarea convalescenței mele... Cum să vă mulțumesc ?..." — „Întărindu-vă sănătatea, maestre, să mai creați și alte capodopere poetice !"

Ne vizita des și se interesa mult de sănătatea „maestrului", pentru care avea multă admirație.

*

* *

După seara petrecută în familia Doctoricăi, a rămas să mergem împreună la Aida Vrioni. Era slăbită. S-a bucurat și ne-a îmbrățișat cu efuziune. O clipă retrăiam toate trei vremurile de glorie ale Salonului literar al Aidei. Cîte reuniuni spectaculoase în casa acestei scriitoare !... Ceaiurile la care participaseră multe personalități literare și artistice, în care Doctorica noastră era prezentă cu frumusețea și eleganța ei. La unul din ceaiurile literare ale *Revistei Scriitoarelor și Scriitorilor*

Români au participat, printre alții : Camil Petrescu, Ion Sîngeogiu, Ramiro Ortiz, domnișoarele Cordescu, Floria și Marcela, colegele Vioricăi Vrioni, Florica Cordescu, mai tîrziu Eugen Jebeleanu. Nu știu dacă nu s-au cunoscut chiar în salonul Vrioni. Pe atunci participau tînăra scriitoare Lucia Demetrius, Sanda Movilă, Sarina Cassvan, Maria și filozoful Ion Petrovici, Serafina Brükner, Otilia Ghibu și Alexandrina Cantacuzino. Se discuta literatură, artă, teatru, se cînta la pian. Viorica, fiica Aidei Vrioni, devenise o apreciată dizeuză la radio. Admirată și pictată de pictorul B. Bulgaru, care i-a făcut un portret în mărime naturală, poate dintre cele mai realizate portrete ale pictorului Bulgaru. Pictorul frecventa constant salonul Vrioni. Se dansa pînă tîrziu. Era mult antren... Eram mereu singură, Bacovia nu voia să participe la reuniuni. Camil Petrescu mă întreba despre poet. Tipărea pe atunci revista *Cetatea literară*. Mi-a solicitat colaborarea. Nu am trimis nici o poezie. Apăruse cu doi ani înainte (1926) MUGURI CENUȘII. Felix Aderca a scris o recenzie. Apăruseră și alte recenzii. Aida Vrioni i-a consacrat două coloane în pagina literară a ziarului *Dimineața*. Felix Aderca afirma în cele scrise că aș fi fost foarte influențată chiar de versurile lui. Mărturisesc azi, ca și atunci, că nu le-am cunoscut niciodată, și nu-l citisem decît într-unul din romanele publicate ! Însă la sfîrșitul carierei lui literare i-am citit *Cristofor Columb*. Firește că acea insinuantă afirmație nici critică, nici verosimilă, m-a determinat și mai mult să nu colaborez la *Cetatea literară* cu poezii, cum fusesem invitată de Camil. Despre volumul „Muguri cenușii“ a scris și Bacovia...

Este volumul din care mai toate poeziile au fost publicate în revista *Viața nouă* a lui Ovid Densusianu. La apariția volumului „Muguri cenușii“, *Viața nouă* își încetase apariția. Ovid Denusianu m-a felicitat pentru noul volum și dacă ar mai fi apărut revista ar fi scris și despre el cum a scris și despre „Armonii crepusculare“, volumul meu de debut.

*

* *

Revin la Aida Vrioni, mai bine zis la Călimănești... Cum am spus, împreună cu „Doctorica", și deseori singură, o vizitam. Stăteam de vorbă despre revista al cărei motor sufletesc și material fusese 17 ani. Atîția scriitori au debutat și colaborat în paginile ei. Ca directoare, pot spune și proprietara revistei, îi consacra tot timpul, redactînd-o, lansînd-o. Răspundea numeroasei corespondențe ce primea, încuraja debuturile, releva succesele literare ale confraților scriitori, colaboratori sau nu.

Pentru chestiuni de selectare sau reorganizare grafică ne întruneam : Margareta Miller-Verghi, Claudia Millian, subsemnata, și împreună cu Aida selectam materialele de publicat, citindu-le și dîndu-ne părerea. Foarte concesivă dar și exigentă cu materialul de publicat. A scris și publicat trei romane interesante. După primul război mondial a publicat romanul „Fata Sport".

Roman de moravuri ale acelei epoci, scris cu acuitate literară. Dealtfel, dintre romanele ei cu caracter social „Rătăcire" și „Fata Sport", cel din urmă era cel mai bun. Concentrat, tema încadrată strict în epoca de destrămare postbelică, cînd atitudini și comportări ale tineretului de atunci anticipau pregnant pe cele ce au urmat. Îl putem socoti premergător romanului de moravuri feminine. Presa a înregistrat apariția, și succesul de librărie a fost prompt. Se preconiza o nouă ediție. Nu-mi amintesc dacă s-a reeditat sau nu. Dar ce actual ar fi acest roman „Fata Sport", azi, spre a se vedea saltul ce s-a produs în mentalitatea contemporană a sportivelor. Ca document, dar și ca analiză psihologică, mi se pare că acest roman rezistă. În ceea ce privește ultimul său roman, „Și zilele grăiesc", tratează altceva decît cele două romane anterioare... Gen Proust, o suită de secvențe desfășurate pe firul existenței zilnice a autoarei. Lirism introspectiv intens ; cartea se citește cu interes. Aida Vrioni a scris și teatru. Avea o voce de soprană cultivată... A urmat Conservatorul... Prin clasa a șasea de liceu a început să colaboreze la rubrica mondenă a ziarului *Dimineața*. După primul articol trimis din Ploiești, de unde era și originară, a fost invitată

şi angajată de Constantin Mille, directorul ziarului *Dimineața* să colaboreze la această rubrică.

Mai tîrziu a scris şi alte articole literare : recenzii, impresii, reportaje.

Aceste amintiri le depăna cu dureroasa melancolie a unui trecut în care a exultat. Situaţia materială i-a îngăduit apariţia *Revistei Scriitoarelor şi Scriitorilor Români* 17 ani, un record pentru acele timpuri, cînd revistele apăreau ca ciupercile pentru a sucomba după cîteva numere. De reţinut că nu o ajuta nici o subvenţie. Intelectualii de seamă şi cititorii constanţi erau abonaţi, dar nu în număr prea mare ca să nu deburseze personal completarea cheltuielilor necesare tiparului. Din cînd în cînd, acorda şi premii. Cel dintîi premiu pentru nuvelă a fost decernat Luciei Demetrius.

Pentru Aida Vrioni, revista constituia plămînii săi spirituali. Fără ea nu mai avea respiraţia care să-i incite scrisul... Acum suferea cumplit, izolată. Nici colaboratorii, nici prietenii literari nu o mai vizitau. Simţea cum vine uitarea cu ceaţa ei dureroasă, învăluind-o, apăsînd-o cu aripi grele de purtat pe umerii celor 70 şi mai bine de ani, dintre care cincizeci îi consacrase scrisului şi muzicii. Presimţea sfîrşitul vieţii biologice, ca şi agonia celei spirituale. Asistam cu durere la acest declin de care era foarte conştientă. Într-una din zile mi-a spus : „Draga mea Agatha, ştii cît am iubit viaţa şi cît am voit s-o pun mai mult în slujba societăţii cu modestele puteri morale şi materiale. Cu situaţia noastră materială aş fi putut să trăiesc voiajînd, pasiunea mea de totdeauna. Ştii că nu am vizitat decît Parisul şi Nisa. Preferam ca banii cheltuiţi pentru plăcerea mea personală să folosească mai mult revistei *Fata morgană* a veleităţilor mele de scriitoare... Acum, că au trecut toate ca tot ce este pe lumea asta, nu mai doresc decît puţină sănătate. Presimt totuşi că revista noastră, peste ani, va fi cercetată de istorici literari, de cei ce au colaborat, sau cine ştie ce cercetători îi vor deschide cîndva filele. Sînt în ea frînturi de inspiraţie şi pagini scrise cu intensă pasiune. Crezi că nu vor mai fi niciodată şi de nimeni recitite ?“

N-am ştiut ce să răspund la această întrebare. Eu însămi am colaborat cu multe poezii, prezentări ale scriitorilor, recenzii, articolul polemic — Arghezi... Un scepticism m-a forţat să tac. Admiram optimismul ei care păstra în priviri speranţa şi viziunea unei glorii postume. Ea credea în scrisul şi în visul ei. Aş fi grăit în clipele acelea versul lui Eminescu... „VOI CREDEŢI ÎN VISUL VOSTRU“... Era o visătoare, şi visa mai mult decît putea realiza acele visuri ale muncii literare. Iubise cu frenezie viaţa. Avea oroare de cuvîntul moarte. Dar acum... o aştepta cu o înţelepciune ce mă uluia... Noua stare de lucruri o adusese la realitatea vremurilor şi comandamentelor sociale pe care le accepta cu resemnare. Venitul ei se reducea numai la trei sute de lei pensie ce primea de la Fondul Literar... Cu asistenţa Fondului se afla şi acum la tratament... Şi era recunoscătoare confraţilor pentru cele mai modeste dovezi de preţuire a muncii literare ce desfăşurase decenii întregi şi pentru care primea acum modesta pensie şi asistenţa medicală. În ajun de a pleca din Călimăneşti, expirau cele douăzeci şi una de zile înainte de ale mele. Am revăzut-o pentru rămas bun. Mi-a spus atunci, mai bine zis mi-a făcut o rugăminte care m-a întristat profund.

— Agatha dragă, cînd voi muri să-mi faci tu necrologul, îmi promiţi ?

Eu ? care nu vorbisem niciodată la moartea cuiva ? N-am ştiut ce să-i răspund. Am încurajat-o, dar a insistat... Finalmente i-am promis. Cu inima grea ne-am despărţit... Ne-am revăzut la Bucureşti. Sănătatea i se înrăutăţea. Complicaţiile se iveau vertiginos. În februarie, anul 1956, a decedat... Şi la Bucureşti mi-am amintit de necrolog... Ce curînd am avut prilejul să-mi ţin cuvîntul... În locuinţa ei din Bulevardul Dacia, în prezenţa a foarte mulţi prieteni şi cunoscuţi, şi a absenţei totale a confraţilor scriitori şi scriitoare, deşi au fost anunţaţi telefonic, la căpătîiul ei aflîndu-ne numai Claudia Millian, Ştefania Zottoviceanu şi subsemnata. Am vorbit cu glasul sugrumat de emoţie. Au fost puţine fraze, sincere, adînc îndurerate. În drumul spre cimitir, Claudia mi-a strîns mîna şi mi-a confiat : „Cînd mor, şi eu te rog să-mi consacri şi mie un scurt necrolog ca al Aidei“... Am privit-o cu

mirare... Nu știam ce să-i răspund nici ei, ca și atunci Aidei... Doamne, mi-am spus, ce înseamnează aceste solicitări macabre ! !

Peste cîțiva ani... se stingea și Claudia. Nu mi-am ținut promisiunea, motive ce le voi spune mai tîrziu.

După înmormîntarea Aidei Vrioni, am avut o ședință la Casa Scriitorilor. Primul confrate pe care l-am întîlnit urcînd ca și mine la sala de ședințe a fost Marcel Breslașu. I-am spus că veneam de la înmormîntarea Aidei Vrioni. A dat din cap și a urcat mai grăbit scara, complet indiferent... Nici un cuvînt... M-a mirat această glacială tăcere și graba de a urca scara. De ce ? aș putea fi întrebată.

Pentru că în biroul Aidei Vrioni l-am cunoscut pe Marcel Breslașu, în 1939, refugiat din Polonia odată cu intrarea nemților în Varșovia.

Își anunțase vizita la revista noastră. Aida a mai invitat cîteva persoane din comitet, printre care Margareta Miller-Verghi, Claudia Millian (Minulescu) și eu. Se anunțase cu niște poeme. Refugiat din Polonia, era de origine român. După ce am făcut cunoștință ne-a citit un grupaj de versuri „Cîntarea Cîntărilor", în versiune proprie, destul de impresionantă, dovedind un real talent poetic. Am trecut în salonașul în care se afla pianul, dorind să ne delecteze cu muzică de Brahms. Se dovedea un bun pianist și interpret. Ne-a spus că pentru a face față existenței de refugiat, s-a angajat la un cinema din Calea Moșilor ca pianist. Încă nu erau filmele sonore...

Vizita s-a mai repetat la revista noastră. Poemele i-au fost publicate, se pot citi în „Revista Scriitoarelor și Scriitorilor Români", colecția de la Academie, semnate Marcel Breliska. Dorea să cunoască pe Arghezi și pe Bacovia personal. Le citise operele. Aida Vrioni a înlesnit aceste dorințe... Pînă în anul 1956, deci trecuseră șapte ani, poetul devenise foarte apreciatul Marcel Breslașu, cu titluri și răspunderi politice însemnate, cu notorie activitate literară. Nu e de mirare că uitase, ori nu-l mai interesa, nici revista la care debutase în refugiu, nici directoarea ei ? ! Marcel Breslașu a asistat la sărbătorirea lui Bacovia, în 1946, la Ministerul Artelor. Îl aprecia ca mare poet. Cînd se afla directorul Conservatorului, am avut îndrăzneala

să-i consult şi să-i spun dorinţa noastră de a înscrie pe Briel la Conservator, pentru a face comedia, fiind foarte talentat în acest gen, poate şi fizicul îl avantaja... Ne-a refuzat foarte tăios, pe motiv că are înfăţişare burgheză şi nu ar putea fi admis în Conservator. Am rămas contrariaţi de respingerea fără apel. Fireşte că nu l-am mai înscris. Ar fi fost sigur respins, dat fiind avertismentul ce-l primisem... Era epoca în care Bacovia, Arghezi aşteptau sorocul reconsiderărilor. Apăruse faimoasa insinuare a lui Sorin Toma junior „Putrefacţia poeziei sau poezia putrefacţiei", şi atitudinea negativă total asupra acestor mari poeţi. Atunci A. Toma afirmase că nu-i va tipări niciodată cît va fi director al Editurii pentru Literatură. Aşa a şi procedat. A transmis această atitudine şi succesorului său, Al. I. Ştefănescu, soţul poetei Nina Cassian, care ani de zile pe Bacovia nu-l scotea din decadent, fără să priceapă că decadentă era epoca pe care o denunţau poemele decadente, societatea agonică, bolnavă, roasă de cancerul şi ftizia burgheziei putrefacte, de ale cărei „crime burgheze" calmează în *Poemă finală...*, în *Serenada muncitorului* şi în alte poezii, fireşte, opera nefiindu-le cunoscută. Ignorînd o creaţie care avea să strălucească pe arena liricii universale, bieţii directori se ascundeau după afirmaţii gratuite şi nerezistente nici vremii lor, necum posterităţii... Poate de aceea şi atitudinea timorată a lui Breslaşu faţă de Bacovia, ca şi de revista în care colaborase.

Epoca aceea de haos stalinist, din fericire a intrat în negura istoriei epocii postbelice pentru totdeauna. S-au produs atunci nenumărate erori politice, cum a fost şi cazul Pătrăşcanu... Dar ţara noastră a avut oameni să o salveze de greşelile istorice şi politice. Au urmat, după moartea lui Stalin, multe limpeziri !

*

* *

M-am depărtat mult de Călimăneşti şi, prin asociaţii ce le cred necesare istoriei literare, am făcut această paranteză.

Am profitat de prima duminică să fac o plimbare la Cozia împreună cu Caterina Vănescu. Ziua era plină de soare, drumul cu trăsura odihnitor ; Oltul își desfășura trîmbele de briliante sub dogoarea soarelui ; zarea avea un senin fascinant, și drumul tivit pe margini de cei ce mergeau spre mînăstire...

Am ajuns în curtea sfîntului locaș aglomerată de vizitatori. Nu am putut pătrunde în biserică. Ieșeau preoții cu sfintele daruri ; cei prezenți se aflau îngenuncheați. Atunci am coborît pe cărarea din stînga mînăstirii, într-o grădină, tivită cu o potecă ce ducea la apa Oltului. Se mai păstrase parte din vechiul zid, de cînd fusese zidită mînăstirea în secolul al 15-lea de către Mircea cel Mare. Coborîrea era abruptă, aproape alunecam. Poteca ce cobora ca un mic zid spre malul plin de sălcii. Aici, Oltul scăpat din strînsoarea defileului muntos își poartă învolburat apele poleite de soarele amiezii și priveliștea este copleșitoare. Nu știi ce să admiri : întîlnirea munților vrînd parcă să se îmbrățișeze peste volbura apelor ; înălțimea codrilor seculari, malurile ondulate, mînăstirea cu meterezele bătrîne !

Ne-am așezat pe cîte o buturugă... Frumusețea peisajului exercita asupra mea o dorință aprigă de a rămîne acolo ceasuri întregi. Greu ne-am hotărît să ne întoarcem, mai ales că acum coborau mulți amatori de aceleași locuri. Abia mai era loc pe cărare, și nu voiam să călcăm zarzavaturile și straturile cu flori muncite de călugări. Urcăm în careul mînăstirii... Chiliile albe, forfota aprigă și înghesuiala spre fîntîna în care se aruncau banii pentru iertarea păcatelor erau amețitoare. În primul cerdac, cu arcade medievale, de pe glafurile cărora străluceau mușcate roșii și roz, se afla Starețul (al cărui nume nu-l mai știu), transferat de la Chișinău.

În sutana neagră, cu brîu lat liliachiu, cu figura palidă, pe care ochelarii în ramă neagră o întunecau, cu capul acoperit de un păr negru, în bucle spre umeri, silueta reverendului personaj contrasta cu albul cadru al arhondăriei, și cerdacul deveni centrul de privire al celor prezenți.

Starețul ținea mîna întinsă ca spre binecuvîntare și, atunci, începu adevărată năvală către cerdac. Trecusem

acum spre al doilea cerdac, intrarea în muzeul mînăstirii. Odoare sfinte, tipărituri vechi, cazanii, psaltiri, portrete bisericești, dar ceea ce m-a atras mai mult era marea arcadă care dădea spre Olt... O bancă pe care vor fi stat Ion Ghica și Grigore Alexandrescu în timpul vizitei la mînăstire, vizită prelungită. Grigore Alexandrescu avea să se inspire și să scrie nemuritoarea odă *Umbra lui Mircea. La Cozia.* Priveliștea din această arcadă, deși s-a transformat într-o fereastră cu geamlîc, este covîrșitoare.

Nu e de mirare că a inspirat lui Gr. Alexandrescu acea puternică euforie romantică, din care a izbucnit torentul liric al nemuritoarei ode. Aveam să o recitim afișată la intrarea în pronaosul bisericii. Am zăbovit mai mult în muzeu, și la coborîre am putut pătrunde în biserica din care se retrăseseră credincioșii după ce primiseră mirul.

Zidurile vechi, cu pictura secolului al 15-lea, unele părți restaurate, au acoperit pe cele inițiale. Mormîntul voievodului ne reține. Ne plecăm fruntea și gîndurile mele se îndreaptă cucernic spre memoria marelui voievod, acoperit de armura și gloria nepieritoare a vitejiei și ctitoriei sale. Biserica nu e mare în interior, dar rămîne mare prin ceea ce reprezintă și adăpostește ca vestigii istorice. Trecuse de amiază mult. Uitasem că trăsura ne aștepta... Vizitiul se amestecase prin mulțime și nu-l mai găseam... Ne-a zărit el pe noi... Ne-am întors impresionate de splendoarea Oltului și impresiile culese le simțeam ca pe niște trofee de aur poleindu-mi toate gîndurile contopite cu istoria cea fără de moarte a neamului românesc. În aceeași zi le-am scris la ai mei o lungă scrisoare despre această plimbare... La întoarcere, Bacovia, căruia i-am exprimat regretul de a nu fi fost împreună, mi-a spus : „Din scrisoare și spusele tale, am fost împreună, draga mea !“

Aceste cuvinte confirmau oarecum o stare de spirit curioasă. Aceea că, deși singură, adică fără întovărășirea sa, îl simțeam totuși mereu lîngă mine. În tăcerile ce mă cuprindeau în asemenea ocazii, comunicam spiritual. Un fel de telepatie ne apropia și deseori eram așa de stăpînită de această senzație, încît nici nu-i mai resimțeam

depărtarea, de la care-i trimiteam cele mai impresionante clipe de impresii și gînduri, reflexii, meditări. Acestea aveam să le constat chiar la întoarcerea de la acea vizită a Mînăstirii Cozia, pe care aveam să o mai revăd după aceea, la o distanță de timp de mai bine un deceniu...

Întorcîndu-mă la vila care mă găzduia, am găsit pe colega mea, doamna Baltazar, în cameră, întinsă pe pat, obosită. I-am împărtășit impresiile din acea zi. Nu o tenta nici un fel de deplasare în afară de aceea spre apele curative din localitate. Apa de Căciulata i se aducea la vilă... Nu era o fire expansivă. Uneori o vedeam cu manuscrisul recitindu-l, nu-i solicitam și nici nu-mi propunea lectura.

*

* *

În aceeași zi, spre seară, prietena mea „Doctorica" veni să mă conducă la sora sa, pentru a cina împreună după aceea la un restaurant din apropiere. Era delicioasă frumoasa mea prietenă, într-o pijama bleumarin, care o făcea și mai înaltă. Suplă, volubilă, foarte veselă, reconfortantă pentru oboseala ce parcă-mi transfigurase colega mea de cameră. Doamna doctor Niculescu, medic primar în Călimănești, de mai mulți ani, era stimată și apreciată. Foarte pregătită, atentă și apropiată față de pacienți, se bucura de simpatie. Soțul său, medic primar, făcea navetele între Pitești și Călimănești. Ne-a reținut la cină, cu multă insistență, astfel că a trebuit contramandat restaurantul. Era o seară răcoroasă. Pe terasa în care se afla masa, pătrundea o lună nouă printre frunzele dese ale hameiului ce învăluiau arcadele terasei... Atmosfera, amfitrionii, masa destul de bogată, buna dispoziție, recapitularea impresiilor vizitei de la Cozia, noutățile literare și artistice, un concert transmis prin Radio au completat farmecul cinei. Tîrziu, am fost condusă la vilă, de ambele mele prietene. Noaptea era senină și clară... Oltul fremăta discret pe valuri, pe alocuri poleite de lună... O răcoare parfumată vegetal ne făcea să frisonăm... Umbra lui Mircea la Cozia îmi stăruia în me-

morie... Ne-am trezit eu şi Caterina spunînd versurile acelei ode.

Redevenisem liceenele, care-şi rememorau lecţia de literatură pentru ziua următoare. Natura cu farmecul peisajelor ei, cîtă dispoziţie, ce întinerire spirituală, îţi poate procura ! Ce terapeutică pentru alungarea frămîntărilor zbuciumate, ale existenţei...

Întoarsă la vilă, atentă să nu trezesc pe colega mea, am rămas la fereastra cu storul netras, să continui în cea mai mare reculegere contemplarea cadrului... Oltul, printre malurile lui cu sălcii pletoase, curgea lent, argintat de lună, dezmierdat de stele cu puzderie de raze. Văzduhul se răsfrîngea în apele somnoroase. Luceafărul ardea pe înaltul cerului, paj credincios al lunii. Am privit cerul şi Oltul pînă tîrziu, revăzîndu-l din nou cu ochii minţii, acolo, la încrengătura de vîrfuri a pădurilor milenare, în care Munţii Coziei se îngemănau într-o îmbrăţişare de uriaş sărut. Vînătul perspectivei, colorată pe vîrfuri de aurul ros al amurgului, îmi rămăsese pe retină... Apele, care izbeau temeliile mînăstirii lustruindu-le blocurile cu reflexe plumburii, îmi reaminteau luciul spadei cu care marele Mircea doborîse duşmanii neamului, cucerindu-şi nepieritoarea aură a gloriei. „Mircea îmi răspunde valul / Mircea Oltul repetează /" şi mai toate versurile poetului se desfăşurară sub feeria nopţii pînă ce luna se coborî vertiginos spre apus... E foarte ciudată această retrăire a impresiilor ! Reprezentarea lor este mult mai puternică în amintire, deşi le receptez intens chiar în momentul apariţiei lor. Istoria a avut şi are pentru mine un miraculos stimulent retrospectiv, o retrăire cu puternică transpunere în epocă prin rememorare afectivă foarte sensibilă.

Toată epoca lui Mircea cel Mare, toate faptele lui de arme, bătălia de la Rovine, mi se succedau pe ecranul amintirii. Mi-am spus penru mine, în taina acelei nopţi de iulie, *Scrisoarea III* de Eminescu, şi portretul genialului poet l-am avut aievea în preajma mea mai toată seara.

Aşa am încheiat ziua şi seara de pauză între tratamente.

*

* *

A doua zi aveam să încerc pentru prima dată băile de lumină. Cînd am intrat în cercul de lumini înconjurat de becuri aprinse, am avut o emoţie strivitoare. Nu ştiu dacă nu spaima de atîta lumină şi dogoare fusese cauza. N-am rezistat la cele zece-cincisprezece minute ce trebuiau. A doua zi şi niciodată n-am mai repetat această terapeutică, luminoasă, prea strălucitoare pînă la terifiere.

Într-una din zile eram cu Doctorica, în drum spre Căciulata. Înaintea noastră venea marea artistă Marioara Voiculescu. Făcea şi dînsa o cură la Căciulata, şi ajunsese aproape de vila în care locuia. Încă foarte frumoasă. Cu un adorabil zîmbet ne-am salutat şi ne-am întrebat cum ne merge sănătatea. Era găzduită în vila unei foste eleve de la Conservator... Am cunoscut-o mai înainte, la Doctorica, unde ne aflam în vizită amîndouă. Atunci o vedeam pentru prima oară dincolo de scenă şi am fost învăluită, de la primul salut, de acea caldă vibraţie a vocii sale, de privirea francă a ochilor ei splendizi, de cuvîntul melodios şi vibrant din convorbirea ce a urmat. Se plîngea de tensiune arterială. Avusese mari necazuri cu revocarea de la catedra ce deţinuse la Conservator... Urmaşa domniei-sale nu se comportase nici colegial, nici elegant. Totuşi artista îşi purta cu demnitate noua situaţie. Ea care strălucise în atîtea roluri de neuitat, cu acea prestanţă scenică şi mai ales cu marele ei dar de a stăpîni publicul printr-o fierbinte dăruire a marelui ei talent, care acum dăruia din tot sufletul ei viitoarelor actriţe învăţarea tehnicii scenice, cultivîndu-le şi instruindu-le talentele în formaţie, înlăturată pe nedrept, se retrăgea în modestia şi resemnarea totală... Mi-a venit atunci în minte pătimaşa şi dramatica Tofana din *Patima roşie,* am închis ochii şi toate scenele în care Marioara Voiculescu era extraordinară, şi sala fremăta la jocul ei,

se perindau într-o clipă prin amintire... Ficţiunea scenei dispărea, o forţă dramatică covîrşitoare îţi dădea impresia celei mai autentice trăiri... Mare, tumultuos temperament. Sala îl răsplătea cu ropote de aplauze... Viaţa, cu cruzimile şi nedreptăţile ei, avea să-i mai rezerve o altă mare dramă, de astă dată personală, în care mama avea de îndurat o grea încercare... Procesul unuia dintre fii! Dintr-o gravă eroare judiciară a fost deţinut pînă la judecarea procesului. Marea artistă nu ştia nimic de fiul ei, nu-l putea vedea... În ziua procesului a reuşit să asiste... Îşi vînduse covoarele la talcioc spre a putea susţine apărarea fiului. În sala de şedinţe a procesului, cînd l-a văzut în boxă pe cel ce nu-l văzuse de cîţiva ani, acum în haine de deţinut, nu s-a mai putut stăpîni. A scos un ţipăt de groază şi a leşinat... Atunci s-a aflat că în sală nu mai era marea tragediană, ci cea mai nefericită şi tragică mamă... Propria ei tragedie trăită fără interpretarea nici unuia din marii dramaturgi ale căror opere le jucase cu atît talent... Am mai revăzut-o tot la Doctorica. Slăbise. O serioasă cardiopatie o mina... Dar, se vede că viaţa are şi unele compensaţii.

O altă fostă elevă, stabilită la Paris, aflînd din corespondenţa ce purtau de starea ei gravă, a făcut tot posibilul s-o ducă la Paris spre a-şi căuta sănătatea.

*

* *

În revista *Tribuna*, din 31 octombrie 1974, nr. 44, a apărut articolul *„Elvira Popescu“*, pe care, pentru a ilustra ce am afirmat mai sus despre această mare actriţă româncă, îl reproduc în aceste file.

În primăvara aceasta, în frumoasa lună mai, o altă mare ambasadoare a teatrului românesc în Franţa împlinea 80 de ani de viaţă, şi poate peste 50 de ani de activitate scenică şi de film. E vorba de Elvira Popescu, o prezenţă şi un temperament cu totul diferite de al tragedianei Aura Buzescu. Elvira Popesco, cum îi spun

francezii, care la începutul anilor 20 triumfa la Paris, în rolul titular al unei piese de Louis Verneuil.

Ea a devenit una dintre stelele cele mai strălucitoare ale teatrului parizian, iar în film şi-a pus amprenta în opere aparţinînd unor Abel Gance, Sacha Guitry, Jean Anouilh şi René Clément. Ultima piesă în care a stîrnit ropotele de aplauze ale spectatorilor era *La Mamma* de André Roussin. Asta se întîmpla prin 1956.

Ştiam că succesul reprezentaţiei a fost foarte mare, că a ajuns la sute de spectacole. Succesul era mai puţin al comediei bulevardiere, scrisă de Roussin, cît al fenomenalei actriţe românce.

Au trecut de la premieră aproape 20 de ani şi iată că, la Théâtre Edouard VII, piesa e reluată în actuala stagiune, iar decanul criticilor dramatici francezi, temutul Jean-Jacques Gautier, membru al Academiei Franceze, îi dedică în *Le Figaro*, din 12—13 octombrie 1974, o cronică, care e de fapt un admirabil portret al Elvirei Popesco, portret ce merită a fi transcris, ca un omagiu şi pentru şcoala de teatru românesc, de unde a pornit un asemenea talent.

«Fiecare ştie ceea ce Doamna Popesco, cu temperamentul ei de ETNA, face din acest personaj. Ea e toată elan, vigoare, căldură. Ea e pitorescul, revărsarea, violenţa, excesul încarnat. Ea se topeşte, explodează, e lirică, e grandioasă, ea strigă, exclamă, înjură. Ea e creatură antică, mama natură, mama pămîntului fierbinte de o exagerare sălbatică. Ea vorbeşte cerului, se adresează direct zeilor ce-i răspund, pretinde ea, şi morţilor care o ascultă şi i se supun. Da, Doamna Popesco copleşeşte, vibrează, zburdă ; ei îi aparţin verva şi bufoneria. Întindeţi urechea şi veţi desluşi cu uşurinţă indicaţiile muzicale : forte, diminuendo ; pianissimo, şi deodată sub efectul unei indignări, a unei mînii meridionale vocea se îngroaşă, mişcarea se amplifică, glasul urcă, devine puternic, atinge culmile registrului său, pînă cînd o enormă piruetă, o superbă izbucnire comică descătuşează totdeodată marea sălbăticiune a emoţiei, a tensiunii ei, şi publicul se simte umilit de propriile sale rî-

sete. Acest public ce capătă o lecţie de teatru amuzîndu-se, public care, ca şi noi, o iubeşte pe Elvira Popesco şi, împreună cu noi, îi mulţumeşte că există...»

(semnează Ion Mihăileanu)

Acest mare talent, această glorioasă „ambasadoare a teatrului românesc", cum o numeşte autorul articolului prezent, este şi un mare caracter, nobil, generos, de mare elevare colegială, cum ne-o dovedeşte afecţiunea ei pentru marea sa colegă Marioara Voiculescu. Ce pildă etică înaltă ne dă prin acest gest, Elvira !

Iată şi evocarea Marioarei Voiculescu, publicată de artista poporului Dina Cocea în revista *România literară*, 1976.

Reproducem evocarea, pentru ca talentul celor două mari artiste să se întîlnească la aceleaşi înălţimi :

«— Nu-i auzisem de ani de zile glasul profund, turburător, cînd m-a chemat într-o zi la telefon. „Aici, Marioara Voiculescu. Draga mea, vreau să te văd !"

Tonul era autoritar, fără replică. Îmi bătea inima. Roşisem dintr-o dată, de ruşine cred, de a fi uitat vreme atît de îndelungată de existenţa acestei mari actriţe.

Mergînd chiar în acea zi spre strada Frumoasă, o revedeam în cabina ei de la teatrul nostru cînd tînără directoare ce eram, fîstîcită în faţa celebrei angajate, nu-şi putea lua ochii de la acea forţă a naturii, care era atunci Marioara Voiculescu. Seară de seară, timp de 60 de spectacole, fusesem pe scenă alături de ea, ca o frunză răvăşită de furtună. Intrările şi ieşirile ei de pe scenă, tumultuoase, îţi tăiau răsuflarea. Cuvintele, aşa cum le rostea, purtau parcă în ele ecoul unor prelungi gemete venite din adîncuri. O priveam fascinată, uitînd uneori să-i dau replica... Am intrat cu sfială în locuinţa Marioarei Voiculescu. Amiaza zilei pătrundea anevoie prin draperii grele. A venit spre mine, scuzîndu-se că nu are agerimea

de altădată. Am recunoscut totuşi în ea vigoarea de odinioară, în stríngerea ei de mînă, puternică, posesivă. Şi am zîmbit cochetăriei ei, cînd m-a întrebat: „M-am schimbat mult ?"

I-am desluşit atunci trăsăturile în lumina filtrată slab de o lampă cu abajur. Ochii erau aceiaşi, plini de pasiune, de patimă chiar. Era o nelinişte în ei, care prevestea o furtună. Mi-am reamintit în acea clipă scena dintre ea şi Lavinia din piesa lui Eugen O'Neill „DIN JALE S-ANTRUPAT ELECTRA", o înfruntare de un intens tragism, în care, Marioara Voiculescu, în rolul Cristinei, îşi încorda toate puterile să răspundă atacului violent al Laviniei, interpretată de Tanţi Cocea. Aceste două forţe de excepţională valoare, dezlănţuite la cea mai înaltă tensiune, dăduseră un spectacol pe care greu l-aş fi putut uita. Amintindu-i Marioarei Voiculescu de magistrala ei creaţie, am declanşat fără să vreau furtuna. De ce nu a mai apărut pe scenă ? De ce a părăsit-o ? Apărîndu-se şi ascunzîndu-se totodată, am înţeles drama ei. Marioara Voiculescu aparţinea acelor rari „monştri sacri", care îşi pot da măsura, întrupîndu-se numai în acei eroi monumentali, în personaje de excepţie. Interpretase marele eroine din repertoriul clasic, la o temperatură neobişnuită. Apariţiile ei pe scenă dezlănţuiseră furtuni de aplauze, fusese unică în arta ei. Poate nu a izbutit să înţeleagă cîtă nevoie avea teatrul nou de talentul ei excepţional ; de focul sacru care o însufleţea ; poate că nici cei ce s-ar fi cuvenit să o convingă pe Marioara Voiculescu, de a mai străluci pe scenă, a adăuga creaţiilor sale încă numeroase măiestre interpretări ce ar fi fost pentru tinerele generaţii de actori clipe de vibrante trăiri emoţionale, şi pentru Teatrul românesc o nepreţuită mîndrie, n-au găsit argumentele potrivite.

Marioara Voiculescu, însă, iubea cu prea mare pasiune teatrul, ca să se rupă cu totul de spectacole, de actori... Contrar multor colegi de-ai noştri care în afara rolurilor, pe care le interpretează, şi în afara scenei pe care joacă nu văd măcar un spectacol al altui teatru, Marioara Voiculescu era, pînă de curînd, nelipsită de la premiere, se interesa de evoluţia unor actori, îi încuraja, trăia intens emoţiile lor.

Elevii ei, astăzi actori de frunte, au învăţat de la această incomparabilă maestră arta de a se dărui cu pasiune creaţiei lor, de a tinde cu tenacitate spre perfecţiune, în aşa fel încît fiecare apariţie pe scenă să constituie un eveniment artistic. Ascultînd-o în acea zi memorabilă pentru mine, în care am avut fericirea s-o revăd pe Marioara Voiculescu, m-am căit amarnic de a nu-i fi fost elevă. Cîte taine ale meseriei n-aş fi aflat ?! Astăzi regretele sînt şi mai amare. Din glasul de aur al Marioarei Voiculescu, prea puţine mărturii au mai rămas, iar din anii care ar fi putut fi apogeul carierei ei, nimic...

Ne rămîne doar nădejdea ca discipolii credincioşi, care i-au fost aproape, să-şi deschidă sipetele amintirilor lăsîndu-ne să pătrundem tainele acestei vibrante personalităţi, al cărei nume incandescent va tulbura încă multă vreme inimile noastre...

DINA COCEA»

Evocarea este făcută cu prilejul încetării din viaţă a marii artiste, care, înainte cu puţin timp de a ne părăsi, a avut o emisiune la Televiziune, la care a apărut în apartamentul ei apărînd ca o maiestuoasă amfitrioană, printre artiştii ce o înconjurau... Solemna ei revedere pe ecranul Televiziunii mi-a dat emoţionanta amintire ce mă obligă să o încrustez în aceste pagini şi articolul Dinei Cocea, care întregeşte din plin portretul marii Marioara Voiculescu. Nici eu nu o mai văzusem de la moartea prietenei noastre comune, Caterina Vănescu.

Am relatat,în aceste pagini, şi revederile de la Călimăneşti. Fiind foarte bolnavă, nu am putut participa la incinerarea ei. Poate-i mai bine să mi-o păstrez în amintire vie şi minunată, cum era dincolo de scenă...

Inserez în aceste memorii ambele articole, iar prin evocarea Dinei Cocea se adaugă un trio de mari artiste.

Concomitent cu tratamentul indicat de marii medici cardiologi, pe care buna sa amfitrioană i-a invitat să o consulte, şi să o trateze, a avut ocazia să se revadă cu buna şi talentata sa colegă de teatru Elvira Popescu.

Fericită de a o revedea, Elvira a prezentat-o colegilor de carieră, ca pe una dintre cele mai mari actriţe ale scenei româneşti şi în cinstea sa a organizat o seară festivă în propriul ei teatru. A fost foarte emoţionant gestul frumoasei şi marii sale prietene şi colege de scenă. Un rar eveniment de adîncă preţuire pentru Marioara Voiculescu şi un mare exemplu de neclintită prietenie. Dar amîndouă se aflau pe acelaşi elevat plan al talentului şi al marii prietenii. Nu pot să nu reproduc următorul articol :

S-a întors de la Paris încărcată cu atenţiile prietenei şi elevei sale şi cu starea sănătăţii mult ameliorată... Sînt cîţiva ani de atunci... N-am mai ştiut de ea pînă la deces.

*

* *

Despre revenirea mea la Călimăneşti voi mai avea prilejul să vorbesc. Sănătatea mă va mai purta către această staţiune în anul 1954.

A trebuit să întrerup îngrijirile reumatismului atît de rebel... În toamna care a urmat, ca şi în vara următoare alte preocupări începură să mă asalteze. Casa avea nevoie de reparaţii şi problema cea mai importantă era să mă ocup de reconsiderarea operei lui Bacovia, în vederea reconsiderării operelor literare dintre cele două războaie. Despre acest amănunt am scris ceva pe scurt din viaţa poetului, dar trebuia să adaug noi detalii cu destulă semnificaţie pentru acel „impas“ ce avea de trecut creaţia bacoviană...

*

* *

Încă din anul 1946, cînd poetul a fost sărbătorit pentru 65 de ani de viaţă şi 45 de creaţie poetică, la Ministerul Artelor, la care se afla ministru Octav Livezeanu, „Editura pentru Literatură şi Artă“ a propus lui Bacovia tipărirea unui volum antologic din poeziile sale. Era la editură director A. Toma. A trimis la poet pe re-

dactorul Năvodaru cu materialul antologat, Bacovia a încasat un acont de trei milioane (era în timpul marii inflații) și urma să apară volumul.

Între timp a apărut broșura lui Sorin Toma: „Putrefacția poeziei". A. Toma, profitînd de tam-tamul broșurii fiului său, a sistat editarea lui Bacovia, afirmînd că atît timp cît va trăi el nu-l va publica. Acest lucru îl atestă și M. Petroveanu în monografia lui Bacovia, fiind atunci redactor în editura al cărei director era A. Toma. Nu aveam cunoștință de această schimbare de opinie a editurii...

Mă prezint într-o zi directorului. Ezita să mă primească. Îl întreb de ce nu apare volumul contractat și acontat? Cu un ton destul de încurcat a îngînat:

— Deocamdată, s-a sistat această editare!

— Dar ați achitat trei milioane acont. Poetul nu vi-i poate restitui.

— Nici nu cerem asta!

Am plecat indignată de atitudinea directorului. A avut ipocrizia de a mă conduce cu multă politețe, spunîndu-mi:

— Vom mai vedea!...

N-am știut ce să-i comunic lui Bacovia... Dar, cu marea lui intuiție, a spus: „După broșura lui Sorin Toma, e sigur că nici nu mă va mai publica".

Întreaga editură socotea opera lui Bacovia decadentă și că nu poate servi clasei muncitoare. Mi-am dat seama că ei nu cunosc opera... Nu știau că *Serenada muncitorului* fusese scrisă în anul 1906, și publicată în 1914... *Poemă finală*, scrisă în 1911, în care acuza direct burghezia cu multă vehemență: „Mîhnit de crimele burgheze fără a spune un cuvînt", „Finis... Istoria contemporană..." și alte multe poeme protestatare publicate înainte de primul război, și nu poeme sociale, ascunse în sticle îngropate prin pivniță, cum a mărturisit public autorul lor A. Toma, la festivitatea ce i-a fost închinată la Casa Scriitorilor.

Factura poetică a poeziei bacoviene este clasică în ceea ce privește exprimarea concisă, logică, de o mare măiestrie, simplă în aparență, dar mulată pe un conținut filozofic materialist, mai puțin simbolist decît s-a

susţinut, şi mai mult el însuşi, unic şi original, ca nici unul dintre poeţii contemporani.

Poezia esenţelor lirice şi a unui fond emoţional, de adîncă vibraţie lirică, n-au putut să o recepteze...

În sfîrşit, pe această prejudecată, care s-a dovedit cu totul neîntemeiată, a trebuit să lupt mulţi ani, pînă să se facă reconsiderarea primului volum apărut abia în 1956...

Grea, strivitoare a fost această epocă pentru Bacovia, conştient de valoarea operei sale, şi care cu un stoicism neabătut a suportat, a aşteptat şi a sperat că va veni şi „vremea sa". Credea cu tărie în mesajul operelor sale, în revoluţia culturală, în pregătirea maselor de cititori... Ceea ce a urmat a dovedit atitudinea de încredere a poetului în orînduirea ce se consolida şi în avîntul cultural ce se prefigura.

După directorul A. Toma, a urmat la direcţie Al. I. Ştefănescu. Acesta era şi mai indiferent faţă de opera lui G. Bacovia. Prezentîndu-se la dînsul, poetul Petre Pascu, spre a discuta dacă ar fi amatori de o monografie Bacovia, ce-ar intenţiona să o scrie, i-a răspuns (redau dialogul comunicat) :

— O monografie Bacovia ? Dar a avut el o viaţă interesantă pentru o monografie ?... Nu ! Nu interesează asemenea lucrare.

Replica : nici un comentariu...

*

* *

A urmat alt director, de tristă pomenire, la care am încercat să văd dacă nu putem obţine reeditarea. Distant, infatuat, rigid, a rămas şi această încercare infructuoasă... Cînd a venit la Direcţia editurii profesorul Alexandru Balaci, s-a putut relua problema reconsiderării. Am uitat să spun că fusesem trimisă de foştii directori la toţi criticii să se pronunţe asupra acestei probleme, şi în special la Uniunea Scriitorilor. Pe atunci era prim-secretar Mihai Beniuc, căruia m-am adresat. El scrisese cu cîţiva ani înainte, în nr. 26

din revista *Țara nouă,* 19 noiembrie 1938, un articol integrat în volumul *Meşterul Manole* din care extragem, afirmînd cele ce urmează :

„Bacovia ? Vor trece cîteva generații încă pînă ce românii vor judeca, după meritul său real, pe acest mare poet... Totuşi, va veni un timp cînd poetul va fi reabilitat, pentru că, poate, nimeni ca el, rupînd zăgazurile vremelniciei, n-a fost mai mult cu toate acestea al epocii sale... E vorba de aspectul expres social al poeziei sale. A fost decadent prin atmosfera sa dezagregată ? Dar putea fi altfel, cînd însăși epoca sa era în descompunere ?... Dar, deocamdată atitudinea lui față de civilizație, care ar corespunde în versul său ca material exploatat, cu viața urbană de la noi... *Ori de cîte ori se izbeşte de ea, poetul o vede în descompunere, decadentă, subminată pînă la măduvă, de viermii morții.*

De aici, refuzul de a participa la un banchet cu ușile închise."

Deşi a sesizat coordonatele sociale ale creației bacoviene în acest articol, acum, cînd se cerea cuvîntul hotărîtor pentru reconsiderarea operei, Mihai Beniuc, căruia i-am și reamintit cele scrise în *Țara nouă,* timorat, confuz, a dat următorul răspuns :

— *Să vedem, nu ştiu dacă ne serveşte opera lui Bacovia...*

Ce mai puteam să răspund la asemenea inconsecvență ?

*

* *

Devenind directorul Editurii E.S.P.L.A., profesorul Alexandru Balaci a primit încuviințarea de la Comitetul Central P.C.R., prin tovarăşul Miron Constantinescu, pentru editarea unei antologii de 1000 de versuri. Aceasta a apărut în anul 1956. Cu ocazia Congresului Uniunii Scriitorilor, care s-a ținut în acel an la Teatrul din strada Lipscani, au fost aduse primele cincizeci de exemplare ale volumului Bacovia.

A produs mare senzație şi entuziasm. Cei prezenți şi-au procurat volumul de la standul din holul teatrului.

Cînd i-am adus vestea atît de mult dorită, a încercat o mare emoţie... În ochii albaştri i-au strălucit diamantele a două lacrimi.

— Nu se putea altfel ! Eram sigur că va veni şi acest ceas !... Vor mai veni şi altele, draga mea ! Era paroismic iluminat. Privirea i-a rămas ţintuită în vreme, undeva dreptatea ce i se refuzase avea să devină realitate compensatorie.

*

* *

Antologia s-a absorbit în timp record, de către publicul care abia o aştepta... La începutul anului 1957, tot la sugestia tovarăşului Miron Constantinescu, s-a procedat la a doua ediţie, de astă dată îmbogăţită cu încă o mie de versuri... Trebuie să spun acum că rarele volume *PLUMB* sau *OPERE* se citeau clandestin la Şcoala de Literatură, după chiar mărturisirea lui Nicolae Labiş, ale cărui poezii vădeau influenţe bacoviene. Cînd i-am spus acest lucru într-o zi la Casa Scriitorilor, a zîmbit şi mi-a răspuns confidenţial : „L-am citit şi-l citesc în taină la Şcoala de Literatură, tovarăşă Bacovia ! Deşi e trecut azi în umbră, mîine va fi în mare lumină"... Intuiţia talentatului Labiş, poet de pe atunci, în toată puterea cuvîntului, s-a adeverit cu prisosinţă...

Alt creator, cu un frumos talent muzical, îl citea de asemenea în taină pe Bacovia. Era compozitorul Doru Popovici. A compus o suită de cinci lieduri pe versuri de Bacovia, cîntate admirabil de Dan Iordăchescu, în 1957... Le-a audiat şi Bacovia cu puţin înainte de moarte. I-au plăcut. A fost fericit de talentata interpretare a tînărului compozitor. Cînd i-am trimis o scrisoare de felicitare, compozitorul Popovici, în scrisoarea sa de răspuns, afirmă : „Dacă acum cinci ani la Institut aş fi fost surprins că citesc pe Bacovia, aş fi fost dat afară, şi mai ales dacă s-ar fi ştiut că gîndesc o suită bacoviană !"

Asemenea impasuri a trecut creaţia lui Bacovia... Dar, cum afirmă şi Doru Popovici în aceeaşi scrisoare, „marile talente, marile creaţii nu pot fi uitate".

Acum, cînd a plecat dintre noi, distinsul om de cultură, comunistul atît de luminat și comprehensiv, care a fost Miron Constantinescu, sînt datoare să reproduc o convorbire cu domnia-sa, cînd era la Ministerul Învățămîntului, cu ocazia unei drepte solicitări pentru noră noastră profesoară. Nu-l cunoșteam personal. A avut bunăvoința să mă primească în audiență după lista de solicitatori. Imediat mi-a făcut impresia unui om care nu deschidea numai ușa tovărășește unei tovarășe, dar și inima sa adînc înțelegătoare. I-am prezentat viața poetului, care apăruse mai înainte, adăugînd :

— Tovarășe ministru, clipa aceasta este mare pentru mine. Îmi dă, în sfîrșit, prilejul unei adînci mulțumiri. Dacă l-ați fi văzut cum iradia de bucuria și încrederea în viitorul operelor sale, ați fi fost foarte mulțumit. Știa că la sugestia dumneavoastră a putut avea reconsiderarea *Plumbului* său...

Răspunsul :

— Tovarășă, Bacovia a fost poetul tinereților noastre ! Nu pot să uit cum, la Arad, plimbîndu-ne prin parc cu Eugen Jebeleanu, recitam versurile atît de minunate ale acestui mare poet. Apoi răsfoind volumul *Viața lui Bacovia*, era impresionat... E ușor de înțeles cît de mare este regretul nostru de a se fi pierdut atît de repede o asemenea personalitate, atît de prietenă cu poezia.

*

* *

Congresul scriitorilor din acel an, 1956, a ales președinte al Uniunii Scriitorilor pe Mihail Sadoveanu, iar prim secretar pe Mihai Beniuc, ambii cu unanimitate de voturi și îndelungi aplauze.

La sfîrșitul ultimei ședințe a luat cuvîntul Mihail Sadoveanu. Încă îi revăd statura masivă, părul alb, despărțit la mijloc, ale cărui șuvițe ondulate ușor îi încadrau figura atunci rumenă, gravă, impunătoare. După concluziile privind desfășurarea lucrărilor și comunicărilor (care durase trei zile), a mulțumit pentru alegerea

sa ca președinte al Uniunii Scriitorilor din R. P. Română, adăugînd :

— Sînt bucuros de alegerea ca prim secretar a lui Mihai Beniuc. *Cu moțul ăsta încăpățînat și dîrz* — sublinierea ne aparține — vom conduce Uniunea cît mai rodnic în realizarea sarcinilor trasate de Congres."

Cu această frază s-a încheiat congresul Uniunii Scriitorilor din Republica Populară Română.

Era preocupat maestrul de mari sarcini, așa că secretarul conducea de fapt Uniunea.

Nu pot să nu-mi amintesc și de Congresul din 1960, în care debarcarea lui M. Beniuc, devenit președinte al Uniunii Scriitorilor după moartea lui Sadoveanu, s-a produs în cel mai penibil mod... Geo Bogza a luat cuvîntul pentru a motiva această debarcare. Printre altele, a făcut și afirmația :

— „Nu a furat ! dar și-a făcut atîtea interese de pe fotoliul prezidențial !"

La această critică întemeiată, „Moțul", cum îl numise M. Sadoveanu, a refuzat orice autocritică, nemaiapărînd la dezbaterile ce au urmat... Se știa vinovat de mari greșeli ? Febrilitatea publicării celor peste douăzeci de volume din timpul „președinției" sale, graba de a se traduce în cît mai multe limbi le-a atacat Geo Bogza cu vehemență. Ce ar fi zis Sadoveanu de Moțul său, în care punea atîtea nădejdi ?

Fostul președinte M. Beniuc a avut o atitudine de negare și denigrare în presă față de Blaga, stigmatizîndu-i opera ca fiind metafizică și gîndiristă. S-a opus la propunerea reconsiderării lui Octavian Goga, acest „Toboșar al vremurilor noi", cum s-a intitulat în volumul cu același nume.

*

* *

Înainte de acest Congres a avut loc aniversarea lui A. Toma la Uniunea Scriitorilor în cinstea celor 50 de ani de muncă literară. A fost profesor și poet militant,

încă din tinereţe înscris în partidul social-democrat, apoi devenind comunist activ.

Programul se deschidea cu această prezentare, apoi s-a urmărit din opera acestuia ; a citit şi personal poezii. Au citit şi alţi poeţi, am reţinut atunci pe foarte tînărul poet Dan Deşliu, care a recitat balada *Lazăr de la Rusca*, ce se preda atunci şi în licee, chiar eu am predat-o elevelor mele.

La cuvîntul de mulţumire, poetul A. Toma a făcut unele mărturisiri autobiografice, povestind că poeziile citite ce le scrisese cu mult înainte de 23 August, mai ales pe cele revoluţionare (neputîndu-le publica din cauza duşmanilor socialismului şi a ostracizării poeţilor militanţi de către presa şi autorităţile burgheze), a fost nevoit să le ascundă în sticle sigilate, în pivniţă, spre a nu fi descoperite de cercetările poliţiei la domiciliu. Acum, aceste poeme au fost publicate şi unele incluse în manualele şcolare ca foarte progresiste. Era opera unui talent real şi-mi amintesc că le-am predat elevelor mele.

*

* *

În toamna care a urmat acestei aniversări a avut loc, la Teatrul Comedia, o şezătoare de poezie la care au participat mulţi poeţi : A. Toma, Mihai Beniuc, Marcel Breslaşu, Eugen Jebeleanu, Maria Banuş, Nina Cassian, G. Boldici, Ion Bănuţă, subsemnata. Sala era foarte plină. Pe atunci eram profesoară la Şcoala Centrală, un grup de eleve din clasa a V-a (a mea) erau prezente în primele rînduri. Foarte mulţi scriitori, ziarişti, intelectuali şi muncitori erau prezenţi.

A. Toma a citit din volumul de poezii apărut atunci. Beniuc — „Sînt toboşarul vremurilor noi", Breslaşu — un poem cu tematica muncii foarte onomatopeic de o uimitoare virtuozitate, Maria Banuş — „La masa verde", G. Boldici — „Carnetul roşu de partid", poezie militantă, transpusă şi cîntată la radio, E. Jebeleanu — o poemă din „Satul lui Sahia", iar eu o poezie intitulată „DIN ZORI DE VEAC", care apăruse în *Flacăra*. O elevă

a înaintat spre scenă și mi-a oferit un frumos buchet de crizanteme din partea clasei. Aida Vrioni a venit în loja grupului de scriitori care citisem și m-a felicitat. Dintre confrați am fost foarte surprinsă cînd, la ieșirea dintre culise, A. Toma m-a felicitat pentru poezie... Aceasta era după refuzul de a edita pe Bacovia. Am fost cam încurcată și nu știam ce să cred...

Poezia a circulat în cancelaria Școlii Centrale, a doua zi la recreație, în timpul ceaiului. Le-a plăcut colegilor care abia atunci mă descopereau autoare... Unele, ca directoarea de pildă, știau că scriu versuri, dar eu n-am făcut niciodată aluzie la această îndeletnicire a mea dincolo de camera de creație.

Vreau să închei episodul A. Toma, cum l-am cunoscut cu mulți ani în urmă, înainte de al doilea război.

*

* *

Cînd mergeam la unchii mei din strada Lînăriei, la stația de tramvai nr. 4, vedeam deseori apropiindu-se de stație un bărbat care îmi atrăgea atenția prin înfățișarea sa.

Mi s-a întîmplat uneori în viață să întîlnesc persoane asupra cărora mi se oprea privirea aproape fără voie. Și mai totdeauna, după trecere de ani, acele persoane să aibă un rol cît de vag sau foarte însemnat în viața mea. N-am știut cum să definesc această oprire involuntară asupra fizionomiei unor atare persoane. Presentiment ? Intuiție ?

Nu știu de ce observam în stație apariția de care vorbesc. Aștepta ca și mine tramvaiul 4, pe atunci cu cai... Silueta aceea firavă, care părea obosită și de infirmitatea unui picior, se sprijinea greu pe un baston cu mînerul gros și adînc întors. Sub brațul celălalt purtînd o servietă cam plină. Urcușul greoi în tramvai mă determina să urc sau înainte, sau după. Interesant era capul personajului, acoperit de un păr grizonat, cam mare deși nu pletos, încadrînd o figură preocupată, gînditoare.

Într-o zi, vărul meu, doctorul Grigorescu, întrebat de mine cine este cetăţeanul, mi-a spus că este profesor şi scriitor. Locuieşte de mult pe strada Lînăriei. I se părea că e şi poet... Ştia că se numeşte A. Toma şi că era redactor la Editura Minerva. Au trecut ani. Nu mă duceam prea des pe la unchii mei şi l-am pierdut din vedere, ca să-l reîntîlnesc şi să-l cunosc personal abia după 1944... Nu i-am amintit cele de mai sus, deşi, cînd am discutat în legătură cu reeditarea lui Bacovia, l-am recunoscut. Era acela ce-mi reţinuse atenţia la staţia tramvaiului 4, cu mulţi ani în urmă. Am avut imediat impresia unui om fals sub zîmbetu-i amabil cu care amîna răspunsul ce trebuia să fie pozitiv sau negativ... De la Festivalul de poezie nu l-am mai revăzut decît la sărbătorirea lui de la Casa Scriitorilor, pe atunci în bulevardul Ana Ipătescu. La moartea lui, am fost invitată să fac de gardă, fiind însă bolnavă nu am participat la mitingul de doliu. Am trecut mai tîrziu pe strada Lînăriei care, un timp, s-a numit A. Toma, iar după un scurt interval şi-a reluat numele Lînăriei... Uitarea s-a aşternut peste acest poet ca şi peste numele său, deşi poeziile sale ar fi putut, cred, fi reconsiderate...

În ceea ce priveşte pe fiul său, Sorin Toma, trebuie să consemnez o şedinţă, care a avut loc în marea sală de festivităţi a Liceului Spiru Haret, la care au fost convocaţi toţi profesorii de literatură română din Capitală, precum şi alţi numeroşi intelectuali, ziarişti. Eram la catedră la Şcoala Centrală. Din Prezidiu făceau parte, pe lîngă reprezentanţi ai Ministerului Culturii — aşa se numea atunci Ministerul Învăţămîntului — profesorul şi poetul Mihail Cruceanu, militant comunist din ilegalitate. Sorin Toma prezenta şi populariza cu acest prilej broşura sa „Poezia putrefacţiei sau putrefacţia poeziei", care a stîrnit un adînc interes, dar şi nemărturisite dezaprobări şi chiar indignare. Nu era o critică constructivă, ci o denigrare a operei lui Tudor Arghezi. Nu posed broşura spre a reproduce sau spicui cîteva din recrudescentele diatribe aduse autorului „Cuvintelor potrivite" care, ca şi Bacovia, fusese sărbătorit sub ministeriatul lui Ion Pas, la Ministerul Artelor. Cu acelaşi prilej a fost sărbătorit şi Gala Galaction. Atît lui

T. Arghezi cît și lui Gala Galaction li s-au acordat *Premiul Național* pentru activitatea lor literară, ziaristică pamfletară și protestatară, împotriva regimului burghez, cum excela și N. D. Cocea.

Cei mai mulți dintre cei prezenți la această ședință au fost nedumeriți. Nimeni nu se înscria la cuvînt după expunerea lui Sorin Toma.

Cineva din Prezidiu a spus cîteva cuvinte spre a mulțumi vorbitorului pentru expunerea făcută, subliniindu-se că poezia dintre cele două războaie era o poezie formalistă, fără conținut de idei și nu mai putea folosi maselor noii orînduiri. Atît broșura cît și susținătorii ei au fost dezişi cu prisosință în anii ce au urmat, cînd limpezirea evenimentelor revoluționare a dus la dreptele reconsiderări ale moștenirii literare. S-a triat și s-a valorificat cu multă sagacitate literatura noastră clasică și aceea dintre cele două războaie mondiale. Broșura lui Sorin Toma au îngropat-o timpul și nevalabilitatea ei. Autorul nu a mai fost menținut la locul de răspundere de unde credea că-și poate îngădui orice negare a poeziei, firește a marii și autenticei poezii. Înlăturarea celei nevaloroase, cu adevărat numai formă și mimetism poetic, se autocondamna prin nonvaloarea ei.

Dealtfel, această întîmplare era tocmai în vremea cînd Arghezi își preciza adeziunea totală la literatura cerută de noile vremi, dar, în urma acelei desființări, încercată prin broșura lui Sorin Toma, a rămas un timp în expectativă. După înlăturarea autorului și dezavuarea broșurii — se spunea că Arghezi ar fi cerut-o expres —, ca o compensare a ofensei ce i s-a adus, s-a consacrat Arghezi cu opere *Cîntarea omului* și *1907,* poezii adînc protestatare, ce au îmbogățit registrul creației sale poetice și al liricii românești.

M-am întors de la ședința Sorin Toma foarte deprimată. Mă gîndeam că era păcat să se distrugă astfel postamentul literaturii noastre. Simțeam că nu era justă asmuțirea organizată împotriva lui Arghezi...

Am venit acasă obosită, îngîndurată ; poetul a remarcat starea mea, și am început să vorbim îndelung despre „ședința lărgită" și impresia de apăsare ce plutise peste întreaga asistență.

Aveam în bibliotecă cîteva din volumele lui Arghezi. Bacovia a luat *Cuvinte potrivite* și am început să le citim. Nu cuprind poezie militantă, dar protestul social e vizibil în multe poeme. „Oare pamfletele lui Arghezi nu sînt proteste împotriva oligarhiei burgheze ? a spus poetul Bacovia. Nu a activat pe tărîm socialist colaborînd în presa socialistă ?... Are timp încă să scrie «poezia vremii noi» a reflectat Bacovia cu tristețe.

Cît de justă previziune în aceste cuvinte ! Oare Toma ar fi scris poezia din ultimele volume ale lui Arghezi ? Și dacă ar fi fost Arghezi redus la zero nu ar fi pierdut literatura română opere de mare realizare cum sînt *Cîntarea omului* și *1907 ?...*

*

* *

Începînd din 1949—1950, ședințele, mitingurile erau foarte numeroase. Abia aveam timp să facem față atîtor sarcini. Catedra solicita obligații peste obligații. Nu erau încă manuale, programele de predare se fixau în ședințe de lucru cu întregul colectiv didactic de la materia respectivă. Erau și mitinguri de masă cu defilări pe stradă. Îmi aduc aminte de o asemenea manifestare într-o zi de sfîrșit de noiembrie, rece și închisă. Vremea părea dușmănoasă marșurilor noastre. Obosisem scandînd : „Stalin, Stalin" și alte diverse lozinci. În grupul scriitorilor, prin dreptul vechii Universități din fața statuii lui Mihai Viteazul mă aflam între scriitorii Damian Stănoiu și Ștefana Velisar-Teodoreanu. Din cauza faringitei de care sufeream și a frigului acelei zile, nu mai puteam să vorbesc. Articulam numai din buze ceea ce trebuia să scandez. Tovarășii mei mă observară. Erau și ei răgușiți, dar au fost mai rezistenți, așa că se mai puteau auzi în șoaptă scandările lor.

Frămîntate erau acele începuturi de construcție socialistă. Epoca stalinistă a fost foarte grea și, ca orice început de revoluție, pe lîngă mari înfăptuiri se produceau și mari greșeli. Dar comuniștii au învățat totdeauna din greșelile comise și au știut să le îndrepte la timp,

prin metoda criticii constructive. Ce drum s-a deschis de la acele încețoșate începuturi ?

*

* *

Din 1945 la Casa Scriitorilor, în actuala clădire de pe Calea Victoriei, fostă mai întîi sediul A.R.L.U.S., al cărui președinte era doctorul Parhon, aveau loc ședințele de partid, precum și numeroase comemorări, simpozioane, medalioane literare, astfel că aveam prilejul ca noi, scriitorii, să ne întîlnim mai des, ceea ce altădată era foarte rar sau deloc.

Poate nu am să țin seama de cronologia acestor ocazii, dar voi menționa unele.

În 1947 făceam parte din Comisia juriului de onoare al Uniunii Scriitorilor, care încă nu se mutase din sediul vechii societăți. Din această comisie mai făceau parte : Constantin Argeșeanu, Mihail Celarianu, Victor Eftimiu, Cicerone Theodorescu, Perpessicius și alții.

La una dintre ședințele de lucru ale scriitorilor, începuse să se discute problema moștenirii literare. Se pregătea etapa reconsiderării scriitorilor noștri clasici, începînd, firește, cu Eminescu. Opera lui Mihai Eminescu era socotită pesimistă și metafizică. Îmi aduc aminte că președintele scriitorilor, Victor Eftimiu, avea această părere : „Eminescu este prea pesimist și noul curent optează pentru opere literare optimiste și progresiste, în conținut și formă". Cam toată cealaltă producție literară dintre cele două războaie era considerată formalistă, decadentă, extremistă, avangardistă. Luările de cuvînt în acest sens erau frecvente și agitate. Condamnată la astfel de teorii, literatura clasică se izbea de împotriviri în ceea ce privește reconsiderarea marilor noștri poeți.

Cînd V. Eftimiu afirma că Eminescu este prea pesimist pentru noile directive literare politice, îmi amintesc cum Perpessicius s-a ridicat și a spus : „Dar, *Împărat și proletar*, prima parte, nu este revoluționară, progresistă, *Junii corupți* și toate satirele lui Eminescu ?..." Pe această idee, susținută cu multă vehemență și de alți

scriitori, s-a ajuns la concluzia că Eminescu trebuie păstrat, fiind cel mai mare poet al nostru. Opera lui Coşbuc era considerată şi ea idilică şi prea idealistă. S-a amintit de poezia *Noi vrem pămînt* şi astfel s-a păstrat şi creaţia lui G. Coşbuc. Lui Vlahuţă, care era şi mai puţin susţinut de unii critici progresişti, aproape contestat ca poet, i s-a relevat poemul *Minciuna stă cu regele la masă, Cîntarea României* şi unele nuvele. Şi aşa a fost admis şi Vlahuţă pentru reconsiderare. Era atîta haos în privinţa operelor literare de predat în liceu, încît noi, profesorii de literatură, eram cu totul dezorientaţi. Reamintesc ceea ce am mai spus undeva, cum nici opera lui Mihail Sadoveanu nu se fixase încă în care dintre speciile ei să poată fi predată, deşi Sadoveanu făcea parte din marele Prezidiu, publica *Mitrea Cocor*, scria *Nada Florilor*. La una dintre lecţiile ce predam la clasa a opta liceală (trebuia să pregătim operele pentru bacalaureat) mi s-a prezentat la ora de limba şi literatura română o inspectoare, care m-a întrebat nedumerită şi iritată : „Cine v-a spus să predaţi pe Mihail Sadoveanu ? Şi de ce *Zodia Cancerului* ? Eram mirată de asemenea întrebare, la care am răspuns : „Dar cine ne-a spus să nu predăm operele lui Mihail Sadoveanu ?"

Programele nu le întocmea nimeni. Ceea ce trebuia să predăm la orele de curs urma să hotărîm în şedinţele de lucru ale colectivelor de profesori, pentru materiile respective.

Inspectoarea a rămas pe poziţia că nu s-au fixat autorii de predat la literatură. Dar puteam să ne reducem tot anul 8 şi la bacalaureat numai la nuvelele lui Al. Sahia, Al. Jar, Petre Iosif şi *Lazăr de la Rusca* a lui Deşliu ?

Inspectoarea n-a dat nici un răspuns....

Matura chibzuinţă a forurilor în drept a reuşit să înlăture acest greu impas didactic, dar pentru noi, profesorii, nu a fost uşor să facem faţă unor asemenea conjuncturi, dealtfel în dauna învăţămîntului...

*

* *

Fiindcă am vorbit de Mihail Sadoveanu, mă voi referi la şezătorile literare de la Casa Scriitorilor.

Avea loc comemorarea lui G. Topârceanu. Ședința era prezidată de Mihail Sadoveanu, care a făcut o emoționantă evocare a lui Topârceanu, „bunul", „dragul", „scumpul prieten" al său, cum l-a numit în decursul caldei evocări care impresiona pe auditori. Prietenia ce l-a legat de poetul *Acceleratului*, al *Baladei popii din Rudeni* și *Baladei chiriașului grăbit*, pe care le-a recitat, precum și de colaborarea din redacția *Vieții românești*, se prelungea dincolo de dispariția prietenului cu melancolie și adînc regret.

Îl revăd pe M. Sadoveanu în acele clipe. S-a ridicat de pe scaunul din mijlocul Prezidiului, a venit în fața mesei, spre asistență, s-a rezemat de masă. Masiv, impozant. După calda evocare a urmat lectura poemelor de mai sus. O lectură nuanțată, căreia i-a transfuzat nu numai perfecta interpretare a textului, dar și o adîncă emoție, te convingea că trăiește intens poemele citite. Am păstrat în auz vocea înceată, timbrul ușor obosit, cu acel iz de povestitor, atît de accentuat, cînd citea din proza sa la radio...

Da ! Sadoveanu citea minunat nu numai operele sale, nuanțînd, subliniind ceea ce era mai relevant în text. Nu mulți poeți și scriitori au acest dar. Marele prozator era, în fond, el însuși un poet. Dovadă imensa sa creație în care frumusețile pitorești sînt atît de prezente și fecunde...

Sadoveanu a prezidat mai multe ședințe festive, la Casa Scriitorilor ; de obicei nu stătea pînă la sfîrșit. La una dintre acestea, ridicîndu-se în pauză să plece, înainte de-a ajunge la ieșirea camerei din dreapta, fu reținut de poetul Radu Rosetti. Gestul lui R. Rosetti l-a indispus ; cum eram foarte aproape i-am și văzut impozanta sa figură, s-a posomorît, cu o expresie vădit nemulțumită. Ambii s-au privit o secundă. Sadoveanu abia a întins mîna spre poetul ce i-o întinsese inițial. Prozatorul, încruntat, a păstrat o rezervă rece. Intimidat, Rosetti abia i-a șoptit ceea ce avea să-i spună. Sadoveanu a rămas taciturn și încruntat.

Rosetti și-a reluat locul întristat. Îl cunoștea dinainte pe M. Sadoveanu. Avea, desigur, o problemă importantă

de vreme ce-şi îngăduise să-l oprească la ieşirea din şedinţă. Atitudinea distantă, foarte de sus a marelui prozator, a redus pe poet la o stingherire remarcată din felul cum a fost concediat, fără a i se mai întinde mîna. M-a urmărit această scenă surprinsă fără voie, instantaneu, fiind foarte aproape de ambii preopinenţi. Să fi fost originea boierească a talentatului poet şi mare jurist Rosetti, cu înfăţişarea sa distinsă, deşi foarte modest în ţinută, în vestimentaţie şi atitudine ? Notorietatea acestuia o cunoştea Sadoveanu, se va fi întîlnit cu Rosetti în presa şi şezătorile literare ? Poate noua situaţie politică a marelui prozator să-i fi dictat această atitudine faţă de un confrate literar ? Rosetti era mai vîrstnic decît Sadoveanu şi poate, de aceea, îşi îngăduise să-l reţină la ieşire. În orice caz, a fost umilit de atitudinea aceea marţială. Sadoveanu s-a îndepărtat iritat. Cuta sprîncenelor i se contractase vizibil. Rictusul buzelor la fel... Radu Rosetti era atunci ameninţat de o gravă boală de ochi. Se frămînta să obţină plecarea la Viena, la o clinică oculistă... Poate în acest scop solicita ajutorul confratelui.

A reuşit mult mai tîrziu o încercare terapeutică la Viena, după un tratament destul de lung, boala i s-a agravat.

L-am revăzut pe poet după aceea. Zărea ca prin ceaţă şi numai cu un singur ochi... La moartea lui Cezar Petrescu, susţinut de un amic, a întîmpinat pe aleea principală pe văduva doamnă Cezar Petrescu, căreia, cu întristată politeţe, i-a prezentat condoleanţe, aproape lăcrimînd. Din tot ce i-a spus îndoliatei doamne şi surorilor lui Cezar, se vedea sincera compasiune şi marele regret pentru moartea romancierului, care i-a fost un bun prieten. Cezar, cum îi spunea.

*

* *

Acum, despre o nouă şedinţă, în afara Casei Scriitorilor. De astă dată în palatul Cantacuzino, din Calea Victoriei, în care azi se află Muzeul George Enescu şi Uniunea Compozitorilor. În sala de spectacole a acestui mare

şi somptuos palat al Nababului, fuseseră invitaţi toţi scriitorii din Bucureşti.

Doctorul Petru Groza, Preşedintele Republicii Populare Române, publicase două volume, unul intitulat *Din umbra celulei* şi altul *Amintiri*.

Revăd impozantul Prezidiu...

În mijloc, doctorul Petru Groza, cu figura roză şi surîzătoare, cu ochelarii în rame de aur, din dosul cărora ochii de mare vioiciune priveau pe deasupra lentilelor, publicul cu toate locurile din stal, din loji, de la parter şi etaj...

În dreapta se afla Mihail Sadoveanu, vicepreşedintele marelui Prezidiu al Republicii...

Masiv, cu splendidul său cap leonin, stătea impasibil privind înainte, iar în stînga, Victor Eftimiu, bunul său „prieten", cum avea să-l numească doctorul Petru Groza cînd Eftimiu a trecut la pupitru, pentru a face prezentarea amintirilor... O adevărată cunună alcătuiau, în rotonda scenei, scriitorii cei mai notorii : N. D. Cocea, cu fruntea sa lată, deasupra căreia părul aspru şi înalt, dat în părţi printr-o cărare, îi dădea o expresie severă şi preocupată. Cezar Petrescu, prea de timpuriu total albit, foarte obosit şi plăpînd. Fusese bolnav, dar a venit de la Buşteni pentru această solemnitate. Gala Galaction, cu splendida sa şevelură ondulînd revărsată din plete albe pe umeri, şi barba care-i încadra figura tolstoiană... Ion Pas, Mihail Sorbul, Al. Cazaban, A. Toma, I. Popescu-Puţuri, Eugen Jebeleanu şi alţii.

Festivitatea a deschis-o doctor Petru Groza, mărturisind că este foarte emoţionat pentru cinstirea ce se face *Amintirilor* sale, în acel forum literar de aleasă compoziţie. Motiva publicarea *Amintirilor*, printr-o paralelă între trecut şi prezent, antrenat în scurta evocare a tinereţii sale. Au urmat mărturisiri în legătură cu studiile şi obţinerea titlului de Doctor în Drept, la Viena. Era un volubil vorbitor. Surîsul său jovial stimula entuziastele evocări. Punea vădit umor în expunere, ceea ce făcea foarte plăcute amintirile sale.

A absolvit Facultatea de Drept la Viena. Nu era uşor sub dominaţia habsburgică, mai ales pentru fiii de

iobagi, cum erau considerați românii, în șovinul imperiu austro-ungar... Românii, mai dotați, se întîmpla să fie și săraci. Burse nu se acordau. Mari sacrificii și lipsuri pînă la foame îndurau, și nu erau prea mulți care cutezau să se avînte spre studii înalte. Din fericire, familia doctorului Petru Groza era înstărită, astfel părinții săi îl destinaseră să devină jurist, avînd mijloacele materiale spre a-l întreține la Facultatea de Drept din Viena. Această Capitală era centrul valsurilor și petrecerilor, atît de reputate pe acele vremi... Paralel cu studiile, studenții participau și ei la viața artistică a Metropolei. Înghesuiți la galerie, audiau concertele, urmăreau spectacole teatrale, unii flămînzi, căci „creițarii" pentru pîine preferau să-i dea la acele cocoțate locuri ale galeriei sau, de cele mai multe ori, în picioare. Personal, oferea la cîte unii dintre cei mai apropiați colegi bilete la ultimele staluri, renunțînd el însuși la un loc mai comod. Acest spirit colegial și de solidaritate îl lega cu adînci sentimente naționale. Patriotismul studenților din vremea sa făcea uneori să se manifeste cu riscul opreliștilor polițienești.

Tezele de doctorat le puteai cumpăra redactate gata, de la portarul Facultății sau de la o anumită librărie de unde a cumpărat-o. Aveai libera alegere a subiectului de susținut în fața unei comisii formate din decanul Facultății respective și alți doi profesori, la care ai urmat cursurile. Nu aveai decît să frunzărești teza cumpărată, să reții cîteva din capitolele ce-ți conveneau mai bine și să le susții în fața juriului ; dacă vedea că ești sigur pe cele ce spui, te „gratula" cu nota de trecere și te declara „DOCTOR ÎN DREPT". După obținerea înaltului titlu puteai să-ți deschizi un birou „avocațial", să te lansezi în procese, surse de faimă notorie și avere...

Puțini dintre foștii săi colegi de studii universitare au avut putința să-și cumpere o diplomă de doctorat gata redactată... Prin aceasta, voia să arate vorbitorul, numai bogaților le era rezervat atare privilegiu. De aceea, numai „bogătanii" erau „miruiți" cu asemenea mari titluri pentru care nu aveau de muncit, ci doar de cumpărat. De aici superficialitatea pletorei de doctori în imensul imperiu... Firește că erau și unii foarte pregătiți

în materia respectivă, dar aceştia făceau parte dintre cei ce trudiseră, săraci şi fără blazon nobiliar. Ei nu puteau să se împodobească cu titlul de doctor fără mari sacrificii şi eforturi. Erau şi unii capabili, cei cu simpla diplomă universitară. Concurenţa întru „avocaţie" era mare. Fireşte, preferaţi cei cu doctoratul... de care poate nu ştiau cum se capătă.

După obţinerea titlului de doctor, trebuia musai o sărbătorire între colegi, la un restaurant. Colegii săi cei mai buni erau săraci, nu puteau să se „echipeze" cu ţinuta de rigoare, a unui banchet. Atunci, povestea vorbitorul, alergau prin magazinele cu haine de ocazie şi, contra unei garanţii, te echipai pentru împrejurarea respectivă. Abia a putut ajuta doi-trei dintre colegi să-şi procure „ROCURI" de seară. Nu i-a fost prea uşor să susţină şi plata tacîmurilor, la un restaurant mai „mijlociu". Tinereţea, în afară de mîncare, prefera şi băutură. Ne povestea cu oarecare haz că se îmbătaseră prelungind masa pînă la ore matinale. La sfîrşit au încheiat „banchetul" cu cîntece patriotice, ceea ce le-a atras invitaţia de a părăsi localul. Dar, chefliii au continuat şi pe stradă corul patriotic, ba au aninat şi nişte cocarde tricolore la revere, încît au sfîrşit prin a fi invitaţi de un sergent la comisariat. Starea lor de ebrietate i-a salvat de o arestare mai lungă şi poate chiar de condamnarea pentru „iredentism"... Cînd s-au trezit la poliţie erau destul de mofluzi, fiind ameninţaţi sever că la o recidivă vor fi întemniţaţi.

Asta era teroarea acelor vremi, dar şi cu patriotismul ardelenilor, care nu se lăsau intimidaţi de poliţie şi de ameninţări. Ardea în sufletul lor, cu revoltă şi cu nădejdea în viitorul libertăţii.

Ne-a povestit, de asemenea, cum s-a instalat ca avocat, cum la început aştepta clienţii, care nu se arătau... De la primele procese susţinute de domnia-sa, reputaţia ce dobîndea îi atrăgea tot mai multă clientelă. Şi, vai, de cîte ori trebuia să pledeze pentru „dreptatea" care nu li se recunoştea sau pe care unii dintre clienţi nu o aveau... Încît nu era uşoară această meserie, de drept, uneori atît de nedrept. Intervenţiile curgeau şi te

obligau să susţii chiar cauze pe care ai fi preferat să nu ţi se prezinte spre apărare.

Uneori, clienţii modeşti, cu cauze drepte, îl impresionau prin starea lor precară şi atunci le pleda fără onorariu ; lupta cît mai mult să le cîştige cauza. Aceştia erau dintre bieţii iobagi necăjiţi, de slugile stăpînitorilor, care le luau şi ultimele ţoale din amărîtele lor gospodării. Era greu să lupţi sub stăpînirea grofilor şi a magnaţilor unguri... Dar nu se lăsa şi cîştiga deseori dreptatea acestor obidiţi. Dealtfel, firea sa generoasă de luptător patriotic (ştim şi din mărturisirile altora) era gata să-şi manifeste altruismul oricînd.

Popular şi jovial, îl zăreai pe Calea Victoriei, pe jos, însoţit de un prieten, şi dacă era solicitat pentru cazuri personale şi drepte, nu refuza. Devenise o figură foarte simpatizată.

Mă întorc la sărbătorirea sa de la palatul Cantacuzino. După ce ne-a povestit şi alte amintiri personale, l-a rugat pe Victor Eftimiu să citească din volumele apărute.

„Prietenul meu drag, Victor Eftimiu", îl rog să ne citească din cărţile mele, aşa cum citeşte el de frumos !"

După această invitaţie, Victor Eftimiu a trecut la pupitru, a elogiat activitatea politică a sărbătoritului şi darul său de scriitor, şi a început lectura cu talentul său de lector, cum va fi citit piesele de teatru, în timpul cît a fost director al Teatrului Naţional. Cam declamatorii, dar cu dicţiune clară şi nuanţat, ne-a citit multe pagini din *Amintiri* şi *Din umbra celulei.* La urmă a vorbit şi despre trecutul său literar.

Debutul din tinereţe îi adusese o mare faimă, care a ajuns pînă la Palat.

A povestit despre invitaţiile de a participa la unele lecturi chiar la festivităţile literare din vremea poetei Carmen Sylva. Îmi amintesc eu însămi de voga acestui poet la începutul veacului, cînd urmăream toată mişcarea literară. În anii 1913—1914 i se vindea fotografia sa, foarte reuşită, pe care o am şi azi, deoarece cumpă-

ram fotografiile oamenilor de seamă : poeți, compozitori, pictori, sculptori, colecționîndu-i într-un mare album.

Din acea vreme, am memorizat dedicația adresată principesei Elisabeta, după ce fusese invitat la castelul Peleș. Suna așa : „Și vei pleca Domniță, în altă țară / Soția unui mîndru domnitor / ...Dar va mai fi la noi o primăvară / Și Peleșul nu va seca de dor ?“ Mai erau și alte strofe, precum și o altă poezie tot din acea vreme, intitulată *Cîntec* : „Cîntece și trandafiri nu-i ajung / Frumoasei mele / Vrea cercei și vrea inele / Pentru mîinile-i subțiri. / Că nu-i dau, să nu te miri / Mîinile Frumoasei mele / Prea sînt albe și subțiri / Și mi-i milă, zău, de ele / Să le umplu cu inele /...“

Gingășia și grația acestei mici poezii mi-a înregistrat-o memoria pînă acum...

Eftimiu a încheiat ședința omagială a ...octorului Petru Groza citind și din versuri propr... ...ătoritul i-a mulțumit, îmbrățișîndu-l și săru... ...ziune.

*

Petru Gro...
1957, în l...
C...

Am hotărît să nu ne mai trambalăm cu sofaua din odaie să dormim o noapte *„a la belle étoile“*. Splendidă seară cu lună... Am rămas pe șezlonguri pînă la miezul nopții, care devenea tot mai răcoroasă... Atunci am recurs la sofaua de lîngă noi pregătită cu așternutul necesar. Grădina, mai înmiresmată pe măsură ce noaptea avansa. Cerul, mai luminat de puzderia de stele. Luna mergea spre apus printre ramurile copacului sub care ne aflam. Liniște. Prin ierburi scînteiau diamante de rouă. Eu n-am putut dormi, nici Bacovia. Ne învelisem în pleduri, pînă peste cap, numai privirile ni le purtam peste feericul peisaj nocturn. Cînd să adormim, spre ziuă, cîntecul cocoșilor vecini ne salutau. Un răsărit superb se înălța după acoperișul casei. A fost o noapte extraordinară pentru impresiile ce ne oferea.

Nu eram prea obosiți. Aerul dimineții, parfumat și plin de roua grădinii și a trandafirilor, ne remonta... Meșterii au venit dis-de-dimineață, ca să compenseze absența din ajun, care i-a împiedicat să termine cel puțin primele camere. Pînă seara însă am intrat în dormitor, sufragerie și vestiar, astfel am scăpat de plicticoasa trambalare. Restul lucrării a mai durat două zile. Deseori ne aminteam de noaptea dormită sub mărul poetului. A fost prima și ultima de contemplație sub cerul liber, acea splendidă noapte de august...

Poetul a făcut remarca : „Poate o asemenea noapte vor fi trăit și Musset și Macedonski cînd și-au scris nopțile lor“... Cînd s-a terminat zugrăveala și casa a revenit la normal, curată și strălucitoare în noile tapete și unele mobile noi, cînd ne-am reunit în sufragerie, la cafea, Bacovia a adus volumul de poezii al lui Musset și am început să citim din versurile atît de romantice aceluia ce a scris *Les Confessions d'un Enfant*... *cle*, care ne-a interesat și ne-a plăcut... amîndoi. Am citit *Nuit d'août*... SIES NOUVELLES“, 1836— Înai... Vingtième mille... „Noaptea de au... pe verso, ...

chaise din Paris. Sub bogata salcie care-i încadrează mormîntul, bustul poetului, pe cap cu o pălărie cu boruri largi. Chipul privește cu o expresie înălțată spre zări îndepărtate. Mustața cade pe buzele lăsate la colțurile gurii, dîndu-i un aer blazat. Pe grilajul scund sînt coroane mici, pare-se din flori, din metal. Coroana din mijloc din lauri, tot metalică, în fața unei plăci de marmură, nu de mari proporții, pe care stă scris : PARIS — 5 MAI 1857.

În mijlocul mormîntului, altă placă de marmură pe care se află scris testamentul... La căpătîi o salcie :

„Mes chers amis quand je mourrai/Plantez une saule au cimetière, / Sa paleur m'en est douce et chère / Et son ombre sera légère / À la terre òu je dormirai"...

Versuri ce cu mulți ani în urmă ni le spuneam sub salcia lui Bacovia din Grădina publică a Bacăului.

De ce întîrzia Bacovia privind foarte atent acest mormînt al lui Musset ? Voia să descifreze ce era scris ? Se gîndea la splendida *„Noapte de august"*, la care a și deschis pagina. N-aș fi putut să-mi răspund / Volumul acesta a fost citit și răscitit de mine, din prima mea tinerețe. Zeci de versuri subliniate pe mai fiecare pagină din *Rolla,* și mai ales *Nopțile,* scrisoarea către Lamartine *À la Malibrand* și altele.

Pagini îndoite, din care am memorizat cu ardoare pasionantele versuri, pline de acel frenetic romantism, care mi-a exaltat multe ceasuri de reverie și vrajă poetică. Pasionantele versuri de iubire ale lui Musset sînt strigătul din străfundul geniului. Pentru el, amorul era însăși rațiunea vieții... Ele îmi întregeau mai puternic personalitatea, profilul emoțional al celui care, ca și Rousseau în *Confessions,* a pus în *Confession d'un Enfant de Siècle,* atîta sinceritate, atît adevăr... Le-am recitit copleșită de melancolie și regrete pentru destinul lor tragic. Sfîrșitul lui Rousseau, prăbușirea, blazarea, tragismul sentimental al lui Musset... Lunga evoluție în cultura literară, ce mi-am însușit, nu mi-a umbrit imaginile primilor mari poeți ai formației mele literare : Hugo, Lamartine, Vigni, Musset, Rousseau, Leconte de Lisle, Mallarmé, Baudelaire, Verlaine, Huysmans...

Cît ar fi de lungă lista marilor mei idoli literari din tinereţe, maturitate şi de mai acum...

Bacovia, după ce am recitit toată *Noaptea de august*, s-a oprit la ultimele strofe ale poetului, care răspunde muzei sale :

„O, Muse / que m'importe ou la mort ou la vie ? / J'aime et je veux palir ; j'aime et je veux souffrir ; / J'aime et pour un baiser je donne mon genie ; / J'aime et je veux sentir sur ma joue amaigrie / Ruisseler une source impossible à tarir / ...J'aime et je veux chanter la joie et la paresse, / Ma folle expérience et mes soucis d'un jour, / Et je veux raconter et répéter sans cesse, / Qu'après avoir juré de vivre sans maîtresse, / J'ai fait serment de vivre et de mourir d'amour. /

Dépouillé devant tout l'orgueil que te dévore / Coeur gonflé d'amertume et qui t'es cru fermé, / Aime, et tu renaîtras : fais-toi fleur pour éclore / Après avoir souffert, il faut souffrir encore / Il faut aimer sans cesse, après avoir aimé... /

Août 1836"

A rămas pe gînduri, privind din nou pagina cu mormîntul lui Musset. Să fi fost presentimentul că-n aceeaşi lună, mai, şi că în anul 1957 (1987) adică, peste o sută de ani va sucomba şi geniul său, atît de întristat... A făcut următoarea reflexie : „Da ! Da ! amorul romanticilor e de o amplă divinitate, cum e şi cazul lui Musset"...

*
* *

Spre sfîrşitul aceleiaşi luni, august, am avut surpriza, din partea Editurii pentru Literatură, de a ne anunţa apariţia primului volum de versuri reconsiderat, pentru care au nevoie de o fotografie recentă a poetului.

Am spus şi altă dată că lui Bacovia nu-i plăcea să pozeze, nici fotografilor, nici sculptorilor care l-au soli-

citat, Corneliu Medrea (încă din 1929), nici lui Oscar Han, nici lui Baraski, nici pictorilor.

Pentru portretul de Tache Soroceanu pictorul s-a deplasat la Bacău. Portretul a fost expus la Salonul Oficial din 1926, obţinînd marele premiu de 50.000 lei, Bacovia abia i-a pozat, în două şedinţe, cu barba ce-i încadra figura, iar la următoarea se răsese englezeşte, spre marea uimire a artistului. Din fericire îi terminase figura, mai avea cîteva retuşuri. Astfel portretul a putut fi terminat.

Acum, pentru fotografia recentă ce-i solicita, Editura trimitea fotograful, rămînînd să fixăm noi ora şi ziua.

Cum timpul continua să fie foarte frumos, am reuşit, după mai multe rugăminţi, să-l hotărăsc pe Bacovia să accepte poza.

Într-o după-amiază din anul 1955 s-a prezentat în acest scop tovarăşul Cassvan cu un fotograf. I-au luat mai multe poze. Una citind. În alte poziţii voiau să facem o fotografie împreună în grădina noastră, care era în toată splendoarea. De la poartă pînă în fundul grădinii, brazdele, florile, gazonul, finul brădet care acoperea ulucile formau un paravan verde ; boschetul din arborii de ornament, în formă de umbrele, toate dădeau un aspect de miniparc romantic şi pitoresc...

Au ales cîteva locuri pentru poze. Ne ruga să zîmbim. Au fost prea sobre primele ; două fotografii au fost foarte reuşite, deşi numai eu zîmbeam. Au fost reproduse în volum şi reviste. Trebuie să consemnez că era la o distanţă de timp de douăzeci de ani. Din 1935 nu ne mai fotografiasem împreună.

La apariţia volumului, spre marea mea stupoare, în loc să folosească una dintre acele poze, am constatat pe prima pagină un desen, destul de anost. Pe un fond liniat, chipul poetului apărea ca după nişte zăbrele de închisoare... Semnat : Dralco. Cînd am văzut oribilul desen mi s-a făcut rău. Era în plenul Conferinţei scriitorilor, la Teatrul din Lipscani, într-o pauză. Atunci adusese „semnalul". Secretar al Uniunii era tovarăşul Novicov, căruia i-am arătat oribilul desen, rugîndu-l să mă

ajute să obținem schimbarea cu una dintre fotografiile executate pentru Editura de Literatură. Una dintre acestea era foarte reușită : cu o minunată expresie de concentrare a figurii lui Bacovia citind. De ce s-au mai făcut cheltuieli inutile dacă se preferă un desen, imaginat, necorespunzător sub nici un raport al asemănării sau execuției artistice. La un moment dat a apărut tovarășul Alexandru Balaci, directorul editurii. Dînsul a înțeles dreptatea protestului meu și a acceptat solicitarea de a se schimba desenul cu fotografia actuală. Volumul, de numai o mie de versuri, a apărut în condiții grafice excelente.

Fotografia mărită, la studioul fotografic de la Casa Scînteii, îi plăcuse mult lui Bacovia și de aceea își găsește locul astăzi în camera de lucru din „Muzeul Memorial GEORGE BACOVIA".

*

* *

Cu toată liniștea și cu toată frumusețea grădinii locuinței noastre, trebuie să menționez unele amintiri penibile din tumultul celor douăzeci și cinci de ani trăiți cu poetul în această locuință-refugiu, departe de zgomotele orașului.

Evitam bulevardele și străzile cu circulație zgomotoasă ; ne retrăsesem aici mai mult din capriciul destinului decît din voința noastră, dar alte necazuri pîndeau... Mediul îngrozitor al vecinătăților casei ne-a prilejuit multe supărări. Pe latura din față ne învecinam cu niște cetățeni invidioși. După salvarea casei de opreliștile ilegale ale Spațiului locativ, primul dintre acești — samsar — vecini stăruia la Spațiu să ne solicite camere, să ne bage chiriași. Avem prea multe, zicea el...

„Ce ne trebuie locul de sufragerie, ce ne trebuie odaia băiatului ?" sau te miri ce plusuri mai socotea spre a mă face să am de lucru cu Spațiul, dar mai ales cu personalul trimis să inspecteze pe teren locuința.

Într-o zi, cînd nu venisem încă de la școală o tovarășă a intrat intempestiv în odaia poetului — se afla

singur —, însoţită de un tovarăş cu un bagaj cerînd să se instaleze acolo, iar tovarăşa urma să revină la întoarcerea mea, să discutăm cazul, poetul nevroind să le adreseze absolut nici un cuvînt. O oră întreagă, cît am zăbovit, a privit la cetăţeanul care, la rîndu-i, îl privea pe poet, fără să-şi spună o vorbă, după relatarea femeii.

Cînd am văzut scena şi am aflat despre ce este vorba, tocmai sosea şi tovarăşa să-l instaleze. Atunci mi-am pierdut calmul şi i-am întrebat, ce caută, de ce ne violează domiciliul, cine sînt ? I-am poftit să se legitimeze afară, altfel sesizez Miliţia că răufăcători ne-au invadat locuinţa. Uimită de tonul meu, tovarăşa s-a retras şi după dînsa şi cetăţeanul, jenat şi intrigat.

— De ce m-aţi adus aici, tovarăşă ? l-am auzit întrebînd-o.

N-am admis nici o legitimare decît la poarta deschisă, aşa cum o lăsase. Şi nici atunci. Am închis imediat poarta cu zăvorul şi i-am lăsat în stradă, spunîndu-le răspicat să caute fişa noastră de la Spaţiu şi va vedea că aici nu poate fi plasat nimeni. Atunci, tovarăşa, înfuriată, a început să vocifereze, că ne va instala în toată casa refugiaţi greci nebuni, care erau plasaţi la Spitalul Central... Să deschid şi să dau drumul noului venit. Am intrat în casă, am lăsat-o să strige, să se agite cît a vrut. Am rămas cu poarta încuiată.

Am încercat să vorbesc la telefon la Spaţiu, dar nu mai era nimeni. A stat tovarăşa, cît a stat, s-a dus, s-a întors. Cetăţeanul şi-a văzut de treabă, a înţeles că nu era glumă rezistenţa noastră. Dar tovarăşa pînă la 11 noaptea a dat tîrcoale, doar va prinde probabil un prilej de a ieşi careva dintre noi să ne adreseze ameninţări şi invective. Am stat cu poetul în ultima cameră şi cînd, tot pe întuneric, am revenit în dormitor, am auzit la poartă pe teribila cerberă spunînd „Mîine la ora şase voi fi aici... le arăt eu. Trebuie să iasă careva." Abia la douăsprezece noaptea am putut lua o mică cină şi să ne liniştim puţin.

Nu am dormit toată noaptea, iar a doua zi la ora cinci şi jumătate am plecat de acasă, încuind poarta cu

cheia și zăvorul, am rugat pe Bacovia să nu iasă în grădină, să se creadă că nu e nimeni acasă. Eram sigură că nu va merge pînă acolo încît să sară poarta sau să spargă încuietoarea. Încă din ajun o acuzasem de violare de domiciliu. La ora șapte am fost la Spațiu. De la Uniunea Scriitorilor, concomitent, plecase un protest asupra comportării acelei zeloase tovarășe, la telefonarea mea.

A căutat-o vicepreședinta de la Consiliul Popular N. Bălcescu. Nu a găsit-o, fiind plecată pe teren. Mie mi s-a soluționat în mod favorabil plîngerea prin care arătam excesul de zel al respectivei salariate și prejudiciul moral ce ni se crease cu scenele de pe stradă, compromițîndu-ne în cartierul unde aveam foarte multe eleve care colportau la școală evenimentul. La ora 13, mă întorceam acasă, extenuată de nesomnul din noaptea precedentă și de agitația de peste zi. De departe am zărit în poartă silueta salariatei Spațiului. Am trecut pe trotuarul celălalt, fără să mă recunoască. Dar nu ajunsesem încă la colțul străzii Stoian Militaru, că vecina i-a strigat : „Uite pe tovarășa, a trecut colțul străzii." Nu știu cum am ajuns într-un suflet la prietenii noștri, general Opriș. Abia intrasem, cînd tovarășa ca o leoaică înfuriată s-a repezit la generalul Opriș, să-i ceară să ies afară, că are de vorbit cu mine. Firește că cererea i-a fost refuzată. A stat în curte, a stat pe stradă. Am telefonat poetului că nu pot veni, să ia masa singur.

Am telefonat și la Spațiu... În sfîrșit, la ora 4 trebuia să se prezinte la serviciu. Probabil că i s-a făcut cunoscut să înceteze orice demers referitor la locuința noastră. Nu a mai revenit. Am aflat că a fost pusă în disponibilitate pentru comportarea nedemnă în serviciul funcțiunii. Al doilea personaj de la Spațiu, licențiat din serviciu din cauza mizeriilor ce ne-a făcut !...

Vecinul, autor moral al acestei nedemne înscenări, spumega de necaz că nu-i reușise intriga. Trebuie să spun că nu-l supărasem niciodată cu nimic. Avea un fiu, care se juca cu fiul nostru. Cam de o vîrstă. Îl tratam ca pe un frățior al lui. Îi lua jucăriile, avea un urs mare pe roate, îl primise cadou de la Maria, sora cărturarului

Const. Banu colegă cu mine, ea profesoară de matematică. Atît călărea pe urs Fănel, încît Gabriel nu mai ajungea să se joace cu frumosul ursuleț. La înscrierea la Școala comercială, unde au voit părinții să urmeze, m-au rugat să intervin să fie primit. Nu avusese medie mare. Am făcut-o cu plăcere. Fata voiau să o înscrie la altă școală primară decît aceea din cartierul nostru. Am intervenit și pentru ea la școala din Pieptănari, cum au dorit. Nu le-am refuzat niciodată nici o solicitare în cei zece ani de vecinătate. Își rezemau de uluca noastră stivele de lemne și niște dulapuri grele, care ne-au degradat gardul ale cărui scînduri au sfîrșit, în cele din urmă, să se rupă de greutatea ce se sprijinea pe ele.

Reparam totul fără a le face nici un reproș, nici o obiecție. Îi știam cîrcotași și evitam orice prilej de discuție. Soția, o auzeam blamîndu-ne pentru cine știe ce nimic de-al copiilor, și totuși nu i-am interzis lui Briel să se mai joace cu Fănel. Într-o zi, venind de la școală însă, l-am găsit pe fiul nostru trîntit pe spate, de prietenul lui, care se așezase pe pieptul copilului apăsîndu-l pînă la sufocare. Gabriel nu mai putea să respire. M-am speriat și l-am scos pe poartă afară pe bătăiosul lui prieten, de două ori mai puternic decît micuțul și firavul Gabriel, cu doi ani mai mic decît celălalt.

Atunci i-am interzis să se mai joace „de-a strivitul". N-a trecut mult și copiii și-au reluat joaca, deși al nostru se alegea ba lovit și trîntit, ba cu un cucui în frunte. Bătăiosul și impulsivul prieten devenise pentru mine o permanentă grijă : să nu i se întîmple ceva și mai grav. Totuși, spre a nu provoca părinții la cine știe ce răfuieli între copii, nu le spuneam, nu le reproșam...

A doua vecină, de pe aceeași latură, își construise primitiv o magazioară de vară și o magazie de lemne de-a lungul întregii noastre uluci. Firește că uluca n-a putut rezista. Lemnele se prăbușeau peste gardul nostru și peste brazdele de trandafiri, și zile întregi nu-și ridicau lemnele din curtea noastră. Aveam un cîine mare, negru, cu părul lucios și lățos. Era foarte rău, așa că noaptea avea cine să păzească spre a nu ne intra și în curte. Vecina era o basarabeancă frumoasă, văduvă,

8 — c. 258

foarte curtată. Din cauza prea multor vizite ce primea ajunsese la certuri cu familia samsarului. Dintre atîtea cunoştinţe, unul nu o ajuta să ridice cel puţin lemnele. A trebuit să aducem noi oameni să ne repare gardul şi, aşa, să-şi mai îndepărteze de uluci şandramalele, care acum se înclinau spre faţada locuinţei ei. Nu mai amintesc insultele cu care ne-a mulţumit pentru reparaţia ce făcusem şi care i-a fost de mare folos pînă la anul următor, cînd din nou a îndesat lemnele spre gardul nostru.

Pe aceeaşi latură, în continuarea ulucilor, locuieşte şi azi alt specimen de răutate omenească... Este familia unui grădinar, pe vremuri la Parcul Carol, acum pensionar. Căsătorit ; avea cinci fete. Era un alcoolic inveterat. Nu aducea salariul. Femeia nu lucra, sub pretextul de a vedea de copii. O sărăcie cumplită, o mizerie de nedescris, casa, curtea, căminul lor. La trei ani după ce ne-am instalat, a trebuit să refacem vechiul gard cu care cumpărasem terenul, unsprezece ani mai înainte. Deşi din actul de cumpărare a terenului ştiam ce vecini avem, cei doi din faţă se schimbaseră, al treilea a rămas însă pînă azi, Victor Zavelcă.

Într-o zi, venind de la şcoală şi trecînd prin faţa casei lor, aud plînsete şi văicăreli de copii în gura mare. Trimit femeia să vadă ce s-a întîmplat. Mama acestora, gravidă, era cuprinsă de durerile facerii. Se zbătea spre spaima celorlalte fetişoare, care urlau de-ţi luau auzul. Femeia mea căuta să le liniştească şi o întrebă pe gravidă dacă are vreo moaşă sau pe cineva să o ajute. Nici nu putu să-i răspundă. „Atunci, să cheme doamna Salvarea ?“ La răspunsul afirmativ, femeia alergă într-un suflet să-mi spună despre cele ce aflase şi să telefonez la Salvare. Noi nu aveam atunci telefon, mă duc repede la familia Opriş şi telefonez la Maternitate, care, deşi cu oarecare întîrziere, a trimis maşina, a ridicat gravida şi a internat-o. Fetele celelalte plîngeau, ţipau de strînseseră întreaga stradă. Le-au potolit nişte vecine. Gravida, după cîteva zile, mai aducea acasă a cincea copilă. În acest timp, tatăl nu mai ieşea din cîrciumă, ziua şi noaptea bea ! Copiii piereau de foame. Trimiteam prin

femeia mea mîncare. Îți era mai mare jalea să le vezi scurmînd în gunoaiele de pe maidan...

Cînd s-a întors, lăuza era lipsită de scutece sau cămășuțe pentru noua copilă. În anul următor făceam parte din Comitetul de asistență al cartierului. Pe această familie am trecut-o în fruntea listei. Cea mai mare cantitate de alimente, de lemne și îmbrăcăminte le-am obținut pentru ei. Toate hăinuțele, ghetele, lenjeria copilului nostru le-am trecut-o lor. Pentru mamă, capot, șoșoni, broboadă...

Un an mai tîrziu, trebuia să refacem toată împrejmuirea casei, căci și vecinii din fund erau tot așa de răi ca și ceilalți. Precupeți de păsări, aveau o căruță cu doi cai, porci, cîini mari și răi... Caii, cîinii îi legau de ulucile noastre, proptiți direct, deși erau niște salcîmi limitrofi, care ar fi fost mai rezistenți pentru asemenea priponiri. La fel gardul se degrada, rupeau din scînduri dinadins ca să intre porcii la noi, să ne strice grădina. (Aveau mare ură pe grădina noastră, prea era frumoasă.) Găinile lor ne ciuguleau brazdele. Pe ale noastre le țineam în coteț, sub lacăt, deși, așa, închise, de multe ori ni le furau. Și aceștia erau niște alcoolici teribili, se îmbătau, se ciomăgeau, scandaluri... Nu știam cum să închidem toate ușile ca să nu se audă sudălmile și încăierările lor. Cînd am încercat foarte delicat să-i rog să nu-și mai priponească porcii și caii de ulucile noastre, pe care trebuia să le reparăm, ne-au insultat, adresîndu-ne epitete vulgare. Vecinii din spatele casei își construiseră pe calcanul nostru niște ghimirlii pe care le închiriau. Pînă și de magazia noastră de lemne lipise asemenea ulcele zise cămări de închiriat. Urmare, o puzderie de șobolani ne-au invadat curtea, magazia, rozîndu-ne și ulucile ce mai rămăseseră... Mari și amare necazuri aveam de la toți acești mahalagii, avizi să cîștige pentru bețiile și mizeria în care se complăceau. Construiau din vălătuci și noroi grajduri, cotețe, folosind toți ulucile nostre. Eram într-o permanentă grijă și nu mai terminam cu reparațiile, fără să le spunem un cuvînt. De cîte ori nu-mi venea să blestem ceasul cînd m-am decis să construiesc biata noastră locuință într-un asemenea mediu... Făceam tot posibilul să nu știe Bacovia nimic

din toate aceste mizerii. Ne aruncase soarta între cîini gata să turbeze de invidie pentru tot ce nu era josnic și mizerabil ca ei. Între dînșii se furau, se băteau, se ocărau, iar cînd se întreceau cu băutura scandalurile ţineau ziua și noaptea. Într-un timp cînd gardurile nu mai ţineau nici cu proptelele puse, cît de des evitam să mai stăm în grădină. Numai în faţa intrării de la stradă așezam șezlongurile și rămîneam în serile de vară să privim cerul înstelat și să ne farmece mireasma florilor, mai ales regina-nopţii cu îmbătătorul ei parfum... Cu toată răutatea lor, veneau să ia apă de la cișmeaua noastră, deoarece nu aveau instalaţiile necesare și luau din vecini apa necesară pentru gospodăria lor. Îi spusesem femeii să-i lase cînd vin cu găleţile, să ia apă, dar copiii lor se repezeau și la fructele pomilor. Atunci femeia se supăra și încuia poarta. Eu o rugam să le dea vișine ea, decît să se urce ei în pomi, pe care-i jumuleau de crăci, în loc să culeagă fructe. Săreau gardul ca la ei acasă. Într-o zi, surprind pe băiatul vecinului din fund gata să sară uluca, cu un cazan de rufe ce mi-l șterpelise din magazia rămasă deschisă pînă să scoată femeia cele necesare pentru spălatul rufelor. Îi strig. Tresare. Se uită la mine cu o obrăznicie agresivă. Tocmai venea și spălătoreasa, care se repezi să-i ia cazanul din spate. Era un cazan de aramă cu cuptor. Spălătoreasa scoase cuptorul și, cînd a văzut scena, a dat un ţipăt teribil : „Hoţule, lasă cazanul că te arunc acuma peste gard, de te faci praf !" S-a repezit, i-a tras cazanul și cu un brînci greu l-a dat peste uluci (nu erau prea înalte) tumba în bătătura lor. Tot hoţul a început să înjure, să urle, de a strîns pe ai lui. Spălătoreasa le-a ţinut piept și i-a ocărît... (Băiatul avea șaisprezece ani, derbedeu de stradă.) „Nu l-am furat, am vrut numai să-l cer cu împrumut pentru rufele noastre" striga hoţul. „Împrumut, fără să-l ceri, mama ta de hoţ, i-a răspuns femeia revoltată de cinismul lui. Ai avut noroc că nu te-am prins jos, nu pe gard, derbedeule". O rugam să tacă, să înceteze cearta cu părinţii, care-l apărau, dar femeia nu se mai potolea. Am trecut prin mari emoţii. Și ăsta este numai unul din șirul de furturi pe lîngă cel de găini, ziua în amiaza-mare. Pe alt băiat, tot din ace-

eași familie, l-am prins la stiva noastră de lemne. Tocmai sărise gardul peste coteţul păsărilor, scăpînd un galoș mare și jerpelit.

Trecuse lemnele peste uluci. L-am întrebat ce caută și ce e cu galoșul (corpul delict al furtului, care lăsase și urmele pe zăpadă). „A aruncat nevasta cu el după mine și a căzut aici" motivă banditul ţanţoș. „Ce nevastă, domnule, ce aruncătură, uite urmele galoșilor pe zăpadă ! Dacă chem Miliţia te aresteazǎ imediat. Aveai nevoie de un braţ de lemne, decît să-l furi și să-l arunci peste gard, mai bine îmi cereai și eu îţi dădeam"... Atunci s-a uitat uimit la mine, n-a zis decît : „Apoi n-o să mă bagi în pușcărie pentru atîta lucru, cucoană"... „Acum nu, dar dacă tot furi lemne, te voi reclama. În loc să bei toată ziua puţinul ce-l cîștigi, ar trebui să-ţi cumperi lemne..."

Este nesfîrșit șirul necazurilor de acest fel de găinării. Cine venea să ne vadă, în minunata noastră grădină, ne invidia de aerul curat și liniștea ce presupunea că o aveam... Aceasta era însă numai în interiorul casei, dar împrejurul ei, iadul de care vorbesc.

N-aș mai aminti de aceste netrebnicii vecinale, dacă nu s-ar fi ţinut lanţ și nu ar fi culminat cu un proces...

În primăvara anului 1955, folosind faptul că Bacovia obţinuse pensia de onoare de la Consiliul de Miniștri încă din ianuarie al acelui an, am strîns o sumă de bani pentru înnoirea întregii împrejmuiri, dorind să o facem de astă dată din scînduri înalte și solide spre a ne baricada, din toate părţile ameninţate, de mizeriile de mai sus. Dar... nu se putea obţine ușor materialul ce doream.

Gardurile erau vraiște. Chiar poarta de la intrare nu mai rezista. Primeam vizitele unor persoane însemnate : scriitori, artiști, ziariști, care, după reconsiderarea operelor, solicitau interviuri, poze pentru sculptură, pictură, reportaje și altele. Eram foarte jenaţi de starea jalnică în care se aflau ulucile, poarta, faţada care, iniţial, fusese atît de frumoasă, dar acum era cîrpită și într-o jalnică stare de degradare. Expuși să fim atacaţi noaptea de către răufăcători, mai ales că vecinul din fund a început, cu un mielușel căpătat de la ţară, să

crească oi și berbeci. Acum se adăugau insultele lor, că pe la noi au trecut hoții, acuzîndu-ne că poarta noastră era „vraiște". Deci alte și alte pacoste. Eram și noi în evidența tîlharilor, care au și încercat să ne atace. Nopți întregi, femeia de serviciu a refuzat să mai doarmă în camera ei, cam izolată, de frica hoților. Sărind gardul la vitele vecinilor, încercau și la ușile noastre.

La începutul lunii martie mă înfățișez la sectorul cinci al Municipiului București, de care aparțineam, cu o cerere de a ni se aproba cinci metri cubi de scînduri pentru refacerea totală a împrejmuirii locuinței noastre de șaizeci de metri liniari curtea și grădina. Nu puteam pătrunde ușor la președinte. Am făcut cîteva zile antecameră, pînă cînd într-o zi (nu era de audiențe) m-am hotărît să forțez nota și să pătrund cu orice preț la acesta.

Nu era nimeni la ușă. Aștept totuși ușierul. Veni un tovarăș, cu o înfățișare oarecum oficială, și mă întrebă ce doresc, pe cine aștept la ușă. Nu mă cunoștea, nu-l cunoșteam. Îi spun foarte pe scurt ce mă aducea acolo și mă invită să intru după domnia-sa. Îmi arătă un scaun, citește memoriul meu și-mi spune : „Nu se poate acorda ceea ce cereți dumneavoastră. Nu sînt materiale". Știam totuși că chiar la depozitul din cartierul nostru erau ; mă interesasem înainte de a merge la raion. Mă privi lung. Mă sculai în picioare și, privindu-l și eu drept și cutezător, îi spun :

— Tovarășe, soțul meu, poetul Bacovia, are din partea Consiliului de Miniștri o pensie de onoare din ianuarie acest an. Nu poate avea și onoarea unei împrejmuiri a locuinței sale ? Nu poate avea onoarea de a nu fi zilnic asediat de porci, cai, cîini, hoți, care ne umplu de neliniște și enervări ? Nu poate avea onoarea să primească fără penibilă jenă presa, artiștii, poeții români și străini care vin să-l viziteze solicitîndu-i colaborări, poze pentru portrete, sculpturi și pictură... să acorde interviuri și autografe ?... Eram așa de volubilă, că mă minunam singură de unde aveam așa curaj, pentru acest rechizitoriu. Mă asculta aproape uimit de cele ce debitam... A mai spicuit cererea și a scris pe colțul

din dreapta : „SE APROBĂ trei metri cubi de cherestea“ !

Nu ajung, tovarăşe, şi dacă nu ne acordaţi cinci metri înseamnă să rămînem ori fără faţada gardului, ori cu jumătate latură neacoperită... şi atunci e în zadar aprobarea aceasta... Ajutaţi-ne să facem totul !

E pentru prestigiul locuinţei unui mare poet, ce nu poate fi lăsat în această situaţie... S-a uitat iar lung la mine... A ezitat. S-a gîndit un minut — mi s-a părut un veac — dar a mai adăugat doi metri cubi. Am respirat liberată de emoţia cu care „perorasem“ problema gardurilor noastre. I-am mulţumit şi, cum nu ştiam cu cine vorbisem, l-am întrebat dacă am avut norocul să mă aflu chiar în faţa preşedintelui. „Nu sînt preşedintele.“ Şi n-a mai adăugat nimic. Astfel, numele celui cu care am vorbit nu l-am ştiut atunci şi nu-l ştiu nici astăzi. Ştiu numai că tovarăşul a fost foarte politicos, m-a condus. La uşă mi-a spus : „Sînt un admirator al poeziei. De aceea am făcut tot ce am putut să vă satisfac cererea dumneavoastră. Regret că nu mi-a spus numele să-l consemnez aici.

*
* *

Nu ştiam însă cu ce preţ aveam să plătesc acest episod al tristei poveşti, a gardurilor. Bucuria aprobării se lovea acum de obstacolul costului lucrării în total, pentru care nu aveam banii necesari. Am mai amînat lucrarea două luni. Am adus materialul, l-am depozitat în faţa casei, am cerut autorizaţia şi meşterii s-au apucat de lucru. Tocmai scoteau rămăşiţele fostei împrejmuiri, în partea din faţa casei, cînd apăru proprietarul adus de chiriaşii de care am vorbit mai sus. Samsarul alergase să-l aducă, motivînd că noi vrem să intrăm pe terenul lui. S-au postat toţi să observe ce fac meşterii. Ei puneau sfoara la linia aflată înscrisă pe actul nostru de cumpărare, pentru că avariile ce ne făcuseră ne împinsese înăuntru cu aproape o jumătate de metru. Cereau să fixăm demarcaţia pe locul vîrfurilor scîndurilor vechi

căzute spre noi. Meşterii s-au opus. Scandal, proprietarul, un corupător, şi la rîndu-i mare şperţar, se foia încoace şi-ncolo, cînd noi am adus miliţianul să facă ordine... L-a luat în curtea lor, i-a şoptit cîte şi mai cîte, şi sergentul miruit de el a plecat spunîndu-mi să merg la Miliţie să fac reclamaţie, el nu se bagă.

În timp ce plecasem la Miliţie, au oprit lucrătorii, care mă aşteptau neputînd face nimic, fiind ameninţaţi cu ciomege şi insultaţi. Miliţia nu s-a deplasat, fiind sîmbătă, şi amînînd pînă luni „afacerea", i-au spus miliţianului de serviciu, lîngă care se afla şi sectoristul, că nu se poate pînă luni. Urma deci să stăm cu gardul deschis trei zile. Meşterul cel mare ar fi lucrat şi duminică să ne închidă partea începută, iar celelalte să le continue în zilele cînd era liber. Două zile şi două nopţi a trebuit să stăm de pază eu şi femeia şi să latre bietul cîine tot timpul, căci vecinii încercau să ne fure materialul. Chiar eu şi femeia noastră am surprins pe proprietar, furişat la miez de noapte, să tragă la el vechiul gard, deşi era al nostru, ba s-ar fi dat şi la scîndurile în stivă din apropierea gardului, pe care meşterul le apropiase în vederea lucrării. Nu pot descrie toată crunta încercare prin care treceam. Bacovia nu spunea nimic. Privea pe fereastra din camera sa... Nu dormea nici el. Fuma în întuneric... Mai cerea cîte o cafea şi rămînea pe gînduri... Luni, la ora 8, am fost la Procuratură, am obţinut o cercetare pe teren, un miliţian de pază şi aşa am putut începe lucrul. Cu toate acestea, nu se sfiau să ameninţe cu bătaia pe meşter, dacă nu pun linia gardului unde vor ei. Nu voiau să ştie nici de prezenţa miliţianului, nici de opoziţia meşterului, o ţineau una şi bună. Una dintre magazii se aplecase cu streaşina spre grădina noastră, avînd o înclinare de cincizeci de centimetri. Acolo vroiau proprietarul şi vecinii să punem gardul, spre a-şi mări curtea lor destul de strîmtă.

Ajunsese să spună că noi îi luasem de la început terenul, ceea ce dezminţea categoric actul de proprietate. În sfîrşit, toată linia şantierului era păzită cu bîtele de la un capăt la altul, de către acei nemernici, pe care nici astăzi nu-mi vine să-i numesc altfel. Bietul meşter

se lua cu mîinile de cap. Voia să renunţe la lucrare, dar luase un acont substanţial pe care nu ni-l putea rambursa. Era un om foarte drept şi cumsecade. Văzuse bine ce potlogării ne serveau faimoşii amatori de teren al altuia... După îndelungate chinuri, am fost forţaţi să fixăm limita cum se va putea numai să terminăm odată, să scăpăm de grozăvia care ne măcinase orice rezistenţă.

Magazia lor trecea cu streaşina în curtea noastră. Meşterul a profitat cînd, nu ştiu prin ce minune, cerberii nu mai erau prezenţi, a săltat streaşina cu pricina cît s-a putut şi a continuat gardul cu o curbă foarte vizibilă spre noi, reintrînd pe linia limitrofă.

Acum se iviră şi grădinarul cu „scorpia" lui, pretinzînd să urmăm după curba pe care fusesem forţaţi s-o tolerăm, deci o strîmbătură cu cincizeci de centimetri. Alt scandal, alte ocări, pentru noi şi bieţii meşteri, cu nişte opoziţii tîlhăreşti... pierzînd din teren zeci de metri, în total vreo douăzeci şi cinci de metri.

Ne-am resemnat. Voiam linişte şi izolare.

Dar nu s-a terminat epopeea. Ne pomenim daţi în judecată de faimosul proprietar, autor a zeci de procese de la proprietăţile ce le avea, unele scăpate de naţionalizare, pentru că i-am sustras din suprafaţa terenului său o porţiune de peste douăzeci de metri pătraţi. Deci, ei mă păgubiseră, şi ei mă chemau în judecată, fireşte pe mine, eu figurînd pe acte ca proprietară.

Procesul început a fost cît se poate de tergiversat. Termene peste termene. Angajasem ca jurist pe nepotul poetului, Marcel Groapă, azi decedat, care nu s-a dovedit mai energic şi mai curajos în faţa atîtor acuzaţii absolut gratuite. Dealtfel, se vedea o rea-voinţă din partea judecătorului, pe care reclamantul ţinea să-l convingă că noi eram „nişte burjui", acaparatori ai terenului său. Am cerut expertiza, spre a se constata la faţa locului situaţia de drept şi de fapt. Prima oară s-a prezentat judecătorul şi expertul numit de Tribunal. Expertiza dovedea cu prisosinţă realitatea. Nu intrasem pe terenul reclamantului, ci invers. Deviaţia de la linia de demarcaţie era dovada cea mai elocventă. Gardul strîmb de la mijloc pînă la extremitatea din fund.

Octogenarului proprietar i se admise o contraexpertiză, cerută de el, care a ajuns la acelaşi rezultat. Nu-i luasem nici o palmă de pămînt, actul de proprietate, planul şi faţada 14 m.p. ca şi latura din fund tot 14 metri liniari, terenul avînd pe plan şi în act forma de dreptunghi cu toate laturile drepte... Acum, acestea erau deviate cu linia curbă pînă la cincizeci de centimetri.

Procesul a durat aproape un an şi jumătate, prelungindu-se pînă în 1957, în preajma decedării lui Bacovia. Culmea mizeriei a fost că a doua expertiză a avut ca termen chiar ziua de 22 mai 1957, data morţii poetului.

În acea dureros de tragică zi, mă pomenesc cu comisia judiciară şi experţii contraexpertizei. Fireşte că nu mai eram în stare să mai suport şi această mizerie. Doctorul, care se afla la noi (avocatul nostru nu sosise) a ieşit şi a spus : „Tovarăşi, abia de două ore soţul doamnei Bacovia a decedat. Doamna nu a putut lua parte la invitaţia de a se prezenta pe teren. În numele umanităţii vă rog să amînaţi pentru altă dată, cînd starea sa sufletească îi va putea îngădui să asiste". După protestele şi vociferările cerberului reclamagiu, a admis totuşi instanţa să se amîne contracercetarea situaţiei.

*

* *

Mult a suferit şi poetul aceste şicane, aceste ignomii pe care nu le puteam ascunde cu totul. Le simţea, le intuia, şi, curios, avea convingerea că dreptatea noastră va învinge. Vai, dreptatea nu numai că nu a învins, dar a fost sugrumată, ucisă nedemn printr-o sentinţă nedemnă... Procesul s-a închis astfel : „Ambele părţi fiind vinovate"..., grăieşte această sentinţă, pe care regret că nu o am, pentru a o reproduce *in extenso,* cu toate insinuările haotice pe care le cuprindea...

Dar, mai este o justiţie imanentă. Ce s-a întîmplat cu samsarul şi soţia sa, martori cu totul nesinceri, ca şi cealaltă vecină, basarabeanca, care tot timpul îi ţineau

isonul proprietarului ? Samsarul a paralizat, rămînînd infirm de piciorul drept, pe care îl tîra cu mare greutate. Vecina, femeie de serviciu la o școală, a căzut pe cînd ștergea geamurile de la nu știu care etaj... Au dus-o pe targă la Spitalul de Urgență. Își fracturase toată regiunea lombară. A rămas și ea infirmă. Iar celorlalți, întîi li s-au furat berbecii tăiați în propriul lor staul, care mai apoi s-a și aprins, arzînd pînă la temelie. Vecinul din fund, precupețul, a căzut beat sub un tramvai care i-a retezat un picior, între genunchi și șold... Femeia noastră de serviciu a aflat toate acestea de la alți vecini de mai departe, oameni cumsecade, cu mai mult bun-simț în simplitatea lor. Cinstiți, ei au văzut că nu a fost drept procesul, că dreptatea era de partea noastră.

Samsarul nu era iubit, nici stimat, pentru că multora le făcuse numai încurcături. Lua întîi aconturi pe care nu le mai înapoia, chiar dacă afacerea nu era încheiată. Cele mai multe din afaceri se pierdeau pe drum din cauza lui.

Pe măsură ce se întîmplau accidentele de mai sus, femeia noastră spunea :

— L-a bătut Dumnezeu și pe ăsta, doamnă !

*

* *

Au trecut ani mulți și grei de atunci. S-au mai schimbat oamenii ; a murit, paralizat, cîrcotașul proprietar, care în ultimul timp era în proces cu vecinii : „grădinarul și scorpia", cum li se zicea în mahala. Ea ocăra pe toată lumea cînd se îmbăta rău cu țuică (numai rachiu tare beau amîndoi), se urca pe acoperișul coșarului vitelor și de acolo arunca ocări în dreapta și-n stînga cît o ținea gura... A continuat de pe această „estradă" să ne înjure ; înjura ca un bărbat. Femeia noastră se înfuria, voia să iasă să strige la ea... N-o lăsam eu. Mă rugam să nu se amestece. Să închidă ușile, să stea înăuntru, s-o lase să urle cît putea. Noroc că nu se auzea în odăile din față. Stăteam înăuntru nu de frică, deși arunca uneori cu pietre de-acolo de sus,

furioasă că nu primea nici o replică, ci, pentru a o evita, dezgustată cum eram.

*

* *

Într-un timp interveni o liniște care mi se părea suspectă, dacă nu interesantă.

Această „Scorpie“ avea una dintre fete paralizată din cauza poliomielitei. Groaznic de urîtă... Membrele îi tremurau, totuși era hamalul casei lor. Căra apă — tot de la noi, se-nțelege — cu cele mai grele găleți. Aveau tupeul să se alimenteze de la cișmeaua noastră ani de zile ca și cînd nu se întîmplase nimic. Am rugat femeia să le lase în pace, să ia apă cît le trebuie. Nu le uitasem comportarea, dar nici nu m-aș fi răzbunat, mai ales că nimeni nu le primea să folosească fîntîna știindu-le purtarea neomenească. La un moment dat a strigat, tot de acolo, de sus : „Ce dacă iau apă de la voi ? Nu vă plătesc ?“ Era atît de sfruntată minciuna și compromițătoare (s-ar fi putut crede că îmi plătește apa), încît am spus femeii să le oprească de a mai intra în curtea noastră, la apă. Aveam în colțul grădinii, la față, un vișin altoit, foarte roditor. Într-o vară au început, în văzul trecătorilor, să-i culeagă fructele în chip sălbatic : l-au tras peste gard, i-au rupt toate ramurile... Am fost silită să-l tai, fiindcă ne rupsese și frumusețea de gard odată cu crengile încărcate.

În fine, am spus că a intervenit deci un timp de liniște. Spre uimirea mea, grădinarul, cînd nu era beat, dacă mă întîlnea, începuse să mă salute ducînd mîna la șapcă. Răspundeam. „Dacă a saluta e o politețe, a răspunde e o datorie“, zice un proverb, dar bănuiam că acestea au vreun scop... Nu m-am înșelat. Cineva îi sfătuise să ceară pentru fata lor infirmă o pensie. Avea nevoie de recomandări din partea vecinilor și, firește, oarecare protecție la Asigurările sociale de pe lîngă raionul nostru.

Într-o duminică, înainte de masă, soneria se auzi cu insistență. Ies să deschid. „Scorpia“, trează, gătită ca de sărbătoare, se pleacă adînc.

— Sărut mîna, doamnă profesoară. Vă rog de iertăciune, că de, oamenii greșesc unii către alții... Nu era beată. Glasul îi era atît de mieros. N-o mai recunoșteam. Nu știam dacă să-i dau drumul în vestiar sau nu... În sfîrșit, fiindcă vedeam bine că se îndesa să intre, am primit-o, am poftit-o pe un fotoliu, am stat și eu, așteptînd să văd ce vrea...

— Apăi, iată de ce vin dacă nu vă este cu supărare. Pentru Gina vin, că, săraca, cu damblageala ei, nici carte nu a putut învăța, nici bine nu s-a mai făcut, cu toate descîntecele și căutările prin spitaluri. Știți, mai am patru fete, sîntem săraci ca vai de noi. Ne-a sfătuit și pe noi una lume să cerem de la Asigurările sociale sau de la Sfatul popular o pensie cît de mică de întreținere... că, de, o gură lîngă cinci e greu de hrănit... Să ne ajutați dumneavoastră, cu iscălitura și poate și cuvîntul dumneavoastră are greutate, să ni se aprobe cererile astea. Rugați dumneavoastră și pe domnul inginer de peste drum, că, de, sînteți prieteni cu dînșii, și domnul inginer e la Sfatul popular și ne poate ajuta... să capete amărîta asta de Gina o pensie... e minoră și leafa bărbatului meu este tare mică pentru atîtea guri !

Am ascultat-o pînă la capăt. Nu i-am promis nimic, pînă nu vorbesc cu domnul inginer. „Vino mîine de dimineață după răspuns. Mă duc după-masă să vorbesc cu dînsul." S-a ridicat bucuroasă. „Știam eu că dumneavoastră nu sînteți d-äia ciudoși, care nu uită răul. Sărut mîna, doamnă profesoară." Mi-am retras mîna și i-am repetat să revină a doua zi de dimineață.

Rămăsesem perplexă de această cutezanță, dar voiam să-i fac acel bine, pentru nefericita care, și iarna pe ger, venea la apă fără cămașă pe ea, într-o haină după care curgeau peticele.

Am vorbit cu inginerul, cum m-a rugat. Acesta cunoștea pe nenorocita paralitică și, cu ajutorul lui, am reușit să obținem o pensie de trei sute de lei, mi se pare, pe care părinții de fapt o încasau și Gina tot desculță și în zdrențe umbla și vara, și iarna. O punea mamă-sa să mă salute... Asta de cîteva ori... Apoi s-a mai îndreptat, în urma altor intervenții de a intra în spital

unde, după lungi îngrijiri, se mai întărise. După cîţiva ani „Oloaga“ era ocărîtă şi bătută de „Scorpie“, că rămăsese gravidă şi asta, i-a mai adus un copil din flori... I-a urmat şi a doua fată. Creşte „Scorpia“ toţi copiii celorlalte fete. Acum sînt în cîmpul muncii şi copiii îi ţin la părinţi, să-i crească, biata „Oloaga“. Dar vremurile s-au schimbat, altă lume, alte moravuri... Numai părinţii ei nu s-au mai lecuit de rachiu, de certuri şi scandaluri...

După spăşita sa solicitare, nu mi-au mai dat bună ziua... Eu evit să-i privesc dacă se întîmplă să ne întîlnim pe stradă... Nu mai ocărăsc. De cînd s-a înfiinţat Casa Memorială, i-a văzut şi paznicul de noapte, trec cu oarecare sfială prin faţa casei, fără să se mai uite insistent la firma casei.

*

* *

Pentru a retuşa mai bine caracterul acestor vecini „Scorpia şi grădinarul“ trebuie să adaug faptul că, în timpul bombardamentelor, cărau scînduri, tablă, ferestre, uşi, la ei acasă, spre a face noi coşare, din pămînt bolovănit, tencuit pe dinăuntru pe care, la un moment dat, le numerotau, apartamentul unu, doi... Pereţi scofîlciţi, strîmbi, ferestre cîrpite formau „estetica“ acestor oribile „apartamente“... Furtul nu se mărginea numai de la ruinele lăsate de bombardamente, ci chiar din cimitir... Femeia păştea oile pe valea Cociocului, azi „Dealul Piscului“, de acolo urca spre Valea Plîngerii, şi, dîndu-i ocol cimitirului, venea spre casă.

*

* *

Ne întorsesem din refugiu de la Pucioasa. Într-o noaptea am un vis foarte ciudat, cel mai ciudat şi clar vis din viaţa mea. O apariţie fantomatică, a unei femei tinere, se îndrepta spre mine dinspre gardul lor. Cu o voce ciudată, sacadată mai mult decît spusă, mi se adresă : „De gardul vostru mi se reazămă fostul meu

acoperiş al morţii... Nu va fi bine, nu vă va fi bine... băgaţi de seamă."

M-am trezit îngrozită, după ce vedenia din vis a dispărut cu această ameninţare. Nu aveam linişte. Ies în grădină... Mă îndrept spre coteţul păsărilor să le deschid şi deodată îmi arunc privirea spre gardul vecin cu grădinarul. Ceva straniu mă împingea să mă apropii, căci nu-mi venea să cred că pe acest gard se rezema un sicriu mare, strălucitor, de metal masiv. Mi-am adus aminte visul, şi mi-am explicat semnificaţia avertismentului acelei vedenii. Nu departe de el, vecina trebăluia la animalele ei. O chem îngrijorată, o întreb ce e cu sicriul acela rezemat de gardul nostru, şi o rog să-l mute povestindu-i visul...

— De unde şi cu ce scop l-ai adus aici ?

— De pe Valea Plîngerii, doamnă... Le-au răscolit bombele, doamnă... Le-au răscolit bombele. Am adus şi noi pe ăsta de zinc, să-l facem albie de spălat, cum au mai luat şi alţii.

— O, nu e bine să pîngăriţi sicriele, vecină ! Visul meu s-a realizat, vrea să ne avertizeze că se va întîmpla o nenorocire. Fii atentă !...

— Eh, ce să se întîmple, dacă bombele au fost de vină ?...

A doua zi sicriul nu mai era pe gardul nostru, ci rezemat de uşa podului ei. Nu ştiu de va fi făcut albie sau l-au ascuns în pod...

Nu a trecut mult şi a ars chiar „apartamentul" berbecilor...

Noroc că au fost acasă şi l-au stins la timp, altfel ardea şi gardul nostru, şi cine ştie ce dezastru ar fi cuprins casele de vălătucii din vecinătate. Au alergat vecinii cu căldări cu apă, au cărat de la noi...

Avertismentul din visul meu s-a împlinit... Îmi venea să-i spun vecinei, care prin curtea noastră ducea găleţile cu apă de la noi să-l stingă, fiind mai aproape decît prin stradă. Pe acolo alergau ceilalţi vecini să localizeze sinistrul... Am trecut prin mare emoţie, dar nu mi-am mai amintit despre sicriul adus pentru albia de rufe...

Visul acela m-a urmărit mult timp, mai ales că amenințarea lui se produsese atît de curînd...

Ar putea spune cineva de ce consemnez toate acestea... Prea au fost legate de existența mea. Zeci de ani într-un mediu ca acela, prea puțin schițat, înconjurată de ființe cu care nu poți avea nimic comun, care, prin absurdul existenței lor sordide, te fac să constați că aluatul uman este așa de abject la unii, trăind animalic, neavînd nimic decît viciul, prostia, dușmănia, pizma... Nu voiau nici să fie alfabetizați.

Aveau însă veleitatea ca cel puțin una din odraslele lor să învețe carte, să nu fie proastă ca ei, adică dincolo de patru clase primare, să facă liceul.

Dar, datorită alcoolismului, în care au fost zămislite, nici una din cele patru fete mai normale nu a fost în stare să ducă cu bine nici cele patru clase primare, de pe atunci... În schimb, imorale și leneșe. Despre ceilalți vecini ce să mai vorbesc! Nu ne-au cruțat de mari neplăceri.

De exemplu, cel care făcuse magazia de lemne pe calcanul casei noastre, Ciuceanu, spărgea toată iarna lemnele și butucii atît de aproape de zidul în dreptul căruia se afla sufrageria noastră, încît făcea să vibreze în permanență lucrurile fragile, zornăitoare. Deși casa are o temelie solidă de 1.0 beton armat, a trebuit să mutăm vitrina și bufetul. Dar mai gravă a fost degradarea zidului, de pe care se coșcovise tencuiala, iar printre acoperișul lor șubred și zidul nostru pătrundea zăpada, stagna și cînd se topea ne umezea zidul amenințat cu igrasie. Cu mare greutate i-am convins să mute magazia. Dar, după aceea, arunca iarna zăpada de pe același loc, îngrămădind-o pe zid, pînă la doi metri înălțime. Cîte reparații, cîte cheltuieli, cîte piedici ne puneau, să nu facem reparație neîngăduind zidarului să lucreze pe partea aceea... Luptam cu atît de mari mojicii și chiar insulte ca să salvez sănătatea acestor ziduri.

O, pentru ce mă zbăteam atîta? Îmi trecea prin minte oare că această casă, această grădină, care era mîndria noastră și a străzii, au un destin al lor, că trebuie întreținute și curățate pentru un viitor ce va face

din ele locul de pelerinaj al poeziei, al închinării pioase întru memoria aceluia căruia destinul îi rezervase atît de umil și greu de suportat mediul cu care nu se întîlnea niciodată, și care totuși îi crea atîtea neplăceri ?... Nu știu să răspund pentru atunci. Dar azi îmi explic că ceva dincolo de orice previziune mă împingea la veghe și rezistență... Destinul, santinela nevăzută, veghea asupra prezentului de atunci pentru că el pregătea viitorul de azi, al celor patruzeci și trei de ani de existență ai subsemnatei, în această casă de unde a plecat pentru totdeauna poetul, de unde mă străduiesc să plec și eu... Nu o pot schimba cu nici un alt apartament, oricît de confortabil, oricît de anturat de oameni superiori aleși de viață și de destin. Dincolo de zidurile exterioare, zidit aici zeci de ani zidul interior, din sufletele noastre, din lacrima poeziei, din mortarul așteptărilor noastre, tencuită cu resemnarea, decorată cu visurile și viziunile unor suflete însetate de frumos, de lumină, dornice de a dărui aurul de preț al frumosului, mulțimilor vrednice de el. Am lăsat la poarta prozei amărăciunile, frămîntările, vicisitudinile, nedreptățile, spre a ne baricada în tăcerea sfîntă ; în liniștea de altar a inspirațiilor, a căror flacără s-a topit ca să pătrundă pînă în străfundul cărămizilor. Numai ele, dacă ar avea glas, ar repeta adîncul pianissimo al euforiilor poetice, care nu au trecut niciodată dincolo de ele, decît în paginile ce le cuprind, și încă nu în toată intensitatea registrului inițial... Poetul în camera lui, eu în această cameră în care scriu aceste pagini, ne refugiam să toarcem din gînduri firul vrăjit al armoniilor prin cuvînt, prin esența de gînd, prin lumina de vis...

Așa destinat-a destinul înfăptuirea creației de plumb nemuritor a lui Bacovia, și modesta închegare a cărților mele să ardă... În această trăire convulsionată între proza groaznică, deseori strivitoare, și înălțarea prin inspirație dincolo de efemerul dureros ce trăim...

Nu era mare locuința noastră, nici vilă, nici cel mult clădire arătoasă, impozantă... Nu împodobită cu mobile scumpe de epocă, cu tablouri de geniu, cu covoare de Șiraz, cu rare argintării și orfevrerii, expresie a bogăției

9 — c. 258

și fastului, ci cu modestia, cu clarobscurul reveriilor, cînd în amurgul ce pătrundea cu atît aur de toamnă sau de vară, ne zugrăvea amăgitoare apoteoze ; reflecta curcubee pe oglinzi și vitrourile modestelor mobile cu cristaluri de proporții reduse, dar toate aceste reverberații ne ofereau amăgirea unor străluciri, pe care viața și oamenii ni le refuzau... O, și cît sînt de scumpe poeților atare daruri de amurg, de aurore, sau de amieze, cînd, la masa lor de lucru, au încetat a mai fi, altcum decît ei înșiși ; dincolo de oameni, dincolo de prezent, ancorați la porțile nemuririi, prin nemuritoarele reverberații ale visului și inspirației.

Cum m-aș putea desprinde de aceste amintiri, de aceste ctitorii ale anilor și străduințelor mele ?... Anii mulți, jumătate din viața mea, cu zbuciumul neîntrerupt, cu lupta pentru fiecare izbîndă a intrării în posteritate a scumpului meu poet, nu-mi dau voie să părăsesc această ctitorie a muncii literare, a ceea ce am fost noi împreună un sfert de veac, eu de atunci, santinela amintirilor și rememorărilor anilor din aceste sute, poate mii, de pagini, din care se va vedea ce poate realiza lupta dintre Poezie și Destin... Voința aprigă de a înfrunta și a învinge acel inexorabil.

*

* *

Capitolul acestei case va urma, și va fi lung și greu de ajuns la rolul ce i l-a rezervat soarta... Un ghid ocult mă împingea s-o apăr, s-o păstrez, nu pentru mine, ci pentru cei mulți, pentru țara ce avea să se mîndrească cu cel mai trist și genial poet al său, de la Eminescu încoace.

Trebuia s-a ctitoresc mai departe, cu veghea, cu gîndul, cu toată ființa mea predestinată să rămînă legată de ea pînă la ultima respirație. Încă o ctitorie se mai ascundea în așteptarea anilor... Încă o locuință, de altădată, a veșniciei, pîndea, cerea de la mine altă luptă, altă aură a statorniciei în nemurire... după cum se va vedea

în desfășurarea acestor pagini de evocare și rememorări... Va urma și evocarea ei...

*

* *

De mi-ar îngădui anii și inima să le duc la capăt... Biata inimă, în curînd octogenară, cît mi-a fost de credincioasă, cît m-a ajutat de-a lungul atîtor frămîntări. Ar avea dreptul să o cruț... să nu mai smulg din ea atîta emoție, cu care scriu, să nu-i mai chinuiesc sîngele în palpitații, și anxietate, și în nopți de nesomn, cu sîngele ars de durere, vînăt de încordări...

Simt însă imperioasa datorie de a nu mă opri... Trebuie să duc cît mai departe filmul care să deruleze dramatica înfruntare a destinului... spre suprema victorie a poeziei... Trebuie să consemnez adevărul, în toată măreția sa tragică, fără alte podoabe decît tăria lui, forța de a brava piedicile și vicisitudinile de tot felul. Adevărul sprijinit pe el însuși ca un meterez impunător de catedrală, spre vasta cupolă a vieții înălțate dincolo de orice opreliști. Negurile răutății nu-i pot întuneca lumina dreaptă, pură, căci adevărul sparge orice obstacol de nepăsare și neadevăr... Cu dreptatea și cinstea se înalță spre marele templu al viitorului către care are dreptul să năzuiască și să se impună. Cu asemenea sprijin știu că voi ajunge la capătul luminos al acestor pagini... dacă și viața va voi... Dacă aș fi trăit în Evul mediu, poate eram predestinată să zidesc mînăstiri... În veacul atomilor însă, să zidesc cu mintea și monumentul aducerilor aminte... Case memoriale, mormînt memorial, Operele spre drumul gloriei universale... Scumpul meu poet, dacă ar trăi să vadă ce altă luptă decît aceea din viața noastră a trebuit să port aproape douăzeci de ani !... Multe izbînzi am împlinit. Mai sînt încă de făcut multe. Dar mai de seamă este acum pentru mine terminarea acestui ciclu memorialistic... Pentru ultima împlinire ce mai cer vieții... Poate va fi și ea mai generoasă în longevitatea necesară acestui final... Cine știe... Fără iluzii, ci numai cu munca zilnică și cu toată dăruirea pentru cei ce vor veni

să cunoască edificiul Poeziei ! Începe urcușul cel mai greu.

*

* *

Îmi iau crucea în spate și pornesc, poate nu spre totala Golgotă, dar ea va fi tot atît de grea spiritual și poate tot atît de sus înălțarea spre culmi, spre Acropola gloriei postume a lui Bacovia.

Alt capitol al aceste case va urma nu prea tîrziu, cronologic însumînd opt ani (prilej de lungi și grele zbateri). Am dat toate bătăliile, pentru cultura mea, prin studii, și cariera profesională, bătălia pentru existența mea și a familiei mele, pentru demnitatea ierarhică profesională, prin smulgerea drepturilor mele legale (catedra) în Capitală. Pentru demnitatea artistic-creatoare, în epoca de neînțelegeri și ofense sfruntate și nedrepte, întru salvarea creației bacoviene, dincolo de opacitatea ce i se servea (reconsiderarea)... Recunoașterea, în sfîrșit, a valorii creatoare și ascensiunea post-mortem a geniului bacovian, smulsă prezentului pentru triumful viitorului liric al literaturii noastre. Și cîte alte bătălii, cîtă frămîntare, cîtă perseverență, cîte înfrîngeri soldate totuși cu izbînzi, cîtă uzură de elan, de nădejdi și mers totuși înainte, fără un sprijin de nădejde, tenace ca și eforturile mele, fără consecvența făgăduielilor ; cu tergiversări descurajante avansării stăruințelor mele și frînări despotice, doar-doar mă voi opri la jumătăți de drum... Nu știu din ce aluat uman am fost plăsmuită, modelată, de nu m-au speriat toate cîte le presimțeam și cîte au fost chiar așa cum mi le prefigurau previziunile mele. O mare experiență am strîns în acești optsprezece ani de la moartea poetului. De el va fi vorba în curînd, de acești ani de grea uzură sufletească, de mari eforturi materiale și psihologice... Trecutele frămîntări din volumele anterioare s-au perpetuat în ultimele două decenii ale vieții mele, cu incomensurabile piedici de înlăturat. Noul regim a fost mai tare, firește, decît oamenii săi, nu toți înțelegători ai țelurilor urmărite de mine cu fanatica încredere

că nu în scopul unui profit personal (niciodată n-am avut asemenea țintă), ci pentru cinstea și prestigiul patriei mele, căreia trebuia să-i las întregul monument al creației poetice în lumina adevărului și a dreptății care au triumfat...

Cale lungă, cale grea, adversități, piedici, descurajări, care, ciudat, mai mult mă întăreau în perseverarea țelurilor urmărite. Și dacă vechiul, „perseverare diabolicum" nu mă susținea ar fi trebuit, ar fi trebuit fără-ndoială să rămîn în impasuri insurmontabile... Pot, la sfîrșit de drum și de viață, poate, să mărturisesc mulțumirea de a fi realizat ceea ce destinul mi-a cerut atît de imperios, și poezia, supremul ei imperativ.

Nu spun cu orgoliu toate acestea. Să nu fiu rău înțeleasă, o spun cu mulțumirea unei datorii împlinite și cu mulțumirea pentru acei puțini, care s-au asociat, prin înțelegere și concursul lor, la izbînda țelurilor ce nu mai pot fi numite ale mele, ci ale unei inexorabile necesități obștești...

*

* *

Anul 1955 a adus poetului pensia de onoare ; aceasta, după cum am mai spus, a înlesnit reparațiile locuinței noastre, cu suita lor de mizerii vecinale, cu perspectiva recomandării, care peste un an aducea în circuitul literar primul volum antologic al creației bacoviene. În acest an începe și presa literară să se ocupe de operele lui Bacovia. *Tînărul scriitor* publică primele poezii din *Stanțe și Versete,* pe care Zaharia Stancu le-a refuzat la *Gazeta Literară* al cărei director era.

Teodor Vârgolici publică primul articol critic despre Bacovia, tot în revista *Tînărul scriitor,* al cărei prim-redactor era Mihu Dragomir, care îi solicită lui Bacovia cîteva poezii din noul volum *Stanțe și Versete.* Mihu Dragomir a vizitat pe poet în mai multe rînduri. Era mare admirator al operei bacoviene.

Cînd i s-au imprimat lui Bacovia, pe banda de magnetofon douăzeci de poezii, la prima imprimare Mihu

Dragomir a fost împreună cu Eugen Jebeleanu și Cicerone Theodorescu prezent în tot timpul înregistrării... Au mai rămas apoi la o cupă de vin, la o discuție despre poezie, și atunci se proiecta chiar un interviu, care nu știu de ce s-a contramandat.

Din partea aceleiași reviste, am fost solicitată să scriu un articol despre viața și opera lui Bacovia. Am scris un lung articol, intitulat „Pe urmele creației lui George Bacovia". Redactorul cu care am colaborat la discuția asupra acestui articol era Aurel Martin, actualul director al Editurii Minerva. Discuția a fost lungă și controversată. Eu doream să apară mai ales izvoarele de inspirație ale poemelor și cronologia lor. Redactorul însă amputa și propunea comprimarea cît mai mult a articolului. A apărut cu foarte multe greșeli, netrimițîndu-mi-se corectura. Exemplu : poezia *RAR* a apărut cu titlul *BAR*, și alte greșeli, pentru care n-am reușit o viitoare erată. Articolul meu a fost surpriză plăcută poetului. Regreta și el gravele inadvertențe față de manuscrisul original. Poate-l mai am în arhiva Muzeului GEORGE BACOVIA. Ar necesita mult spațiu să-l reproduc. Se poate citi cel publicat în revista *Tînărul scriitor,* din anul 1955, luna septembrie sau octombrie. Toate acestea urmau după apariția primului volum de *POEZII* (Bacovia reconsiderat). Peste un an am publicat în revista *Scrisul bănățean* de la Timișoara, la solicitarea acestei reviste, o prezentare a operei cu cîteva date cronologice, care lipsesc din primul articol, precum și poezia mea *Cartea care n-a fost scrisă.* Titlul e cu mult anterior celui al lui Zaharia Stancu (mult mai recent, 1974, azi). Poezia mea nu a plăcut redactoarelor și nu au voit să o includă în volum. De ce ?...

CARTEA CARE N-A FOST SCRISĂ

(publicată în revista *Scrisul bănățean,* 1946)

„O, carte care nu te-am scris / Te port în gînd, te port în vis. / Din zori trudiți și pînă-n noapte / Ascult ale vieții șoapte / Cu pagini lungi, te umple gîndul / Dar să te scriu, nu-ți vine rîndul / .... / Azi, pe la tîmple iarna vine / Tot mai adînc te-nchid în mine / Iar pagi-

nile zeci şi sute / Rămîn tot albe şi tot multe.... / Şi cum te-aş scrie, carte dragă, / Cu tot ce gîndul să culeagă, / Din ce frămîntă-n lupte grele / Pe oamenii epocii mele....., / Atîtea vîrfuri şi prăpăstii / Sau jocul fragedelor trestii ? / Senin de stele, clar de lună, / Sau chiar a visului minciună. / Ori ura, ura grea şi-amară / A secolului meu povară, / Ce-a aruncat biete popoare / În bătălii nimicitoare... / Despre construcţii uriaşe / Spintecînd zările trufaşe... / De tot ce veacul cucereşte / În lumea ce se reclădeşte... / De a neamurilor libertate, / Ce-au azvîrlit jugul din spate, / Şi cîte, cîte n-aş mai scrie / În zeci de pagini sau o mie... / Te port în gînd mereu deschisă / O, carte care n-ai fost scrisă / Şi, poate, totuşi, te voi scrie / În zeci de pagini sau o mie..."

După apariţia poeziilor din ciclul *Stanţe şi Versete* în revistele de mai sus, ca şi-n *Steaua*, m-am prezentat la *Gazeta literară* (pe atunci director Zaharia Stancu) cu un mic grupaj din aceste poeme. Le-a citit chiar în prezenţa mea şi mi le-a înapoiat nedumerit, spunînd : „Nu-l servesc pe Bacovia"... „Sînt prea noi încă pentru acest moment ! ? Anticipează o nouă tehnică, o nouă prozodie şi, mai ales, o nouă exprimare lirică..."

N-a fost de acord.

Nu i-am spus poetului despre acest refuz... De aceea, nici nu le-am editat în volum decît după 13 ani de la moartea poetului, fără prezentări sau prefeţe. Această operă, ca şi *Stanţe şi burgheze,* constituie o cotitură a poeziei bacoviene, lucid creată, pe coordonatele de mai sus. Ea atestă modul cel mai nou al poeziei, al celor mai de seamă creatori lirici, contemporani, de pe glob. Astfel că dezminţirea refuzului directorului *Gazetei literare* nu a întîrziat să-i dea dreptate poetului, noului.

Articolul publicat în toamna anului 1955, „Pe urmele creaţiei lui Bacovia", l-am scris în luna iulie a aceluiaşi an, la Govora, unde plecasem pentru tratament. O lună m-a imobilizat numai în Govora, cazată fiind la Pallace, în condiţii foarte bune, dar tot cu inconvenientul drumurilor la cantină şi urcuşul la hotel destul de în pantă...

Cunoştinţele anterioare nu le-am mai întîlnit. Dintre scriitori, numai Ion Marin Sadoveanu, care s-a şi mutat la vila unui prieten doctor, mai aproape de băi, neputînd urca la Pallace. Avea tensiunea arterială foarte ridicată. Nici n-a stat cele douăzeci de zile pentru care venise. Uneori rămîneam împreună pe o bancă şi urmăream jocul veveriţelor, destul de numeroase, şi ascultam simfonia păsărilor : mierla şi privighetoarea din desişul copacilor seculari. Atunci discutam despre poezie, dar mai ales teatru, care a fost preocuparea sa majoră. Era legat şi matrimonial de teatru prin fostele sale soţii : artistele Marieta Sadova şi Marieta Anca. Dacă nu mă înşel, pe atunci era preocupat de romanul pe care-l avea în proiect, *Taurul mării,* publicat cu vreo doi ani înaintea decesului său, din 1964. Roman pe care l-am citit cu mult interes, altfel conceput ca temă şi ca tratare decît *Sfîrşit de veac în Bucureşti* şi *Ion Sîntu.* Din discuţii a reieşit că proiecta un alt roman ce ar fi urmat după *Taurul mării.* Nu l-a mai scris, sau a rămas în manuscris, nu mai ştiu... Era o plăcere să conversezi cu acest foarte cult scriitor. Am mai scris înainte (vezi volumul I *Poezie sau Destin*) despre această figură ilustrativă a scriitorului foarte cult, a conferenţiarului audiat totdeauna cu cel mai mare interes şi al cozeurului fermecător, care era Ion Marin Sadoveanu... I-am reamintit că prima oară l-am cunoscut la Ministerul Artelor, mi l-a prezentat Adrian Maniu. Purta uniforma albastră a Frontului Renaşterii, care îi dădea un aer impozant şi puţin marţial...

Nu şi-a reamintit cu plăcere de acest amănunt.

Nu am mai întîlnit în vara aceea la Govora decît pe Ion Pribeagu, care a participat într-o seară la un festival artistic pe scena Teatrului de vară din Govora. N-am putut asista la tot spectacolul, noaptea fiind prea rece pentru băile de iod ce urmam. A cîntat o artistă de mare succes, fiind nevoită să biseze romanţele, şi după ea a urmat Ion Pribeagu cu un monolog artistic de revistă, de asemenea de mare succes. Am mai audiat un scurt concert la pian, dar nu am rămas pînă la finele festivalului. Personal, pe Ion Pribeagu l-am cunoscut la Uniunea Scriitorilor, cînd devenise membru

de partid. Asista la ședințele Organizației de bază și era prezent și la alte manifestări festive de la Casa Scriitorilor, precum și la plenare prelungite...

Într-o zi, ieșind de la una dintre aceste festivități, am mers împreună pînă la troleibuzul ce mă ducea spre casă. Pe drum, i-am amintit despre volumul său *Vîrfuri de spadă*, apărut în anul 1916, anul apariției volumului *PLUMB*. Volumul a avut mare succes de presă și de public. Poeziile, de o satiră elegantă și foarte mordantă, m-au reținut. De atunci eram la curent cu tot ce apărea, poezie mai ales, și apăreau destul de mulți poeți, din care memoram spontan. Una din aceste butade satirice cuprinde volumul amintit cu titlul *Cînd va vorbi femeia...* Tocmai fusese foarte *„en vogue“* această temă, prin alegerea Elenei Negruzzi ca membră a Baroului Capitalei. Era prima juristă care intra în Barou... Înainte de 1916, prejudecata emancipării femeii ca și pînă la noul regim era foarte acută... Cîte ironii, cîte epitete a purtat de-a lungul vieții Maica Smara, și acum Ella Negruzzi. Distinsă personalitate, sora scriitorului și reputatului colaborator de la *Convorbiri literare* I. Negruzzi, făcuse studii strălucite de Drept în țară și în străinătate. Nu prea se vorbea de marele său dar oratoric, dar de capacitatea și de cultura sa juridică nu se putea îndoi nimeni, cum a dovedit-o mai tîrziu activitatea sa de la bară. Am cunoscut-o la Calypso Botez, cu care era foarte bună prietenă și camaradă de luptă pentru emanciparea femeii. Înaltă, nu prea corpolentă, cu o figură nu se poate spune frumoasă, dar interesantă, cu trăsături cam obosite și expresia privirilor scrutătoare, dar scăpărînd de inteligență. Avea un timbru vocalic clar, oarecum melodios... Totuși, la bară făcea impresie extraordinară, cînd pleda. Logica, argumentația și eleganța pledoariilor sale nu se puteau contesta, oricît rivalii săi și colegii mai arierați încercau să minimalizeze personalitatea acestei precursoare a juristelor noastre.

În conjunctura aceasta și a deselor manifestări ale luptei pentru emanciparea femeii, al cărei viitor se arăta tot mai strălucitor, scrie și Ion Pribeagu poezia *Cînd va vorbi femeia*. Reproduc primele strofe, nemaiavînd volumul spre a o reproduce integral. Ea ilustrează cu priso-

sinţă prejudecăţile despre care am vorbit : „Cînd va vorbi femeia / Vor tremura în aer / Vibrările de oale sparte / Şi-n zgomotul de cratiţi / Şi de tigăi deşarte / Anemice cotlete şi arse maioneze / Vor plînge-n ziua aceea / Cînd searbădă vorbi-va la cameră, femeia. / Şi vor ţipa copiii / Şi plîns în casă fi-va / Cînd va trînti cu pumnul în masă PARASCHIVA /“ etc., etc. Cînd i-am amintit prima oară lui Ion Pribeagu recitîndu-i poezia toată, a început să tremure, rugîndu-mă să nu i-o mai aduc aminte, s-o uit... că... „pentru azi, e o mare miopie a trecutului meu literar social“... O altă poezie reflecta tema defilărilor de 10 Mai... Trecea cortegiul regal în somptuoasele landouri cu regine, prinţese, prinţi, toată armata de mare paradă... Descrierea foarte plastică, dar la fiecare strofă refrenul... bragagiului de la colţul marilor bulevarde cu cofa de apă şi cutia cu rahat... „Rahat cu apă rece“, tocmai în dreptul landourilor regale.

Spiritual şi incisiv-satirică, poezia nu mai era decît un protest contra exhibiţiilor epocii... De această poezie nu s-a mai emoţionat. O altă temă — parada militară trecînd în marş semeţ — după fiecare strofă urmînd refrenul : „Şi creşte-atît de mult spanac pe lanurile ţării !“... Nici asta nu l-a mai intimidat. Mi-a răspuns : „Oare nu-i aşa, doamnă ? !“...

În orice caz, poeziile din *Vîrfuri de spadă* erau ale unui talent care a trecut la un gen mai rentabil, libretul de estradă, cuplete ce l-au preocupat mulţi ani, iar în paginile umoristice ale ziarelor *Dimineaţa, Adevărul* apăreau multe poezii semnate de el, cu acelaşi conţinut satirico-umoristic.

Într-o zi, era în anul 1947, îl întîlnesc ieşind de la Comitetul de partid, congestionat, emoţionat la culme. M-a salutat, ştergîndu-şi năduşeala de pe frunte.

Fusese la verificarea care durase, după spusa sa, vreo cîteva ceasuri.

— La cîte întrebări a trebuit să răspund ?... Nici nu mai ştiu unde mi-i capul... Dar a mers totul bine...

Scurt de statură, cu umerii laţi *„trapu“*, cum spune francezul, cu ţinuta capului uşor înclinată, faţa lată şi rumenă, lavaliera şi batista ostentative, ochii mari sub

ochelarii cu ramă neagră, era de-o mare mobilitate în expresia feţei şi în mişcări... Totdeauna spiritual, glumeţ. Avea o familie numeroasă. Copiii, dintre care cei mai mulţi băieţi, stabiliţi în Palestina. Nu mai avea lîngă dînsul decît o fată. Urma deci să plece şi el cu soţia şi fiica, chemaţi de ceilalţi copii, cu situaţii onorabile şi rentabile în Israel. Se pare că nu era tocmai uşor. A trebuit să vîndă, să lichideze tot ce avea aici, ca gospodărie. Formele avansau, deşi greu. Rămăsese numai cu o sofa şi te miri ce... Apartamentul aproape gol... Dar plecarea întîrzia. Se îmbolnăvi soţia, pe care o pierdu.

În aşteptarea plecării, era foarte neconsolat. Doliul, strîmtorarea în care se afla îl demoralizaseră, se consola şi el cu „lacrima Christi", cît putea. Era mereu grizat... cel puţin cînd îl întîlneam la Casa Scriitorilor, unde venea la restaurant cît şi la şedinţe. Dar, la un moment dat, se resimţea cu sănătatea. Începuse să sufere de tensiune arterială. În această conjunctură, cu bagajele ambalate, tot aşteptînd plecarea i se întîmplă un incident, pe care a ţinut să mi-l povestească, fiind vorba şi de Bacovia.

— „Doamnă, acum cîteva zile primesc o înştiinţare să mă prezint la Procuratură". Ce să fie ? îmi ziceam cuprins de panică... Nu mă ştiam cu nimic pe cuget spre a fi pasibil de aşa ceva. Vorbesc cu fiica mea, pe ocolite, să nu o sperii, şi-i spun că trebuie să mă prezint la Procuratură. Cum aveam tensiunea destul de mare şi oscilantă, o rog să se aranjeze la serviciu, ca să mă poată însoţi.

În ajun, n-am dormit toată noaptea. Mă temeam să nu cumva să mă reţină pentru cine ştie ce. A doua zi, încă stăpînit de teamă, ne prezentăm la Procuratură şi aşteptăm înfriguraţi să fiu chemat. Cînd mă chemă, rugai pe fiica mea să fie calmă şi să mă aştepte. Cred că tot sîngele îmi năvălise în obrajii care-mi ardeau ca focul.

Procurorul mă priveşte atent, sfredelitor... Îşi dădea seama de emoţia puternică ce mă cuprinsese.

Nu ştiu de ce mă fîstîcisem, că aproape nu înţelegeam ce spune. Mă invită să iau loc cu oarecare ama-

bilitate. Mă aşezai că nu mai aveam mult să nu cad, aşa nu mă mai ţineau picioarele... Mă întrebă ce mai scriu, ştia că sînt autor de cuplete umoristice. I-am spus că sînt în reflux de creaţie, din cauze personale, decesul soţiei mele m-a îndurerat şi m-a demoralizat puternic, aşteptarea plecării, paşaportul care întîrzie...

— De ce să ne părăsiţi, tovarăşe ?

— Sînt destul de înaintat în vîrstă şi vreau să fiu cu familia, cu copiii mei, dacă s-au dus cu toţii acolo din cauza legionarilor... Ce să mai fac singur şi bătrîn, nu mai am nici vervă, nici elanul poetic de altădată...

Nici eu nu ştiu ce mai spuneam. Parcă altul vorbea, nu eu...

— Ar trebui să vă calmaţi durerile şi regretul...

— Sînt şi foarte bolnav... Vedeţi şi dumneavoastră că abia vorbesc. Tensiunea arterială îmi ridică tot sîngele la cap... Eu scriu cu mare emoţie cînd creez, creşte şi mai mult tensiunea...

— Nu voiajaţi ? Cunoaşteţi ţara ? Aţi fost prin Moldova ? Iaşii, Botoşanii, Bacăul, le-aţi vizitat ?

— Da ! Iaşul, capitala Moldovei, plin de gloriile trecutului, Botoşanii în care s-a născut Eminescu... Bacăul lui Bacovia !

— Ei, ce poeţi vă plac mai mult, pe care îi citiţi mai des ? Bacovia, fiindcă aţi pomenit de el, vă place ? L-ai cunoscut la Bacău sau unde ?

— La Bucureşti, cu prilejul sărbătoririi din 1946... «Ce urmăreşte procurorul cu asemenea interogări ?» îmi spuneam în gînd... Dar îmi mai trecuse emoţia. «Unde vrea să ajungă ?»...

— Vă place să vă îmbrăcaţi bine ? Cum se vede şi costumul acesta este elegant şi bine croit. La ce croitor lucraţi ? Cine vi l-a confecţionat ? Schimbaţi multe costume ?

— Nu prea ! Nu am decît trei. Acesta de mare ţinută... Încă unul de toate zilele şi altul foarte uzat, pentru casă...

— Dar pe acesta cînd vi l-aţi făcut ? De unde aţi cumpărat stofa ? Cît v-a costat ?

Intrai din nou la gînduri. «Ce rost are acest interogatoriu despre hainele mele ?»...

— L-am comandat la o cooperativă din pasajul Nicolae Șelari. Nu mai știu cît mi-a socotit stofa... nici lucrul... Parcă în total a fost nouă sute de lei.

— L-ați cunoaște pe lucrătorul care vi l-a confecționat ?

— Nu știu ! Poate l-aș recunoaște dacă l-aș mai revedea. Sînt trei ani de atunci.

— Dar chitanțele de plată ale acontului și achitării le mai aveți ?

— Nu cred.... Nu prea păstrez tot soiul de hîrtii și apoi cu împachetatul meu de plecare, de așa ceva mă preocupam eu ?...

«O fi crezînd că e de furat ? !» mi-am spus într-o secundă și iar mă trecură fiori...

— Aici voiam să ajung, tovarășe Pribeagu. Ați lucrat costumul la o cooperativă al cărei responsabil nu dădea chitanțe pentru banii clienților și și-i însușea el. A fost descoperit și, printre clienții aflați în registrul lui, erați trecut și dumneavoastră. De aceea aveam nevoie și de depoziția dumneavoastră... Vă mulțumim, puteți pleca.

Nu-mi venea să cred ceea ce auzisem. Pentru povestea acelui escroc să nu dorm o noapte... să mi se urce sîngele la creier, să fac vreo comoție cerebrală, sau un infarct... Să trec prin atîtea emoții, la interogatoriu, aruncat din nedumerire în nedumerire... Vai, dar biata mea fiică, prin ce emoții a trecut și ea cît a durat lunga mea depoziție. Credea că nici nu mai ies de acolo, că mă duc direct la Văcărești sau cine știe în care alt loc la răcoare, în plină iarnă cum ne aflam...

Nu-i venea nici ei să creadă cele ce i-am spus că a trebuit să depun în fața procurorului."

Ca să-l consolez că, totuși, a fost pe linie tragicoumoristică toată întîmplarea am zis :

— Vedeți că umorul vă mai face și farse ?

— Dar eu n-am făcut nici o farsă umorului, ci l-am înălțat la arta scenei cît am putut mai artistic...

*

* *

L-am revăzut pe Ion Pribeagu la înmormîntarea lui Cezar Petrescu. Mare mi-a fost surpriza să-l zăresc urcat pe meterezul unui cavou ca să poată urmări înhumarea... Prea mic de statură cum era, îl strivea mulțimea curioasă să privească coborîrea în mormînt...

La sfîrșit ne-am întîlnit aproape de ieșirea din aleea pe care se afla proaspătul mormînt. Îl cunoscuse bine pe Cezar Petrescu și-i regreta sincer moartea prematură totuși. „Mare și talentat și fecund romancier, doamnă... Răscoala lui e mai tare decît a lui Rebreanu și totuși se scrie mai puțin despre el decît despre alții"...

În altă ordine de idei, mă anunță că peste cîteva zile poate va pleca, pașaportul fiind gata ca și toate celelalte necesare voiajului. Ne-am luat rămas bun, urîndu-i drum bun și mulțumire în noua viață de acolo.

A dat sceptic din cap : „Nu mă duc cu prea mari iluzii, dacă ar fi fost răposata cu mine, aș fi mult mai bucuros."

De atunci nu l-am mai văzut. Peste doi ani am auzit că a decedat și el, departe de țara care-l consacrase. La acest gînd, poate va fi regretat și el... Era o figură interesantă printre scriitorii de reviste și nu fără un real talent !

*

*   *

Anul 1955 a fost ultimul an de cură la Govora. De atunci n-am mai revăzut localitatea ale cărei tratamente mi-au folosit foarte mult.

Mi-a prins bine pentru anii următori, în care alte multe bătălii cu viața mă așteptau implacabile și istovitoare.

Întoarsă în București, unde ai mei mă așteptau nerăbdători, l-am găsit pe Bacovia preocupat să compună un roman... Îl scria cu creionul. Mi-a citit două pagini și m-a surprins că numea eroii cu numele : Socialistul, Liberalul, Țărănistul... și Profesorul... La întrebarea mea uimită de ce aceste nume, mi-a răspuns că va trebui să aflu cînd voi citi ce va continua să scrie.

N-am insistat... Avem aceste „Impresii de roman" scris cu creionul și a doua versiune în cerneală... Nu am publicat încă nimic din acest manuscris, sperînd să-l conexăm la romanul „Cîntec tîrziu", și ce va mai fi proză, într-un singur text. Continuase și desenele pentru „Antologia oltenească".

Acum am primit probele fotografiilor ce se executaseră pentru volumul antologic *POEZII*, care avea să apară în 1956, zece ani de la sărbătorirea Ministerului Artelor și zece ani de nici un fel de publicare...

Această conjunctură avea un efect moral pozitiv asupra poetului...

Aștepta și se bucura că, în sfîrșit, va ieși din conul de umbră, după zece ani de așteptare... fără să piardă o clipă încrederea în destinul creației sale. Revirimentul moral îl incita să scrie în continuare *Stanțele și Versetele*. Și ele aveau să apară destul de tîrziu, dar poetul era sigur că mesajul acesta ultim al poeziei bacoviene va contura profilul poetic al liricii sale.

În ceea ce privește sănătatea începu să se resimtă din cauza unor complicații vezicale, necesitînd tratament la domiciliu.

În acea toamnă am consultat un medic profesor specialist. I-a prescris un tratament oarecum adecvat, cu ameliorări intermitente. Cînd, în același an, pierdu aproape ultimii dinți, nu s-a descurajat, ci a notat undeva : „Am pierdut ultimii dinți, o sincopă a vieții..."

Pentru tratament și executarea unei proteze trebuia să se deplaseze la dentist, ceea ce nu-i era ușor. Am încercat la domiciliu. A mers destul de greu. De aceea dicțiunea suferea și-l enerva acest lucru. Cînd a trebuit să i se înregistreze pe banda de magnetofon a doua oară poeziile, a refuzat tocmai din cauza dicțiunii alterate de lipsa danturii. Greu l-am putut convinge, și mai greu să-l hotărîm eu și Cicerone să citească spre a i se reimprima poeziile... Numai datorită acestor insistențe ne-au rămas cele douăzeci de poezii pe bandă... E o mare deosebire între aceste tardive lecturi și vocea din tinerețe sau aceea din plină maturitate, cînd timbrul lui Bacovia avea o rezonanță aproape metalică, gravă și

modulată... Ca un fel de autocritică, simţea că vocea nu-l mai exprima aşa de melodios ca altădată. Uneori lectura este oarecum grăbită. Obosise şi se impacientase că se tot repetau solicitările înregistrărilor... Fie că se termina banda, fie că se strecurau asonanţe sau unele pronunţări mai bruscate... A durat mai bine de două ore înregistrarea. Obosise şi se rezemă pe divan... Cînd şi-a audiat înregistrarea nu era încîntat tocmai din motivele despre care am vorbit.

După moartea sa însă, aceste imprimări aveau să capete deosebită valoare. În două rînduri aveau să fie imprimate pe discuri şi audiate de numeroşi vizitatori la Muzeul Memorial.

Cine se gîndea atunci, cînd poetul, enervat, se întreba : „La ce bun aceste înregistrări ?..." Nu i-ar fi trecut prin minte că locuinţa sa va deveni Muzeu Memorial. În modestia lui, nu ar fi admis poate... Dar destinul, suveran pe ocultele lui hotărîri, îşi urma din negurile necunoscutului imprevizibilul...

*

* *

În sfîrşit, anul 1956 aduce apariţia primelor reconsiderări ale poeziei lui Bacovia, cuprinse în volumul POEZII, cu o prefaţă de Eugen Jebeleanu. Am relatat în altă parte impresia produsă de această apariţie, în public, şi mai ales asupra poetului. Resorbirea volumului în cel mai scurt timp posibil atrăgea după sine a doua apariţie a unui volum cu conţinut sporit cu încă o mie de versuri. Se doza această operă spre a se familiariza cititorii ? Se pare că s-a urmărit... Pentru poet am spus că a fost o înviorare psihologică... S-a ocupat personal de întocmirea celei de a doua ediţii. Aci e, poate, cazul să vorbesc despre aceeaşi prefaţă aparţinînd lui Eugen Jebeleanu.

Îmi apăruse în revista *Scrisul bănăţean* un articol în care încercam să limpezesc unele interpretări eronate în ceea ce priveşte poezia bacoviană.

Susţineau unii critici apropierile dintre scriitorii mari şi Bacovia în ce priveşte motivul corbilor... Corbii din poezia bacoviană ar fi descins direct din *Nevermore* a lui Edgar Poe sau cel puţin din *Corbii* lui Traian Demetrescu... Arătam însă că în poezia *De iarnă,* sînt strofe în care antiteza socială este foarte pregnantă : „Plîng fecioare din clavire / Prin palate boiereşti — Plîng harmonii la fereşti / Milogiri de cimitire. / Răzvrătiţii dau ca orbii — / Şi flămîndu-i ucigaş — // De la sate la oraş / Au trimis ţăranii, — corbii. // Prin oraşele avute / Histerii de muritori. / Pe sub corbii bocitori / Trec femeile pierdute."

Aici, corbii nu mai sînt nici ai lui Edgar Poe nici ai lui Traian Demetrescu, nici ai altor poeţi dinaintea lui Bacovia, ci corbii bacovieni, simbolul prevestirilor de moarte, de vremuri întunecate care au urmat în Revoluţia din Rusia din 1905, iar la noi imediat în Răscoala din 1907... Poezia *De iarnă* este scrisă şi inspirată din groaznica foamete a anului 1904... Corbii din poezia *Tablou de iarnă,* strofa a doua : „E albul aprins de sînge-nchegat / Şi corbii se plimbă prin sînge... şi sug ; / Dar ceasu-i tîrziu... în zări corbii fug / Pe cîmp la abator s-a înnoptat." Sînt impresii concrete. Abatorul se afla în preajma casei natale, de unde elevul, evadînd spre zări largi şi însîngerate de apus, întîlneşte acest realist şi contrastant tablou între albul imaculat al zăpezii şi negrul corbilor devoranţi... privelişte frecventă în marginea de tîrg a Bacăului ca şi a altor tîrguri... imagine atît de autohtonă, pe care tînărul poet o subliniază atît de artistic. Era în clasa a treia de gimnaziu cînd scria poezia... Nici nu citise încă pe Edgar Poe sau pe Traian Demetrescu. Nu am intenţia de a reproduce articolul, nici nu-l am la îndemînă, îngropat cum va fi în arhiva mea pe care nu am pus-o încă în ordine. Vreau numai să arăt că redactorul de la Editura pentru Literatură, Grămescu, a sesizat şi a reţinut din articolul concis şi cuprinzător unele puncte de vedere ce i se păreau noi şi relevante pentru poezia bacoviană. Mi-a propus, verbal, să-l folosesc drept prezentare la această a doua ediţie a poeziilor reconsiderate. Motiva, în primul

10 — c. 258

rînd, spre a nu se repeta aceeași prefață a lui Jebeleanu ; și, în al doilea, prefera cuprinsul articolului meu, ca provenind de la sursă. E. Jebeleanu nu adăugase ceva nou la precedenta prefață. Am refuzat această propunere. Nu voiam să apar în postura de prezentatoare a volumului și nici să contrariez revenirea prefeței lui Jebeleanu. Consideram un act de nedelicatețe să accept înlocuirea solicitată. Astfel, a doua ediție poartă tot prezentarea celei dintîi.

În acest an încep solicitări pentru interviuri cu poetul și colaborarea la reviste. Vin redactori de la *Contemporanul*, revista studențească *Tînărul Scriitor*, *Scrisul bănățean*... Bacovia este stimulat de aceste solicitări și răspunde cu bunăvoință. Revirimentul moral crește pe măsură însă ce rezistența fizică este tot mai în declin. Afecțiuni patologice, de care am vorbit mai înainte, evoluează spre sfîrșitul anului 1956, cînd poetul va împlini trei sferturi de veac de existență. Asiduele îngrijiri medicale îl mențin staționar.

*

* *

Îmi amintesc că, în această perioadă, suita de articole „UT PICTURA POESIS“, apărută în revista *Gazeta literară*, de profesorul universitar Ion Vitner l-a reținut pe poet în mod deosebit, de aceea redau un extras :

UT PICTURA POESIS (III)

Reprezintă atmosfera bacoviană o realitate sau este rezultatul exclusiv al unei ficțiuni maladive ? Simbolistica culorilor la Bacovia este gratuită, rod al unui imaginar depresiv sau își are o rațiune, o justificare ?

Credem că, în această privință, poezia lui Bacovia trebuie repusă în drepturi care i-au fost răpite. Critica din trecut, urmînd tradiția esteticii maioresciene, care vedea în decepția lui Eminescu rezultatul unei demențe ereditare, a stabilit următoarele diagnostice literare în cazul liricii lui Bacovia :

Ca să ne explicăm atmosfera bacoviană nu avem decît să facem un calcul contabilicesc (şi insist asupra termenului) pentru a vedea cît valora existenţa unui poet văzut nu ca artist, cu nevoi materiale deosebite, ci ca simpla celulă anonimă a mulţimii, în România capitalistă a epocii lui Bacovia. Cred că nici un studiu serios nu poate fi lipsit de o astfel de cercetare şi amintesc, ca exemplu, în aceeaşi privinţă, lucrarea fundamentală pentru cunoaşterea romantismului epocii lui Brunchwig în care autorul, cu un aparat ştiinţific vast şi de o precizie uimitoare, face disecţia statului prusac, de la planurile mari ale economiei şi vieţii sociale, pînă la nivelul de viaţă al scriitorilor, pentru a explica mentalitatea romantică şi manifestările ei nevrotice [...] Şi pentru a nu exista nici un dubiu în ceea ce priveşte esenţa societăţii burgheze, redau concluzia la care ajunge nu un poet, ci un om de ştiinţă remarcabil Dr. R. Pierreville într-o lucrare de medicină socială realizată pe baze marxiste : „Regimul capitalist ar vrea să frîneze civilizaţia şi gîndirea umană, cum frînează producţia şi naşterile. El limitează producţia a tot ceea ce serveşte vieţii şi argumentează producţia a tot ceea ce serveşte morţii. În mijlocul unei crize fără precedent, singurele industrii care nu şomează sînt acelea care lucrează pentru război şi pentru moarte“. Pierreville analizează, pe baza unui material statistic extrem de bogat, perioada dintre cele două războaie mondiale. Am reţinut formularea omului de ştiinţă (capitalismul ca fenomen social înseamnă limitarea a tot ce serveşte vieţii) pentru că ne ajută să înţelegem verdictul atmosferei bacoviene, sentimentul disoluţiei a tot ce este viu şi al macabrului simţit ca element constitutiv al realităţii care alcătuieşte miezul liricii sale. „Tîrgul provincial“ la care în mod tendenţios a fost limitată sfera poeziei lui Bacovia, de către critica literară, este în fapt o întreagă societate, o întreagă epocă.

Există în poezia lui Bacovia un critic al societăţii pe care exegeza literară din trecut l-a ignorat şi a cărui valoare nu o putem subestima. În contact cu problematica socială, depresivitatea bacoviană se risipeşte şi apare o ironie acidă, cu nuanţe sceptice uneori, capabile de bune

„expresie a unei nevroze“ și „secrețiune a unui organism bolnav“ ; „poezie de scoică bolnavă“, „de funcționalitate organică și abdicare de la luciditatea conștiinței“, „produs organic al unei sensibilități maladive“, „proiectarea în peisaj a unei tristeți atavice“, „fără rădăcini ideologice (poezia lui Bacovia) e organizată numai din dispoziții fiziologice și asociații macabre“. Diagnosticele medicale în materie literară pot fi uneori pitorești și amuzante prin paradox dar sînt lamentabile prin rezultate.

Dacă facem digresiuni medicale în literatură am putea spune astfel că o bună parte din literatura romantică stă sub semnul nevrozei psihastenice, dar cu aceasta nu îmbogățim nici medicina și nici literatura. Urmările unor astfel de incursiuni penibile, cu instrumente ale unui domeniu științific, în altul cu totul diferit, pot fi urmărite în capitolul închinat de către Max Nordau simbolismului în lucrarea „Degenerescența“ în care căutînd în domeniul literar simptome, etiologii și diagnostice, ajunge la concluzia că Verlaine este un tip lombrozian. Limitez exemplele din Nordau, dat fiind că ridicolul amuză, dar nu satisface. Cred numai că trebuie atrasă atenția asupra faptului că asemenea impostori în domeniul lui Aesculap văd nu numai fenomenul literar în sine, dar și maladivitatea, afirmînd un fel de „maladie pentru maladie“, ceea ce este bine înțeles o aberație. Dacă vrem să elucidăm problematica liricii bacoviene trebuie să ne reîntoarcem la Gherea și la admirabilele lui studii : „Decepționismul în literatura română“, „Eminescu“, „Cauza pesimismului în literatură și viață“ etc. ..., în care recunoscînd instabilitatea nervoasă a intelectualității epocii lui și reflectarea ei în literatură prin depresiune, melancolie, decepție și pesimism, criticul pune un diagnostic social sigur : apariția unor asemenea manifestări în literatură, ca fenomen de masă, arată că „societatea e bolnavă... Pricina trebuie să se caute în viața materială a societății, în fiziologia socială, în relațiile politico-economico-sociale, într-un cuvînt în întocmirea socială a societății“.

caracterizări sarcastice ale lumii burgheze și de autoironizări, amintind „witz"-ul atît de scump romanticilor germani, în timp ce „Plîng fecioare din clavire / Prin palate boierești [...] De la sate, la oraș / Au trimis țăranii — corbii. /" („De iarnă") Noțiunea demagogică de capitalism popular care nu este o noutate în zilele noastre își află riposta sarcastică în „Note de toamnă". Opulența celor puțini („Pe străzi elegante [...] Femeia modernă", etc.) trezește meditația acidă : „Și, dacă munca trosnește din brațe, din piatră, din fier — Mulțimea anonimă se va avea în vedere / Tot, ce-mi trebuie să am, pot să cer." Acuzația patetică, dar nu lipsită de arsura biciului, o aflăm în „Cu voi" : „În țara asta plină de humor, / Mai bine singuratic și uitat. //

— O, genii întristate care mor / În cerc barbar și fără sentiment, / Prin asta ești celebră-n Orient, / O, țară tristă, plină de humor..." Jalea țărănimii își găsește o expresie protestatară de o extremă finețe, în versuri ca : „Vinul, și mierea, și grîul tot / Le-au strîns, pe grabă, cine a putut... / Tuse, și plînset visele scot / Du-te, oriunde, frunză de lut..." („Belșug"). Uneori ironia țîșnește ca la Urmuz din apropierea bruscă a unor noțiuni disparate : „O zi fără anotimp și ordine militară" („Amurg"). În alt „Amurg" în care : „Trec burgheze colorate / În cupeuri de cristal — / E o veșnică plimbare / Vălmășag milionar..." filozoful proletar notează-n cartea vremii : „Greve, sînge nebunie. / Foame, / plînset mondial... / Pe cînd lasă-amurgul flăcări / Pe-un final ce se anunță / Pe-un decor miliardar..." Altă dată ironia îmbracă haina fantasticului. În „Bucăți de noapte", proză lirică din 1926 (nepublicată în volumul recent apărut), este un vis nervalian, o halucinație. Într-o subterană petrece o societate rafinată „care bea arome negre din cuburi negre", cîntă „poema corbului" din Edgar Poe și dansează „fantastic, leneș, decadent..." în fumul țigărilor și sub lumina unui lampion care arată sfîrșitul unui veac". Deodată lumina fu stinsă și umbra lui Karl Marx apăru în noaptea cubului negru cu ajutorul unei lanterne. Un țipăt isteric ieși din pieptul lor...". Umorul, ironia, sarcasmul lui Bacovia au în esență ace-

eași substanță a durerii din care e plămădită lirica lui, așa cum arată însuși poetul în splendidul său „Epitaf" :

„Aici sînt eu
Un solitar,
Ce-a rîs amar
Și-a plîns mereu.

Cu-al meu aspect
Făcea să mor,
Căci tuturor
Păream suspect."

Epoca lui Bacovia își are trăsătura ei specifică, mercantilismul : „Cînd orice se vinde, / Cînd orice e marfă —". („Legendă")
Atmosfera timpului în care Bacovia a scris este prezentată în „Gaudeamus" :

„Zadarnic flaute cîntă
În aste zile păgîne —
La vînt s-au dus aspirații
Nimic nu rămîne..."

Sentimentul solitudinii își are o rațiune socială („Din vremuri") :

„E frig, iarnă...
Vreau să gîndesc la anii mei pustii —

Nu mai aștept pe nimeni,
Nici o speranță.
Nimeni nu mai este liber..."

Munca nu mai are nici o noblețe, este prilej de dezesperare, chin al infernului :

„Ce trist este pe lume
Un cîntec,
Un cîntec ce-l tot aud :
— La muncă..."

(„Un cîntec")

Ca poet el trăieşte într-o realitate ostilă atît vieţii cît şi artei : „Cînd mă întorc în oraş, noaptea pînă tîrziu, lăutarii cîntă jalnic prin cîrciumi şi bieţii oameni mănîncă şi beau pentru uitarea necazurilor, un pas şi realitatea nu vrea să ştie de poezie". („Dintr-un text comun", 1925)

Şi alături de „Epitaf" poate fi aşezată următoarea fază, care confirmă caracterul veridic al simbolisticii culorilor şi atmosferei bacoviene : „Figurile noastre erau palide şi tăcute, iar peste noi plutea dezgustul unui veac". („Bucăţi de noapte").

Dacă romanticii (Chateaubriand, Volney, etc., etc.) cîntau ruinele, văzute ca urme ale gloriei istorice, dar ca elemente exterioare, decorative, într-un fel, Bacovia este obsedat de o existenţă în demoliţie. Ruinele nu mai sînt exterioare poetului, ci sînt în propria lui viaţă şi subiectivitate, ca un reflex al procesului social. Singurătatea romantică a devenit izolare, pustiu chinuitor într-o umanitate agonică.

Individualismul romantic a devenit egocentrism analitic, disecînd suferinţa individuală, clipă cu clipă. Într-o astfel de evoluţie, există primejdia izolării de germenii vieţii în construcţie, printre ruinele societăţii burgheze. De această primejdie nu a scăpat poezia lui Bacovia.

Ion Vitner

*

* *

1956, luna octombrie. Toamnă frumoasă... Zile calde, senine, cu mare abundenţă de funigei ce ne împînzeau grădina, în care, stînd ceasuri de amiază pe şezlonguri, urmăream eterica feerie de fire argintii vibrante şi scînteietoare, de la un copac la altul, parcă voalînd galbenul auriu ce începuse să coloreze copacii, gazonul, frunzele de smalţ verde.

Cu ochii visători, Bacovia privea într-o tăcere aproape cucernică oficierea toamnei sub ramurile unite ca nişte ogive deasupra scaunelor noastre, de sub mărul plin de funigei... Uneori închidea ochii ; rămînea sub vraja

acestor ceasuri, tăcut inert. Ai fi crezut că a ațipit, dacă nu ai fi zărit licărul privirii sub pleoapele ușor întredeschise. Era în cea mai adîncă reverie... Simțeam, prin mîinile ce ni le cuprinsesem, pulsația ce-l înălța din realitate spre ținuturi de vrajă... Decorul, seninul cerului, căldura învăluitoare a acelor zile de sfîrșit de vară tîrzie îi molcomeau gîndurile, cu o desprindere de lume, de viață. Sfinte și adînc grăitoare clipe, în care nu ne spuneam decît cu gîndul simțămintele ce ne cuprindeau... Suava melancolie a acelor zile, cu aur și argint de funigei, care erau ultimele ce le mai trăiam împreună... Aceea a fost ultima toamnă a poetului, a noastră... Suferința fizică nu mai reușea să-l întristeze, erau prea fastuoase și încărcate de reverie acele zile cu atîta har de vis și poezie... Greu ne desprindeam pentru masă, ori pentru ceasurile de repaus, de după-amiază...

Mai reveneam uneori să luăm cafeaua sub același măr împovărat de sclipiri argintate sub mătasea de cobalt a cerului atît de senin și cald. Pare-se că toamna aceea a voit să răsfețe cu farmecul ei pentru ultima oară reveria și dureroasa desprindere de viață ce pîndea.... Poate poetul o presimțea foarte apropiată. Marile sale intuiții nu-l dezmințeau. Avea această intuiție. Deduceam din ezitarea de a se desprinde de acel „farmec dureros" cînd ușoarele tremurări ale frunzelor le percepea ca pe o simfonie de adio... Lua vioara și acorda cu surdină din „Marșul funebru", sau improviza scurte tremoluri, ca un plîns intern, cum scrisese : „În cercul lumii comun și avar /.../Mă zguduie de mult un plîns intern;/ Și acest fel de a fi va fi etern.../ Și de nimic pe lume nu tresar...."

Nu tresărea nici acum sub aceste vrăji de toamnă, ci se lăsa copleșit, cu acel plîns intern ca o despărțire pe totdeauna de moarte ? Cîte asemenea întrebări îmi puneam în preajma sa ?... Și cîte grele presimțiri mă cuprindeau, uneori, cînd prin paliditatea obrajilor săi diafani mi se părea că trece un straniu fior, o apropiere de ceva nedeslușit, dar îngrijorător... Începeau pentru mine zilele de mari și grele presentimente.

*

* *

În ziua de Sf. Dumitru a acelui an, zi ceva mai rece, dar tot senină, ceva mai galbeni arborii, mai fanaţi trandafirii, mai obosite florile galbene ce se aflau în dosul casei, despre care scrie în poezia din volumul *Stanţe şi Versete*, — „Flori galbene / Că vor pica...", ne-am retras mai devreme pentru a ne odihni după-amiază. Avusese o noapte fără somn, era mai obosit. La cafea şi-a amintit că era onomastica tatălui său... „De ziua onomasticii lui Conu Dumitrache, monologă ca pentru sine. Cîtă lume era atunci la noi !... şi lăutari, şi petrecere... şi Conul Dumitrache în capul mesei, cu zîmbet de sărbătoare şi Coana Zoia, în rochia ei de mătase cu trenă largă, foşnind prin salon, pe la musafiri... şi noi toţi laolaltă... Ce mult mi se pare de atunci !... A fost sau nu a fost ? !... Ca-n ceaţă apar toate... draga mea ! De ce stăruie azi această amintire ? Sigur că au trezit-o clopotele de la biserică, vestind această zi a lui Dimitrie cel Mare... Ce chemări ciudate au avut azi acele clopote spre aceste amintiri... Ce departe este acolo, în cimitirul din Bacău"...

Era atît de înduioşat, glasul îi vibra, privirile voalate, aproape să plîngă... Mă cuprinsese şi pe mine o dureroasă tristeţe... Oficia cu amintirile ritualul onomasticilor părinteşti. Copleşitor de triste mi se păreau acele rememorări, nu-l auzisem niciodată despre tatăl său...

Pe seară am avut vizita prietenei mele doamna general Opriş. A venit şi poetul în odaia mea unde o primisem ; a stat puţin de vorbă şi s-a retras... Nu a trecut mult şi reapăru spunînd : „O undă roză de ftizie a străbătut corpul meu"...

Am crezut că e începutul unei poezii, din care ne spunea primul vers... Apoi a tăcut. Plecă şi prietena mea. Am condus-o amîndoi şi am reintrat fiecare în odaia noastră...

Seara, după masă, prelungind siesta, îmi spuse : „O undă roză de ftizie a străbătut corpul meu"... Se sculă şi-mi arătă ce era acea undă de ftizie... Începutul unui sînge abundent în urină... Simptomul m-a cutremurat... era al acelei tumori vezicale, care peste şapte luni avea să-l doboare... Darul Sfîntului Dumitru, zi în care s-a simţit cuprins de amintirea tatălui. Îl avertiza oare ? Îl chema din undele nevăzute ale veşniciei ? Îşi

chema fiul prin fluidele ascunse ale destinului?... O, straniile și adîncile taine ale orbului Fatum cum nu se lasă tălmăcite!

*

* *

Patru ani mai tîrziu am început să scriu primele pagini din *Viața poetului*... Era în ziua de Sf. Dumitru... După șase ani apărea volumul *BACOVIA — Viața poetului* în ziua de Sfîntul Dumitru cel Mare... Coincidențele plăsmuite de destin.

*

* *

După acele simptome, doctorul curant se alarmă... Undele sanguine, după un tratament clinic la domiciliu, păreau că vor ceda. Diagnosticul însă se preciza: „tumoră vezicală"... Trebuia o internare pentru analize și o cistoscopie, la Clinica urologică de la Panduri... Un consult cu un profesor medic de la acel spital și medicul casei. S-a hotărît internarea, pe care poetul o refuza cu împotrivire. Nu știam cum să-l hotărîm. Și cum marea sa intuiție nu-l dezmințea, oroarea ce avea de medici, deși nu întotdeauna au fost în măsură de a inspira această animozitate, de astă dată se pare că va avea motive îndreptățite. La sfîrșitul decadei lunii noiembrie, starea sa reclama această internare. Am mai vorbit de asta în *Viața poetului.* Revin însă cu amănunte tocmai în vederea, din nefericire, a împlinirii previziunii repulsive a poetului.

Titularul director al clinicii Panduri de atunci era vestitul profesor T. Burghelea. El trebuia să-l ia sub observație, spre a stabili natura tumorii: benignă sau malignă, și eventualul tratament.

*

* *

Acum începe un episod penibil, dar nu pot trece peste el; a fost prea concludent pentru felul cum unele somități se pot comporta în asemenea cazuri.

După un nou consult, pe data de 10 noiembrie, într-o zi de luni, am avut vizita unor rude de la Bacău. Poetul a venit puţin între musafiri şi s-a retras obosit, mai ales agitat la gîndul că a doua zi urma internarea. Musafirii au plecat devreme. Am luat masa şi am mai stat puţin împreună. Gabriel trecuse în odaia lui.

— Nu, draga mea, nu mă pot hotărî să merg la spital...

Nu ştiam ce să-i răspund. Nici eu nu voiam, dar insistenţa medicilor mă silea să-l conving.

Am trecut fiecare în camera noastră. Am început să pregătesc cele necesare internării : pijama, prosop, pantofii de casă. Simţeam că nu doarme. Nu a dormit toată noaptea. Nici eu nu am putut să închid ochii ştiindu-l atît de agitat.

A doua zi, la ora 7 era îmbrăcat. Aştepta pe scaunul de la masa de scris. Am fost surprinsă. Nu am spus nimic. Am luat ceaiul în sufragerie împreună cu Gabriel, care pleca la serviciu. Şi eu eram într-o stare de nelinişte, ce abia mi-o stăpîneam. La 7 jumătate am telefonat după un taxi şi la ora 8 medicul de la Panduri ne aştepta. Ne-a instalat într-o cameră de aşteptare, pe o bancă de lemn tare, altele nu se aflau pentru obosiţii bolnavi, deşi clinica era nouă şi avea reputaţia de a fi cea mai bine utilată. Doctorul nostru începu consultaţiile. Ora 9... aşteptăm... Poetul se simţea extrem de obosit. Sala rece. Nici un fotoliu în care să poată cel puţin să stea rezemat... Şi eu eram extenuată de nesomn, de emoţie, de aşteptare, dar mai ales de starea foarte grea a poetului. Am recurs la un mijloc mai odihnitor... L-am culcat pe banca aceea îngustă, punîndu-i sacoşa mea drept pernă. Bancheta era foarte incomodă.

Am putut aduce un scaun ce rămăsese liber şi m-am aşezat lîngă pacient astfel ca să-i pot sprijini capul de genunchii mei, scaunul fiind ceva mai înalt decît bancheta aceea de lemn. Şi aşteptam... Ora 10... ora 11... Foarte obosiţi. Mă ruga să plecăm. În treacăt veni să ne vadă medicul şi să ne spună că marele profesor nu poate veni decît la ora 12, cînd domnia-sa va veni să

ne introducă cei dintîi. La un moment dat extenuarea bolnavului ajunsese la paroxism. Trimit pe o soră să spună că trebuie să plecăm. Bolnavul nu mai poate suporta poziţia atît de incomodă... La 12 o mare fierbere se stîrni în toate sălile... Sosise marele medic. Agitaţie, emoţie teribilă. Un tovarăş de la garderobă se ivi ; un gealat porunci ca poetul să meargă la baie, să lepede îmbrăcămintea, cînd el era la maxima oboseală. Abia l-am convins că făcuse baie în ajun. N-a voit să-i lase pijamaua de-acasă, l-a bruscat, spre marea mea indignare, îndesîndu-l într-o pijama de uriaş, pentru statura bolnavului. În picioare îi forţa nişte papuci, care jumătate rămîneau goi... Abia m-a lăsat să-l conduc pe scări... Nu-l însoţea nimeni... nici o soră, nici un infirmier.

Era de o paloare cumplită... tremura de frig în halatul de care se împiedica şi nu mai avea respiraţie. A pierdut de două ori cîte un papuc pe scări, încît ajunsese sus desculţ ; abia l-am rezemat de o fereastră să-i pot aduce ambii papuci. În această jalnică stare am rămas să aşteptăm încă pe culoar la uşa unui mic salon de consultaţie al magistrului. Dar poetul era la capătul puterilor. Trecu un doctor pe acolo. Îl chem şi-i explic cazul, rugîndu-l să ne ajute să-l punem într-un pat, sau pe o canapea, să nu leşine. Medicul, regret că nu-i ştiu numele, a rămas impresionat cînd a auzit cine este bolnavul... şi a făcut tot ce-a putut spre a-l interna într-o rezervă, cu alţi doi bolnavi, şi să-l aşezăm pe un pat în aşteptarea profesorului care urma să intre la consultaţie. Abia l-am aşezat, aproape leşinat, cînd am simţit un vertij cumplit... S-a învîrtit odaia cu mine şi dacă nu mă rezemam de patul bolnavului, cădeam. O negură mi se pusese pe ochi. Atunci a intrat medicul consultant, să vadă pe Bacovia şi să anunţe venirea profesorului, iar eu să revin a doua zi ! Mi se permitea să-l văd zilnic, numai să nu fiu văzută sau să mă întîlnească medicul cel mare, deşi aveam permis. Trebuia să trec pe la garderobă să-i duc acasă hainele destul de grele pentru starea mea de extenuare. Am aşteptat mult cu ele în braţe pînă să vină un taxi !... Acasă am căzut...

Vertijul reveni după două-trei ore. Doctorul chemat îmi spuse, îngrijorat, să fiu tare... Era un prim simptom de diabet nervos... sau, zicea, un şoc de tensiune arterială. Nu puteam să mă ocup de starea mea. Atmosfera de la spitalul Panduri, spaima aceea a personalului faţă de marele chirurg, bolnavii ce văzusem, cazurile grave despre care se vorbea în sala de aşteptare mi-au provocat o extremă surescitare. Nici în noaptea aceea (a doua) nu am putut dormi. A doua zi, la ora 9 eram la spital, din fericire cu unele alimente. În ajun nu fusese trecut pe lista de mese decît seara, cînd i se servea un iaurt... Am reuşit să-l văd.

Extrem de palid, diafan... Spunea că nu dormise nici el. Doctorul cel mare nu venise în ajun prin salon. Spera să-l consulte în acea a doua zi. Se anunţase sosirea sa la spital mai devreme, avînd o operaţie urgentă. N-am reuşit să vorbesc cu medicul care-l internase. Atmosfera de panică la venirea profesorului chirurg m-a grăbit să părăsesc bolnavul, căruia i-am promis că vin şi ziua următoare. Nici în acea zi nu s-a bucurat de consultaţia ce aşteptam... Şi, tot astfel, deşi intrase de două ori în acea rezervă spre a vedea pe cei doi bolnavi mai vechi, pe Bacovia l-a ignorat. S-au scurs şase zile în această situaţie. Poetul mă ruga să-l iau acasă, că degeaba stă acolo... I s-au făcut unele analize, dar cistoscopia, care era cea mai urgent necesară, nu. Am încercat vineri, după îndelungă aşteptare, să vorbesc cu doctorul cel mare. N-am reuşit, nu m-a primit... deşi rugasem pe doctorul Popescu să-mi înlesnească o întrevedere. Refuz ostil pe toată linia. Eram exasperată. În acea sîmbătă apăruse în *Flacăra* interviul Bacovia acordat lui Cicerone Theodorescu, cu multe din fotografiile ce-i luaseră tovarăşii de la *Flacăra* cu prilejul acelui interviu. Cîteva pagini frumos prezentate. Am dus poetului revista să-l mai descreţesc din muta şi dureroasa lui stare sufletească... Îmi reproşa că-l ţinem acolo zadarnic. M-am hotărît cu orice preţ să ajung la marele pontif. Sîmbăta avea cursuri cu studenţii. M-am hotărît să-l aştept după ieşirea de la cursuri. Mă instalez în sala de aşteptare. Urmau mai multe grupe de studenţi, din diferiţi ani, care aşteptau în aceeaşi sală.

Nu știu de unde aflaseră că Bacovia se internase acolo, nici cum au aflat că eram doamna Bacovia. M-am trezit deodată înconjurată de un grup felicitîndu-mă și rugîndu-mă să transmit și poetului felicitări pentru paginile din *Flacăra*. Unii aveau revista. Ieși unul dintre asistenți. Se apropie și reușii să-i spun de ce aștept acolo. S-a oferit să-l anunțe pe profesor la sfîrșitul orei. Am așteptat pînă la ora 13 în zadar. Profesorul refuza să mă primească. Același asistent îmi sugeră să-l vizitez acasă, poate am mai multă șansă. Se pornise o ploaie torențială de durată. Am luat un taxi și, fără să mai trec pe acasă, m-am dus direct la locuința profesorului doctor, în strada Donca Sima. Subreta, foarte elegantă, nu vroia să primească decît după ora 2.

Era ora 2 fără un sfert. Dădusem drumul mașinii. Ploaia nemiloasă nu-mi mai îngăduia să aștept pe stradă. Am insistat, mai ales că mai erau încă trei persoane în sala de așteptare. O doamnă de la Brăila venea la un control după operația de rinichi, făcută de maestru și doi domni foarte bine dispuși, într-o conversație animată. Mă așez pe un fotoliu. Salonul era vast, amplu, dar mobilat cu mult rafinament. Mi-au atras atenția marile Gallé-uri din colțuri, în care se aflau flori scumpe naturale. Cîteva tablouri, dintre care un Luchian, un Tonitza... covorul de Smirna, toate arătau gust și o mare bogăție. Dealtfel aceasta era și reputația amfitrionului, ale cărui operații costau onorarii foarte mari... După ora 3 și jumătate (la 4 începeau consultațiile sale la domiciliu) sosi și doctorul. Înalt, bine construit fizicește, cu fața rumenă. Încruntat cînd vede pe cei prezenți. Tresare însă zărind pe cei doi, despre care am vorbit. Nu salută, dar se și îndreaptă spre ei cordial și zîmbitor. Le dă mîna și-i poftește imediat în biroul său, deși era rîndul doamnei care de la gară venise direct la medic ; aștepta de la orele 11.

În sfîrșit, cei doi domni ieșiră conduși de profesor, radios. Dar, cînd doamna dinaintea mea se apropie de biroul a cărei ușă rămăsese deschisă, abia a primit-o. Nu știu ce-i spunea cu vocea prea ridicată... Mă gîndeam cu mare șovăire dacă să mă mai prezint sau să plec. Tocmai atunci ieșea doamna și mă apropiai. Pro-

fesorul era în pragul biroului. Se uită spre mine foarte de sus. Nu mă intimidai. Îl salut, mă prezint și-i spun de ce am venit.

— Nu !... Nu discut aici despre bolnavi... La spital, doamnă ! Tonul acesta abia mă incită să rezist nedelicatei ieșiri.

— Totuși, domnule profesor, este vorba de poetul Bacovia. El, eu și Uniunea Scriitorilor vă rugăm să-l luați în evidență, e de șase zile internat în clinica dumneavoastră și nu a avut onoarea de a fi consultat.

— Ce Uniunea Scriitorilor, ce poet ?... Nu știu ce-i aceea Uniune. Nu discut aici.

— Nu ați auzit de scriitorii noștri mari care o alcătuiesc ? Ei vor să știe ce se întîmplă cu marele lor confrate.

— Ce scriitori,doamnă, ce scriitori ? repetă iritat.

— N-ați auzit de Rebreanu, Sadoveanu, Galaction, Cocea ?...

— Eu nu citesc literatură.

— Le voi comunica, cu voia dumneavoastră această ignorare, dar vă rog ca o pacientă care vine cu rugămintea și onorariul respectiv să vă ceară suprema consultație pentru soțul ei.

— La spital, doamnă, la spital...

— Cînd, domnule profesor, sau dacă persistați în acest refuz vă întreb : pot să-l iau acasă, fără diagnosticul dumneavoastră ? Poetul este foarte contrariat și se cere acasă... Să-l iau ?... Sau vă veți îndura să-l examinați ?

— Am spus, doamnă, că vom discuta la spital, și enervat ridicase tonul arătîndu-mi ușa spre ieșire. Mîine am să-l consult și pe urmă îl veți lua sau lăsa și acum... (Mîine era duminică.)

Gestica doctorului mă indigna la culme.

— Domnule profesor, doamna Bacovia, profesoară și poetă, membră a Uniunii Scriitorilor și soția acelui mare poet Bacovia, căruia îi refuzați asistența medicală, nu e obișnuită cu asemenea limbaj și comportare neacademică. Dacă dumneavoastră sînteți geniul medicinei și chirurgiei românești, aflați că și Bacovia este geniul

poeziei româneşti, deci sînteţi la paritate. Cu atît mai mult îi datoraţi asistenţa dumneavoastră.

Eram în culmea emoţiei, vocea avea un tremolo, obrajii îmi ardeau teribil. Nu ştiu dacă nu vorbisem în transă... Profesorul a rămas descumpănit. Se uită fulminant la mine. Aşa, în prag, cum rămăsese de la începutul scenei acesteia, n-a mai urmat nici o replică. I-am întins un plic cu onorariul pentru consultaţie, era voluminos. Nu a primit.

Nu ştiu cum am ieşit din acel damnat salon de aşteptare. Simţeam o sfîrşeală pînă la leşin... Trecuseră trei ore de la spital şi nu mai ştiam ce am de făcut. Am rămas la vestiar, rezemată de uşa pe care subreta veni să o deschidă. S-a uitat şi ea la mine, a deschis şi abia în stradă şiruri de lacrimi mi s-au prelins pe obraji... Nu credeam în cuvîntul lui că-l va consulta. Dar nici nu mă lăsasem umilită de acest brutal savant medic... Ajunsesem în dreptul Fondului Literar, pe strada Romană, la a cărei cantină speram să mă opresc ; nu luasem în ziua aceea nici ceaiul de dimineaţă şi avusesem atîta zbucium, atîtea emoţii, atîta indignare, ce-mi secau ultima rezistenţă. La intrare mă întîlnii cu Marcel Breslaşu. Acesta remarcă lacrimile, pe care căutam să le acopăr cu batista !

— Ce s-a întîmplat, tovarăşă Bacovia ? Cum merge maestrul cu sănătatea ?...

Ştia că e internat la spitalul Panduri. Încercaseră să se intereseze la spital şi el şi Cicerone Theodorescu, din partea Uniunii, dar s-au văzut atitudinea şi comportarea magistrului, deşi ei nu cunoşteau cele ce am relatat aici.

I-am spus pe scurt drama din acea zi. Era nedumerit. „Dacă luni aflăm aceeaşi situaţie, vom vedea ce este de făcut", mi-a spus Breslaşu, secretarul Organizaţiei de bază a Uniunii Scriitorilor.

Duminică, marele chirurg a trecut pe la spital, dar nu şi-a ţinut promisiunea. Bacovia era în culmea nerăbdării de a ieşi de acolo.

A doua zi, luni, mai speram încă, dar după ora 2 am reuşit să aduc pe poet la casa lui, convenind cu celălalt doctor să continuăm tratamentul acasă.

Şi, astfel, poetul, după şapte zile de chinuitoare umilinţă şi ignorare a profesorului Burghelea, a ieşit din spitalul Panduri fără a fi consultat şi fără nici un diagnostic. Medicul nostru de casă Constantinescu trăieşte. Poate atesta veridicitatea celor relatate aici, să rămînă de amintire, cum un medic, mare savant, s-a comportat cu un mare poet !

Cînd i-am spus prietenei noastre, Ecaterina Venecu, care-i vorbise lui Burghelea despre Bacovia, de care nu auzise, a rămas consternată...

Un mare savant, azi Preşedinte al Academiei R.S.R., cu atît de mare dispreţ pentru literatură, pentru scriitorii destul de cunoscuţi în ţara noastră şi peste hotare ?... Inexplicabilă mi-a rămas acea ieşire... Tonul brutal, gestul nedelicat mi s-au gravat adînc în memorie. Nu i-am spus niciodată poetului. A iradiat de bucurie cînd s-a regăsit în micul, caldul şi dragul lui iatac... Am început un tratament susţinut, mai rezistînd încă şase luni ameninţătorului său diagnostic... fără biopsie, fără cistoscopie. Bunul şi priceputul nostru doctor Constantinescu descoperise clinic, datorită practicii sale medicale îndelungate, diagnosticul, la fel cu al colegului său, medicul secundar de la Panduri.

Grea perioadă începu de acum pentru sănătatea lui Bacovia. Pentru un moment, revenit acasă, părea să se înviorează.

Sîngerarea se rări după aproape două luni, dar răul avansa, avansa.

Cît nesomn şi îngrijorare pentru mine. Nu trebuia să simtă acest chin sufletesc al meu nici Gabriel, nici poetul, spre a le putea menţine lor moralul şi speranţa. Mă chinuiau grijuri şi spaime mari... cărora ştiam că trebuie să le fac faţă, să mă înarmez cu curaj şi tărie.

Destinul îmi pregătea alt atac din umbra nenorocului... Altă confruntare cu el, altă gîtuire cu viaţa. „Înainte, totuşi !" îmi spuneam în lungile nopţi de veghe şi de nesomn. Viaţa mă lua în vîrtejul ei şi cu mari eforturi luptam să rezist...

*

* *

11 — c. 258 54

În luna septembrie a anului acesta (1956), Bacovia împlinise 75 de ani. A fost sărbătorit, cum am spus, acasă de Redacția revistei *Flacăra*, în frunte cu Cicerone Theodorescu. A urmat interviul în *Flacăra*, despre care am pomenit mai sus. În final, Bacovia a încheiat cu următoarele cuvinte :

— Oamenii nu au fost delicați cu Bacovia... E GREU SĂ SPUI BACOVIA.

Trebuia sărbătorit și la Casa Scriitorilor. S-a amînat pînă se mai întrema. Așa că abia la 15 decembrie a avut loc evenimentul, descris în *Viața poetului*... I se acordase cu acest prilej Decorația Ordinul Muncii, clasa I... În *Gazeta literară* a apărut poezia ce i-am dedicat : *La 75 de ani*. O reproduc, pentru că a suscitat interes și admirație printre personalitățile literare, iar pe Bacovia l-a înduioșat profund.

ANIVERSAREA (la 75 de ani...)

„Cu tine-am fost / Iubitul meu, / Cu tine, Pe drumul lung / Și-nsingurat al vieții... / Ca un toiag ți-am sprijinit / Urcușul / Abia pășisem / Pragul tinereții. Am strîns la piept / Toată durerea ta / Pe buze am sărutat / Întreg veninul / Ce ți-a turnat / Din amfora lui grea / Necruțător / Și ne-mblînzit / Destinul. Laurii-n-sîngerați / Pe-nalta frunte, / Suspinu-adînc / Din cîntecul tău trăit, / Un «ECCE HOMO» / Ca în Guido Reni / Crucificarea / Palidul Crist, / Cu tine-am fost / Iubitul meu, cu tine, Clintit-am stînca / Asprei suferinți... / Și iată, azi, / Slăvită este clipa / Nemuritoarei, marei, / Biruinți... / Sărbătorită fie / Împlinirea / Din argintatul zilelor / AMURG, / Mărețe clipe de viață nouă / De-a-lungul anilor / Ce curg..."

Mult l-a impresionat pe poet, cînd a deschis *Gazeta literară*. Surpriza l-a făcut să-mi ia ambele mîini și fără un cuvînt mi le ținea în mîinile lui palide, pe care i-au căzut cîteva lacrimi. Eu țineam ochii închiși să nu vadă că i-am surprins acea adîncă emoție.

— Da ! Da !... toiag ai fost, draga mea !... Ce ar fi fost anii aceștia delaolaltă... fără tine... Pustiu și întuneric... Privea la tabloul copie după Guido Reni, înrămat deasupra oglinzii celei mari... „O !... picăturile acelea de

sînge de pe fruntea lui Crist, de cîte ori au curs în sufletul meu..."

Scena m-a cutremurat puternic... Se lăsa înserarea de iarnă plumburie cu vagi ondulări roșietice de amurg în stingere... Nu ne mai vedeam chipurile, nu aprindeam lumina... În odaie mai pîlpîiau acele ondulări stinse... Undele vagi în jurul frunții sale, ca pîlpîiri de viață ce se stinge, mi se revelară dureros... Și pe tabloul lui Crist, raze în stingere din aceleași convulsii de amurg al naturii, al vieții... Nu ne-am spus nimic... A strîns revista și a pus-o pe măsuță. Cînd s-a aprins lumina o recitea... Peste un an, la retrospectiva expoziției Ceciliei Cutzescu Stork, Tudor Vianu mi-a spus că a citit patetica mea dedicație, iar poetul George Silviu mi-a mărturisit că a recitit-o de cîteva ori împreună cu soția. Lui Cicerone Theodorescu îi plăcuse îndeosebi strofa cu Guido Reni...

A doua zi avui surpriza să găsesc, în camera poetului, tabloul întors pe perete !

— De ce ?... l-am întrebat.

— Prea semănăm, prea semănăm !... Te rog să-l muți din odaia asta... Dă-l femeii de serviciu...

În adevăr, avea zile cînd, uitîndu-se în oglinda deasupra căreia se afla tabloul, constata asemănarea, impresionat de veridic... M-am despărțit greu de acel tablou ! L-am dat femeii, cum a dorit. Azi, dacă aș putea să-l mai regăsesc, l-aș răscumpăra cu oricît mi s-ar cere, spre a-l avea din nou în camera sa de lucru... Ce mulți ani l-a privit... „Iisus era mare cînd făcea revoluție", afirmă într-una din divagările utile. Aluzie la acel tablou... În multe ocazii comemorative am fost solicitată să citesc această elegie scrisă cu sîngele gîndurilor și sufletului. Cînd a apărut în volumul meu *Poezii și proză,* mulți cititori mi-au cerut autograful chiar pe această dedicație. Cîți ani au trecut de atunci și cu aceeași incandescență lirică mi-o spun deseori, retrăind intens scena de mai sus.

Au urmat sărbătorirea și înmînarea decorației Ordinul Muncii clasa I, la Casa Scriitorilor. Am relatat în volumul *BACOVIA* cum a decurs acea cinstire la care au participat toți poeții din Capitală și alt public destul de numeros. Mai adaug însă un amănunt semnificativ... Președin-

tele de atunci, Mihai Beniuc, nu arăta nici un entuziasm pentru această sărbătorire, care a avut loc la insistența lui Eugen Jebeleanu și Cicerone Theodorescu.

La primire nu s-a deplasat din camera verde, unde discuta cu un tovarăș, pentru a ieși în întîmpinarea poetului.

Cicerone și Jebeleanu l-au primit și l-au condus încă de la ușă. Iar cît timp a prezidat ședința, Beniuc, destul de morocănos, ceea ce nu a scăpat observării mai multor confrați. Numai cînd s-a instalat prezidiul, a părăsit pe interlocutorul din salonul alăturat și atunci i-a întins mîna lui Bacovia cu superioritate prezidențială... fără a-l conduce sau a-i indica cel puțin locul ce i se rezervase. Să-l fi indispus afluența densă din sală ?... Cei prezenți stăteau și în picioare, rezemați de pereții de mătase, nemaiajungînd scaunele aduse și dincolo de salon, prelungindu-se rîndurile ascultătorilor chiar în rotonda holului.

M. Beniuc nu fusese de acord cu marea cinstire, prima ce avea loc la Casa Scriitorilor cu o atît de masivă participare ?... O ! și cînd îl vizitase acasă, și cînd scrisese acel articol în care recunoștea că de la Eminescu încoace nu au fost accente mai sincere și mai adînc umane decît în poezia lui Bacovia. Inconsecvențele sînt pentru oameni... Relatînd exact faptul, cititorul poate trage singur concluzia...

Pentru mine, atitudinea lui Beniuc era aceeași care atunci cînd editura mă trimisese să-i cer asentimentul pentru reconsiderarea operei lui Bacovia și a spus : „Să vedem dacă ne servește această poezie !"

Fiecare poet din prezidiu, erau vreo douăzeci, ținea în mînă volumul din care citeau cîte o pezie.

*

* *

Sănătatea lui Bacovia era staționară... Survenirä însă și o miocardită, lipsa apetitului și a somnului. Mînca foarte puțin, dormea numai cîteva ore, dar dispoziția morală nu se resimțea... După lungile zile de repaus, stătea foarte mult întins în pat în lungi meditații ; uneori avea

dorinţa de a asculta radioul în sufragerie... Rămînea în picioare, rezemat de măsuţa aparatului şi de marginea bufetului, cu o mînă, mai bine zis cu degetul arătător al mîinii drepte sculptînd cu ascuţişul unghiei, tăia linii care au rămas săpate şi se pot vedea şi azi. Acelaşi tic, dacă l-aş putea numi aşa, îl exersa şi cînd stătea la masa de scris, contemplînd grădina, pierdut în reverii ; cu acelaşi deget de la mîna dreaptă incrusta linii fine în sertarul dulapului din camera sa. Era foarte apropiat de scaunul pe care se afla. Aveam şi acolo aceleaşi urme, grăind azi de această distrată incrustaţie... Probabil, sedentarismul îl impulsiona spre atari mişcări. Odată mi-a spus : „Dacă aş avea o bucată de marmură şi o daltă aş incrusta o efigie şi mi-ar trece timpul mai repede." Era o dorinţă, era un capriciu ?... Vroia să treacă de la desen la sculptură ? Nu persevera în această dorinţă, totuşi, revenea uneori...

Se apropiau sărbătorile de iarnă... Ninsese, grădina era o feerie albă. Cea mai fină rămurică învăluită în himera zăpezii.

Ne aflam pe fotoliile din sufragerie, azi ambele în odaia de la Casa Memorială din Bacău. Priveam prin perdele fără storurile trase.

Albul de afară lumina odaia. Reveni spre trecut... de astă dată vorbi : „Nu ştiu de ce uneori mă întorc spre sărbătorile de altădată ; cele de la Bacău stăruie mult în amintire... Mereu în iatacul meu singuratic. În jur, forfota pregătirilor de sărbători.

Vacanţa aducea nepoţii şi mulţi musafiri... În sufragerie se strîngeau toţi... Se lăsau porţile deschise să intre colindătorii. Mamaia avea pregătit totul spre a-i primi. Pe străzi treceau sănii cu clopoţei în clinchetul cărora răsuna o muzică rece, îndepărtată, cu chemări nostalgice pentru plimbări, pe care mai tîrziu nu le-am mai făcut. Din vecini veneau glasuri de colinde, cu timbrul fraged al copilăriei. Eram atît de singur, chiar între toţi ai mei... Rămîneam ceasuri în odaia mea, pe întuneric, la gura sobei cu flăcări mari, dogorîtoare... Şi prin perdele zăream siluetele colindătorilor. Mă întorceau spre copilăria în care eu n-am fost niciodată cu colindul... De ce ?... Poate eram prea plăpînd şi mamaia se temea pentru sănătatea mea. Atît de mult mă tulburau aceste nopţi

de Crăciun, cu aceşti colindători şi zurgălăi de la sănii !... Aşteptam pe atunci. Aşteptam... şi nu mai credeam că odată vom fi împreună...

Într-un an, venisem în vacanţa de Crăciun, obosit în slujba şi viitorul sumbru spre care mergeam... Eram desprins de tot şi de toate, încît mă trezeam, în faţa flăcărilor din sobă, oglindindu-mi unele lacrimi...

Cam în asemenea stări am scris poezia „*Singur*“ (volumul *PLUMB*).

«Potop, cad stelele albe de cristal / Şi ninge-n noaptea plină de păcate ; / La vatră-n para ce abia mai bate — / Azi, a murit chiar visul meu Final. // Şi ninge-n miezul nopţii glacial... / Şi tu iar tremuri, suflet singuratec, — / Pe vatră-n para albă, în jăratec, — / Încet, cad lacrimi roze de cristal.»

Mi-a murmurat această poezie... „Şi cum vorbim despre sărbătorile de Crăciun, mai îmi amintesc o strofă pe care n-am publicat-o nicăieri... A rămas uitată într-un notes mic, ce nu ştiu nici pe unde îl voi fi lăsat. Dacă îmi amintesc era aşa : «Am adormit la sobă în noaptea de Crăciun / Am adormit plîngînd / Pe străzile-ngheţate plîngeau florile dalbe / Şi zurgălăii de argint rîdeau în armonii...»“

Era aşa de vibrant murmurul în care a şoptit această strofă... Carneţelul uitase că-l dăduse la coş ca şi altele... Peste ani de la moartea poetului, le-am aflat. Facsimilul l-am reprodus în *Viaţa poetului*.

„Nu mai credeam că vom fi cîndva alături... îţi aminteşti primul Crăciun cînd ai venit la Bacău ?... Pe acest fotoliu am stat împreună la sobă... pe întuneric... ce aproape eram... dar nu mi-a mai picurat nici un cristal roz din privire... Nu mai eram singur, nici cînd plecai... ştiam că aşteptarea îndelungă va trebui să se sfîrşească... şi iată-ne de cîţi ani împreună ?... Aproape treizeci... Cînd au trecut ? Cîţi vor mai trece ?...“

Oftă... tăcu brusc, închis în sine, parcă obosise, parcă regreta cele confesate... Tîrziu am aprins lumina şi am trecut la masă. Eram total sub impresia celor ce spusese. Ciudat ! De la o vreme simţea nevoie de amintiri.

Nu au fost ultimele despre acest nostalgic trecut... A doua seară lăsasem poarta deschisă, să primim şi noi pe micii colindători. Pregătisem mere, nuci, covrigi şi bani... Gabriel făcuse pacheţelele... Au cîntat la geamul nostru mai multe rînduri... Gabriel era nespus de exuberant... Bacovia rămăsese visător şi cu un zîmbet cald la colţul buzelor... Trăia o euforie statică..., adîncă, cu privirea spre un punct îndepărtat. Avea intuiţia ultimului Crăciun ce-i mai ofereau anii ? Cred că da... „La anul !... La anul !... Cine mai ştie !"... Şi a trecut la masă... Am întîrziat mai mult în sufragerie... Nu se mai auzeau glasurile colindătorilor. S-a închis poarta. Gabriel s-a culcat... Noi mai zăboveam împreună. El mai fumînd o treime dintr-o ţigară... Atît îi mai îngăduise doctorul... lui, fumător pasionat, în a cărui odaie puteai tăia fumul ţigărilor cu sabia...

A fost ultimul ajun cu colindători ; ultimul Crăciun din anul 1956.

În anul 1957 nu mai era...

*

* *

Au venit şi sărbătorile... Pînă atunci, unele pregătiri şi aşteptarea lor dădeau poetului oarecare reviriment... Ca în toţi anii, aveam musafiri, rudele poetului (cumnaţii, nepoţii) şi alţi invitaţi. În penultimii ani nu mai dădea importanţă acestor sărbători. Dar, spre uimirea noastră, anul acesta părea că le acordă interes... În ajun, cînd scoteam cozonacii din cuptor dorea să-i înceapă chiar calzi... Aşa că la primul cozonac îl invitam în sufragerie. Pe masă aşezam cîteva farfurii de desert şi una mare la mijloc cu cozonacul fierbinte... Pînă umpleam cupele galbene cu vin, din cel mai bun ce se putea afla, se aşeza la masă cu oarecare solemnitate...

Părăsea haina de casă... O punea pe aceea de oraş. Aborda o ţinută oarecum solemnă, ca şi cînd era chiar aceea ziua de serbat. Îi plăceau mult nişte cupe de semicristal galbene, cu o frumoasă tăietură şi un picior foarte zvelt. Din această cauză, femeile, cînd le ştergeau, neatente cum erau, le rupeau cîte un picior. Din douăsprezece abia mai aveam cîteva... Atunci le ceru pe acestea...

— „Să bem din cupele galbene, draga mea! Doar am scris *Scîntei galbene*. Şi zîmbea fin... Prima oară am fost surprinsă fericit de această remarcă. Dar mai uitasem alte dăţi de ele. Nu mai rămăseseră decît vreo patru şi, ca să le mai cruţ, le serveam mai rar. Aveam altele, brumate, cu o cupă destul de elegantă, dar pe brumajul fondului nişte păsări cu aripi negre întruchipau un zbor lent. Tot la o ocazie asemănătoare mi-a spus (acum era de Paşti) : „E primăvară... bem vin din cupele cu cocostîrci ?..."

M-a pufnit rîsul... Păsărelele nu erau cocostîrci, ci, pare-se, rîndunele, abia estompate pe fondul argintiu... Era o ironie ?... Nu ! Umorul, care de multe ori îl surprindea cînd mă aşteptam mai puţin... Decoraţia de pe pahar avea ceva din linia sugerată de pastelul său *Tablou de iarnă* : „Pe cînd a tăcut, se-ntoarce-acelaşi corb / Tăind orizontul diametral." Diametrală era şi mişcarea păsărilor de pe pahar. De aceea le şi cumpărasem. Cum le-am zărit în magazin, mi-am amintit de versurile acestea, cu care i-am răspuns atunci pentru prima dată. Epitetul de „cocostîrci", spus cu oarecare malitie, mă cam indispuse, dar m-a şi distrat felul cum privea păsările cu afectată zîmbire...

Foarte rar avea asemenea dispoziţii şi acel ajun de Crăciun a fost poftit să sărbătorească mai mult această scurtă înseninare şi zîmbet...

Următoarele trei zile au trecut cu unii musafiri de familie. Au stat cu noi la masă, au prelungit după-amiaza. Poetul a discutat cu nepoţii evenimentele la ordinea zilei, despre cele mai noi apariţii literare.

Cicerone Theodorescu tradusese pe Maiakovski, şi, cu puţin timp mai înainte, ne oferise volumul cu o caldă dedicaţie. Unul dintre nepoţi îl întrebă cum îl găseşte pe acest poet, atunci foarte citit. La noi abia fusese descoperit după 1946.

E prea retoric... a răspuns Bacovia. Antipodul meu... Foarte mult dinamism propagandistic. Mare animator de mase... S-a sinucis aşa de tînăr !"...

S-au mai servit cafele... Obosise. S-a retras în camera sa. Musafirii au plecat pe la 5 după-amiaza... Ningea calm şi des.

A rămas mult pe întuneric... Nu dormea. Se gîndea la ziua ce trecuse. Seara nu a mai venit la masă... I-am servit ceva în cameră... Făcuse un adevărat efort să rămînă aproape două ore cu noi...

Îi veneau în minte cugetări ce se cereau scrise..., dar nu mai scria. Cu multe zile înainte era într-o dispoziţie similară... Spunea : „Mai culegeţi voi, ce mai pot semăna gîndurile mele"...

De atunci, atît eu cît şi Gabriel, cînd eram cu dînsul, în asemenea stare sufletească, trebuia să consemnăm îndată pe hîrtie ce ne spunea ca pentru el însuşi... Cu pauze, cu ezitări..., cu unele fraze sincopate... Aşa s-au născut *Divagările utile* din etapa 1955—56—57... Fireşte, la intervale cînd era dispus să monologheze ca pentru sine.

Le aveam pe cîte o filă de hîrtie, înscrise la repezeală, să nu pierdem nici un cuvînt. Există aceste hîrtii. După ce se adunau mai multe asemenea „Divagări", cum îi plăcea să le numească, i le citeam şi îi făceau plăcere... „Aşadar, semănătorul mai poate arunca seminţe de cugetare !..." a spus în urma unei recapitulări a ceea ce culesesem noi...

În 1929—1930 publicase, în *Viaţa literară,* unele proze mici, intitulate tot *Divagări utile,* şi se gîndise să le păstreze titlul şi acestora din urmă...

La interviul din 1956, luat de Cicerone Theodorescu cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de viaţă, la vizita pentru acel interviu, i-a citit din aceste „divagări" lui Cicerone, care a fost încîntat... A reţinut un grupaj pe care l-a şi folosit, reproducînd în chiar textul interviului. La urmă l-a rugat pe Bacovia să i le semneze pe cele reţinute, dorind să aibă autograful poetului pe unele file. Cred că se găsesc prin hîrtiile repauzatului Cicerone, care era atît de drag lui Bacovia.

Bacovia le-a semnat şi era bucuros de succesul ce avuseseră aceste cugetări, modest intitulate *Divagări...*

*
* *

În 1957, în primele luni ale anului, cînd Egiptul fusese invadat, în urma unui alt interviu al unui redactor

de la *Flacăra*, care l-a întrebat ce părere are despre situaţia internaţională, a spus că regretă foarte mult cotropirea Egiptului. Atunci a fost rugat să scrie o poezie cu cele spuse şi aşa s-a conturat poema *Divagări utile* cu tema Egiptului, publicată în ziarul *Scînteia*, sub acest titlu, iar în a doua ediţie a poeziilor reconsiderate a intitulat-o *Egipet*.

Cîteva zile după scrierea acestei poeme, Eugen Jebeleanu, încîntat de creaţia nouă, a dus-o personal la *Scînteia*. O intitulase *Divagări utile*, fiind în faza cînd dictau acele divagări de care vorbesc.

Prima parte a poemei cuprinde versuri care ar fi de sine stătătoare... Pe urmă le-a grupat în strofe. Prima parte e o singură grupare. „Egipet şuviţă de viaţă în ţara deşertului neadormit / ... Canalul de Suez — bijuterie pe nedrept înverigată / O ? Piramide, de ce lăcustele morţii vă tulbură somnul de milenii ? / Egipetul plînge cu mărgăritarele durerii... / O, nu mai plînge, eroice Egipet ! / Îndemnul vremii : — Înainte ! / Vrăjitorilor Evului Mediu le spun : / Lăsaţi să clipească ochiul senin deasupra Egipetului / Niciodată nu mor martirii dreptăţii... / Egipet, revărsare a Nilului de aur..." (Este ultima poezie scrisă de Bacovia, la sfîrşitul lunii februarie 1957 ?)

În a doua parte a poemului, versurile deşi sînt definitive, chiar ar putea fi disparate, le-a aşezat în strofe, scrise distanţat, aşa cum au fost incluse în a doua ediţie a volumului reconsiderat. În această ediţie, a cărei corectură a apucat-o poetul, a fost inclusă şi *Egipet*...

*

* *

Mai tot acest timp de iarnă am fost mult împreună. Îi citeam revistele literare, presa, unele apariţii de poezii cu teme foarte actuale. Urmărea evoluţia tematicii poetice... Era foarte atent la evenimentele politice din ţară şi din străinătate. Fireşte că nu-l oboseam... Noutăţile de dimineaţă abia le aştepta. Pe cele de după-amiază le urmărea mai ostenit... Uneori mi se părea că doreşte să doarmă, dar numai închidea ochii... Ştiam atunci că

meditează. Ieşeam din cameră, să nu-l stingherească nici o prezenţă. Mă rechema: „O, draga mea, rămîi lîngă mine! Mai vorbeşte ceva!... Ce puţin mi-ai vorbit despre trecutul tău, despre copilăria ta... despre tinereţea ta... Ştiu atît cît am putut să te cunosc eu... Activă, pasionată, visătoare... Te mai cunosc din poeziile tale..."

Mă uimeau aceste dorinţe. E adevărat că nici nu avusesem răgazul de acum, ca să pot vorbi de acei ani îndepărtaţi...

Uneori îl surprindeam privind îndelung fotografia părinţilor mei. O foarte veche fotografie, aceea despre care am scris în *Viaţa poetului* că devenise icoană scumpă, ascunsă în dulapul păpuşilor şi de care mă rugam să reînvieze frumoasa şi tînăra mea măicuţă... Pînă tîrziu am păstrat-o lîngă mine, păstrez şi astăzi această relicvă a ceea ce a fost mama. Cam în acelaşi an am mărit-o, reprodusă în tuş, am înrămat-o şi am pus-o în camera mea. Cînd a venit de la înrămat, Bacovia a fost puternic impresionat. Pe părinţii săi nu-i aveam. Nici o fotografie a mamei, doar una înfăţişînd-o foarte bătrînă, în tabloul de familie din anul 1926. Regretam mai mult eu decît poetul. Fratele său, Constantin, la vînzarea şi demenajarea casei părinteşti, luase cu el la Bucureşti două portrete în ulei, frumos pictate de un pictor german, în 1898... Fratele poetului le ţinea în biroul său. După moartea acestuia, care a survenit cu patru ani înaintea celei a lui Bacovia, portretele au fost duse însă într-o cameră „débarras", ca fiind demodate. Atunci, fără ştirea lui Bacovia, am rugat-o pe cumnata şi pe nepoţii noştri să ne dea nouă aceste portrete... Nu mă gîndeam niciodată că ele vor sta la loc de cinste în... îndepărtatul de atunci, MUZEUL MEMORIAL — GEORGE BACOVIA, de azi... Le-am găsit o ramă cam la fel cu aceea iniţială şi le-am pus în camera poetului...

Îl pregătisem pentru această intenţie. Întîi opină să le pun în hol. Dar nu aveau loc... În ziua cînd le-a revăzut în cameră, a fost destul de impresionat... Îl năpădeau amintirile.

— „În copilăria mea, ce frumoasă era... Mamaia! La zilele mari se îmbrăca cu rochiile ei de sărbătoare. De mătase grea, lungi, cu falduri foarte bogate... şi cu trenă

mare. Îmi amintesc de una vişinie cu catifele negre, în fioncuri pe şolduri... Foarte largă la spate... Din talie se lărgea o linie curbă bogată, pe nişte droturi, abia putea sta pe fotoliu... Mi se pare că se numea crinolină o asemenea rochie... Punea bijuteriile, ceasul, cerceii, inelele, la gît broşa... Şi ochii ei mari, albaştri, uneori parcă verzi, nu mai purtau ochelarii cu care citea. Dealtfel, în zilele de sărbătoare nici nu mai citea.

Purta de grijă să fie totul gata : prăjiturile, mîncărurile, alivencile ei minunate, pentru mesele de prînz şi de seară. La orele de prînz erau invitate rudele cele mai apropiate, iar seara musafirii mai străini. Noi, copiii, luam masa cu toţii numai la prînz. Masa de seară se prelungea pînă după miezul nopţii, cu jocuri de cărţi, cu taclale... Ni se servea cina devreme, să ne culcăm... Acum îi am aici, aproape de mine, cu mine din zori şi pînă în noapte... pe Conul Dumitrache, pe Cucoana Zoe Vasiliu... N-au mai rămas din ei decît aceste chipuri... Uneori, pare că îmi trimit chemări"...

Glasul îi era tot mai stins ! Îl rugam să se liniştească... şi, după ce mai sorbeam cîte o cafea mică, începeam şi eu să-i povestesc despre părinţii mei. Asculta cu interes şi cu mulţumirea de-a afla şi despre ei ceva. Am început şi eu :

— „În tabloul ce-l ştii din camera mea, mama avea cincisprezece ani, tata douăzeci şi cinci... Nu isprăvise bine gimnaziul, cînd s-a căsătorit în 1886... Era din Ploieşti, fiica cea mai mare a Mariei şi a lui Ştefan Atanasiu, mare comerciant, angrosist şi proprietar... Mai avea cinci surori şi un frate... Şi-a pierdut mama imediat după căsătoria celor două surori, Lencuţa şi Steliana. Urma să se căsătorească cea de a patra, Vasilica, logodită cu un ofiţer... Dar bunicul căzu în mrejele unei văduve care-l ruină... Nu mai putea da zestrea reglementară fiicei sale. Aceasta se otrăvi şi decedă la cincisprezece ani... Rămăseseră ultimele două, Alexandrina şi Filofteia, pe care le cunoşti, şi ştii că amîndouă scriau poezii...

Mama mea s-a prăpădit după nouă ani de la căsătorie, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani... La şapte zile după naşterea mea o înmormîntau cu mare pompă...

Tata a mai trăit cincisprezece ani doborît de marea durere ce a încercat la moartea mamei, nu a voit să se

mai căsătorească. Motiva că nu vrea să aducă mamă vitregă fetițelor lui. Rămăsesem trei fete, din cei cinci copii cît a născut mama... La cincizeci și unu de ani, a decedat și el în urma unei congestii cerebrale"...

Bacovia asculta parcă absent.

— „Ce tristă și vitregă e viața pentru unii, draga mea !" Îmi luă mîna și mi-o sărută. Il sărutai pe frunte... Se înserase...

Într-o zi mă rugă să-i povestesc ceva despre tatăl meu...

Îi spuneam că și el era întotdeauna trist, sobru, adîncit parcă în griji pentru o ocupație de care nu se simțea atras... Era o fire visătoare... Citea mult... Măsuța din camera lui, de lîngă pat, era totdeauna plină de ziare, de reviste și cărți. Pînă seara tîrziu, la lumina lumînării, citea...

— „Fuma ?" mă întrebă Bacovia.

— „Nu ! Nu fuma, nu bea decît rareori la masă vin, sau cînd îi veneau musafirii lui dragi : Leonida Condeescu, Gr. Tocilescu, Caragiale... cărora li se servea vinul cel mai vechi, selecționat în butelii, de cinci—zece ani"... I-am spus cum sora lui Leonida Condeescu ținea în căsătorie pe fratele lui Mihai Eminescu (căpitanul Matei Eminescu), care avea garnizoana la Mizil. Acesta era prieten cu Caragiale... răsfățatul boierimii din Mizil, deși a ironizat acest Mizil. Din inițiativa lui apăruse, prin 1898, o revistă literară botezată de Caragiale *Ciurda literară.* Gr. Tocilescu, George Ranetti, Ion Brezeanu și Caragiale făceau parte din conducerea revistei, fiind și colaboratori. Tata, care era în foarte bune relații cu Gr. Tocilescu, căruia i-a dăruit, pentru Muzeul de Arheologie ce-l înființa, numeroase acte vechi de familie, zapise, de la străbunicul său, (ispravnic pe vremea turcilor, ducînd la Constantinopole haraciul). Acest străbunic se numea Effendi Pașa. Avea o mare vie la Piersinari, în județul Buzău, căruia bătrînii și azi îi spun „la Pașa". Via a rămas tatii și de la moartea lui i s-a zis „via lui Bănică"... Împreună cu Leonida Condeescu se ducea și tata la ședințele revistei, care se tipărea la Fefelei, locul de naștere al lui Gr. Tocilescu, unde era moșia lui Vasile Mareș, cu care Tocilescu era cumnat.

Acolo, la Fefelei, era foarte răsfățat Caragiale, ca și Matei Eminescu... Scria și tata mici fabule pentru fetițele lui, cum se exprima el. Însoțit de Leonida, Caragiale venea la tata deseori. Am spus că le servea vinul cel mai vechi de care Caragiale era mare amator. După cîte știu, se aproviziona din vinul de la via tatii, pe cînd era patronul restaurantului din gara Buzău...

Cînd i-am spus lui Bacovia cum l-am confundat cu bragagiul de la poarta școlii noastre, a rîs... deși în epoca aceea rîdea foarte rar. M-a întrebat dacă știu vreo fabulă de-a tatii. Știam una, intitulată *Vierul și cosorul* : „Un vier zelos / Cu cosor tăios, / Iată că porni / Via-n curți să taie / De lăstarii răi / Toți butucii săi... Vițele să crească, / Și să tot rodească, / Drepte, nestufoase / Și strîmb rămuroase / Dacă curățați, / Ciorchinii liberați, / Vor crește curați, / Și mult mai bogați, / Dînd rod și mult vin / Nu rău și puțin, / Dacă lăstarii răi, / Nu vor fi tăiați / Copii să aflați, / Din copilărie, să îndepărtați, / deprinderea rea, / Spre a nu cădea / În deprinderi rele / Fapte ușurele / Ce duc spre pierzare / Și lacrimi amare. / Cu răii lăstari / Să n-ajungeți mari, / Să-i înlăturați / Să creșteți curați / La suflet și la minte / Deci luați aminte !“

Fabula este desigur naivă, a unui diletant în poezie, dar sensul etic îl preocupa pe autor... Este ceva din influența lui Anton Pann, ale cărui cărți le-am aflat și în biblioteca tatii. El era un autodidact. Urmase, în afară de clasele primare, și doi-trei ani la Școala grecească a preotului Grigore de la biserica din Obor. Îmi pare rău că manuscrisul s-a pierdut... Numai pe aceasta am memorat-o și mi-aduc aminte că am recitat-o tatii de una din zilele sale onomastice. Tanti Alexandrina mi-o dăduse. Dealtfel, cu ea am învățat o mulțime de alte poezii, pe care le spuneam din anii foarte fragezi (de la cinci ani) !“

— „Așa se cultiva în casa voastră părintească poezia ?“...

— „Da, era la loc de cinste... La toate zilele mari ale primilor mei ani, spuneam versuri : *O fată tînără pe patul morții* a lui Bolintineanu, *Mama lui Ștefan cel Mare, Boul și vițelul de* Gr. Alexandrescu. Pînă să în-

văţ a citi, tanti Alexandrina mi le spunea şi cu ea le memoram"...

— „Predestinaţie poetică... a şoptit poetul, iată că nu ştiam !"

Asemenea dispoziţii poetice îl îndemnau şi pe tata să se ducă uneori la sediul revistei *Ciurda literară*, unde se întîlnea cu cei mai de sus. Nu avea veleităţi de a publica, nici a citi modestele lui încercări numai Leonida cunoştea asemenea tentative rimate în stil popular. La îndemnul lui şi cu el, mergea la întîlnirile de la *Ciurda literară...*

Bacovia era surprins de cele ce afla din amintirile mele. Ce tîrziu începusem să vorbesc despre aceste lucruri din trecut, fără să bănuiesc că, mai tîrziu, întreaga mea viaţă ca şi a poetului se va închega în cele două-trei volume de memorialistică...

Aproape în fiecare zi mă ruga să-mi mai amintesc ceva şi să-i povestesc... Odată a făcut remarca : „O mie şi una de zile, cred că ai avea de povestit, draga mea"... Dar, vai ! ce puţine zile au mai urmat pentru asemenea retrospective reveniri asupra trecutului...

Se sfîrşea anul 1956. Trecuseră sărbătorile, Anul Nou. Luna ianuarie a anului 1957 a fost foarte geroasă... Ningea des... Privea prin fereastră cum grădina se înveşmînta în albul zăpezii...

Uneori trecea în camera noastră studio, de la stradă. Rămînea pe divan, întins şi visător... „Ce cald e aicea la tine"... a şoptit, continuînd : „Şi toate din casă mi-s sfinte"...

— „Dar, a trecut şi decembrie, trece şi ianuarie, draga mea", urmă cu un fel de grijă a desprinderii de toate...

Ceru treimea de ţigară, o cafea. Apoi luă vioara şi, ciupindu-i coardele, rămase cufundat într-o adîncă reverie...

*
* *

Într-o zi de februarie, un tovarăş se prezentă, ca fiind delegat al Institutului de Arte Plastice. Un tînăr înalt, blond, cu ochelari.

Am stat de vorbă cu dînsul.

Mi-a spus că alesese ca temă de absolvire a Institutului un bust al lui Bacovia...

Il roagă deci să-i îngăduie a realiza această lucrare, pe care se obligă s-o execute la domiciliu. Va aduce tot materialul necesar și va stabili zilele în care să-i pozeze.

I-am spus că poetul nu ar putea suporta ceasuri îndelungate de pozat.

L-am refuzat chiar pe sculptorul I. Murnu, care avea aceeași dorință, dar acesta și-a dat seama că nu-l poate obosi sau forța nota.

L-am rugat pe tînăr să aștepte puțin să vorbesc cu soțul meu. Bacovia a rămas meditativ...

„Dacă e vorba de o lucrare de diplomă a unui tînăr sculptor în devenire, să încercăm".

A venit în sufragerie unde aștepta tînărul, au făcut cunoștință și a rămas ca a doua zi la ora 11 să se prezinte spre a începe lucrarea. Foarte fericit, C. Crișan nu știa cum să-i mulțumească.

A doua zi, punctual, cu un rucsac în spate, sosi aducînd sculele, plastilina etc. Poetul a pozat o oră și jumătate. Au servit cafele în acest timp, au discutat despre sculptură, despre proiectele tînărului artist. El a spus că după acest cap de expresie, al poetului, va face un bust mărime naturală, ceea ce a și realizat peste ani după absolvirea Institutului.

A doua lucrare frumoasă, cu multă asemănare și reale însușiri artistice. L-am admirat, după moartea poetului, la expoziția de la Muzeul de Artă, la care fusese admis...

Lucrarea a durat vreo două săptămîni acasă, cu zile programate. A fost turnat din ghips în baie... Mai tîrziu, în bronz, expus la cîteva expoziții străine: Praga, Varșovia, Belgrad. (Dacă Bacovia nu a avut norocul să treacă granițele țării, capul său de expresie îl substitui în aceste călătorii...) Bronzul, cumpărat de Ministerul Artelor, a fost donat Casei Scriitorilor, unde trebuia expus.

Macheta se află la Muzeul Memorial GEORGE BACOVIA, donată cu mare pietate de către autorul ei.

*

* *

Trebuie să intercalez aici o mică epopee a bronzului. A fost mutat din loc în loc fără să fie expus la un loc de cinste. La un moment dat, la Casa Scriitorilor ajunsese la garderobă !

Într-o zi cînd tocmai îmi scoteam paltonul în acea cameră, văd pe o masă capul poetului legat cu un şal... Vreunul din participanţii la şedinţa care urma să aibă loc i-l legase ca turban... Erau şi nişte mănuşi azvîrlite peste el... Am simţit o atît de adîncă durere şi-n acelaşi timp o revoltă care m-a făcut să mă adresez Preşedintelui Scriitorilor, pe atunci Demostene Botez, cu glasul înecat de lacrimi.

— „Tovarăşe preşedinte, veniţi să vedeţi cum este insultată memoria lui Bacovia, pus la colţ, înfofolit, cu mănuşi aruncate peste el... Pentru ce această impietate, şi de ce nu se expune lucrarea în salonul de primire ? Nu la garderobă !... Dacă nu vă onorează, vă rog foarte mult să fie expus cel puţin pe scara de onoare de la Uniune. În nici un caz nu se poate tolera ca să servească de debara aici"...

Se făcuse tăcere în jurul meu. Mare parte dintre scriitori mi-au dat dreptate. Demostene Botez a chemat pe tovarăşul Gruia, directorul administrativ al Uniunii, să-l mute.

Pînă să se aranjeze însă, au mai trecut cîteva zile. Urma ca a doua zi să se mute bronzul la un loc onorabil.

La a doua şedinţă, peste zece zile, directorul Casei Scriitorilor îmi spuse că se va aranja. Pînă atunci fusese mutat pe un colţ, deasupra unui dulap înalt, tot din camera garderobei. Pus cu neglijenţă şi neatenţie, la deschiderea mai forţată a dulapului, sau grăbită, a unei tovarăşe de la bibliotecă, bronzul căzu şi atinse grav umărul tovarăşei, provocîndu-i chiar o luxaţie. Din fericire, nu i-a căzut pe cap, ar fi fost mortal. Incidentul s-a soldat cu dureri mari pentru tovarăşa respectivă... Mi s-a transmis prin cineva că, cu acel prilej, bronzul a fost numit *„Bacovia asasin"* ! Glumă sinistră... În cele din urmă a fost dus la Uniunea Scriitorilor, expus un timp lîngă bronzul lui Goga, apoi

trecut în posesia Muzeului de Literatură, unde sperăm că se va fi aflînd...

Dacă ar fi știut poetul ce destin va avea lucrarea, pe care din condescendență pentru diploma tînărului sculptor o admisese, cu riscul unor oboseli...

Nu mult după terminarea sculpturii, a urmat o nouă solicitare, de astă dată un portret, de talentata acuarelistă Medy Dinu.

Mai întîi am avut plăcerea să ne viziteze pictorița însoțită de bunul nostru prieten Gheorghe Dinu (Stephan Roll). Abia la sfîrșitul lui februarie, și încă iarna fiind, artista a adus poetului un mare buchet de violete și un volum Baudelaire : *Les fleurs des mal* într-o frumoasă prezentare grafică. După poezii urmează, în acest volum, un grupaj de desene executate de Baudelaire. Acest dar i-a fost înmînat de artistă, cu versul rostit cînd i-a oferit violetele : „OH, ȘI CUM A TRECUT, ÎNTR-O VIBRARE DE VIOLETE", vers din poema *Nervi de primăvară.* Bacovia i-a mulțumit pentru parfumatele flori și mai ales pentru volumul oferit, pe care cîteva zile după aceea încă îl mai foileta.

Au rămas la noi aproape două ore. A discutat cu Stephan Roll despre revistele *UNU* și altele dintre cele progresiste, apărute între cele două războaie, despre Fundoianu, Ilarie Voronca și alți poeți cu care Stephan Roll conlucrase la revistele pe care le cunoșteam și noi. Revista *UNU* reprodusese poezia *Vae soli* în întregime, menționîndu-se, că numai această poezie dacă ar fi scris-o Bacovia i-ar fi dat dreptul de a se numi precursorul dadaismului". Mi se pare că autorul acestei recomandări a fost Sașa Pană, care ne-a și oferit mai tîrziu în fotocopie pagina respectivă. Deși cunoștea toate noile curente literare, Bacovia nu a înclinat spre nici unul, a fost surprins de revendicarea cu poezia de mai sus... „Eu am optat pentru forma clasică, neoclasică și realistă în tehnica și conținutul poeziilor mele, consecvent cu temperamentul meu poetic, înclinat spre maxima concentrare și la incandescența emoțională strict legată de structura mea cerebral-artistică", le-a replicat Bacovia.

După cîteva ședințe, Medy Dinu a reușit să schițeze în acuarelă portretul poetului... din ce în ce mai slăbit

și mai obosit, flacăra privirilor mai stinsă, deși făcea efortul de a nu scurta înaintarea lucrării, care totuși nu a fost definitivă... Poetul intra într-o nouă fază a sănătății sale...

*
* *

Aprilie 1957. Canalizarea curții și porțiunea de pe strada necanalizată, pentru racordarea cu canalul colector, pe care trebuia să o facă sectorul cinci, nu se mai putea amîna. Puțul absorbant ne servise douăzeci de ani, acum ne amenința cu inundații interioare.

În acel an, chiar în noaptea Revelionului, în urma unor teribile averse torențiale, pivnița ni se umplu de apă, amenințîndu-ne odăile. Toată noaptea de Revelion a trebuit să pompez apa năvălită în pivniță, cu ajutorul unor oameni angajați !

Canalizarea din curte ne prăpădise grădina prin spărturile ce au necesitat. Am fost foarte sîcîiți toată luna martie... La început de aprilie trebuia aranjată și grădina... Am angajat un inginer horticol, care, deși foarte scump devizul, ne refăcuse și amenajase grădina, devenind în același an un adevărat microparc. Numeroși pomi de ornament, un paravan de brăduți fini cu frunzele subțiri, într-o adevărată muselină a ramurilor, tiveau gardul din față, acoperind odioasele vecinătăți...

În luna mai, grădina era în toată splendoarea ei, și numeroșii trandafiri și copacii care adăposteau cuiburi de privighetori, întoarse la cuiburile lor, îl desfătau pe poet. Rămînea acoperit cu un pled pe genunchi, ceasurile de amiază, pe șezlongul de sub mărul minunat... Avea în aceste clipe de contemplare aviditatea de a trăi frumusețea acestor zile pe care nu i-o surprinsesem în alți ani...

*
* *

Se apropia finalul din 22 Mai al acelui an...

Dorea să-i fiu cît mai mult în preajmă. Simțea nevoia unei retrăiri din trecut... Îl năpădeau amintirile în-

depărtate, trăite de noi cu ani în urmă... Intermitente incursiuni spre primăverile de odinioară, mai ales cele din vacanţele de la Bacău. Cu întreruperi, cu reveniri, cu nostalgii urmate de tăceri, evoca acele de mult apuse zile... Mă mira acest fel nou de comuniune cu ceea ce părea de mult uitat... Pusesem în grădină un smochin, care nu s-a prins... Vila de la Cavarna o împrejmuisem cu gard de smochini... Privind spre arbustul în agonie, într-o zi din acel aprilie însorit, a spus încet : „Ce vor fi devenit smochinii din preajma căsuţei de la Cavarna ?"... Îi lăsasem în plină vegetaţie. „Poate vor fi crescut stufoşi, poate se vor fi uscat, cine ne-ar putea spune ?" Amîndoi aveam uneori nostalgia de a mai revedea acel cuib de încîntare marină, care fusese pentru noi, doar timp de trei veri, „Căsuţa Valurilor", cum se numise „Vila Bacovia". Şi, deodată, o amintire năvăli puternic în memoria amîndurora.

*

* *

Tot în aprilie, o vacanţă de Paşti în anul 1924. Stăteam amîndoi în iatacul poetului pe cîte un fotoliu, de o parte şi de alta a măsuţei rotunde, aşa cum se află astăzi în Casa Memorială din Bacău.

Se ridică, deschise cufărul în care îşi păstra lucrurile cele mai ferite, printre care şi manuscrisele. Veni cu o poezie scrisă cu creionul. Intenţiona să o publice, deşi nu ştia unde o va trimite. Era intitulată *Prietenul meu Smochinul*... (O tufă de smochin din vechea Grădină publică, pierită de mult, i-a inspirat această patetică elegie).

Începu să citească din ce în ce mai emoţionat, cu un „tremollo" fierbinte, cu ochii aproape umeziţi... O citi în întregime. Eram şi eu emoţionată de lectura şi de frumuseţea poeziei. (O reproduc, fiind puţin cunoscută) :

„...Mîngîie-mă, Marta şi iubeşte-mă, / Fiindcă, / Văzutu-mi-am astăzi parcul pudrat / De brumele reci ale reginei / Cu buzele reci, / Măria-Sa Toamna, / Smochinul, bătrînul meu smochin uitat în ruginitul / Parc (ci-

mitirul întîiei nostalgii), / Își plînge durerea cu frîntele-i crengi..., / Pe veștede foi apărut-au lacrimi amare. / O, lacrimile, tîrziile lacrimi, / Marta, iubita mea, / Crunta nostalgie, / a prietenului meu Smochinul, / Mă înfrînge... / O, Marta, iubirea și durerea mea, / Îmbrățișez plîngînd / Pe fratele, / Prietenul, / Bunul meu prieten Smochinul / Vrut-a destinul /Ca îngemănatele noastre suflete / Să-și arunce mărgăritarele în noroi. / Să plîngem, prietenă dulce, și bună, / Să plîngem prieten înfrînt, / Durerea-ne cruntă..."

Cînd a terminat de citit, cu glasul a cărui flacără se stingea într-un suspin abia perceptibil, ne-am privit amîndoi cu ochii umeziți, cu figuri palide, cu respirația abia stăpînită... A venit ușor, lîngă mine, pe același fotoliu, mi-a cuprins mîinile în ale sale și mi-a spus foarte în șoaptă : „Știi că Agatha era să fie și nu Marta ?... Mi-ai fi dat voie să te numesc «prietenă dulce și bună» ?... Nu am cunoscut nici o Marta... Erai mata... și tot ce am scris aici e pentru mata... Din palid, devenise aprins la față, buzele îi fremătau... Mîinile fierbinți le strîngeau pe ale mele pînă la durere... Era așa de sublimă clipa, atît de divină, cea mai intensă emoție de iubire ce am trăit amîndoi, de-a lungul atîtor ani. Acum am avut revelația. Am înțeles că lectura de atunci a fost pretextul unei mărturisiri patetice ale sentimentelor ce încercase în dureroasa și lunga așteptare a unei iubiri împlinite dincolo de platonismul ei.

Au trecut clipe fără să pot articula nici o șoaptă... Emoția ce mă cuprinsese azi era covîrșitoare... Mi-am plecat capul pe umărul său și am rămas așa... Cît ? N-aș fi putut spune... Și acum, cînd scriu, retrăiesc acele momente cu o intensitate de necrezut... Cum rămîn de adînc în eurile noastre clipele cele mai puternic trăite cîndva, și cît se intensifică în amintire !... Mi-am dat seama și mai bine cînd, în acea zi de aprilie, lîngă agonia tufei de smochin poetul îmi reaminti, șoptind : „«Prietenul meu Smochinul»... Îți mai amintești lectura de atunci ?"

Două lacrimi i s-au prelins pe obrajii de astă dată foarte palizi... Acum, i-am strîns eu mîinile, pe care mi-am aplecat fruntea împovărată de toată nostalgia și emoționanta poemă ce plutea în eurile noastre.

Acum i-am spus că „E mult mai frumos numele «Marta»", că este foarte fericit ales și că nu ar fi cadrat acel vocativ atît de direct... „Agatha". A rămas puțin contrariat... „De aceea atunci nu mi-ai răspuns dacă mi-ai fi dat voie să te numesc ?..." Dar atunci gîndeam ca și acum... erau însă alte clipe, peste care anii și-au așternut aproape trei decenii... Poezia aceasta a apărut în revista *Năzuința*, octombrie-noiembrie 1924.

*

* *

Mărul sub care ne aflam era înflorit cu exuberanță și ne lăsa pe umeri petale roz-albe... O altă amintire, de astă dată a mea, ne întoarse iar spre un aprilie de vacanță la Bacău...

Atunci merii din grădina casei părintești erau tot așa de înfloriți. Splendoarea lor cu ușoare cerneri de petale mi-a inspirat poezia cu refrenul „NU VREAU SĂ MOARĂ FLORILE DE MĂR". I-am citit-o poetului în ajund de a pleca la București. Titlul poeziei este FLORILE DE MĂR...

„Nu vreau să moară florile de măr !... / Căci ele-mi știu durerea despărțirii, / Cînd palpitau / În largurile Firii, / Polenul, / Și enigmele iubirii... / Nu vreau să moară florile de măr !... // Căci lor le-am spus prin lacrimă dorința / Cînd tremura, în sufletu-mi / Credința / În dragostea / Ce-mi stăpînea ființa... / Nu vreau să moară florile de măr !... // În rozul lor mi-am îngropat tot visul, / Cînd mai credeam / Posibil Paradisul / Și cînd durerea-și / Închidea abisul... / Nu vreau să moară florile de măr !..."

A doua zi, înainte de a pleca la gară, ne-am mai plimbat prin imensa grădină ; am rămas puțin pe banca de lîngă fîntîna din colțul spre stradă și mi-a fredonat

pe o melodie foarte duioasă poezia de mai sus... Am rămas încîntată de fericita armonie muzicală şi l-am rugat să o treacă pe note şi să mi-o trimită la Bucureşti. A zîmbit fericit că îmi plăcuse aşa de mult ; mi-a spus : „Poate o voi trece pe portativ... dar va trebui să mai revin, e la prima incantaţie... Dealtfel şi poezia e o adevărată melodie ! !..."

Nu s-a realizat acea dorinţă... Tîrziu, prin 1929, un compozitor, Buică, plecat şi rămas de mult la Paris, i-a adaptat o altă melodie, frumoasă, dar nu aşa de caldă ca aceea a poetului. Fusese foarte inspirat. Niciodată nu l-am putut hotărî să o scrie pe note, deşi mi-o fredona foarte des, mai ales primăvara, în sezonul mărului înflorit, bătrînul măr, astăzi numit, la Casa Memorială din Bucureşti, „MĂRUL POETULUI".

*

* *

În acelaşi an era un aprilie calm şi ne ispitea să stăm în grădină... Sub cerul senin, sub copacii în floare, ne treceam ceasuri de reverie de cum luam masa şi pînă spre seară... Aerul curat, înmiresmat, liniştea întreruptă doar de glasul păsărelelor de prin arbori, zborul razant al rîndunelelor, dintre care unele îşi făcuseră cuiburi sub streşini, ne procurau un *„dolce far niente"*, nu lipsit de o dulce tristeţe... Acum fuma foarte puţin ; cafea bea o singură dată pe zi (atît voiau doctorii)... la orele după-amiezii... Ţigările le redusese la jumătate de ţigară.

Uneori spunea cu regret : „La cîte renunţări te reduce viaţa ! Anii (avea acum 75 şi şapte luni) aduc atîtea suferinţe fizice ! Şi, totuşi, ce frumoşi sînt chiar în această primăvară !

Cîte frumuseţi are primăvara, cîtă bogăţie florală, iată : de la micile pansele la parfumatul liliac, la acest înmiresmat măr cu atîta înflorire... Trilurile păsărelelor, gînguritul amoros al porumbeilor, scînteietorul verde al gazonului, pe lîngă toate se pare că am trecut tăcut şi îngîndurat..."

La fîntînă aveam doi copaci de liliac. Unul violet, sădit chiar de poet, altul alb sădit de Gabriel. I-am adus

de la grădinar cu cîte o floare, pe vîrf, spre a dovedi calitatea lor. Acum erau copaci... Fuseseră sădiţi în anul 1935. Douăzeci de primăveri ne dăruiseră splendoarea lor. Ciorchinii, foarte bogaţi, aveau florile cu şaisprezece, douăzeci de rînduri. Culorile mov, degradé, erau de o rară frumuseţe. Alături de albul bogat al celuilalt, tot cu flori „bătute", formau două cununi minunate la care se opreau trecătorii cu uimire şi admiraţie.

Azi au murit şi ei. Cel violet la puţin după moartea poetului, răpus de o cruntă vijelie. Venind din oraş l-am găsit doborît de la rădăcină pe brazda cu trandafiri... Cel alb s-a uscat. Cîtă plăcere îi făceau poetului mai ales seara, cînd parfumul era în plină dăruire. Nu mă lăsa să împodobesc cu florile lor glastrele din odăi. „Să stea în splendoarea lor efemeră!" spunea... Şi cînd se fanau splendidele flori, evita să-i privească.

*

* *

În primăvara de care vorbesc erau în toată exuberanţa.

Într-una din aceste zile l-am găsit foarte aproape de ei. La ora prînzului, în plin soare, mireasma liliacului era tulburătoare ; îi privea cu o duioşie caldă. Punea în această contemplare toată seninătatea privirilor sale. Rămînea în faţa lor clipe lungi... N-am îndrăznit să-l tulbur spre a-l invita la dejun. A venit singur după o oarecare aşteptare.

— M-au reţinut florile de liliac, parfumul lor şi soarele care le mîngîie frumuseţea, a spus aşezîndu-se la masă.

Părea că voieşte să se scuze că fusese aşteptat, pentru că noi, eu şi Gabriel, ne aşezasem...

Masa a trecut în tăcere. Reveria din grădină îl urmărea, se prelungea şi aici... Gabriel ne anunţă venirea vacanţei de Paşti şi dorinţa de a se duce cu Tinca, sora poetului, să petreacă vacanţa la Bacău.

Poetul tresări...

— Ce frumos, ce înflorit trebuie să fie Bacăul!... De cînd nu l-am văzut! Parcul, drumul de la Gherăeşti

cu cireşii albi în floare, lunca Bistriţei... le voi mai revedea ? ! ! oftă uşor.

Se terminase masa. S-a retras în cameră. A scris ceva, a citit puţin... Şi, în ziua aceea, n-am mai stat în grădină... Se înnorase subit... O furtună trecu peste florile din grădină.

Florile mărului pudrară brazdele... Totul se convulsiona sub vijelie...

Trist privea prin fereastră la convulsionata tortură a vîntului... A luat vioara fără arcuş, a ciupit coardele... Ar fi dorit să cînte ceva ? Poate încerca vreo melodie ce-i venise în minte, căci deseori improviza unele sunete care ar fi putut deveni un cîntec...

Aşa l-a prins înserarea, cu un amurg feeric urmînd furtunii care trecuse atît de dezastruos pentru copaci.

Cîteva zile noroase ne-au reţinut în casă. O serie de cărţi noi aşteptau să fie citite. Al. Tolstoi, Maiakovski, în traducerea lui Cicerone Theodorescu ; cele patru volume *Pe Donul liniştit* ale lui Şoholov şi ultimul roman al lui Romain Rolland, în trei volume.

Fireşte, am început cu poezia, citindu-i din volumul *În gura mare* de Maiakovski. *Discursurile* sale mobilizatoare, în versuri scurte, sacadate, dinamizate de un retorism extrem. Făceam lectura cît mai nuanţată, dar, desigur, nu cu patosul autorului... Asculta cu interes, simţeam că nu-l entuziasmează...

„E prea retoric, draga mea, prea retoric... Fireşte că acest zel agitatoric impus de destinaţia poemelor, către masele în plină revoluţie, a cerut o asemenea exultanţă !"

Din *Pe Donul liniştit*, a citit numai primul volum. Pe celelalte trei le-am citit eu şi-l ţineam la curent cu lectura. L-a interesat această vastă căzăcească frescă. Realismul, plasticitatea romanului le admira. Pe marii romancieri ruşi : Lev Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Gogol, îi citise cu mare plăcere. Tematica noilor romancieri o găsea tot atît de realistă, deşi cu totul diferenţiată de aceea a înaintaşilor. Mai mult patos, mai mult patetism revoluţionar...

*

* *

Gabriel aproviziona biblioteca personală cu toate noutăţile de librărie şi le aducea şi poetului. Le privea, le răsfoia, dar nu mai putea să le citească pe toate... Obosea şi se odihnea după fiecare citire, medita... Se bucura că mai poate să fie la curent cu „noul" atîtor publicaţii.

Mare i-a fost bucuria cînd, în acest început de aprilie, am fost chemată de directorul Editurii pentru Literatură, profesor şi academician azi, Alexandru Balaci, să-mi comunice că s-a hotărît a doua reeditare a poeziilor sale, cu un plus de o mie de versuri, urmînd să fie alese de poet. Febril şi-a întocmit această culegere a ediţiei din 1957.

Urmau zile de mare oboseală, uneori epuizante. Nu mai părăsea patul decît să vină la masă, pentru care trebuiau numai cîţiva paşi...

Abia răsfoia presa politică şi revistele literare... Trăia penultima lună a vieţii sale. Rămînea mult întins pe pat, copleşit de gînduri, pe care nu mai putea să le scrie.

Uneori mai frămînta gînduri şi cugetări sincopate ; cîte o propoziţiune, era un adevărat vers, atît de muzicală, şi ritmic exprimată...

Alteori, cînd rămînea singur şi credea că nu e nimeni în preajmă, murmura cu glasul stins adevărate litanii, de o cutremurătoare jale. Scurte, sacadate... cu pauze... Cînd intram în cameră, fără să mă simtă, mă opream să ascult acel murmur dureros, psalmodiat, şoptit, parcă un personaj de tragedie antică invoca cine ştie ce zeităţi sau poate chiar destinul, în viziuni funebre...

Abia puteam să descifrez cu auzul încordat unele silabisiri... Înserare... Neguri... Styxul... Se apro-pie toate... O !... O !... a-juns La Ca-păt ! !...

Avea în acele momente viziunea sfîrşitului ? În epuizarea trupului, abia mai pîlpîiau forţe în stingere, dar în sufletul şi creierul său ardeau mai intens gînduri, intuiţii, viziuni, ori presimţirile afective mai puteau să-i îngăduie acele silabisiri ? Cu ochii pe jumătate închişi, îşi rezema capul mai sus de pernă... Înserările din zilele cu amurguri feerice îi trimiteau, printre jaluzele, jocuri de raze în curcubeee... Atunci îşi schimba căpătîiul spre

mijlocul divanului, să cuprindă cu privirea tulburătoarea feerie de amurg. Capul și-l sprijinea direct de perete. Și peretele i-a păstrat mult timp această amprentă rotunjită a capului, în golul căruia două urme asemenea a doi ochi... Era emoționantă acea amprentă care a dăinuit pe acel perete cîțiva ani, chiar după înființarea Casei Memoriale... Nu mai este acel contur de pe perete care-i sprijinea atîtea gînduri.

Peste doi ani a trebuit să se zugrăvească, deși m-am rugat să nu se șteargă... cutremurătorul vestigiu...

În poziția despre care vorbesc mai sus, urmărea poetul sarabandele de curcubee pe care amurgurile i le ofereau, ca pe niște spectacole eterice, punînd pe toate obiectele camerelor culori : „de sineală, de aur, de sînge", ca în acel splendid *Amurg antic,* scris cu zeci de ani în urmă.

Ultimul... April, cu ultimele amurguri zvăpăiate, din acest an i-a dăruit aproape zilnic asemenea spectacole, punîndu-i deseori în jurul frunții cununi de raze ca o aură din tablourile sfinților Renașterii...

Întunericul se lăsa foarte repede, văpăile în stingere mai întîrziau pe pereți în contururi stranii, de aur îndoliat, de flăcări în fum, de vedenii abia estompate... Și cum le urmărea poetul !... pînă ce oboseala îl țintuia în întuneric ca pe un trist prizonier al umbrelor...

*

* *

Dincolo de starea maladivă ce se accentua, datorită evoluției afecțiunii vezicale, poetul a trebuit să mai facă față unor întîmplări, survenite inopinat... Urma să facă unele analize și, neputîndu-se deplasa la policlinica de cartier, prin bunăvoința unei cunostințe, doctoră, am obținut să vină la noi o laborantă... Într-o dimineață, la orele 7, înainte de a se duce la spital, laboranta a venit cu cele necesare pentru viteza de sedimentare, timol etc....

A luat cu dînsa probele din dimineața acelei zile. I-a deschis, la venire, fiul meu Gabriel. Urma să aducă a

doua zi rezultatul, cînd îi ofeream și onorariul cuvenit. A doua zi s-a prezentat tot la orele 7 cu rezultatele.

A primit-o tot Gabriel, care i-a oferit și plicul în care pusesem onorariul pentru care a mulțumit ; era chiar încîntată. A promis că pentru injecțiile ce ar fi trebuit, se oferă tot dînsa. Gabriel era încîntat și el de cunoștința acelei tinere, frumușică, modestă și foarte blîndă la vorbă.

Numai că rezultatul analizei urinei nu-i plăcu doctorului nostru. Nu admitea să fie alcalină. De aceea a fost nevoie de altă analiză, la un laborator de pe strada Cîmpineanu. Rezultatul : contrariu analizei tinerei laborante.

Urmarea a fost că Gabriel s-a îndrăgostit sincer de această tînără laborantă, ceea ce părea reciproc... În urma analizelor, doctorul a început alt tratament, care aducea o ameliorare în starea generală, și o înviorare se produse și în dispoziția poetului... Simpatia ce se năștea între cei doi l-a făcut pe Gabriel să ceară mîna tinerei, spunîndu-ne că el vrea să se căsătorească. Și chiar foarte curînd. Am fost reticentă, dar Bacovia se învoi foarte ușor... Fata continua să ne viziteze. Începu și injecțiile cu vitamina B6, B12... Cum aceasta se întîmpla în a doua decadă a lui aprilie, urma să se logodească de Sf. Gheorghe, cînd era și onomastica poetului. Mărturisesc că am acceptat cu inima strînsă acest eveniment, din cauza stării sănătății lui Bacovia. Dar am consimțit. Urma ca Gabriel să meargă cu aleasa la părinții ei la Brăila, spre a le vesti și lor evenimentul, și a o cere în căsătorie părinților, așa cum dorise viitoarea logodnică.

Am intrat în preocupările de pregătire a logodnei, care a avut loc în prima duminică după sărbătorile de primăvară. Așa hotărîseră părinții fetei. Sf. Gheorghe cădea cu o săptămînă înaintea sărbătorilor, Mery, așa se numea viitoarea noră, venea aproape zilnic chiar după ce terminase injecțiile. Părinții ei hotărîseră să ne cunoască, să vină la București, mai întîi tatăl, spre a-și cunoaște viitorii cuscri... Asta se întîmpla în... Joia Paștelui, anunțînd vizita la ora 6 după-amiaza. A fost așteptat pînă la ora nouă seara, cînd după ce am luat

masa, Bacovia s-a retras în camera sa și s-a culcat. Obosise așteptînd... Spre uimirea noastră, cuscrul s-a prezentat pe la 10 seara, urmînd ca de la noi să plece la gară, a doua zi neputînd lipsi de la serviciul ce-l avea la Brăila. N-am mai putut să-l deranjez pe Bacovia. L-am primit eu cum am putut mai bine, scuzîndu-l pe Bacovia că nu a mai putut aștepta, simțindu-se foarte obosit.

S-a indispus domnul socru. După ce am mai discutat unele chestiuni, a plecat la gară. Impresia a fost mediocră, unele pretenții mi s-au părut inacceptabile, în ceea ce privește viitoarea locuință a lui Gabriel. Se știe ce grea era problema spațiului. Nu-i puteam oferi decît camera pe care o ocupa el și accesul corespunzător. Ar fi dorit chiar studioul nostru, ceea ce am refuzat. Avea deci motive de a fi contrariat. Noi, eu mai ales, nu am pus nici un fel de condiții și, desigur, nu eram deloc în măsură de a decide totul, fără să mă consult și cu poetul. Lucrurile își urmară cursul, întrerupte firește și de alte întîmplări. De ziua poetului am avut surpriza unei vizite înainte de amiază. El mă rugase să nu fac invitații nici familiei. Nu se simțea dispus să mai asiste la primiri și mese.

În ziua aceea, cam noroasă, nu am mai ieșit în grădină. Femeia de serviciu împodobise porțile și ușa de la intrare cu ramuri de liliac, zicea dînsa că așa se obișnuiește de Sf. Gheorghe... Bacovia a surîs și și-a amintit că și la casa părintească de la Bacău, în această zi se împodobeau cu ghirlande de verdeață chiar intrările magazinelor... În fața unora erau scoase cîntare decimale, ornate și ele cu verdeață, și trecătorii se opreau să se cîntărească. Se luminase la față, era ceva mai dispus, și deodată scoase din sertarul mesei sale de lucru o revistă germană, pe care se afla gravura Sfîntului Gheorghe, omorînd balaurul. O păstra, pentru frumusețea artistică a acestei iconografii. Rămase cu privirea asupra ei ceva mai mult... „Cum a străpuns balaurul acest frumos tînăr și viteaz sfînt... E un simbol, al înfrîngerii oricăror șerpi... De aceea l-am reținut printre hîrtiile mele". Îl așeză din nou în sertarul mesei sale de scris. Nu mai puțin admira și icoana din vestiar. Un sfîntul Gheorghe pictat pe sticlă. Icoana datează din se-

colul al XVIII-lea, e din Făgăraş. A primit-o cadou de la un nepot originar din Ardeal. O avea de la străbunicul său. E de un colorit foarte viu şi, de asemenea, uciderea balaurului are o mişcare de mare energie în clipa străpungerii... Deşi pictura e oarecum naivă şi cu iz arhaic, e impresionantă.

Cînd a primit-o a spus : „Aşa trebuie străpuns şarpele aşteptărilor şi al venalităţilor".

Această icoană am dăruit-o Muzeului Memorial GEORGE BACOVIA. Se află şi azi în vestiar, la intrarea în camera de primire. Atrage admiraţia cunoscătorilor...

*

* *

Înainte de masă, femeia ne anunţă vizita a doi „domni", care vor să vadă pe domnul şi pe dumneavoastră... A fost o surpriză, căci aceşti „domni" veneau pentru prima oară la noi. Era scriitorul I. Gr. Oprişan şi prietenul său Traian Vasilescu, ambii mari şi vechi admiratori ai poetului, fără să-l cunoască personal. Vizitatorii fuseseră la vestita biserică din cartierul Belu la care oficia un preot Băleanu. Făcuse pe vremuri mare vîlvă cu slujbele sale.

Pelerinajele pentru acatiste şi slujbe îl făcuseră celebru şi foarte căutat de credincioşii încîntaţi de predicile sale. Nu am fost niciodată în acea biserică, foarte mică, cu enormă înghesuială şi fum de lumînări irespirabil, ce se zărea prin uşile totdeauna deschise vara şi iarna, publicul masînd şi intrarea... Astăzi nu mai există. A fost dărîmată de îndată ce s-a construit noua biserică, monumentală faţă de cea ce avusese pînă atunci cartierul.

I. Gr. Oprişan era autorul mai multor volume de nuvele. A debutat imediat după primul război mondial cu volumul *Lanţuri frînte*, apreciat de Al. Vlahuţă al cărui discipol era încă de cînd tînărul, pe atunci bacalaureat, mai apoi licenţiat în Drept i s-a adresat cu primul manuscris. În refugiul lui Vlahuţă a putut avea legătura, pînă nu a trecut pe front, cînd Vlahuţă s-a refugiat la Bîrlad. Ne povestea cum acesta îşi încărcase, din tot ce

avea în locuinţa de la Bucureşti mai de seamă, tablourile lui Grigorescu. Le pusese cu mare grijă în căruţa cu coviltir, unde mai avea ceva bagaje, să nu dăuneze tablourilor, la care ţinea „ca la ochii din cap", după expresia lui Vlahuţă.

Mai tîrziu, după moartea poetului, I. Gr. Oprişan a scris *Viaţa lui Vlahuţă,* o carte plină de pietate şi adîncă înţelegere a maestrului său venerat.

Oprişan era pe vremuri redactor la revista *Răsăritul,* unde subsemnata am colaborat cu poezii şi articole literare, şi la *Revista Funcţionarilor Publici,* redactor-şef. Acesta, acum, a început să spună lui Bacovia despre împrejurările în care a conlucrat cu Dimitrie Nanu la editarea volumului meu. Cum eram de timidă şi modestă, cît a fost de greu să mă hotărăsc a publica acel volum. Cît mă încurajase mai ales D. Nanu, care vedea în debutul meu o scriitoare poetă de real talent. El a fost acela care a susţinut să pun în fruntea volumului poezia *Amanţii mei,* la care eu mă împotrivisem. O socotea profesiunea mea de credinţă.. Atunci cred că i-a trecut prin minte poetului scena cînd mi-a deschis prima oară volumul abia sosit de la tipografie şi cu repros mi-a spus : «*Amanţii mei*», de ce aceasta în fruntea volumului ?"... Ne-am privit şi eu şi poetul în aceeaşi clipă, el a zîmbit, eu am rîs, povestindu-le scena de atunci. Au rîs şi musafirii. Poezia începea astfel : „Amanţii mei sînt vechii autori / Cu ei adeş / am împărţit orgia / din asfinţitul zilei, / Pînă-n zori"...

Nu s-a spus decît prima strofă, care ne-a întors cu mulţi ani înapoi, atît pe mine, cît şi pe Bacovia ! Cu toată superioritatea creaţiei sale, găsea că şi poeziile mele merită aprecierea critică... Mai spuse Oprişan, cît de rar veneam cu manuscrisele ce publicam în *Răsăritul,* deşi eram consacrată de presă şi critica literară... O modestie, care nu poate servi, într-o epocă de mare parvenitism literar, ca aceea dintre cele două războaie ; de emulaţie cenaclistă. Acolo se recrutau şi se lansau „talente", „genii". „Poezia doamnei, afirma Oprişan, s-a lansat singură... Ultimul volum, *Pe culmi de gînd,* este şi o culme a realizării sale lirice. De aceea am scris acel articol din *Revista Funcţionarilor Publici,* atrăgînd atenţia asupra

calităţii poeziei sale, iar poema *Gînd înnoptat* am socotit-o «O sfîntă a sfintelor» a liricii noastre."

Toate acestea, Bacovia le asculta cu interes şi o vie lumină în priviri. Scrisese un articol-recenzie în revista *Căminul nostru*, despre volumul *MUGURI CENUŞII*. Ceea ce l-a făcut să spună în unul din versetele *Divagărilor utile* : „de Agatha Grigorescu Bacovia, nimic !... Ar trebui să dea de gînd editorilor..." Abia la cîţiva ani de la moartea lui, editurile mi-au publicat *Viaţa poetului* şi încă şase volume de versuri şi proză. Mi-a rămas vie impresia şi bucuria ce a avut D. Nanu cînd i-am oferit *Armonii crepusculare*, cu autograful. Mai erau în biroul său două funcţionare, cărora li s-a adresat astfel : „Iată acest micuţ volumaş, ca proporţii, prefigurează un frumos talent de viitor..." Am fost intimidată de felul admirativ cu care a spus aceste cuvinte, dar mai ales de solicitarea doamnelor, de a le oferi şi dumnealor cîte un autograf. Poetul Dimitrie Nanu era bibliotecar la Ministerul Industriei, care s-a numit, după ani, Ministerul Minelor şi Petrolului, unde avea să fie numit tot (?) ca bibliotecar şi George Bacovia. Mă citiseră prin *Rampa* şi spuneau că ţinuse chiar să mă cunoască. E greu de redat starea sufletească a unui poet debutant, cînd primeşte asemenea dovezi de admiraţie.

Vizita se prelungise spre ora dincolo de prînz... Oprişan solicita lui Bacovia un autograf pe unul din volumele sale. Dacă nu mă înşel chiar ediţia *PLUMB ŞI SCÎNTEI GALBENE*, apărută la Editura Ancora. Scrise laconic — Bacovia şi data. De asemenea şi celuilalt, Traian Vasilescu, care toată vremea privise cu o admiraţie sacrală pe Bacovia, ale cărei poezii din *PLUMB* le ştia pe de rost. Îi ceru voie să recite poezia *Plumb*... Recită cu deosebită nuanţare, ceea ce făcu multă plăcere lui Bacovia. Îi oferi şi acestuia un autograf pe prima ediţie a volumului *PLUMB*, din 1916, care, spunea el „după Eminescu, e cartea mea de căpătîi"...

După plecarea musafirilor s-a servit masa cu întîrzierea acelei zile, dar cu bucuria unei întrevederi ce-i făcuse plăcere. După-amiază nu a mai stat cu nepoţii care veniseră să-l felicite. Poate era şi obosit din dimineaţa acelei zile. Totuşi, spre seară, în haina de cameră

apăru cu volumul lui Vlahuță, deschis la poezia *Pace vouă*. Spre uimirea celor prezenți citi, închise fila și adăugă : „Și el era și este un poet mare... De ce se tace în jurul său ! ?... Și al lui Alecsandri la fel... Viitorul nu prea îndepărtat probabil îi va reconsidera"...

Și viitorul nu l-a dezmințit.

Așa a trecut și s-a sfîrșit acel ultim 23 aprilie din viața lui Bacovia.

Așa a trecut și s-a sfîrșit acel ultim 23 aprilie din viața lui Bacovia, care, peste o lună, la 23 Mai 1957, se afla pe catafalc, în incinta Casei Scriitorilor... Cine putea crede atunci că acea luminozitate a privirilor, cu care asculta și urmărea convorbirea lui Oprișan, se va stinge atît de curînd !...

*
* *

Sărbătorile de primăvară, la o săptămînă după onomastica sa, l-au aflat mai slăbit... Gabriel plecase la viitorii socri, cu viitoarea logodnică... Ne aflam singuri. În prima zi se simți mai rău. Nu părăsi patul, așa că a trebuit să-i servim masa în camera sa, ceea ce se întîmpla rar. Eram deprimată de această bruscă înrăutățire a stării sale. Am luat masa singură, îngîndurată, copleșită de presimțiri... Avui deodată viziunea unei singurătăți ce mă cutremură. Fără voie îmi șiroiau lacrimile. Din oglinda-observator din camera sa, Bacovia, fără să știu, vedea masa din sufragerie și locul ce ocupam cu fruntea în mîini, să nu-mi zărească plînsul. Și totuși, îl văzu...

Cînd am venit să luăm cafeaua împreună, cu toate că mă pudrasem ca să șterg urmele lacrimilor, observase acest trucaj și-mi spuse cu vocea aproape stinsă : „De ce plîngi ?... Nu trebuie să plîngi, ci să primești totul cu resemnare !... Viața are ca și destinul hotărîrile ei..."

— O... singurătatea de la masa de azi, masa de sărbătoare, ca niciodată singură, mi s-a părut de trist augur.

M-a privit cu tristețe, a sorbit rar cafeaua, s-a ridicat mai sus pe pernă și a cerut ziarele. S-a uitat vag pe

paginile lor, le-a dat la o parte ; a încercat să aţipească... Am ieşit uşor din cameră şi am rămas mai departe la masă singură. Vroiam să mă acomodez cu singurătatea care începea de pe acum. Nu ştiu cînd a strîns femeia masa... M-a lăsat cu fruntea sprijinită pe mîini... A închis uşa de la camera poetului şi, tîrziu, mi-am dat seama de starea de apatie în care mă aflam... Am trecut şi eu în camera noastră şi am început să mă gîndesc la acea previzibilă însingurare atît de înspăimîntător presimţită. Deodată mi-au venit în minte singurătăţile trăite de Bacovia şi atît de patetic redate în *Bucăţi de noapte,* pe care i le publicasem cu aproape treizeci de ani în urmă. Versul : „Am fost atît de singur / Şi singur am rămas" îmi revenea obsesiv în memorie. Apoi mi-am amintit de propriile mele singurătăţi din al treilea deceniu al vieţii mele... Rămasă tot timpul liber închisă în camera de studio şi în recreerea după încordatele eforturi, mă cuprindeau gîndurile, coboram în fiinţa mea din adîncuri şi mă retrăgeam tot aşa de singură, încît începeam să însăilez versuri numai pe această temă... pînă ce s-a cristalizat în poema *Cîntecul singurătăţii,* care i-a plăcut foarte mult lui Nanu, cînd a apărut în volumul *MUGURI CENUŞII,* ca şi a lui Ovid Densusianu şi lui Bacovia. El a subliniat pe volum cu o linie groasă... Regret că nu mai am acel volum rămas prin familia poetului, cine ştie la care dintre nepoţi, sau surorilor cărora le dădusem să-mi citească poeziile... O reproduceam în mintea mea în acea după-amiază, întinsă pe divan. Mi-am spus-o pentru mine, singură, în cea mai stranie taină, ce mă înfiora... Era acea singurătate de treizeci de ani în urmă, căutată pentru că ea mă recrea, după oboselile muncii şi ale examenelor, şi pentru mirajul poetic ce mă cuprindea în atîtea clipe de creaţie...

Dar, această contemplaţie a singurătăţii de atunci, cu toată obsesia ei din acea zi, îmi făcea mai spăimoasă perspectiva singurătăţii, după convieţuirea de trei decenii cu fiinţa atît de scumpă, ce presimţeam dureros de crunt că mă va lăsa singură, singură... ca în versul său din poezia *Rar* : „Singur, Singur, Singur". Ce grele momente trăiam la acest gînd... O umbră ca de o jivină cruntă, abia vizibilă dintre nori negri şi grei, îndreptîndu-se

înspăimîntătoare spre mine, cu gheare lungi, fioros de ascuțite, spre a le înfige în inima ce tremura de o inexplicabilă groază... Înserarea zilei întunecate mă cuprinsese cu groaza ei... Niciodată nu trăisem o zi mai plină de anxietate ca atunci... Am lăsat întunericul să mă învăluie, cînd o rază tîrzie, de la felinarul din stradă, mă trezi din acea cruntă încremenire.

Auzii femeia pregătind cina ; lumină în sufragerie, zării masa pusă, și abia atunci făcui un mare efort să mă descleștez de acea stare apatică, pietroasă... Trebuie să fi fost foarte palidă, căci femeia mă întrebă :

— Vă e rău, doamnă ? M-a întrebat domnul de dumneavoastră și am crezut că dormiți. Erați cu ochii închiși, cînd am intrat să vă întreb dacă pot să dau masa...

— Nu-mi e bine, Ioana ! Nu știu ce am... Sînt bolnavă de o mare grijă...

Bacovia luă și acum masa în camera sa. Aceeași stare de neliniște mă țintui la masă. Abia am atins ceva... Dar nu voiam să mai mă vadă poetul în acea stare de neliniște... Am intrat la dînsul, servindu-i niște fondante. Am stat puțin de vorbă... Era tot obosit, deși spunea că dormise. A cerut să deschid aparatul de radio. Era un concert Beethoven. L-am potrivit cum a cerut. Am rămas pe fotoliu lîngă patul său și am audiat împreună Simfonia a treia... pînă la prima pauză. Din obosit, era încîntat că-l audiase pe maestrul său „neîntrecut", cum îl numea uneori pe Beethoven.

*

* *

Au trecut cu îngrijorare și aceste sărbători. Gabriel s-a întors cu dorința ca în prima duminică să facă logodna, cum hotărîse cu părinții fetei. În acest timp speram să se mai amelioreze starea lui Bacovia. Doctorul îi administră noi injecții. Începu să mai vină la masă... Dar ședea mult întins pe pat, cu pleoapele întredeschise... Părea că meditează. Mai puțin întunecat, citea din cărțile de pe măsuță... În acest timp, trebuia să particip la ședințe la Uniunea Scriitorilor. Plecam cu

mare grijă, abia aşteptam să nu întîrzii, să mă întorc cît mai repede. Îi radia faţa cînd mă întorceam mai devreme. Îl ştiam singur. Femeia pleca de la ora patru după-amiază. Se reîntorcea seara pentru o oră şi se ducea acasă. Eram bucuroasă s-o am şi cu acest program impus de ea. Cînd aveam şedinţe din acelea lungi, o rugam să nu-l lase singur pe domnul, învoind-o a doua zi să plece mai devreme...

Gabriel avea amărîtul lui serviciu cu ture de dimineaţă şi după-amiază.

*

* *

Deşi zilele ploioase mai încetaseră, era totuşi aşa de rece timpul, că nu se mai putea ieşi în grădină... Se resimţea de această claustrare numai în cameră. Cînd se mai lumina vremea, se aşeza la masa de lucru, privind pe fereastră grădina cu florile şi copacii gîrboviţi de picăturile de ploaie, asemenea unui plîns cosmic, cu lacrimi multe, unele strălucind ca nişte mărgele de sticlă albe, rotunde, grele, căzînd la răstimpuri în şiruri de apă...

Arar se arăta soarele printre nouri, spre înserare, mai furişînd zdrenţe de amurg... Unele se aprindeau pe geamul ferestrei sale.

Mai furişau printre jaluzele stinse curcubee, ale căror spectre ii aminteau propriile sale versuri din *Amurg antic*... Simţeam că această stingere îi sporea o dureroasă melancolie. Un stins adio al celorlalte amurguri fastuoase, care atît de adesea îi învăluia odaia cu adevărate apoteoze ?...

Privea aceste solii în agonie, ca şi propria sa stare fizică, fiind gata să mai improvizeze frînturi de versuri...

„Se stinge ziua, / Se sting visurile / şi totuşi, aşteptăm aurora... / În alb în negru, / dacă nu se va mai putea / în violet..."

A spus, într-una din aceste zdrenţuite fîşii de înserare cu resturi de aur : „În stingere... / Violet..." Gîndea la versul său „Aurora violetă" din poezia *Matinală* ?

Făcea dese asociații cu ceea ce erau frînturi din poeziile anterioare. O întoarcere ciudată spre altădată, ce nu i-o cunoşteam mai înainte şi rareori o întîlnim chiar în opera sa. Îl purta acum spre regretul unui „odinioară", atît de tardiv evocat în aceste săptămîni. Împreună, în asemenea ceasuri, priveam amîndoi straniul acelor fîşii de aur întunecat... Tăceam îndelung, pînă cînd, tresărind din gîndurile adînci, îmi lua mîna în mîna sa tot mai firavă, cu catifelate atingeri, şoptind : „Unde sînt amurgurile violete ? Le-am scris de mult"... Atunci îşi amintea versul „Oh ! amurguri violete". „Da ! Acest vers e dintr-o poezie cu tema toamnei... Acum sîntem în primăvară"... Îşi amintea şi restul versurilor. Apoi intram în clipe de tăcere prelungite... fiecare cu gîndurile lui... Ne învăluia întunericul, pentru a ne duce la masa de seară, cu lumina unui singur bec... Îi plăcea mult clarobscurul... Lumina forte îi obosea privirile... De aceea şi ziua jaluzelele erau numai întredeschise, şi niciodată ridicate... Lumina intra prin jaluzelele întredeschise, ca pe nişte trepte de fildeş... Printre ele privea şi grădina, îi plăceau îndeosebi acele fîşii verzi sau colorate. Văzute astfel i se părea mai statornic peisajul, dar gusta cu mare plăcere şi plen aerul grădinii în toată exuberanţa ei, în zilele însorite. Umbră şi luminozitate erau şi privirile lui, în acele contemplări estivale, tomnatice sau de primăvară...

*

* *

Se apropia ziua logodnei lui Gabriel. Începură să mă copleşească grijile şi mai ales pregătirile... Stabilisem să nu dăm amploare, să nu facem prea multe invitaţii, ci totul să decurgă într-un cerc cît mai restrîns familial, ca să nu tulburăm prea mult liniştea poetului... Dar nu s-a respectat această înţelegere. S-a abuzat de partea cealaltă, care, în loc de douăzeci de invitaţi în total, a ajuns la treizeci-patruzeci de persoane. Eram contrariată, şi abia puteam face faţă exigenţelor unei asemenea reuniuni. În ziua indicată, a trebuit să pregătesc bufetul, decorul, cadrul. Starea mea sufletească fu pusă la grea încercare ; mă temeam de incomodare şi zgomo-

tul ce se desfăşura în toate camerele... în timp ce Bacovia făcea eforturi să participe la acest eveniment.

S-a îmbrăcat cu hainele aproape noi, le pusese numai de cîteva ori, a evitat pe cele negre. Prea era ceremonios, motiva dînsul...

A venit în camera-studio unde se aflau mai mulţi invitaţi. A făcut cunoştinţă cu cei prezenţi. Deşi era camera cea mai mare, mai încăpătoare, deveni în curînd foarte aglomerată, toţi musafirii dorind să fie în apropierea poetului. A luat loc pe fotoliu, a zîmbit fiecăruia. Mă uimea acea transfigurare a figurii sale, care, deşi palidă, diafană, se acoperea de un roz estompat...

Bufetul se afla în sufragerie, pe masa deschisă la maximum, foarte bogat...

S-a servit şi pe tăvi şi de la masă se serveau direct cei din sufragerie.

Eu cam grăbeam toate acestea, temîndu-mă că Bacovia va obosi prea tare.

Simţeam ce efort face prin acea prezenţă... Am grăbit servirea şampaniei, din care a sorbit şi poetul, după multe ciocniri de cupe ce i se adresau. S-a fotografiat în mijlocul invitaţilor la insistenta lor solicitare, ba şi cu unii mai apropiaţi...

Se însera. Credeam că vor începe să se retragă invitaţii. Stabilisem că, cel mult la ora 9, se va termina totul, de aceea primirea începuse de la ora 5 după-amiaza. A schimbat el verighetele tinerilor, a suportat multe felicitări, dar a cerut voie să se retragă... Credeam că aceasta va fi semnul sfîrşitului acelei recepţii. Bacovia a intrat în camera sa, s-a lăsat pe divan, fără să aprindă lumina... Am rămas un timp împreună, tot sperînd că vor pleca şi musafirii. Dar bufetul şi vinul de calitate ca şi restul de şampanie îi reţineau... A început o veselie foarte turbulentă. La un moment dat, Bacovia se sculă şi spuse : „Să mai petrecem şi noi cu ei". Mă temeam că mai bea sau va mai fuma, ceea ce îi era strict interzis. Mă temeam şi că prea marea oboseală va avea grave repercusiuni... Am insistat să rămînem în camera sa, ceea ce a durat pînă la ora 12, aproape 1, cînd şi-au dat seama invitaţii de absenţa noastră şi au

binevoit să se retragă, sub scuzele repetate ale lui Gabriel, care invoca „oboseala tatii".

O, dacă aş fi ştiut că aceasta era ultima dorinţă de petrecere a lui Bacovia, că existenţa lui nu mai era decît pentru două-trei săptămîni, poate nu ne mai claustram şi îngăduiam să petreacă pînă la acele ore tîrzii...

Dorea atît de insistent să mai fie în mijlocul veseliei celorlalţi, încît şi azi am remuşcări, de a nu-i fi satisfăcut această ultimă dorinţă.

Am avut însă dreptate. După cîteva zile s-a resimţit de acel efort volubil, grizant, aproape euforic, factice. Încordarea îl extenuase...

*

* *

Ajunsesem în luna mai. Cu două zile înainte Bacovia a avut surpriza vizitei unui elev de la şcoala din cartier, în care învăţase Gabriel. Unul dintre profesori a trimis pe acest elev la Bacovia să-i dea o poezie cu tema de 1 Mai, spre a o recita.

Bacovia a fost impresionat plăcut de această solicitare şi i-a recomandat poezia *Arminden* din volumul *STANŢE BURGHEZE*... I-a dat chiar el volumul, din care elevul a transcris, pe masa din sufragerie, poezia. La plecare, i-a mulţumit poetului. I-a spus că i-a plăcut mult versul : „Eroua lume muncitoare". Numai în ultima clasă, elevul a sesizat noutatea cuvîntului EROUA în loc de „eroica" lume. Bacovia a zîmbit şi l-a mîngîiat pe obrajii fragezi şi rumeni. Elevul i-a citit poetului poezia, a salutat pionereşte şi a ieşit radios. A fost o surpriză de scurtă înviorare a poetului... La 1 Mai a mai urmărit la radio desfăşurarea defilării de la Şosea. Pusesem radioul mai încet. Asculta întins pe pat... Era impresionat de tumultul desfăşurării paradei, de acel vuiet al maselor în torentul unui „entuziasm oceanic".

Muzicile, prezentarea tuturor fazelor paradei le urmărea însă din ce în ce mai obosit... Nu mai putea urmări finalul, decît făcînd o pauză. Cînd am redeschis aparatul se încheia parada cu fremătătorul îndemn al „Internaţionalei". Era emoţionat...

*

* *

Într-una din următoarele zile de mai, am avut vizita tînărului poet Tudor Opriș, fiul prietenului familiei noastre, generalul Opriș. Era în liceu, cînd Tudor Opriș a început să scrie versuri. Venea uneori să le citească. Bacovia îl asculta cu interes, spunîndu-i să cultive poezia, pentru că are posibilități : lirism cald, proaspăt, și multă expansiune în vocabular... Poetul Opriș de atunci a devenit autor de opere științifice, nu de poezie, deși a continuat să scrie versuri și a îndrumat numeroși elevi, ca profesor de literatură la Liceul „Mihai Eminescu" și la „Gh. Lazăr", precum și prin cenaclul tinerelor talente, de la Casa Tineretului din Capitală. A publicat însă multe volume de botanică și zoologie, literar-științifice, de frumoasă ținută artistică, poetul prevalînd asupra omului de știință, formația sa fiind în primul rînd literară. Interesul pentru botanică și frumusețile naturii, cultivat prin dese și lungi drumeții prin munți și în cele mai multe ținuturi unde flora și fauna îi procurau material de contemplație mai întîi, apoi îi incita spiritul de observație și de studiu. Tudor Opriș venea uneori cînd poetul era singur și îi citea din propriile poezii. Alteori, Bacovia îi citea din *Stanțe și Versete*, pe atunci în lucru. Opriș a copiat multe din aceste poezii pentru el și poetul i-a oferit cu plăcere prilejul. Mai tîrziu, fiind student, a publicat în *Națiunea* lui Călinescu un articol despre poezia lui Bacovia. Dăinuia încă prejudecata că operele lui Bacovia sînt decadente prin conținut, ceea ce vroia să arate că nu este just.

Acest articol al lui Tudor Opriș a fost primul ce s-a scris atunci despre creația bacoviană. I l-a adus poetului. L-au citit împreună. L-a găsit interesant și, după cît îmi amintesc, l-au comentat împreună.

Tînărul poet Tudor Opriș, cu timiditatea debutului, i-a prezentat lui Bacovia, un caiet cu versuri. În urma lecturii, Bacovia îi va dărui impresii confesionale. Redăm în întregime această discretă îndrumare (care a apărut și în revista *Preludiu*, supliment literar-artistic al revistei *Scînteia tineretului* pentru elevi) :

„Un adolescent mi-a înmînat un volum. Prezintă privirii înmănunchiere pe alocuri familiară. Cît farmec îți odihnește sufletul în ea, cînd recunoști în linia sti-

lului unei vagi îndrumări, în colorit impresii nepăsătoare ale retinei tale.

Nu o mînă grea de îndrumător pe umăr fraged de tînăr talentat, ci bucuria regăsirii în clipele retrospective cînd, aplecat lîngă el, peste manuscrisele suprapuse, îmi împărtășea înfriguratele modelări pe care niciodată singurătatea și înstrăinarea nu le vor face să ghicească perfecțiunea.

Urmăream firul muzical al versurilor și închideam totdeauna copertele cu satisfacția unor sugerări consimțite.

Un volum „fără vîrste și fără cîrmaci" pe apa aprecierilor... Cugetul nu mi-a îngăduit să-l las singur și rîndurile ce scriu vin dintr-un condei încercat poate pentru spulberarea unor nedumiriri și întrebări : «De ce un adolescent publică un volum de versuri ?»

Înzestrarea sa deosebită va răspunde și va face din acest debut un prim pas spre ceea ce va confirma viitorul.

Ghe. V. Bacovia

1946"

La vizita de care vorbesc mai sus, Opriș a adus un ciclu mai mare din versurile lui. Pe atunci intenționa să le publice într-un volum. Cîteva poezii semnate de el apăruseră într-o revistă literară, la rubrica Steaua fără nume", colaborase cu versuri destul de bune și la alte publicații, încît se părea că tînărul va deveni autorul unui volum de poezii din prima sa creație.

A arătat lui Bacovia manuscrisul, din care au citit mai multe poeme. Maestrul era încîntat.

Rămînea să devină și autor.

De ce nu s-a împlinit acest deziderat n-aș putea preciza.

Devenind profesor, timpul nu-i îngăduia să vină așa de des la noi. Vizita din ziua aceea a fost aproape o surpriză și ultima întrevedere cu poetul Bacovia...

*
* *

A doua jumătate a lunii mai adusese o mare, bogată înflorire grădinii noastre. Copacii adăposteau privighetori ; rîndunelele, foarte numeroase, zburau, ciripeau, alergau la cuiburile în care apăruseră puişori... Viaţa primăverii în plină exultanţă pătrundea de pretutindeni şi în interiorul locuinţei, cu ferestrele larg deschise cu jaluzelele întredeschise, glastrele de cristal pline cu trandafiri parfumau încăperile.

Bacovia rămînea din nou multe ceasuri pe şezlongul din grădină, urmărind legănarea florilor, sub adierea vîntului uşor, care-i dezmierda şi fruntea tot îngîndurată ; zborul păsărelelor, seninul cerului, printre crengile lor... Privirea albastră se înfrăţea cu azurul pe care se înălţa visătoare... Gîndea, se pierdea în reverii, îl prindeau amintiri din trecut ; şi-mi spunea că aspectul grădinii noastre îi aminteşte de grădina casei părinteşti din strada Liceului (azi George Bacovia).

— „De la o vreme, nu ştiu de ce trăiesc aşa de mult în amintiri ! mi-a spus într-una din asemenea zile... Nu ştiu ce şoapte îndepărtate vibrează prin spaţii pînă la mine... Chemări dinspre ieri, chemări înspre mîine... Ce de glasuri aud cînd trăiesc asemenea vrăji de primăvară".

Apoi tăcea, tăcea îndelung cu aceleaşi priviri pierdute în azurul de lumină şi soare. Pînă la dejun mai citea ziarele, revistele, frunzărind articolele mai interesante. Zăbovea pe revistele literare : *Contemporanul, Gazeta literară, Tînărul scriitor* şi altele... în timp ce sorbea o cafea, sau mai fuma o jumătate de ţigară, jumătăţi care ne-au rămas şi azi în tabachera neagră de pe masa de scris.

Articolul lui Tudor Opriş era intitulat „BACOVIA POET SOCIAL". Constituia un prim articol de reconsiderare a poeziei lui Bacovia, după 1944. Apăruse în *Naţiunea* lui George Călinescu, numărul 7—8 din 26 martie 1946.

În octombrie 1948, un alt articol, intitulat *Despre G. BACOVIA*, mult mai amplu, ocupa o pagină din *Naţiunea* şi era însoţit de un portret inedit de Gion.

În aceşti ani, autorul sovietic Kemenov începuse o campanie împotriva artei aşa-zise decadente. Articolele se intitulau „Putrefacţia artei burgheze". Sub influenţa acestor articole, a scris şi Sorin Toma broşura intitulată *Putrefacţia poeziei sau Poezia putrefacţiei,* în care atacă foarte vehement poezia argheziană. Spuneam mai sus că circula şi despre poezia lui Bacovia prejudecata aceasta, din cauza inculturii şi lipsei de discernămînt ale unui editor şi ciracilor lui. În realitate, incomprehensiunea şi invidia erau adevăratul temei al denigrării operei bacoviene, pe care anii au dovedit-o nu numai nedecadentă, ci cea mai valoroasă operă a poeziei moderne. După douăzeci de ani a intrat în circuitul poeziei universale, tradusă în numeroase limbi străine.

*
* *

Mă întorc la Tudor Opriş. În conjunctura aceasta, apariţia acelui nou articol, mult mai amplu şi documentat, Opriş este atacat vehement în *Flacăra* de Horia Liman, că susţine şi propagă poezia putrefacţiei... Voind să răspundă atacurilor, Opriş scrisese un alt articol, pe care însă Călinescu a refuzat să-l mai publice, nevoind să facă „polemică" în gazeta sa.

*
* *

În anul 1953, Călinescu decise să scrie el un amplu articol despre Bacovia, avînd mai întîi nevoie de cît mai mult material biografic. Prin 1929—1930, publicase în *Naţiunea* sau în *Vremea,* un articol cu titlul „BACOVIANISM FĂRĂ BACOVIA", iar în alt articol scria că Bacovia este „o invenţie a bacovienilor"... Se pare că voia să revină asupra atîtor utopii, ceea ce a şi făcut, nu în marele tom al *Istoriei literaturii române din 1939,* ci în altele de mai tîrziu.

*
* *

Într-o zi primesc vizita unuia dintre asistenţii lui G. Călinescu, trimis de profesorul său să-mi solicite material biografic cît mai bogat. Îi promit că voi satisface solicitarea, în cîteva zile, şi o voi trimite domnului Călinescu, pe care nu-l cunoscusem personal, deşi cunoşteam tot ce publicase, urmărindu-i și „Cronica optimistului" din *Contemporanul,* cu regularitate. Asistentul mi-a telefonat că domnul profesor aşteaptă materialul şi mă invită la Universitate într-una din zilele sale de curs, care are loc în amfiteatrul „Titu Maiorescu", dorind să mă cunoască. A rămas deci să-i prezint personal materialul și dacă ar mai fi fost ceva de completat rămînea să stabilim.

Am căutat toate actele și documentele necesare pentru a fi cît se poate de exacte datele ce prezentam... În ziua în care trebuia să mă duc, am întîrziat puţin și am intrat în amfiteatru imediat după profesor.

Deși numai cu un pas înaintea mea, nu aș fi comis impoliteţea de a-l deranja și m-am hotărît să asist la prelegerea sa, mai ales că mă aflam în Amfiteatrul în care audiasem cursurile mele ca studentă, cu Densusianu.

Profesorul se urcă pe catedră, în oarecare rumoare a studenţilor care s-a potolit totuși în clipa în care ajunsese în faţa catedrei.

Abia am găsit un loc într-o bancă laterală.

Fixez desigur figura profesorului, cunoscută numai din fotografiile apărute în presă. Figură în primul rînd oarecum stranie. O privire ageră și petiantă pe deasupra sălii. Cu nervozitate se pregătea să înceapă. Părul era dat spre spate, capul se întorcea dintr-o parte în alta, privirea se înălţa și cobora în cadenţa vorbirii... Analiza și comenta poezia lui Eminescu *Pe lîngă plopii fără soţ...* Mimica, gesticulaţia, cu totul stranie pentru o catedră universitară, mă uimiră, mă uluiră, mă dezamăgiră teribil. Cantata tonului subţia și lungea pronunţarea versurilor lui Eminescu în octave care mă nedumereau din ce în ce. Braţele larg deschise, în mişcări vibrînde, însoţeau acea stranie melopee, ce nu avea nimic cu gravitatea, farmecul dureros de dulce al poeziei eminesciene. Surprindeam pe buzele studenţilor surîsuri.

Eu nu numai că nu aş fi rîs, dar îmi venea să plîng pentru felul în care erau denaturate şi sensul şi armonia divină ale marelui nostru geniu. Tonul, mişcările tot mai exagerate mă oripilau. Aş fi părăsit imediat sala. Nu mi-aş fi putut închipui că de la o catedră universitară e posibilă o atît de flagrantă denaturare a sublimului eminescian. Am fost atît de dezamăgită şi pentru faptul că mă gîndeam la profesorii mei cei mai distinşi din perioada celor două războaie (am vorbit despre ei). Nu vreau să mă repet, dar imaginea lor mi-a rămas în amintire plină de respect şi admiraţie. Cine şi-ar fi îngăduit acest exhibiţionism *ex catedra*? Ţinuta lor aproape statuară, fără a fi rigidă — concentrarea privirilor şi a expresiilor şi gesturile cît se poate de discrete numai pentru stricta subliniere a unor idei, ce se cerau adîncite... Dicţiunea gravă, convingătoare fără ostentaţie. Atît cei de la Facultatea de Litere cît şi cei de la Filozofie întruchipau academismul în toată sobrietatea şi eleganţa apariţiei lor pe catedră... Nici cea mai mică neglijenţă, cum se zărea în ţinuta călinesciană. Nici o crispare în expresia fizionomică... Dacă studenţii îi respectau şi admirau, şi magiştrii aveau respectul studenţilor, cărora li se adresau cu consideraţia ce li se cuvenea. Acesta a fost primul contact cu personalitatea didactică a ,,DIVINULUI" Călinescu, cum îl numea acum cîtva timp, în *Viaţa studenţească* şi în *Luceafărul*, Eugen Barbu.

Cînd s-au împlinit 75 de ani de la moartea lui Eminescu, la marea festivitate care a avut loc în marea sală a Palatului, festivitate la care asistau numeroşi invitaţi străini, Călinescu, vorbind tot despre Eminescu, a avut aceeaşi gestică largă şi agitată, aceeaşi incantaţie subţiatică şi lungită ilariant în aceeaşi poezie *Pe lîngă plopii fără soţ...*

Am închis ochii, mi-am astupat urechile, şi am roşit de penibila impresie ce trebuie să fi făcut asupra atîtor străini prezenţi la festivitate..

L-am citit cu interes... O minte genială, în structura atîtor studii. A făcut mulţi şi merituoşi discipoli critici. Recunosc calitatea operelor sale, mă bucur că e considerat un ,,geniu"..., dar, cu atît mai mult, regret

acele mari cusururi de care am avut curajul să vorbesc. „Ce mici devin chiar zeii cînd nu se mai aud“, a spus într-un vers Vlahuţă... De ce nu-şi ascundea sau îndrepta acele cusururi ? Nu-i spunea nimeni ? N-ar fi fost cu putinţă o îndreptare ? !

Mi s-ar putea spune : QUOD LICET IOVIS NON LICET BOVIS“.

Întîmplarea a făcut ca anul acesta, sărbătorită fiind la „Athénée Palace“ pentru aniversarea mea, fotograful invitat, la sfîrşitul mesei, s-a produs cu un număr care a ilustrat perfect ceea ce am scris aici... A imitat aidoma pe Călinescu la lecţiile despre Eminescu. Aşadar a rămas în amintirea studenţilor şi acest negativ academism al ilustrului critic. Imitaţia fotografului a produs mare haz. Fostul student este V. Blendea !

*

* *

Materialul biografic i l-am trimis prin asistent, iar cunoştinţa personală nu a mai avut loc. Sub impresia cu care ieşeam din sala de curs, nu mai eram dispusă a face cunoştinţa, mai ales că era înconjurat pînă la refuz de studenţii care nu ştiu ce-i solicitau.

Cum nu mă cunoştea, am putut să mă strecor printre cei mulţi şi să plec.

*

* *

Articolul biografic l-a publicat într-un număr din *Naţiunea,* nu mult după aceea. Cu regret am constatat şi eu şi poetul unele ireverenţe şi un stil distant, care ne-a vexat. Dar asta era maniera sa în toate studiile şi articolele critice ale sale. Partea finală a fost absolut vexatorie. Ultimul rînd din subsolul materialului spune : „Toate aceste date şi informaţii mi-au fost date de către un membru al familiei poetului“, ca şi cînd eu aş fi fost o oarecare membră a familiei, care şi-a permis să scotocească dosarul cu acte şi volume şi tot ceea ce ţinea de biografia poetului. Nu prea m-a mirat, deoarece Aida Vrioni a avut aceeaşi ofensă din partea magistrului.

Ea avea numeroase scrisori ale lui Panait Istrati, cu care corespondase cîțiva ani. Aflînd de existența lor, i-au fost solicitate pentru un studiu monografic sau întregirea biografică a autorului *Kirei Kiralina*. Călinescu le-a folosit fără să menționeze de unde le deținea. Dezamăgirea Aidei Vrioni mi-a fost servită, cu aceeași nedelicată consecvență.

Așa s-a făcut că nu ne-am cunoscut personal. Nu i-am trimis nici o carte de-ale mele, nici de-ale lui Bacovia. L-am revăzut în cîteva ședințe la Casa Scriitorilor cu puțin timp înainte de a se stinge. Abia stătea pe canapeaua din fața mea. Aceeași figură neliniștită, aceeași privire stranie, iar abdomenul arăta grozava ciroză de care suferea.

*

* *

În acea primăvară, pînă la dejun lui Bacovia îi plăcea să rămînem sub mărul foarte umbros, căci în jurul prînzului privighetorile din alăturatul pom roșcat la frunze, unde își aveau cuibul, se întreceau în trilurile lor. Adevărat imn de perle fine, aruncate în sunetele de azur ale cerului, lumii întregi și melomanului care era poetul ; asculta vrăjit simfonia din frunzișul pomilor prin care unele zburau alintîndu-se cu gîngureli pianistice pline de încîntare... Urechea sa fină percepea pînă și atingerea aripilor pe ramuri la apropierea frunzelor. Cîntecul se modula pînă la „pianissimo". Nu știu să fi trăit el pînă în acea vară atît de intens frumusețea zilelor însorite, cu miresme puternice de crini și de trandafiri, cu simfonizarea trilurilor de păsări, cu ușorul freamăt al frunzelor mîngîiate de zefiri... Nu am mai surprins asemenea euforii, deoarece eram mereu dusă... Activitatea mea dincolo de cămin nu-mi dădea prilej să fim prea mult împreună. Acum aveam timp pentru a fi acasă și, firește, aranjam astfel spre a fi cît mai mult în preajmă-i. N-am trăit clipe mai frenetic primăvăratice împreună ca în acel mai al lui 1957.

Cine mi-ar fi putut spune că era ultimul pe care-l petreceam împreună ?... Ce presimțiri ne apropiau tot

mai mult în ceasuri în care am fi dorit să nu se sfîrșească... Era atîta poezie, atîta vrajă contemplativă ne învăluia în catifelarea unor reverii, care nu știu cît erau de intense pentru fiecare dintre noi. Le cred totuși la unison.

Mai reveneau spre seară, în clipe de vrajă răcoroasă și parfumată, cînd ne reașezam pe lungile noastre scaune de pînză viu colorate. Reîncepeau trilurile de privighetori în înserare, mai încete, mai calme... mai intermitente... Se apropia noaptea, ca spre miez de noapte să reînceapă mai viu concertul... Acum nu mai prelungeam audierea chiar așa de tîrziu ca în alte veri... La orele 9 poetul trebuia să fie în pat la odihnă...

Amurgul ne trimitea alte priveliști minunate... Razele aprinse se pulverizau printre frunze în sarabandă cu irizări de curcubee. Se învăluiau cu aur pe acoperișurile de tablă, poleindu-le pentru cîteva clipe cu aur vag... Pe iarba stropită aceleași raze de amurg semănau mii și mii de diamante ; licuricii se luau la întrecere cu sclipirile lor. Ale gazonului se stingeau cînd se lăsa întuneric, dar ale licuricilor conturau înstelatele sclipiri.

Nimic nu scăpa privirilor tăcute... Apăreau și primele stele... luna, cu cornul subțire de argint, răsărea deasupra copacilor, dîndu-le contururi ireale. Răcoarea înserării ne punea pe umeri șalul, mai gros pentru poet, umezeala de rouă o simțeam pătrunzîndu-ne umerii. Într-o asemenea seară, cînd luna se mai mărise și apăruse argintată, ca un trandafir diafan, își aminti o poemă scrisă și publicată de mult în *Seara*. Încercă să-și reamintească... Nu o mai avea. Nici nu o publicase în volum... Rar, oarecum lent, poate spre a și-o rememora, începu arătîndu-mi cum luna avea forma rotundă, asemenea unui trandafir. În adevăr, niciodată nu o văzusem în asemenea contur, cum o văzuse de mult poetul, intitulată *Romanță* și publicată în 1914.

„Cînd luna e o roză de argint, / Hai /, Că te-aștept în zăvoiul de argint, / De n-o să vii nu e nimic, / E-un secol mic, / Toți mint, / Cînd totul e pentru argint. / Rămîne luna roză de argint /. Azi nu-i vreme de alint, / De vei veni, / Cînd n-o să vin, / Pe banca veche vei găsi / Un crin / Și o monedă de argint."

„O, cum scriam pe atunci !... De ce anii, viaţa obosesc ceea ce nu ar trebui să obosească atîta timp cît trăieşte artistul... Începutul de secol... Crezul meu în puterea poeziei... Am crezut în poezie, în vraja ei ! Şi ea a crezut în mine ! A fost mereu cu mine... aşa cum ai fost tu !" Se emoţionase... Se mărturisea ? Ieşise din taciturna lui discreţie... şi ce privire iluminată i-am surprins sub vaga lumină de argint a lunii... A spus atunci parcă ultimele versuri şi o ultimă mărturisire... Prea erau covîrşitor de emoţionante acele clipe, le trăiam cu încîntare şi cu inima strînsă... Prea erau frumoase, atingeau sublimul, şi mi-era teamă de ceva straniu, de o pîndă a destinului, care şi-ar fi putut arăta în vreun fel invidia... născocind cine ştie ce surprize... O, cum n-am trăit niciodată clipa prezentă în toată plenitudinea ei... Oricît îmi aminteam de versul lui Horaţiu *„Carpe diem"*... Dar... nu mă înşelam... ceva... ceva straniu... ceva răsucea în jurul nostru cercurile întunecate, nu numai ale nopţii care cobora, ci altele, fluide, îndepărtate, totuşi părînd că se apropie de undeva, din cerul acela cu atîtea stele, cu atîta argint de lună.

*

* *

Trecu o săptămînă după asemenea reverie... Înaintam în maiul plin de poezie, pînă în ziua de 19 mai, cînd, numai în trei zile, acelaşi mai copleşitor de farmec avea să arunce doliu peste acest cadru, peste casa aceasta a poeziei şi a tristeţii, peste sufletul meu, în care destinul îşi înfigea lugubrele lui suliţe... Bacovia părea oarecum mai înviorat... Timpul frumos îl dispunea. Duminica ce urmă, am avut musafiri, printre care şi pe prietena noastră doctoriţa Vănescu. Îi procurase un flacon vitamina C, care nu se găsea. Cînd i l-a oferit, Bacovia a surîs atît de frumos, privirea îi era luminoasă, ceea ce nu a scăpat Doctorichii...

*

* *

O făclie într-un sfeşnic de argint pe măsuţa de la căpătîi... Două şiraguri de trandafiri de la tîmple pînă la picioare, încadrează de o parte şi de alta trupul neînsufleţit... Privesc în genunchi lîngă mort şi nu înţeleg, nu pot înţelege, nu pot descifra sensul acestui tablou...

Ochii mari, atît de senini pînă la ultima respiraţie, închişi. Tîmplele liniştite, faţa — efigie de ceară gălbuie... Mîinile firave pe piept, o linişte înnegurată împrejur. I s-a luat masca mortuară... S-a făcut îmbălsămarea, fără să pot privi, fără să pot înţelege aceste pregătiri spre veşnicie. Hainele de doliu, vălul negru ce mi se aduce, şi eu lîngă El, neînsufleţit, senin, desprins de orice întristare, de orice oftat al celor trei chinuitoare zile ce au precedat sfîrşitul...

Deodată, lumînarea parcă sfîrîie şi mă trezeşte cu o flăcăruie care ardea din dulapul prea aproape de sfeşnic... Cine o aprinsese ?... Abia avui puterea să o sting... Arsese din dulap cît o monedă, destul de mare. Aceasta a rămas urmă funebră... Nu observasem nici fumul ce mă înăbuşea. Vai, rătăceam dincolo de prezent... Încep vizite, telefoane. Mă smulg din inerţia în care am căzut. Tot ce făceam era maşinal... Nu ştiu ce resorturi, altfel decît cele obişnuite mă împingeau spre acţiune ca-ntr-o hipnoză...

O expertiză judiciară, de o absurditate revoltătoare, mă chema pe teren, pentru un proces de care am vorbit, parodie de injusteţe şi minciună.

Fireşte, nu m-am prezentat, cu toată inumana insistenţă a judecătorului grizat şi a celorlalţi, care ştiau că abia murise poetul.

*

* *

Telefonează Uniunea Scriitorilor. Directorul Gruia îmi cere lămuriri. La ce oră poate fi transportat corpul neînsufleţit la Casa Scriitorilor, în holul căreia urma să fie depus... Dacă vreau să fie înmormîntat în parcela mormintelor scriitorilor, de la Belu, şi alte detalii privind înhumarea.

I-am rugat să ni-l mai lase pînă spre seară... Gabriel ieşea de la serviciu la ora 4 şi abia la 5 după-amiază putea fi acasă. Nu ştia că-şi pierduse tatăl. Plecase la serviciu la orele şapte şi jumătate dimineaţa. Nu aveam pe cine trimite la întreprinderea unde lucra. Înmormîntarea doream să fie în mormîntul de familie, care şi el se afla pe vechea alee a scriitorilor : P. Cerna, Iosif, Iacobescu, Gîrleanu. Puţin mai departe Minulescu...

Apoi formalităţile... Abia mă mai ţineam pe picioare. De patruzeci şi opt de ore nu dormisem un ceas... Se destrămau în fiinţa mea toată energia şi rezistenţa morală. În automatismul gesturilor mele nu-mi dădeam seama de realitatea ce trăiam.

Cineva din familie propusese şi aduse un preot, să-i citească nu ştiu ce tropari. Tocmai cînd intra preotul sosi şi Gabriel. Surprins de cele ce vedea fu aproape să leşine. A intrat în hohote de plîns în camera tatălui. Sosi în acelaşi timp şi logodnica lui. Un fotograf, nu ştiu de cine trimis, luă un instantaneu la toţi trei, lîngă poet. Fotografia se află în odaia de lucru a poetului. Mi s-a făcut atunci rău încît nu am mai putut suporta nici preotul, nici fotograful. Survenise o învălmăşeală. Uşile fiind deschise la intrare, vecinii începură să apară, care cu cîte o floare sau cu o lumînare... Cineva nu le mai dădea voie să le aprindă în camera mortuară. A plecat preotul, s-a făcut linişte... Telefonul Uniunii mă anunţa că la orele 8 seara maşina mortuară va sosi spre a conduce pe Bacovia la Casa Scriitorilor. Era a doua oară cînd Bacovia era primit, de astă dată fastuos, lugubru, în această Casă a Scriitorilor, în care numai cu cinci luni mai înainte, în salonul de aur şi mătase, cum i-a spus poetul, cinstea 75 de ani de viaţă şi i s-a înmînat Ordinul Muncii clasa I.

Îmi spunea Gruia că s-au făcut toate pregătirile. Doliul, catafalcul, sicriul şi dacă voiam şi o cruce de stejar, pandantul sicriului. Nu ştiu ce am răspuns. Emoţia din acele clipe îmi luase glasul ; a continuat convorbirea Gabriel... Seara a sosit !... maşina, sicriul. Cînd l-au aşezat în sicriu, cînd am văzut cum părăseşte ca-

mera, casa, grădina, mă clătinam, și nu știu cînd pe pragul terasei din față au năvălit fotografii și în curte lume. M-am trezit în interiorul mașinii funebre, cu Gabriel alături, în față cu sicriul acoperit de un giulgiu brodat, iar peste capac crucea... Abia atunci lacrimile au început să curgă năvalnic, hohotitor. Plîngea și Gabriel și eram așa de nefericiți în negrul acela mortuar! Mi se părea că așa trebuie să fie chiar în mormîntul ce se deschidea la Belu, unde începuseră după-masă săpăturile... În holul Casei Scriitorilor, întuneric dens. Un singur bec, catafalcul foarte înalt, îndoliat, pereții îndoliați.

La intrare ne-a întîmpinat Cicerone Theodorescu. L-au așezat pe catafalc. S-au luat niște fotografii... Am rămas o oră, cînd trebuia să se închidă porțile. Era ora nouă. Cu mare mîhnire și sincere condoleanțe ne-a consolat dragul nostru Cicerone Theodorescu, generos în admirația adîncă și dragostea ce avea pentru poet.

Cu cinci luni înainte el și cu Jebeleanu îl întîmpinau la aceeași intrare a Casei Scriitorilor pentru marea sărbătorire și unică de adio, care fusese acea cinstire a vieții și operei lui G. Bacovia.

*

*　　*

O noapte neagră, cea mai neagră din viața mea de la moartea tatii... și a Ștefaniei. A treia cumplită lovitură a destinului îmi punea pe biata inimă o piramidă de frămîntări dureroase. Nu știu să fi dormit un ceas spre ziuă.

A doua zi, ploioasă ca de toamnă, se arăta întunecată și plîngătoare pe ferestrele camerelor.

23 mai — Șiroaie subțiri și nesfîrșite păreau șiruri de lacrimi prelinse intens. Cît de senină fusese ziua de ieri! Ziarele publicau, prin necrologul și portretul în chenar negru, moartea marelui poet George Bacovia.

Redau „NECROLOGUL“ din ziarul *Scînteia* nr. 3913, 23 mai 1957:

«G. V. BACOVIA

S-a stins din viaţă în dimineaţa zilei de 22 mai, la locuinţa sa din Bucureşti, poetul George Bacovia, fruntaş al poeziei româneşti din ultimele decenii.

G. Vasiliu Bacovia s-a născut la 4 septembrie 1881 la Bacău.

Viaţa lui în anii regimului burghezo-moşieresc a fost un şir de privaţiuni şi aspre suferinţe morale şi materiale, însoţite încă din tinereţe de o boală care avea să-l persecute de-a lungul unei jumătăţi de secol, măcinîndu-i treptat dar nemilos energia creatoare, puterea de a sfîşia definitiv ceţurile descurajării.

După studiile universitare pe care şi le-a făcut la Bucureşti şi Iaşi, obţinînd titlul de licenţiat în Drept, Bacovia a fost obligat să lupte din greu pentru a-şi cîştiga o existenţă amară, mereu chinuită de grija zilei de mîine.

A ocupat slujbe umile, întrerupte adesea de nevoia de a-şi îngriji sănătatea tot mai zdruncinată.

Oficialităţile vremii au manifestat faţă de poetul şi omul Bacovia o odioasă nepăsare. De la Eminescu încoace, destinul nefericit al lui George Bacovia a fost poate cea mai revoltătoare ilustrare a soartei poetului în inumanul regim burghezo-moşieresc.

Îndurînd lovituri atît de crunte, versurile lui Bacovia sînt mărturia zguduitoare a unui suflet care a înregistrat durerea fără strigăt pătimaş, cu o sensibilitate surdă, dar obişnuit de ascuţită, de originală şi al cărei rod sînt volumele de versuri : „Plumb“ — 1916, „Scîntei galbene“ — 1926, „Cu voi“ — 1930 şi „Comedii în fond“ — 1936 şi cele două volume de proză „Bucăţi de noapte“ şi „Dintr-un text comun“.

Critica burgheză a considerat poezia lui Bacovia ca produs al unei imaginaţii maladive, bîntuite de nelinişte, de atracţia putreziciunii şi a morţii, caracteristică unui individualism exasperat. Dar poezia lui Bacovia este ecoul agoniei unei clase şi totodată un protest împotriva societăţii burgheze, a acelei societăţi care prin exploatare şi asuprire zdrobeşte omul, împingîndu-l pe pragul disperării.

Intuind rădăcinile sociale ale dramei sale, G. Bacovia a denunțat lumea burgheză și a deplîns suferințele mulțimii ca pe propriile suferințe. Jalea i-a împăienjenit adesea ochii, i-a încețoșat privirea îndemnîndu-l să creadă că societatea nu poate fi salvată din „sînge, nebunie, foame, plînset mondial". Deprimarea, adîncită sub influența tendințelor descurajante. pesimiste, dinlăuntrul simbolismului, l-a urmărit pe drumul creației sale. Dar în geamătul său răzbat deseori accente de revoltă fățișă, și atunci zarea întunecată a poeziei sale se luminează cu fulgerările puternice ale nădejdii în revoluția proletară, menite să răstoarne definitiv sinistra domnie a „zornăitului de bani înăbușit". Tăria și curajul de a înfrunta direct pe „hidosul burghez" și de a-i prevesti sfîrșitul i-au fost insuflate poetului de contactul său cu ideile mișcării muncitorești din România, de influența luptelor revoluționare din Rusia, începînd încă din 1905, și de întregul climat determinat de lupta forțelor democratice din țara noastră. Poezii ca „Serenada muncitorului" (1916) reprezintă un omagiu adus de G. Bacovia eroismului proletar. Iar versurile sale de îndemn la lupta pentru o lume nouă, eliberată de durere :

Sub cer cu cîntece și flori
Sculați ai muncii proletari

nu-și vor stinge niciodată bărbăteasca rezonanță în conștiința cititorilor marelui poet. G. Bacovia a colaborat la revistele de stînga ale vremii. După instaurarea regimului democrat-popular în țara noastră, G. Bacovia a scris versurile semnificative :

„Mi-am realizat
Toate profețiile
(politice...)
Sînt fericit"...

Poetul și-a dobîndit prețuirea meritată, el a fost distins, în 1946, cu un Premiu Național de poezie, iar cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață în 1956, guvernul Republicii Populare Române i-a decernat Ordinul Muncii clasa I.

La moartea lui G. Bacovia încercăm cu toţii marea durere a plecării dintre noi a unuia dintre cei mai înzestraţi poeţi şi originali creatori ai literaturii noastre.

UNIUNEA SCRIITORILOR DIN R. P. ROMÂNĂ
MINISTERUL ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ŞI CULTURII

*
* *

Uniunea Scriitorilor din R. P. Română şi Ministerul Învăţămîntului şi Culturii anunţă cu adîncă durere încetarea din viaţă a poetului G. Bacovia, reprezentant de frunte al literaturii române.

*
* *

Corpul neînsufleţit al poetului G. Bacovia se află depus la Casa Scriitorilor „Mihai Sadoveanu“, din Calea Victoriei nr. 115, unde prietenii şi cititorii poetului pot să-şi ia ultimul rămas bun în după-amiaza zilei de joi 23 mai a. c. orele 16—20 şi vineri 24 mai, între orele 12—16.

Adunarea de doliu va avea loc la Casa Scriitorilor vineri 24 mai, orele 16, iar ceremonia înhumării la cimitirul Belu, la orele 18.»

S-a transmis şi la radio trista veste. La Casa Scriitorilor am ajuns la orele 10. O placă transmitea muzică de doliu... De la orele 12 au început să facă de gardă membrii Uniunii Scriitorilor şi să sosească primele coroane. Se anunţase următorul program de doliu. Publicul putea trece prin faţa catafalcului de la orele 10 la 6 seara, şi în ziua a doua pînă la ora 5, cînd va avea loc mitingul de doliu, iar la 6 înhumarea la cimitirul Belu... Am rămas cîteva ore lîngă catafalc. Se perindau cîte patru scriitori de gardă, în acordurile funebre. Veneau admiratori să ne condolieze şi eram atît de absentă !...

Acasă erau încă multe de pregătit pentru înmormîntare. Am trimis, la cerere, portretul în ulei al poe-

tului de A. Coman și decorația. Portretul îndoliat la căpătîi, iar decorațiile pe o perniță roșie.

A doua zi, la 10 eram din nou lîngă catafalc... Numeroase coroane de o mare frumusețe soseau și admiratorii acoperiseră sicriul cu splendizi trandafiri și bujori... abia se mai zăreau capul și mîinile galbene pe piept.

Doi elevi de liceu, poate din ultima clasă, au depus cîte doi trandafiri roșii pe mîinile încrucișate... M-au mirat... Atunci nu se mai studia Bacovia și nu credeam că-i citise ceva din operă... Gabriel i-a întrebat de la ce liceu sînt, ei au răspuns cu numărul liceului (pe care nu-l mai știu),dar că au citit în *Scînteia* necrologul și s-au gîndit să vină și ei cu o floare, „Scînteilor galbene".

O, nevinovatele priviri ale celor doi tineri elevi, mărite și mai mult de aspectul morții, cît m-au impresionat ! Au stat cucernic cîteva clipe, s-au înclinat și au ieșit sfioși.

Trei sute șaizeci de scriitori, ziariști și oameni de artă s-au perindat de gardă lîngă corpul neînsuflețit. Ne-am dus pentru o oră la masă și la ora 4 eram înapoi cu un mare buchet de trandafiri, din grădina noastră, de o prospețime și frumusețe minunată... Grădina lui dragă, parcă îi înflorise anume atît de deosebit și frumos... Asta era a treia zi, senină și cu cer albastru de parcă în ajun nici nu plouase atît de vitreg. Vizitatorii au fost totuși foarte numeroși și unii murmurau „ploaie bacoviană".

Pare-se că și natura vroia să-i trimită mesajul ei de lacrimi.

24 mai — orele patru și jumătate, ziua înmormîntării. Zi caldă și nespus de senină.

Încep să sosească din ce în ce mai mulți, care voiau să-i aducă ultimul omagiu poetului. Fotografi, presa, radioul, persoane oficiale. Cu cît se apropia definitiva despărțire cu atît simțeam că puterile mă părăsesc... Inima îmi bătea atît de tare. Lacrimile îmi înecau respirația de sub vălul de doliu ce mă înăbușea...

Fuseseră programați pentru discursurile funebre : Perpessicius, din partea Academiei Române, care depusese două splendide coroane : una din partea instituției, alta din partea Secției de Istorie Literară ; Mihai

Petroveanu, din partea Editurii pentru Literatură și Artă ; Ion Brad, din partea tinerilor scriitori, cineva din partea Uniunii Scriitorilor, nu-mi amintesc cine. Firește, aceștia după reprezentantul Comitetului Central, pare-mi-se Ion Țugui. Era prezent la dreapta mea Ion Pas, ministrul Artelor, care mi-a prezentat condoleanțe și a rostit cîteva cuvinte din partea Ministerului Artelor.

Discursurile au fost scurte. Cel mai impresionant a fost al lui Ion Brad. Perpessicius nu a vorbit, nici nu a fost prezent la înmormîntare. Ulterior a motivat că nu a fost anunțat cu o zi mai devreme și nu și-a putut pregăti necrologul. Acest motiv a grăbit protocolul cu douăzeci și cinci de minute, care îi fuseseră rezervate urmînd să vorbească în numele Academiei și al Uniunii Scriitorilor. Am trăit o mare învălmășire. N-am putut privi cine era și nu era de față. Gîndul ultimei despărțiri mă răvășise ! S-a produs deodată o mare busculadă la scoaterea sicriului. Nu puteam ieși după sicriu. Dezordine indescriptibilă... Scriitorii împreună cu tovarășii Ion Pas și Țugui au purtat sicriul pe umeri la ieșire... Gabriel se rătăcise cu logodnica, mai bine zis împinși, striviți de publicul care nu știu nici azi de ce a provocat acea oribilă busculadă. M-am trezit invitată și nu știu de cine ajutată să mă urc în mașina mortuară lîngă sicriu.

Eram aproape leșinată. M-au scos spre a mă instala într-o mașină mică lîngă șofer. În spate Gabriel și logodnica lui. Cineva mi-a dat un valenal, fără apă, mă ardea teribil.

Au ieșit carul cu coroane și cel mortuar. Am urmat noi din prima mașină. În Calea Victoriei masată de public, care aștepta autocarele pentru cimitir și într-o goană amețitoare am pornit în jos, pe Calea Victoriei, spre Belu. Frumusețea enormelor coroane, ale cărei mari panglici fluturau în vîntul vertiginoasei curse, oprise trecătorii pe ambele trotuare ale Căii Victorii. Într-un vîrtej de neînțeles am ajuns la poarta cimitirului numai carul cu coroane, carul funebru și mașina noastră.

A trebuit să așteptăm în poartă două mașini mici cu confrații care urmau să poarte pe umeri sicriul la locul de veci. De astă dată mă sprijineau Gabriel și viitoarea noră. Au sosit : Eugen Jebeleanu, Mihu Drago-

mir, Mihail Davidoglu, Miron Radu Paraschivescu şi alţi confraţi pe care nu i-am mai putut vedea prin întunericul voalului şi lacrimilor.

L-au pus pe umeri. Au început să se tragă clopotele şi tot aşa de grăbit am ajuns la groapa cu pămîntul negru şi mătăsos, cu o jumătate de oră înainte de protocol. Autocarele nu ajunseseră. Lîngă mormînt am căzut în genunchi într-un suprem efort şi într-un torent de plîns. Miron Radu Paraschivescu îmi luă mîna încercînd să mă calmeze spre a putea vorbi. Rosti un scurt necrolog, din care am reţinut începutul şi sfîrşitul, extrem de patetic, foarte emoţionant, cuvintele vorbitorului cădeau ca nişte lacrimi grele pe sicriul ce aştepta coborîrea pe cele patru mari frînghii din mîinile vînjoase ale groparilor.

„Încă un luceafăr s-a stins pe firmamentul poeziei noastre"... începea necrologul şi restul... nu l-am mai desluşit, pierdută cum eram.

„A trăit sărac dar a murit curat ca lacrima".

A fost ultima frază care culmina cu lacrimile înăbuşite ale vorbitorului şi, extenuată cum eram, nu mai ştiu, ce a urmat.

În revista *Contemporanul* din 31 mai 1957, M. R. Paraschivescu publică următorul articol : „Prezenţa poetului" !

«PREZENŢA POETULUI

Cu George Bacovia s-a stins un luceafăr, unul din puţinii luceferi ai poeziei noastre moderne şi — ceea ce trebuie neapărat subliniat — militante ; fiindcă a fi modern în artă fără a lupta pentru biruinţa unei noi concepţii asupra lumii şi vieţii, un astfel de revoluţionarism aduce mult a lustru de suprafaţă, a inovaţie de faţadă, nu şi a substanţă. Fiindcă noi credem că un mare poet (şi prin mare ne place mai ales să înţelegem autentic) îşi garantează opera, îi girează substanţa în ultima analiză cu viaţa lui chiar. Orice poet, dacă este poet cu adevărat, trage prin versurile sale o poliţă cu acoperire la banca eternităţii. Celui care şi-o cheltuieşte din viaţă, nici nu-i mai

rămîne mare lucru pentru posteritate. Ca şi Esenin, ca şi Maiakovski în ţara revoluţiei. ca şi Eminescu la noi, Bacovia îşi va afla întreaga măsură peste decenii, în conştiinţa publică.

Cînd ne-am întîlnit la căpătîiul lui ca să-i aducem omagiul pe drumul din urmă, noi — ca şi miile de cititori ai poeziilor sale — ştiam că nu poetul Bacovia a murit, ci omul care a fost. Drept e că pentru noi, care înţelegem prin arta revoluţionară acea artă care transformă sufletul şi plămădeşte caracterul unui om nou, pentru noi aşadar, un poet e una cu omul dintr-însul ; în estetica poeziei, etica e parte integrantă, şi nu numai literal vorbind.

Bacovia a fost un mare poet garantat de însăşi puritatea lui omenească. Nu l-a atins nimic din ceea ce poate constitui josnicia vieţii cotidiene : îngîmfarea, duşmănia meschină, intriga, dispreţul faţă de semeni ori confraţi, aroganţa ori corolarul ei, slugărnicia, tot acel cortegiu de compromisuri morale, de umilinţe şi de abdicări de la demnitate pe care atîţia dintre confraţii şi contemporanii lui le-au cunoscut din păcate, uneori chiar cînd ţineau în mînă o pană măiastră.

Bacovia a fost şi în acest înţeles un luceafăr ; de strălucire neîntinată, de vis înalt ale cărui aripi n-au fost nici o clipă arse, ori ciuntite. Fiindcă într-o lume a exploatării şi a tiraniei, el a visat primăvara tovărăşiei şi a libertăţii. Iar versul lui de protest avea lirismul încărcat de vitriol, arzînd ca o înaripată flacără lirică.

Protestul social al lui Bacovia stătea în primul rînd în refuz. Refuzul faţă de o lume a celor puţini şi îmbuibaţi în paguba şi spre suferinţa milioanelor de muncitori vlăguiţi şi înfometaţi, o lume căruia muzica stihurilor sale cu adevărat unice, şi măiestre în poezia noastră contemporană, îi picta în culori vinete şi pîcloase toată agonia : „Ce tristă operă cînta / Fanfara militară, / Tîrziu, în noapte, la grădină... / Şi tot oraşul întrista, / Fanfara militară“.

Marx spunea despre proletariat că e groparul capitalismului. Bacovia a fost un poet proletar şi al proletariatului, prin însuşi refuzul său de a cînta în tonuri laudative o lume pe care n-o iubea. Versul lui, de poet

proletar, a fost astfel groparul și fanfara de înmormîntare a acelei lumi. Dar el a fost și un poet proletar deopotrivă în sensul activ al cuvîntului, fiindcă refuzul lui Bacovia față de capitalism era însoțit de adeziunea lui la lupta muncitorimii. Cicluri întregi de poeme stau mărturie, dacă n-ar fi decît acela, atît de profund și lapidar intitulat ! „Cu voi !“ Dar ce mărturie mai strălucită poate fi decît visul poetului, acest vis pe care el tocmai mărturisea nu de mult că a trăit să și-l vadă împlinit :

„Iarna, de-o vreme, mă duce regretul
Prin crînguri, pe margini de linii ferate —
Trec singur spre seară pe ape-nghețate
Cînd fîlfîie pe lume, violetul.

Paloarea, mutismul minează-al meu piept
Pe satele ninse, crai-nou cînd apare ;
Trec singur pe poduri de fier solitare
Și-aștept în zăpadă... dar ce mai aștept ?

Hau !... hau !... depărtat sub stele-nghețate...
În noaptea grozavă la cine voi bate ?...
O, vis... o, libertate...
Hau !... hau !... depărtat sub stele-nghețate...“

Ca și cum un mare poet își presimte și-și comandă chiar propriul lui destin, Bacovia n-a mai avut după eliberarea poporului nostru să se-ntrebe „unde va bate ?“. În zorii unei lumi drepte și limpezi, în zorii lumii proletare, Bacovia a fost la el acasă, nu pribeag, rătăcitor, neînțeles.

Și cred că-l înțelegem la dreapta valoare cînd ne gîndim că poezia lui a izbutit să aducă un spor, poate fără ca el să o știe, față de modele pe care și le propusese drept culmi : sumbrul Rollinat și armoniosul Verlaine. Azi ne dăm seama și mai bine că el aducea față de aceste modele strălucite un miez care nu sta doar în muzica rezultată din mai mult ori mai puțin fericita potrivire de vorbe, dar și în structura de o rară strălucire, diamantină, a unei conștiințe creatoare și civice deopotrivă. Sperăm că Editura în limbi străine nu va zăbovi să prezinte lumii mesajul poetic al lui G. Bacovia în traduce-

rea pe care o merită şi care să facă să se vadă că, dincolo de forţa copleşitoare uneori a muzicalităţii ei, organice aproape, poezia bacoviană deschide ferestre spre o profundă zare intelectuală, însufleţind şi împodobind fără pereche de frumos o idee centrală care-i este schelet şi măduvă : a refuzului, a protestului, ori a adeziunii.

Şi ce-am putea spune în încheiere, ce omagiu i-am putea aduce noi, care l-am iubit de cînd i-am cunoscut primele versuri ? Cred că omagiul cel mai nimerit acum cînd Bacovia s-a îmbarcat pentru marea călătorie, omagiul ca şi protestul cel mai puternic împotriva morţii, îl aflăm tot în versul lui pereniu :

„De-atîtea nopţi aud plouînd,
Aud materia plîngînd...
Sunt singur, şi mă duce-un gînd
Spre locuinţele lacustre.

Şi parcă dorm pe scînduri ude
În spate mă izbeşte-un val —
Tresar prin somn, şi mi se pare
Că n-am tras podul de la mal.

Un gol istoric se întinde
Pe-aceleaşi vremuri mă găsesc...
Şi simt cum de atîta ploaie
Piloţii grei se prăbuşesc

De-atîtea nopţi aud plouînd,
Tot tresărind, tot aşteptînd...
Sunt singur, şi mă duce-un gînd
Spre locuinţele lacustre."

A murit în miezul acestei primăveri cînd natura însăşi parcă-l plînge cu ploile ei, făcînd, poate, să nu se mai vadă şi lacrimile noastre.

MIRON R. PARASCHIVESCU»

*

* *

Urcată în mașina care trebuia să mă ducă acasă, am mai zărit sosind atunci autocarele însoțite de participanții și admiratorii din tramvaiele care se goleau la poarta cimitirului, *post festum*, spre marea lor dezamăgire... Acasă, ușile deschise și foarte multe persoane... A trebuit să rămîn pe divan nu știu cît să-mi potolesc starea depresivă și extenuantă în care mă aflam. Mi se părea că trăiesc un film în care eram și nu eram, cu ceva real și totuși fictiv... Figurile le confundam, și o învolburare de lacrimi care nu mai putea curge îmi tăia respirația... Nu am avut decît o jumătate de oră spre a-mi reveni. Un zgomot de glasuri, o forfotă la stradă, în grădină, în odaie, mă ridicară ca dintr-un șoc... Ce se întîmplase ?...

*

* *

Numeroși admiratori care voiseră să participe la înmormîntare ajunseseră exact la o jumătate de oră după înhumare.

Timpul pe care îl rezervaseră pentru necrologul lui Perpessicius precipitase totul, iar neînțeleasa goană spre cimitir descumpănise pe cei ce urmau cortegiul cu autocarele de la Casa Scriitorilor.

Văzînd acea mulțime că se sfîrșise înmormîntarea, dezamăgită, indignată, s-a masat în fața capelei... Cîțiva poeți, dintre care am reținut numele lui PETRE APETREI, s-au urcat pe ultimele trepte ale capelei și au început să recite versurile poetului : PLUMB, MARȘ FUNEBRU. Erau repetate și, contaminîndu-se unii de la alții, au continuat destul de mulți recitarea versurilor din Bacovia. Au fost invitați să plece, să făcuse tîrziu. Atunci, unul dintre dînșii a propus să meargă la locuința poetului știind că este foarte aproape de cimitirul Belu. Această participare în grup destul de numeros era cauza zgomotului care mă incitase...

Au intrat în grădină... explicînd motivul acestui gest, prin povestirea celor de mai sus, indignați că s-a grăbit totul la cimitir... Biata grădină abia i-a încăput... Nu a

durat prea mult această manifestare omagială şi după un ceas mai erau prezenţi numai cei din familie, cărora li s-a servit o gustare după datina rămasă. De la unul dintre aceştia am aflat că toate tramvaiele erau masate spre Belu cu cei ce veneau la înhumarea poetului. Din nou mi-am dat seama cît de admirată şi de preţuită este opera lui Bacovia, deşi în liceu nu se mai preda, iar la Facultatea de Litere nu se mai studia de zece ani ! !

«FUNERALIILE LUI GEORGE BACOVIA

Vineri după-amiază, scriitori, cititori și prieteni au condus pe ultimul său drum pe poetul George Bacovia, reprezentant de frunte al literaturii române, decedat în dimineața zilei de 22 mai.

Joi după-amiază și vineri dimineața, prin fața catafalcului cu corpul neînsuflețit al poetului, depus la Casa Scriitorilor „Mihai Sadoveanu“ din Capitală, s-au perindat numeroși oameni de artă și cultură, studenți, cunoscuţi, mulţi dintre cei care au apreciat opera dispărutului.

În jurul catafalcului au făcut de gardă reprezentanți ai vieții noastre culturale, scriitori tineri și vîrstnici.

Din ultima gardă au făcut parte : Ion Pas, adjunct al ministrului Învățămîntului și Culturii, Pavel Țugui, Eugen Jebeleanu, membru corespondent al Academiei R. P. Române, Aurel Mihale și Ferenc Szemlér, secretari ai Uniunii Scriitorilor, scriitorii Mihail Novicov, Scarlat Callimachi și Dumitru Corbea.

La ora 16, la Casa Scriitorilor „Mihail Sadoveanu“, a avut loc adunarea de doliu.

Au luat cuvîntul prof. universitar Ion Vitner, care a spus printre altele :

„Într-o lume dominată de beția indiferentă, orgiacă a căutătorilor de aur, poezia lui Bacovia a irupt cu tragismul ei sfîșietor. Veninul existenței cotidiene a unui intelectual din mulțime și a unui artist demn, pătruns de onestitate, Bacovia l-a distilat în vers. El a repurtat

o victorie personală împotriva efectului nimicitor, toxic, al existenței în lumea capitalistă.

Bacovia a visat viitorul iluminat de puterea muncii și a muncitorilor. Dorința sa a fost ca în perspectiva acestui viitor, devenit prezent «să mai surîd numai o clipă»... În felul acesta poetul durerii a închis ochii împăcat cu sine însuși și cu lumea pe care a dorit-o."

În cuvîntul său, criticul literar Mihai Petroveanu a spus :

„Născută din suferință, ale cărei rădăcini trebuie căutate în societatea agonică a epocii sale, arta lui G. Bacovia este una din cele mai vii și mai autentice. Sarcasmul lui, în fond revendicativ, are amărăciunea unei ființe simple căreia i s-a răpit dreptul natural de a trăi. Bacovia a presimțit socialismul, cum presimte firul de iarbă ce moare, firul ce va învia".

Vorbind despre poetul dispărut, tînărul poet Ion Brad a spus :

„În lirica lui modernă, cu rezonanțe stranii și tulburătoare, am ascultat strigătele unei conștiințe torturate de inumanitatea unei lumi agonice, lume de care visurile noastre azi nu se mai lovesc.

Destule generații de poeți, de la Eminescu la Bacovia, au plătit prea scump cu tinerețea, cu sănătatea, cu visurile lor sfîșiate păcatele lumii după care nu ne vine să plîngem.

Pentru umanitatea adîncă a sufletului lui Bacovia, pentru podoabele pe care le-a adăugat poeziei romînești, să fie tinerețea, cîntecele și lacrimile noastre cea mai curată cunună la căpătîiul marelui poet."

De la Casa Scriitorilor, cortegiul funebru s-a îndreptat apoi către cimitirul Belu unde a avut loc înhumarea.

La mormînt a luat cuvîntul poetul Miron Radu Paraschivescu :

„Noi, cei prezenți aici ca să-i aducem un ultim omagiu — a spus vorbitorul — știm că nu poetul Bacovia a murit, ci omul care a fost. Dar pentru noi, care înțelegem prin arta revoluționară arta care transformă sufle-

tul şi plămădeşte caracterul unui om nou, pentru noi, un poet este una cu omul dintr-însul.

Într-o lume a exploatării şi tiraniei, Bacovia a visat primăvara tovărăşiei şi a libertăţii. Versul lui de protest a avut lirismul încărcat de vitriol, un vitriol arzînd ca o înaripată flacără lirică. Protestul social al lui Bacovia a sta în primul rînd în refuz : refuzul faţă de lumea celor puţini şi îmbuibaţi în paguba şi spre suferinţa milioanelor de muncitori vlăguiţi şi înfometaţi.

A murit pe această vreme de primăvară ploioasă ce pare un omagiu al naturii care îl plînge cu ploile ei odată cu lacrimile noastre."

(Agerpres)

Scînteia

Sîmbătă, 25 mai 1957

*

* *

Răsfoiesc însemnările din CARTEA DURERII.

20 mai... orele 8,30 seara... Brusc te-au cuprins dureri grozave... Ce chin ! Ce convulsiuni ! Nimic nu ajută... Dumnezeule ! cum poţi tortura astfel un trup atît de firav !...

Ora 1 noaptea...

Nici o injecţie nu foloseşte...

— Închide, fă întuneric, te rog. Dar mîna mea mîngîie fruntea îngheţată de chinuri...

Şopteşti pierdut... „S-a dus a-mo-rul... un... amic... delir... morfina..."

Rămîi istovit pe perna udată de sudorile chinuitoarelor dureri.

21 mai, ora 6 dimineaţa... Mai slăbit... Durerile mai chinuitoare... Efectul morfinei a trecut... Tensiune 28, tensiune 5, pulsul 50... Lupţi. Vine doctorul la consultaţie. Eşti galben, galben, apoi alb ca sideful... Şi ziua aceasta se scurge în chinuri... Ceri oranjadă, suc, apă... de abia poţi înghiţi...

Răresc jaluzelele... Din patru în patru ore, medicamente, injecţii... Le refuzi, nu mai suporţi înţepăturile... Te-ai topit ca ceara.

22 mai orele 5 dimineaţa.

Complet istovit, şopteşti : „buiote, ceai cald"... Ţi-e trupul rece. Te ridici să răreşti jaluzelele, te clatini, recazi pe pat.

Ora 6. Sorbi puţin ceai, schimbi căpătîiul... Îţi mîngîi fruntea aproape îngheţată. îţi încălzesc mîinile, picioarele cu sticle calde... dar trupul se răceşte tot mai mult... Mă priveşti cu ultimul senin ce se înceţoşează...

Încă mă urmăreşti cu seninul ochilor mari în stingere...

Ora 7 şi jumătate. Începe consultul medicilor... „O intervenţie ar fi salutară, zic ei, dar e prea slab"... Nu răspundem...

— Ce zic doctorii ?... O intervenţie... O, nu ! abia mai poţi articula.

— A plecat doctorul ?

— Prepară injecţia...

Te-ai întors cu faţa la perete... „Ce întu-ne-cime... Vi-ne... în... tu... ne... ri... cul..." Ai închis ochii. O sincopă ? dar întunericul te-a învăluit pentru de-a pururi.

Cu mîna ta într-a mea, te-ai stins... Atît de repede ! atît de repede ! Într-o uşoară respiraţie care-ţi ducea sufletul spre slăvile senine din acea splendidă dimineaţă de mai.

În treizeci şi şase de ore durerile te-au biruit... Nu mai eşti, iubitule !

Orele 8 seara...

Au venit să te ducă în sicriul de stejar sculptat cu lauri... Te-am condus în maşina neagră eu cu bietul Gabriel, pierit, uluit de acele negre, îndoliate clipe... Te-am lăsat în penumbrele holului de marmură şi mătase ale Casei tovarăşilor tăi de scris, pe catafalcul îndoliat

cu purpură şi negru de mătase ca şi scările şi coloanele acelei scări.

Astfel, te-ai despărţit de odaia ta, de Agatha ta, de Briel al nostru, de splendida grădină pe care o iubeai atît de mult, mai zăbovind douăzeci şi patru de ore în întunecimea fastuoasă a acelui palat... tu, care dispreţuiai palatele...

*

* *

23 mai... Pregătiri, pregătiri... Ploaia rebelă dansa rece, deşi e luna mai... Luna în care a murit şi Alfred de Musset pe care l-am citit de atîtea ori fermecaţi de splendidele sale *Nopţi*... (acum o sută de ani).

*

* *

Seara tîrziu... în camera ta arde o luminiţă şi odaia e încremenită de nedumeriri... Unde e cel ce n-a părăsit-o ani întregi ? Unde întîrzie vechea santinelă a suferinţii ?...

*

* *

24 mai... Răsare soarele în toată splendoarea... Se apropie ultimul drum... iubitul meu... cum mai pot îndura aceste clipe... Te-au scos din sala mortuară şi nu înţeleg învălmăşeala şi dezordinea ce s-au creat, încît mă strivesc spre ieşire, îmi rup voalul prin care nici nu mai disting nimic din cauza lacrimilor...

De ce goana aceea pe Calea Victoriei, spre cimitirul Belu, în fîlfîirea marilor, splendidelor coroane ?... De ce am ajuns atît de repede în faţa mormîntului deschis ? Ce se spune despre tine ?... De ce te coboară în adînc ?... De ce atîta mulţime intră pe poarta cimitirului, cînd înhumarea a fost atît de grăbită ?... de ce mulţimea de la cimitir, la noi acasă ?...

O, biata minte, ce învălmășeală de gînduri... Mă aflu într-o transă macabră.

Noaptea, noaptea grozavă mă prinde în ghearele durerii și ale pustiului. Noaptea în care nu mai am cui să-i veghez durerile, cui să-i mîngîi fruntea, cui să-i spun noapte bună, iubitule, și să nu mai sîmt niciodată buze sfioase pe obrazul meu...

Întunecimea a venit pentru mine, pentru cei patruzeci de ani ai noștri, în care rar ne-am înălțat, dar mai ales am coborît pe toate făgașurile vieții, zgîrcită în bucurii pentru noi...

25 mai. Reîncep zilele de „bună dimineața, Iorguț !" Și nu răspunde odaia pustie. „Noapte bună, Iorguț !" și nu-mi răspunde nici întunericul, nici camera înnoptată. Așa va fi în fiecare zi, așa va fi în fiecare seară !...

26 mai... Vin telegrame, scrisori, apar articole despre tine, care de care mai impresionante... Revistele îți reproduc portretul cu chenar de doliu, și numai cu puțin în urmă cîțiva voiau să te viziteze, să te cunoască...

„Un martir al poeziei", îți spune un admirator care a venit pentru condoleanțe în căsuța văduvită de prezența ta... „Un copil scump al muzelor", șoptește o poetă care depune două garoafe pe fotografia ta din urmă.

Cîte poveri de regrete îmi stîrnesc toate acestea !.. Multele, grelele și tristele amintiri îmi însoțesc orice pas în odaia și în toată casa ! ! !

Revin cel mai des în camera ta ! Stau în prag cu ochii închiși și te revăd pe gînduri, mîngîiat de singurătatea, de liniștea atît de dragă ție, în adîncă tăcere, cu pleoapele semiînchise... Sufletul meu te caută...

Te ascultă în șoaptele tăcerii,... simte mîna mătăsoasă, cu atingeri de degete sfioase, atît de aproape de obrazul în lacrimi... Mă trezesc întrebînd : „Ce mai faci, ce mai gîndești, cum te simți ?" Dar cine va mai răspunde acestor cuvinte ? E îngrozitor să aștepți răspunsul care nu mai vine...

E cumplit să-l aştepţi din mutismul odăii în care s-a stins cu şoapta stinsă ce ţi-ar fi răspuns... să simţi acest mut răspuns în vestigiile rămase pe sofa, pe măsuţă, pe oglinda, pe dulapul, pe tablourile, pe covorul negru cu flori aprinse... Monstruoasa secerătoare de vieţi îşi fîlfîie triumful prin colţuri întunecate... Mă clatin spre scaunul de la masa de lucru şi las fruntea pe spatele scaunului, de care te-ai rezemat scriind, meditînd, fumînd, urmărind sarabandele amurgului ce ţi le trimitea prin treptele jaluzelelor.

*

* *

Întunericul şi mutismul casei mă fac să îngenunchez şi să suspin pînă ce, epuizată, regăsesc camera mea, unde nesomnul şi durerea mă ţin trează pînă se arată zorile... Greu, nespus de greu începe calvarul văduviei...

*

* *

27 mai. Mă trezesc buimăcită, după somnifere... Şi... alerg spre camera ta... să-ţi spun acel... „Bună dimineaţa, Iorguţ"...

Golul din odaie mă trezeşte la realitate. Mă sprijin de uşă. Nu mai e nimeni în casă...

Aud portiţa.
Tresar...
Ies să deschid
Nu eşti tu,
Nu !
Mă întorc singură...
„Nu !" „Nu !"...
Spun toate volumele
Tale,
Toate lucrurile din odaie,
Odaia însăşi

E un mare „NU !“
Iar timpul
Plesnește
Ca o păstaie....

(volumul „Lumină“)

...Trebuie să trăiesc în această cuirasă a Durerii. Cămașa lui Nessus nu cred că era mai ucigător de dureroasă decît această armură a suferinței...

*

* *

28 mai.

Cu spaimă mi se deschid pleoapele spre lumina cerului cenușiu, din care ploaia nu mai contenește, ursuză, urlă prin burlane obositor.

Șapte zile de cînd a venit trăsnetul durerilor să te nimicească, să te ducă acolo unde ploaia aceasta pătrunde poate la sicriul tău...

Există o majestate a suferinței, ca și majestatea de a suferi... Bacovia purta eroic această majestate... Putea-voi să mă ridic pînă la ea ?...

*

* *

Tot în odaia ta. Mi se pare că te apropii cu pași aerieni. Îți simt fluidul în juru-mi... întind brațul să te sprijin... Cade inert ori cutremurat de vidul ce se cască adînc, înfricoșător... De ce te îndepărtezi, frămîntată sensibilitate ?... Nu se cutremură haosul, cînd plutești și te înalți pe treptele de azur ? Nu-l dizlocă flacăra, stinsă aici, să se reaprindă acolo ? Minte necuprinzătoare a ceea ce este de necuprins, nu-i voi mai surprinde freamătul niciodată.

*

* *

Lăsaţi lacrima să curgă ochilor, pînă se va stinge lumina gîndurilor... Dar gîndurile însăilează alte şi alte frămîntări. „Te văd sub un clopot de azur / Catapeteasma vieţii s-a despicat pe veci, / Un heruvim în flăcări prin spaţii urci şi treci, / ... Te-nlănţuie vibraţii de harfe în eter, / Cîntarea cea mai pură între pămînt şi cer, / Un zvon din nici o vreme şi din nici un ţinut, / Pe undele luminii îţi fac din stele scut... /Apari numai lumină, / pluteşti doar sunet pur, / vibraţie de harfă sub clopot de azur..."

Aceasta este viziunea ce s-a cerut imediat pe fila albă... *(Sub clopot de azur*, din volumul „Lumină")

*

* *

29 mai.

Mă întorc de la cimitir. Movila de ţărînă, deasupra căreia coroanele au început să se veştejească, te acoperă îngreunată de apa ploii...

Acolo, ca şi aici, arde luminiţa candelei. Cineva a pus trei garoafe pe unul din braţele crucii şi cîteva lumînări aprinse de admiratori.

Printre norii de un străveziu metal argintat, soarele apăruse şters. Parcă se îngropa în mormanul de coroane. Amurg de argint întunecat. Prin norii argintii o stingere argintie pe care o regăsesc şi aici, pe masa ta de lucru agonizînd printre jaluzele... şi acelaşi pustiu, grea povară pe umerii sufletului...

30 mai... Tot ploaie... Norii se duc, se apropie, se depărtează... se frămîntă cerul ca şi sufletul meu...

Mîine nouă zile de la stingerea ta... Candela arde ca şi la cimitir... Tu, în groapa neagră, adîncă !... În sicriul sculptat cu lauri... Cum să te smulg putrezirii ? pe tine, „prinţ îndoliat al Aguitaniei, cu lăuta lui fantastică" aşa cum te numeşte ION VIŢNER, în articolul „OMAGIU POETULUI" pe care ţi-l citesc :

«OMAGIU POETULUI

În fața marelui poet al durerii și tristeții umane, păstrez neatins de vreme primul sentiment puternic pe care l-am avut citindu-i versurile cu aproape trei decenii în urmă. Din umbrele universului său poetic s-a desprins, pentru mine, silueta fină și îndoliată a prințului Aquitaniei, a lui Nerval, cu acea alăută fantastică, purtătoare a unui soare negru al melancoliei. Cîntărețul a închis ochii, mîinile sale delicate nu vor mai atinge strunele, dar melodia stranie pe care el a creat-o va străbate prin timp și va eterniza nu numai o enormă sensibilitate față de suferință, dar și o epocă. Bacovia nu a cîntat numai durerea sa. El a fost o scoică în care s-a concentrat, cu o acuitate neobișnuită, jalea unei umanități.

Într-o lume dominată de optimismul zgomotos și beția indiferentă, orgiacă, a căutătorilor de aur, poezia lui Bacovia a irupt cu tragismul ei sfîșietor, stabilind un echilibru necesar pentru aflarea adevărului. Nu este vorba aci de un adevăr al cîtorva, ci de acela al celor mulți. Adevărul acestora, în epoca pe care a trăit-o Bacovia, era impregnat de tragism, de imensă suferință, de revoltă. Bacovia, străbătînd melancolii și nevroze, în care era mult din propria-i suferință, a mers pînă la esența durerii universale.

În acest omagiu adus poetului care ne-a împiedicat să fim victima iluziilor epocii capitaliste, nu vreau să vorbesc despre suferința lui proprie, despre existența lui cotidiană în cîteva decenii din trecut. A fost asemuită această existență a sa cu aceea a lui Eminescu. Urmaș spiritual al marelui poet. Bacovia a moștenit și greul său destin de oprimat. Dacă poetul plumbului și al decorurilor funerare ar fi consemnat zi de zi, într-un jurnal, avatarurile vieții sale, am fi fost posesorii unuia din cele mai zguduitoare documente de viață socială. Veninul existenței cotidiene, a unui intelectual din mulțime și a unui artist demn, pătruns de onestitate, Bacovia l-a distilat în vers, unde el apare într-o extremă concentrație.

De aceea, trecînd peste drama sa personală, aș vrea să vorbesc despre eroismul lui Bacovia. Există un ero-

ism al rezistenţei împotriva morţii şi distrugerii, un eroism al adaptării la miasmele şi toxinele pe care le împrăştie viaţa socială, dominată nu de muncă, ci de setea avuţiilor, a carierelor şi gloriilor personale.

Bacovia a repurtat o victorie personală împotriva efectului nimicitor, toxic, al existenţei în lumea capitalistă, ingurgitînd toxina în doze mitridatice. Poezia sa, în ansamblu, este rezultatul acestui proces de adaptare. Unei existenţe, opulentă şi strălucitoare în suprafaţă, dar al cărei sens profund este mizeria şi moartea, Bacovia i-a smuls masca iluziilor şi, violentînd figuri de stil convenţionale, a creat zguduitoare imagini ale tristeţii, mizeriei, agoniei şi morţii. În decorul de cavou al liricii sale nu este poză, ci adaptare. În obsesia culorilor întunecate, a plumbului, a ftiziei, a scenelor macabre, a amurgurilor sfîşietoare, a toamnelor bolnave şi disolute, nu este numai nevroză, dar şi eroism mitridatic, învingerea efectului distructiv al unei existenţe toxice prin absorbţia ei în doze continue. Este o victorie cucerită prin enormă suferinţă. Viaţa, Bacovia nu a mîngîiat-o cu epidermul degetelor. El a atins-o crispat, cu terminaţii nervoase dezgolite de învelişul lor protector. De aici şi extrema sensibilitate a imaginilor sale poetice. El este poetul care, dincolo de lacrimile proprii, ale copiilor flămînzi şi palizi, ale ftizicilor, în amurguri autumnale, a auzit „materia plîngînd"...

O a doua victorie a repurtat Bacovia asupra propriului său univers poetic, asupra fiinţei sale proprii. Prinţ al unei triste Aquitanii, Bacovia nu este nici tenebros şi nici neconsolat.

Solitar, el nu s-a lăsat ucis de singurătate, trist, el nu s-a lăsat nimicit de disperare, îndurerat nu şi-a trăit durerea ca pe-o agonie. Durerea sa este într-adevăr expresia unui sentiment universal pentru că este însoţită de revoltă cu caracter de universalitate. Sensul ultim al durerii sale este distrugerea orînduirii burgheze :

O, dormi adînc mereu aşa
În vise dulci, hidos burghez,
Oftînd, palate de-ţi lucrez,
Eu ştiu şi bine a dărîma.

Şi, dincolo de infinitul plînset al materiei, pulsează o fierbinte uriaşă dorinţă : „O, vino odată, măreţ viitor". El a visat viitorul iluminat de puterea muncii şi a muncitorilor. Dorinţa sa a fost ca în perspectiva acestui viitor, devenit prezent, „să mai surîd numai o clipă". În felul acesta poetul durerii a închis ochii împăcat cu sine însuşi şi cu lumea pe care a dorit-o.

Ca şi prinţul Aquitaniei, Bacovia ar putea spune : „Şi de două ori victorios am trecut Acheronul".

Marele poet ne-a dăruit dimensiuni ale suferinţei umane şi ale aspiraţiilor de viitor. Va rămîne nepieritor în conştiinţa generaţiilor.

ION VITNER

GAZETA LITERARĂ
din 30 mai 1957

2 iunie.

Sînt lîngă mormîntul tău. Au murit şi falnicele coroane. Vor trebui înlăturate. Mai dăinuiesc panglicele cu litere de aur. Panglicele celor două coroane — din partea Academiei —, „splendide, ca o ironie", tu cel refuzat de la premiile ei şi în viaţă, iar după moarte refuzat academician ; — cea de la Ministerul Învăţămîntului —, în care ai funcţionat cu umilul titlu de copist... Onoruri post-mortem. Nu le-ai rîvnit niciodată.

Am pus femeia să îndepărteze aceste podoabe fanate. Am presărat peste ţărîna mormîntului flori de „nu-mă-uita", micuţe, modeste, cum îţi plăceau.

Mă întorc pe înserate. Casa e singură şi în întuneric... Mă primeşte numai luminiţa candelei din odaia ta şi prezenţa ta imaterială... Mă surprind şoptind : „M-am întors, dragul meu Iorguţ... Ce mai gîndeşti ?..." şi îndată îmi dau seama că nu mai eşti !...

Candela cu ultimele pîlpîiri suspină şi se stinge ca ultima ta respiraţie...

3 iunie.

E atîta verdeaţă sub fereastra odăii tale !... Au înflorit trandafirii cei noi şi rozeta şi verbinele... E atît de

înflorită grădina !... Se opresc trecători să o admire... Aşa cum ai dorit-o tu, cum spuneai : „Nu mai pleca la băi. Vom sta împreună în grădină... Faci tratament acasă !..." Ai surîs atît de mulţumit cînd ţi-am răspuns că nu voi mai pleca în vara anului 1955...

*
* *

«O DATĂ LITERARĂ : „PLUMB" (1916)

De un ecou public pe cît de prelungit, pe atît de îndreptăţit, s-a bucurat, în 1905, apariţia volumului de „Poezii" al lui Octavian Goga, „poetul clăcaşilor", trîmbiţaşul sonor al gliei înstrăinate şi al muncilor ei istovitoare.

Peste trei ani, în cercuri mai rărite, dar totuşi considerabile, au stîrnit un interes deosebit minulescienele „Romanţe pentru mai tîrziu", care popularizau un gen de exotism literar, nostalgia îmbarcărilor spre ţărmuri îndepărtate, către care îmbiase şi Macedonski, fără mare răsunet în momentul lui („Întindeţi pînzele, băieţi").

Nimic din toate acestea la apariţia volumului „Plumb", într-un ceas de exclusive pasiuni publice şi în ajunul intrării noastre în război, cînd domina peste continent bubuitul tunurilor.

Culegerea apărea în îngrijirea tînărului poet Ion Pillat. Într-adevăr, la sfîrşitul elegantei plachete, publicată în tipografia „Flacăra", se putea citi : „Ediţia de faţă, făcută de Ion Pillat, a fost revăzută şi aprobată ca definitivă de... Autor (sic !). Majuscula, într-un fel profetică, nu reflecta buna opinie despre sine a lui G. Bacovia. Era sau un accident tipografic, sau omagiul juvenil al editorului, în eventualitatea caracterului ei expres, voluntar, deliberat. Cu acest mic volum, cu această plachetă, cum scriam mai sus, se afirma nu un autor ca oricare altul, ci o personalitate originală. Autorul unei structuri umane şi scriitoriceşti, individualizată ca la nimeni altul în literatura noastră. Am îndrăzni să spunem : în literatura universală. Cu modestia sa de pomină, care l-a caracterizat în tot decursul lungii

sale cariere, într-o literatură ca a noastră, în care am cunoscut numeroase fandări, unele paranoice, altele pur și simplu publicitare, de megalomanie, Bacovia era desigur purtătorul, neştiutor de unicitatea meritului său, al unui mesaj pe care ceasul tulbure al concretizării lui n-a ştiut să-l descifreze. Omul era închis în sine, dar nu cu orgoliul conștient și totodată iritant al superiorității sale, specific beletriștilor și artiștilor de tot felul. Era necomunicabil, nu din mizantropie, ca alții care au suferit și nu s-au putut adapta la mediu. Singurătatea lui Bacovia, absența sa în tumultul vieții literare, reculegerea lui chiar în mijlocul confraților și la masa cafenelei literare pe care o frecventa fără să participe la ea afectiv, uimeau și tulburau adînc. Așa l-am apropiat, dacă se poate spune, prin 1926, la o masă de cafenea, cînd i-am fost prezentat, fără să-i fi putut adresa vreun cuvînt și fără să-i fi putut smulge un cuvînt, într-un grup de scriitori volubili. Nu tăcea „masiv" ca Sadoveanu, tăcea imaterial, încorpora mutismul, înstrăinarea, într-un fel cenușiu, ca într-o ceață nevăzută. N-am cunoscut nimic mai tulburător într-o îndelungată frecventare a scriitorilor. Altă dată, poate peste zece ani, la Bușteni, cînd mi-a strecurat în mînă manuscrisul autograf a două poezii, cuminte și ordonat caligrafiate, m-a buimăcit prin simplicitatea gestului delicat, neînsoțit de cuvinte. Nu pot „realiza" nici astăzi timbrul vocii la acest unic poet, care a trecut pe lîngă mine și în lumea noastră, șters în efigia sa, cu acea detașare de sine și de toate, fără nume, fără precedent, care descurajează etichetele verbale și chiar strădania cerebrală a unei explicații cauzale.

Cine l-a caracterizat : poetul deznădejdilor provinciale ? De bună seamă provincia, și mai ales provincia de altă dată, din micul regat al României, de acum cincizeci de ani, cheamă asociația psihologică a marasmului, a lîncezirii, dar și aceea mai tonică, a vieții „patriarhale", care și-a găsit cîntăreții și evocatorii. Bacovia e un mare pictor cu paletă avară în culori, dar de o intensitate orbitoare :

„Negru profund, noian de negru".

Florile sînt „carbonizate", sicriile (în original : sicriele, în rostire veche) „negre", „arse", veşmintele „funerare de mangal" pînă şi vibraţiile „scîntei de vis", tuşe poantiliste pe tablou, sînt tratate în aceeaşi tonalitate, „noian de negru", pe care o închipuire normală nu o poate realiza, deoarece asociază fireşte scînteilor tonuri incandescente, roşii şi galbene. Şi el, „carbonizat", amorul „fumega", iar asociaţia sinestezică, — familiară simboliştilor, după „corespondenţele" baudelairiene — dintre culori şi mirosuri, atrage „parfum de pene arse". Se mai cere cititorului să recepteze viziunea acestei carbonizări cosmice dimpreună cu ploaia, la un imperfect (ploua) cu valoarea expresivă a prezentului etern (plouă). Asemenea senzaţii depresive pot fi combătute uşor de cititorul care n-a fost „vrăjit", sau cum ar spune francezii „envoûté", care simte nevoia de a se opune efectului unei poeme detaşate („Negru", pag. 25). Cum a remarcat însă Barbey d'Aurevilly în marginea culegerii „Fleurs du mal", se poate spune şi despre „Plumb" că e o poemă unitară, cu o „arhitectură secretă", datorită căreia străbaterea întregii poeme are efectul unei vrăji irezistibile, sau, ca să nu generalizăm, al unei covîrşitoare obsesii asupra generaţiei de după 1916.

„PLUMB" a apărut la o cotitură istorică, prin care s-a pus capăt acelei „douceur de vivre" de cîteva decenii, de care beneficiaseră părinţii noştri. Războiul mondial cu ororile lui, neînchipuite acelora care mai credeau într-o morală belică, aşa-zisă cavalerească, a schimbat perspectiva noastră de viaţă. Numai cine a trăit aspectele de atunci, cu sentimentul înăbuşitor al regresiunii civilizaţiei, nu în ipoteză, ci aievea, ca o materialitate hidoasă şi degradantă, cu efectul revizuirii tuturor valorilor, numai acela a putut deveni sensibil şi la lumea poetică bacoviană. O ficţiune cu rădăcini de bună seamă sociale, ca o replică violentă a neconformismului.

Primăvara, anotimpul universal slăvit de poeţi, e incidental invocată de Bacovia, ca să exclame îndurerat :

„O nouă primăvară de visuri şi păreri...".

Adică, de iluzii neîntemeiate. Sau, mai precis, ca un leit-motiv :

„O nouă primăvară pe vechile dureri...".

Prin alte cuvinte, un paliativ, nu un leac eficace. Şi, în sfîrşit, acea izbucnire impresionantă :

„O, cînd va fi un cîntec de alte primăveri !..."
(Nervi de primăvară)

E firesc că gîndirea poetului ia o nuanţă antiintelectualistă.

Într-un peisaj de iarnă :

„Dorm volumele savante-n îngheţatele vitrine".
(Plumb de iarnă)

În versurile precedente, relevase :

„De-acum, au şi pornit pe lumea eronată
Ecouri de revoltă şi de jale".

(Plumb de toamnă)

Ciudată expresia „lumea eronată". Prin aceste cuvinte, poetul înţelege sau societatea greşit structurată, sau lumea indusă în eroare, înşelată cu formule amăgitoare, minţită, iar acele „ecouri de revoltă şi de jale" au certe origini sociale.

Cadrul social, neacceptabil, întîlneşte în genere însă în scriitor un factor activ, cu resurse de reacţii individuale, adeseori nebănuit de energice. Bacovia nu întrunea, temperamental, condiţiile unui luptător.

Corbul e pasărea lui simbolică, dar nu corbul poësc, premonitoriu, filozof sarcastic, ci pur şi simplu pasărea anotimpului sufletesc neînsufleţit, al îngheţului interior.

„...Un corb tăcut vine din fund,
Tăind orizontul diamentral".

Moartea îmbrăca la el aspecte respingătoare, uneori, ca în acel neverosimil pastel de vară în care căldura canicular ă se pune în serviciul descompunerii letale *(Cuptor)*, dar mai adesea are, în universul său sumbru și disperat, caracterul unei eliberatoare. De aceea, toamna, frunzele în cădere nu-i sugerează tristețe, ci senzația unor fîlfîiri de aripi în ascensiune.

„Grăbite trec frunze liberate".

(Flori)

S-a glosat mult despre artist, afirmativ sau îndoielnic. Formula „instinct artistic" de E. Lovinescu *(Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937)* pare a fi de compromis. Categoric, afirmăm la Bacovia prezența unui artist lucid, de o mare forță expresivă, de o putere magistrală în compoziție, de o rară intelectualitate, în notarea unor senzații sau impresii poetice, dar de o intelectualitate așa fel dozată ca să nu alunece în cerebralitate, în filozofări banale (cel puțin în PLUMB). Nenumărate sînt versurile detașabile, care se pot izola, în susținerea acestei judecăți sau caracterizări. Poetul a ținut condeiul în mînă cu siguranța de penel a pictorului sau de arcuș a violoncelistului. Nu cunoaștem, nici înainte de 1916, nici după, un poet cu mai mare măiestrie de transpunere, în culoare și în sunet, cu o gamă voit redusă, dar de atîta eficiență, ca Bacovia. „PLUMB" e un monument literar de o concentrație unică, o chintesență artistică de care se vor uimi multe generații viitoare.

ȘERBAN CIOCULESCU

apărut în 5 iunie 1957

Gazeta literară

*

* *

7 iunie.

Scaunul lung așteaptă acum nedesfăcut... Rămîneai uneori singur sub mărul nostru, înfășurat în tăcere și înserare, în lungi meditații sau reverii. Mă întorceam și eu de la școală, de la ședințe, de la alergăturile vieții, atît de obosită !... Rămîneam alături, rezemată de scaunul tău, de umărul tău, să mă odihnesc lîngă odihna ta.

Urmau pregătirile cinei, ale lecțiilor, consultarea noilor cărți, teze, extemporale, pînă după miez de noapte, fără să mai avem un ceas al nostru, ca zorii să mă pornească grăbită „După pîinea cea blondă, cea neagră..." Cum te durea extenuanta mea luptă pentru această pîine... Prea mă răpea de lîngă tine, de lîngă Briel...

9 iunie.

Astăzi am stat mai multe ore la cimitir... Vreau să învăț a muri... Acasă am găsit reviste care scriu despre tine... Sînt rugată să le dau detalii despre viața ta. Dar cine o va pătrunde în esența tragismului ei ?... Mi-e greu să-ți tulbur trecutul pentru alții. Tu însuți nu voiai... Ce rar vorbeai despre acest trecut. Numai cu puțin înainte de a ne părăsi te îndreptai cu amintirile spre el. Cu priviri umede vorbeai despre copilăria ta. „Copil ca ei să te vezi", spune un vers de-al tău... Îți erau foarte dragi copiii și ai fi dorit cel puțin cinci, voi ați trăit opt...

Ai păstrat de-a lungul anilor ceva din naivitatea lor, în unele gesturi, în priviri, în sfiala mărturisirilor tandre.

*
* *

Mi se cer fotografii de-ale tale... tu care detestai să pozezi... „Ce atîtea portrete, același și același mereu ?" ...și refuzai cînd îți propuneam să ne fotografiem...

*
* *

11 iunie.

Azi am avut vizite de condoleanţe... Ce zadarnice, ce obositoare cu izul lor de compătimire. În marile dureri, cuvintele sînt boabe de nisip în spuma mării... Oamenii să nu se creadă obligaţi să te mîngîie cu vorbe, căci vorbele tot vorbe rămîn şi durerea tot durere.

*

* *

15 iunie.

M-a chemat sculptoriţa să văd masca mortuară. Mulajul.

Ce rău mi-a făcut!... Ochii tăi mari, închişi atît de adînci, figura micşorată, fără riduri, cum şi era, fruntea brăzdată de vena cea proeminentă, din ceasurile tale de concentrare, nasul foarte ascuţit, gura strînsă în ultimul spasm al morţii... Am privit-o, ca în versurile tale „priveşti şi nu înţelegi aerul morţilor"... E masca marelui, definitivului tău somn, în odihna eternităţii.

*

* *

17 iunie.

Am pus masca lîngă mîna ta şi poezia mea, atunci inspirată şi intitulată „Mîna poetului".

Cît mă dor ceasurile în care trebuie să mă mai consacru acelui ce se numeşte scris, viaţă, care mă răpeşte durerii mele, cum mă răpea haină, brutală, ceasurilor noastre împreună...

*

* *

MÎNA POETULUI :

„Stau lîngă mîna ce mi-a dezmierdat / În ani de vis obrazu-nrourat... / Cît mă-nfioară mîna asta rece / Prin

care mută seva vieţii trece, / Insinuantă şi ne-nduplecată / Ca marmura în care e sculptată... / O, mîna asta azi înmărmurită. / Purta pe strune inima-ţi trudită / Şi cu condeiul scrijela ades / Atîtea gînduri rotunjite-n vers ! / Fiori sculptaţi în mîna albă, rece /, Cea din mormînt în grea ţărînă trece ! / Ea din pămînt, în haos se desface, / Tu-n marmură trăieşti eterna pace..."

(1957, vol. „Lumină").

*

* *

Cîteodată, fulgerător, mă mîngîi cu ideea că veşnicia nu ne va mai despărţi. Că acolo unde se vor regăsi sufletele noastre, nici viaţa, nici oamenii, nici anotimpurile nu ne vor mai sta în cale. Vom pluti în spaţii, ne vom bucura de largul zărilor cum nu ne-am putut bucura în vremelnicia vieţii pe acest vad al durerii şi zădărniciei.

*

* *

18 iunie.

Azi din nou la grădina ta veşnică... Cimitirul pustiu în zilele de lucru... Tăcere grea, fierbinte... ziua foarte caldă... Nici un tril de pasăre în desişul vegetaţiei... Mormintele, cavourile arătau o încremenire lugubră, de suprem popas în neant. Numai mormîntul din dreapta, uitat, acoperit de ierburi şi mărăcini. Mormînt uitat şi „fără de prieteni".

*

* *

19 iunie.

La Casa Scriitorilor, prima şedinţă după moarta ta. Se ia un moment de reculegere pentru tine... Apar multe

articole despre tine şi opera ta. Mi se cer date şi fotografii...

De dimineaţă am făcut acelaşi dureros popas la mormînt. Am plîns cu fruntea rezemată de cruce... şi am zăbovit pe o bancă vecină... Cîtă exuberanţă, cît ciripit de păsărele... Mi-a venit în minte versul tău „O PĂSĂRICĂ MODULA VII ?“. Era oare chemarea ta de sub lespezile funebre ?...

*

* *

20 iunie.

Azi mi-au trimis decoraţia care rămăsese la Casa Scriitorilor din ziua înmormîntării tale. Am pus-o în vitrina bibliotecii pe un atlaz vişiniu. Va figura poate în viitoarea Casă Memorială ?...

Cît mă zbuciumă, cît mă frămîntă acest proiect !... Va trebui să consimt... pentru bietul Gabriel, să-l pot smulge de la Braţele de muncă... E atît de trist, de nemîngîiat şi mai ales demoralizat... Cum să-l mai ajut în faţa acestui „dura lex“. Fiu de intelectual, mama profesoară, aşa e stigmatizat la Braţele de muncă...

Sîntem atît de copleşiţi de doliul nostru... Ne ascundem fiecare durerea unuia de a celuilalt. ICAB-ul l-a demoralizat şi surmenat la culme... Cum să-l smulg ?... Nu vor nici demisia să i-o primească... În viaţă nu ţi-aş fi spus toate acestea, dar acum... grăiesc, cu vana iluzie, că eşti viu...

Doamne, singuri mai sîntem şi neajutoraţi...

Voi mai recăpăta energia trecutului ?... Moartea poetului mi-a ucis orice elan.

*

* *

Mă înfioară presimţirea că o nouă şi grea etapă va începe, pentru frămîntata existenţă... Probleme mari şi grele se prefigurează şi pentru posteritatea poetului... Îmi voi putea asuma atari răspunderi ?... Şi alte întrebări ale lungilor mele nopţi de frămîntare şi nesomn...

*

* *

Uneori mi se pare că se repetă cu fiul tragedia tatălui... Ce greu şi-a început adolescenţa !... Şi cîte iluzii că poate destinul va fi mai blînd cu el. Cît îl iubeai şi cît ai suferit pentru multele lui amărăciuni...

*

* *

20 iunie.

Azi s-a curăţat mormîntul şi s-a înveşmîntat într-o „gheaţă" verde-argintie... Au fost vizite... Constat după florile presărate...

La începutul aleii am pus o tăbliţă pe care scrie : Spre mormintele poeţilor George Bacovia şi Ovid Densusianu... Sînt foarte aproape şi e mai uşor de aflat. Spune candelăreasa că e mult căutat mormîntul tău... Pun cîte o floare şi pe mormîntul fostului profesor... Pare uitat şi pe nedrept. Viitorul va trebui să cinstească această mare figură de poet şi savant...

*

* *

25 iunie.

Iar la mormînt. E nor... vrea să plouă, nimeni în cimitir...

Acum aproape treizeci de ani, 24 iunie, cununia noastră civilă... Nu puseseşi hainele de ceremonie... Ai întîrziat... Îţi şoptesc :

De-aş fi un vînt subţire ce adie
Acolo lîngă tine să ajung
Să te-ncălzesc precum odinioară
Te încălzeam la pieptu-mi îndelung,
De-aş fi un tril de pasăre suavă,
Să pot pătrunde, în adînc, sub cruce,
Te-aş înălţa pe aripe de soare,
Şi-n alt ţinut de vis te-aş readuce.
Am fi ca două coarde de vioară,
Sub un arcuş vrăjit de nemurire,
Ce-ar înstruna în era viitoare,
O stranie Poemă de iubire...

*
* *

(*În alt ţinut,* din volumul
„Lumină“, ciclul „IN MEMORIAM“)

Bucureşti, 5 noiembrie 1975.

(urmează volumul IV)

Lector : MIRCEA CIOBANU
Tehnoredactor : CONSTANŢA VULCĂNESCU

Apărut : 1981. Bun de tipar : 21.IX.1981
Format : 16/54×84. Coli ed. 13,20. Coli tipo : 15,5

c. 258 — I. P. „INFORMAŢIA"
Str. Brezoianu Nr. 23—25
Bucureşti